

X 234827
Paksy Zoltán

**Nyilas mozgalom
Magyarországon**

1932–1939

Gondolat Kiadó
Budapest, 2013

A kötet megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap.

Lektorálta
VIDA ISTVÁN

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001163895

© Paksy Zoltán, 2013

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

www.gondolatkiado.hu

A kiadásért felel Bácskai István
Felelős szerkesztő Berényi Gábor
Szöveggyongozó Gál Mihály
Műszaki szerkesztő Pintér László
Tördelő Lipót Éva
Nyomta és kötötte a Rolling-Site Nyomda

ISBN 978 963 693 519 1

X 237827

Tartalom

ELŐSZÓ	9
BEVEZETÉS	11
I. SZÉLSŐJOBBDALI MOZGALMAK TEVÉKENYSÉGE AZ 1920-AS ÉVEKBEN	15
1. Nemzetiszocialista irányzatok a magyar politikai életben, az 1920-as években	15
2. A fajvédők	18
3. Radikális jobboldali tömegmozgalmak	23
4. Méhely Lajos és a „tudományos” fajvédelem Magyarországon az 1920-as években	32
Méhely Lajos fajelmélete	41
Méhely közéleti és politikai tevékenysége	49
Méhely Lajos hatása és követői	52
5. A „fascisták”. Kísérletek a radikális jobboldal megújítására Magyarországon az 1920-as évek második felében	59
6. A szélsőjobboldali csoportok aktivizálódása az évtized fordulóján	63
II. A NYILAS MOZGALOM MEGJELENÉSE ÉS TEVÉKENYSÉGE AZ 1930-AS ÉVEK ELSŐ FELÉBEN	68
1. Az első nemzetiszocialista pártok megalakulása	68
2. A nyilaskeresztes pártok részvétele az 1930-as évek első felének politikai küzdelmeiben	87
3. A nemzetiszocialista pártok ideológiája	115
A szélsőjobboldali gazdasági alternatíva	131
A nemzetiszocialista ideológia ellentmondásai	135
4. A nyilas mozgalom társadalmi bázisa az 1930-as évek első felében	139

III. A NYILAS MOZGALOM VIRÁGKORA ÉS PARLAMENTI ERŐVÉ VÁLÁSA	153
1. Átrendeződés a nemzetiszocialista pártok struktúrájában az 1930-as évek második felében	153
2. Szálasi Ferenc fellépése és politikai mozgalma	164
3. A nemzetiszocialista mozgalom pártjai az 1939. évi választásokon	197
A pártok	202
A választási kampány	208
A választási eredmények és a nyilas pártok választói bázisa	217
 FELHASZNÁLT VAGY HIVATKOZOTT IRODALOM	237
Képek forrása	247
 RÖVIDÍTÉSEK	248
NÉVMUTATÓ	249

Ágostonnak és Zsombornak

Előszó

A 20. század történetének legnagyobb tragédiái közül több is kötődött korának szélsőjobboldali politikai mozgalmaihoz, így érthető, hogy ez az irányzat a történetírás egyik kiemelt témájává vált. Különösen sok elemzés született a nemzetiszocialista Németországról, melyek mára már önálló historiográfiai iskolákba is csoportosíthatók.

Más azonban a magyarországi helyzet. A magyar nemzetiszocialista, nyilas mozgalom történetének tárgyilagos feltárása 1945 után, a kommunista párt ideológiája és politikája miatt nem indulhatott meg, és ez a helyzet 1956-ig nem is változott. A kérdéssel foglalkozó történészek munkáját így vagy politikai befolyás korlátozta, determinálta, vagy a források elzártsága okozott leküzdhetetlen akadályt. Ebből következően a fajvédő, náci, fasiszta, nyilas, nemzetiszocialista stb. fogalmakat Magyarországon nem a történettudomány definiálta és írta le tudományos eszköztárával, hanem a politikai ideológia, sőt a társadalmi közbeszéd is döntő módon szólt közbe, és határozta meg azokat.

A történeti feltárás hiányos voltából következett, hogy napjainkra az 1930-as évek szélsőjobboldali pártjaival kapcsolatosan a szakirodalomban több tárgyi tévedés, illetve szemléleti torzulás látható. A legfontosabb ilyen probléma a korai nyilaskeresztes pártok szerepének marginalizálása, és ezzel párhuzamosan e korai időszakban Szálasi Ferenc szerepének aránytalan felnagyítása. Ez a helyzet napjainkig csak kismértékben változott, annak ellenére, hogy az utóbbi években több publikáció is foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, és tisztázott hamis beállításokat.

Erre tesz kísérletet jelen kötet is, amely a szerző 2008-ban, a Pécsi Tudományegyetemen megvédett doktori disszertációjának újabb kutatásokkal bővített változata. Az 1930-as évek nemzetiszocialista mozgalmainak történetét kívánja összefoglalni, különös tekintettel a nyilaskeresztes pártok jellemzésére, politikájuk és közéleti tevékenységük bemutatására, valamint társadalmi bázisuk körülhatárolására. Nem tér ki tehát részletesen az egyes személyek életútjára, a mozgalmak külföldi kapcsolataira, és regionális tevékenységeikre is csak annyiban, amennyiben azok az országos politikára hatottak.

Elemzésünk 1939-ben ér véget, mivel a nyilaskeresztes mozgalmak történetében ekkor lezárult egy korszak. A pártok túljutottak az alapítást követő nehézségeken, a belpolitikai élet jelentős tényezőivé váltak, és addigi történe-

tük legnagyobb sikerét érték el, egyben a társadalom széles rétegeit sikerült a befolyásuk alá vonni. Az 1939-et követő évek magyarországi viszonyait már sok új, addig nem létező szempont határozta meg, így a parlamenti erővé válás a belpolitikai, a háború kitörése pedig a nemzetközi viszonyok gyökeres átalakulásával járt együtt. Ez a korszak már jobban feltárt, de természetesen itt is sok kérdést kell még tisztázni, amit újabb publikációknak kell megtenniük.

Végül a szerző szeretne köszönetet mondani azoknak a személyeknek, akiknek a közreműködése nélkül ez a kötet nem készülhetett volna el. Először Vonyó Józsefnek, aki elindította e sorok íróját a kutatói pályán, saját munkásságával példát mutatva szakmai igényességből és pontosságból. Molnár Andrásnak, a Zala Megyei Levéltár igazgatójának, aki a levéltári-szakmai tevékenységen túl lehetővé téve a munka minden feltételét, intézményét igazi tudományos műhellyé is fejlesztette, s az időrendnél maradva, végül Vida Istvánnak, aki nagy alaposággal gondozta a kéziratot, új forrásokra hívta fel a figyelmet, s tanácsaival döntő módon járult hozzá a kézirat jelenlegi formájának elkészültéhez.

A szerző

Bevezetés

Közkeletű téveszme, hogy Magyarországon a radikális, szélsőjobboldali nézetrendszer 1919-ben keletkezett. Ezt a legjobban talán Szabó Miklós munkássága cáfolja, akinek a halála után megjelent, összefoglaló monográfiája kimerítő részletességgel mutatja be a jobboldali, nemzeti radikalizmus dualizmus kori történetét.¹ A szélsőjobboldali nézetrendszer legfontosabb elemei, a nemzeti eszme keresztény-nacionalista újraértelmezése, az antiszemitizmus, sőt a fajelmélet tézisei már *1918 előtt* megjelentek, s ez azt jelenti, hogy azok nem egy történeti-politikai trauma szülöttei, hanem a magyar társadalomfejlődés termékei. Ez olyan szerves fejlődési folyamatnak tekinthető, melynek hátterét, kiváltó okát a magyar társadalom jellegzetességei alkotják, és a történeti körülmények okozzák hullámzásszerű mozgását. Válság idején felcsap, megerősödik, egy konszolidáció után pedig mindig erejét veszti.

Az 1919-ben színre lépő szélsőjobboldal ezért a korábbi évek és évtizedek társadalmi-politikai folyamatait termékének tekinthető, melynek erejét és jellegét addig a dualizmus közjogi harcai elhomályosították.² A 19. században még szűk társadalmi bázist magáénak tudó szélsőséges, és tegyük hozzá, ekkor még nem koherens ideológiai elemekből álló irányzat 1918/1919-ben a bekövetkezett történelmi események – háborús vereség, Tanácsköztársaság, Trianon – miatt addig soha nem látott erővel és támogatói bázissal lépett a színre. Különböző irányzatai – fajvédők, radikális keresztényszocialisták, antiszemiták, irredenták stb. – a szélsőjobboldali táboron és ideológián belüli hangsúlyeltolódások mentén artikulálódtak, attól függően, hogy ki mit tartott fontosabbnak. A társadalom jelentős része látta ekkor igazoltnak korábbi megállításaikat, melyek egyben könnyen hihető magyarázatot is kínáltak a tragikus események okaira. Így válhatott ez a politikai alternatíva a társadalmi diskurzus részévé, sőt olyan normává, amellyel tömegek tudtak azonosulni.

Ezzel szoros összefüggésben kell hangsúlyoznunk legfontosabb strukturáló tényezőjét, az antiszemitizmust. Olyan központi kérdés ez, amely a szélsőjobboldali ideológia és program többi elemét láthatóan maga köré szervezi és formálja. Mindennek magyarázata a 19. század nemzeti fejlődésének tor-

¹ Szabó 2003.

² Szabó 1989. 191.

zulásaiból következett, amely során a magyar nemzet „nem hosszú organikus fejlődés, hanem felgyorsított modernizációs folyamat” révén jött létre, és ezért „erős bizonytalanságérzet uralkodik a közösséget összefogó kohéziós erő szilárdságát illetően. Állandó veszélyként kísért annak a lehetősége, hogy idegen befolyás kiforgathatja a nemzeti jellemet adott mivoltából és más jellemmé formálhatja át.”³ E nézet hirdetői szerint a magyar nemzet fennmaradását csak az biztosítja, ha megmarad a saját „faji” jellegén belül. A társadalom összetartó erejét ugyanis annak hagyományai, erkölcsi normái, magatartásmintái, konvenciói stb. alkotják. Ha ezek szétbomlanak – márpedig az idegen népelemek beáramlása ezt eredményezi –, az a magyar társadalom széttörléséhez, végső esetben pedig a nemzetihalálhoz vezet. A nemzeti kohézió megőrzését és az ehhez szükséges – Szabó kifejezésével – szociális kontrollt kizárólag a nemzetfenntartó osztályok képesek biztosítani.⁴ A gazdasági, szociális és egzisztenciális helyzetért folytatott harc mellett ez volt a másik ok, amiért felvállalták a harcot a „nemzet életét veszélyeztető tendenciák” ellen. Ebből kifolyólag az identitás erősítését szolgálja az állandóan jelen lévő ellenségkép, amely „a nemzetkaraktert bomlasztó idegen etnikum” képében jelenik meg. E politikai irányzat vezetői gyakran élnek ezzel a fegyverrel, hogy mozgósítsák táborukat.

Nem elhanyagolható e mellett az a momentum sem, hogy az egzisztenciális válságba került tömegek a helyzetükön való változtatást a zsidóság hátterbe szorításával, gazdasági őrtségváltás révén látták elérhetőnek. 1918 után új elemként jelent meg e tematikában a parasztság átfogalmazott társadalmi szerepének gondolata, amely a parasztság etnikai és vallási arculatának köszönhetően ab ovo beleillett, számaránya miatt pedig megkerülhetetlenné vált mind a keresztény-nemzeti, mind a szélsőjobbboldali eszmerendszer számára. Gyorsan kiderült azonban, hogy a mérsékelt konzervatív oldal – élén Bethlen István miniszterelnökkel – nem kíván radikális reformokat megvalósítani, ez látható a paraszti követelések elsikkadása kapcsán (földreform, közigazgatási reform, választójog).

Ebben az összefüggésben kell értelmeznünk az 1930-as években fellépő nemzetiszocialista mozgalmakat is. Már a nevük is arra a kontinuitásra utal, amely a szélsőjobbboldal legitimitását genezise óta biztosítja: a magyar társadalom és állam problémáit, válságát kívánták nacionalista programmal és szociális reformokkal megoldani. A fentiekből következik, hogy mivel a magyar társadalom átalakulására az 1. világháborút követően nem került sor, annak ellentmondásai, belső problémái és fejlődési rendellenességei megmaradtak, így a szélsőjobbboldali mozgalmak további szerveződéséhez is alapot szolgáltatottak. Az újabb látványos színre lépéshez a döntő lökést a nagy gazdasági világválság adta, amely a hűrt pattanásig feszítette, így logikus következmény volt, hogy a korábban szervezkedett politikai szélsőségek, új arculattal és

³ Szabó 1981. 358.

⁴ Szabó 2003. 271.

személyekkel felvértezve ismét csatasorba állnak. Nézetünk szerint ezért az 1930-as évek Magyarországon kibontakozó nyilas mozgalom nem más, mint az évtizedek óta jelen lévő, szerveződő jobbboldali radikalizmus új alakban történő megjelenése, amely a szélsőjobbboldal korábbi hagyományaira építkezve, de most egy külföldi példát mintának használva vált képessé a radikális jobbboldal megújítására. A válság eredményeként széles társadalmi rétegek kínálkoztak bázisul, melyek helyzetük javítását és a trianoni Magyarország válságának megoldását várták ettől a politikai alternatívától. Nekik köszönhetően a német példa nyomán, de a magyar problémákra válaszul szerveződött meg a nemzetiszocializmus magyar változata, a nyilaskeresztes mozgalom, s ért el 1939-ben, a parlamenti választásokon addigi történetében példátlan társadalmi és politikai befolyást. Néhány évvel később, a történelmi körülmények eredményeként – ha csak múltó pillanatra is –, a hatalom megragadására is lehetősége nyílt, s ekkor sikerült bebizonyítania, hogy képes minden olyan szörnyűség elkövetésére, amelyet korábban feltételeztek róla.

I. szélsőjobbaldali mozgalmak tevékenysége az 1920-as években

1. Nemzetiszocialista irányzatok a magyar politikai életben, az 1920-as években

A nemzetiszocializmus vezérelvét, vagyis a nemzeti közösséget minden más társadalomszervező erő elé helyező primátust és a társadalmi egyenlőséget összekapcsoló pártok már az első világháború után megalakultak Magyarországon, illetve hangsúlyos új elemként jelentek meg ezek a nézetek a programokban. Az első, magát nevében is nemzetiszocialistának valló párt, amelynek a programja is ismeretes, az 1922-ben alapított Országos Magyar Nemzeti Szocialista Párt volt.⁵ Ez a szakirodalomban teljesen ismeretlen szervezet 1922 januárjában alakult meg, kifejezetten mint munkáspárt. Elnöki tisztét Pleyer Lajos, az ügyvezető igazgatóit pedig Nógrádi Gyula töltötte be, míg Vangel G. Viktor országos társelnökként szerepelt, tehát a vezetői olyan a politikában ismeretlen személyek voltak, akik később sem kerültek előtérbe. A párt céljaként a nemzeti érzelmű munkásság összefogását tűzte ki, megfogalmazása szerint azért, hogy a „becsempészett, csak pusztítani tudó szélsőséges nemzetközi politikai irányzatot minden rendelkezésre álló fegyverrel letörhessük, hogy aztán a félrevezetett munkástevéreinket darabokra tépett hazánk újjáépítésének munkájához megnyerhessük”.⁶ További célkitűzései közül a legfontosabbnak az „ezeréves Nagy-Magyarország területi teljességének visszaszerzését” nevezte, s e célból kívánta az „ipari-, föld- és szellemi munkásságot nemzetépítő magas céljával megismertetni”, valamint „harcképessé tenni, hogy az integritásért és gazdasági jobblétért folytatandó küzdelemben megállhassa a helyét”. A párt célja tehát kettős volt, a szociális célok mellett hangsúlyos szerepet kapott az irredentizmus. A két célt logikailag is összekapcsolta azzal, hogy szociális követeléseit a nemzeti érzelmű munkásság hazafias áldozatvállalása legitimálja, amikor utóbbiért cserébe elvárja, hogy „a magyar államnak, mi munkások ne mostoha gyermekei legyünk”, hanem valósuljon meg a „társadalmi egyenlőség”, a „politikai és társadalmi jogok egyenlőségén” keresztül, utóbbin értve az általános és titkos választójogot is. Mindezeket túl követelte a földreformtörvény kiterjesztését a munkásságra is, a házhelyjuttatás keretében, valamint a hadikárosultak kárpótlását. A párt sarkalatos programpontjára

⁵ Politikai röplapját lásd *História*, 2004/11. (Kik voltak a nyilasok? című szám) 45.

⁶ Az Országos Magyar Nemzeti Szocialista Párt programja [sic!] és szervezeti szabályzata. Budapest, 1922. (Levéltári forrás: MNL K 468 – B/1 – 1922.)

nak nevezte az állami munkás nyugdíjtörvény megalkotását, melyet a munkás-ság legfontosabb szociális követelésének nevezett, jobb ellátásuk biztosítása érdekében pedig a megoldást az élelmszer- és áruuzsora letörésében látta. Fel kívánta venni a kapcsolatot „azokkal az idegen munkáspártokkal”, amelyek nemzeti alapon szervezettek, sőt „a külföld nemzeti alapon szervezkedett szocialistáival közös munkára” való törekvést is meghirdette.

A párt minden településen szervezetet akart alapítani, mégpedig az országos – vármegyei – választókerületi és községi hierarchia alapján. A pártéletet az egyes szinteken a tervezet szerint a tanács intézi. A párton belül létre kívánták hozni az ún. politikai osztályt, amelynek tagjait – meglepő önbizalomról tanúskodva – a párt leendő nemzet- és országgyűlési képviselői, felsőházi tagjai, valamint főispánjai alkották volna! Indulni kívántak az 1922. évi választásokon, a program meghirdetése is az erre való felkészülést szolgálta. A párt két budapesti kerületben is állított listát, de csak az egyikben tudta benyújtani az ajánlásokat, s a végül nem egészen másfél ezer szavazatot gyűjtve a jelentéktelenségbe süllyedt.⁷

Érdekességgént megemlíthető, hogy a párt tagjai egymást az összetartozás jeleként testvérnek szólították, ez a „fajtestvéri”, vagyis nemzettestvéri összetartozást jelképezte, a szélsőjobboldal későbbi hasonló szóhasználatára nézünk szerint innen eredt.

Az Országos Magyar Nemzeti Szocialista Pártról összegzésként elmondható, hogy sok tekintetben különbözött a későbbi nyilas pártoktól. Programja nem tartalmazta a nemzetiszocialista ideológia elveit, például a vezérelvet, és radikalizmusában is messze mögötte maradt. Egy hangsúlyozottan nacionalista alapon álló munkáspártnak tekinthető, amely igyekezett beilleszkedni az 1920-as évek politikai rendjébe, és nem hirdette annak radikális megváltoztatását. Érdekérvényesítését a hagyományos úton, azaz a parlamenti választásokon keresztül szerette volna biztosítani, programja ezt kifejezetten hangsúlyozta is. Ugyanakkor azonban erőteljesen, sőt szélsőségesen fogalmazta meg és kapcsolta össze a nemzeti és a szocialista jelszavakat, illetve tartalmakat. Különösen az utóbbi jelentett újdonságot, abban az értelemben, ahogy a közösség primátusát hangsúlyozta az egyén felett, beleértve a közösségbe az ekkor a politikai érdekérvényesítés perifériájára szorult munkásságot is.

Az 1918/1919-ben formálódó szélsőjobboldal másik, pártprogramot is hirdető, a nemzeti és szociális eszméket erőteljesen vegyítő irányzata a keresztényszocialista táboron belül jött létre. A Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Párt 1919 szeptemberében alakult meg Wagner Antal mérnök és Katona Imre újságíró vezetésével. Csoportjuk az egységes kereszténypártból, a Keresztény Szociális és Gazdasági Pártból azért lépett ki, mert nem értett egyet annak mérsékelt politikájával. Programjuk alapját a harcos antikommunizmus és antiszemitizmus jellemezte. Legfontosabb ellenfelüknek a „vörös imperializmust” nevezték, mellyel szemben ők képviselik az igazi

⁷ Hubai 2001. 2. kötet, választási adattár 33–53.

szocializmust: „a mi radikális szocializmusunk az igazi szocializmus”.⁸ Ez nézetük szerint a nagyvállalatok államosítása és a dolgozói résztulajdon bevezetése mellett valósulhat meg, amely egyben megoldja a munkanélküliséget is. Ennek érdekében le kell számolni a zsidó tőke és a zsidó munkásvezérek közös uralmával. Ugyancsak harcot hirdetnek a „zsidó bankokrácia” ellen is. A program a legszélsőségesebb álláspontot a zsidókérdésben vallotta. A parlamenttől olyan zsidótörvény megalkotását követelték, amely kimondja „az összes zsidó vagyonok lefoglalását, a zsidók politikai jogainak megfosztását, egyetemi és egyéb főiskolákról való kitiltását, árusítási engedélyek és igazolványok visszavonását, valamint a zsidó tömegeknek az országból való sürgős eltávolítását”.⁹

Mindemellett azonban a párt nem követelte a politikai és társadalmi rend átalakítását, hiszen a program kimondta, hogy „elismerjük a történelmi osztályok tradicionális jogait, elismerjük a magántulajdont”, s fő céljuk a „belső rend és nyugalom megóvása”. Ugyancsak konzervatív álláspontot foglaltak el a földreform kérdésében, helytelenítették a „szétdarabolási politikát” és a többtermelés érdekében a nagyüzemi gazdálkodás, azaz a nagybirtok fennmaradása mellett tették le a voksukat.

Sajtójában ugyanakkor a párt még a programban megfogalmazott elvek-nél is radikálisabb fellépésre uszított, pogromot és leszámolást hirdetett a zsidókkal szemben. Már lapjának címe – *Népakarát* – is jelezte, hogy az alsóbb társadalmi rétegeket tekinti bázisának, és az ő érdekeikre hivatkozott programja megfogalmazásakor. Követelték az árdrágító „zsidó lánckereskedők felakasztását”, olyan numerus clausust akartak, amely a zsidókat nemcsak az egyetemekről, hanem a középiskolákból is kitiltaná, az összes politikai jogtól megfosztaná, az állami hivatal viselésétől és a sajtótól eltiltaná őket. „Új honfoglalást” hirdettek a keresztény magyarok nevében a zsidókkal szemben, nézetük szerint ugyanis a két faj között élethalálharc folyik.¹⁰ „Az egyesek feladata itt csak az, hogy minden zsidóban alattomos viperát lássanak!” – hirdette lapjában.¹¹

Közéleti tevékenysége is ennek megfelelően alakult, a párt a legszorosabb kapcsolatot az ÉME-vel tartotta. Tagjai részt vettek 1919 decemberében a *Népszava* és *Az Est* szerkesztőségei elleni támadásban. A Horthy-féle nemzeti hadsereget felszabadítóként üdvözölték, és helyeselték a fehérterrort a „tartozik – követel elv alapján”, így például a Héjjas-különítmény vérengzéseit is szükségesnek és helyesnek tartották.¹²

Összességében tehát az 1920-as évek elején működő, magukat nemzeti-szocialistának valló pártok megfogalmaztak egy sor olyan követelést, amelyet az

⁸ Gergely 1972. 1058.

⁹ Uo. 1059.

¹⁰ Uo. 1060.

¹¹ Intézzük el a zsidókat! *Népakarát*, 1919. november 24. Idézi Gergely 1972. 1060.

¹² Gergely 1972. 1061.

1930-as évek nyilas pártjai is a magukévá tettek, ezért ennyiben az előzményeiknek tekinthetők. Programjuk ugyanakkor sok tekintetben nélkülözte a koherens világnézetet, az utcai pogrom-antiszemitizmus, az antikapitalizmus és az antikommunizmus nem alkotott egységes ideológiát. Ahogy e kifejezésekből is látható, programjuk inkább a tagadásra épült, és kevés megoldási javaslattal szolgált, sőt a radikális keresztényszocialista párt ezeket még a demagógia szintjén sem fogalmazta meg.

2. A fajvédők

Az első világháborút követő magyarországi politikai átrendeződés egyik legfontosabb elemének az ún. „fajvédők” megerősödése és hatalmi pozíciókba kerülése tekinthető. Magát a fajvédelem kifejezést nem lehet egy egységes ideológia és mozgalom definíciójaként alkalmazni, mert egy szerteágazó, sok különböző elemből álló irányzatról van szó.¹³ 1919 és 1922 között a magyar parlamentben – érdekes módon – mindössze néhány alkalommal hangzott el, ezek azonban jól körvonalazzák korabeli tartalmát. 1921. február 28-án Ereký Károly kormánypárti képviselő Magyarországot Dél-Afrikával hasonlított össze, ahol a régi búr telepések sokáig nem adtak állampolgári jogokat az újabban betelepült angoloknak, s a fajvédelem jegyében szabadságharcot is kezdtek ellenük.¹⁴ Egy másik alkalommal egy közbeszólás azt nevezte magyar fajvédelemnek, hogy a kormányzat 100 millió koronát juttatott a Hangya Szövetkezetnek, hogy az a zsidó kereskedelemmel szemben helytálljon.¹⁵ Végül 1922 januárjában Hornyánszky Zoltán részletesen is definiálta a fogalmat: szerinte az emberi természet velejárója, hogy jobban szereti a vérrokonát, ismerőseit, barátait, mint az idegent, sőt a keresztény hit is kifejezetten ezt diktálja, ezért természetes, hogy a magyar is védeni próbálja saját fajtáját.¹⁶ Érvelésében logikailag is összekapcsolta a kereszténységet, amely meghatározza a magyar ember számára az erkölcsi normákat, a magyar nemzeti érzést, amely motiválja cselekvését és a numerus clausust, „hogy az egyetemekre be ne szabaduljanak olyan tanbetyárok, akik destruálják a magyar nemzeti érzést”, melyek mind ugyanazt a célt szolgálják: biztosítani Magyarországon a magyar faj uralmát. Utóbbin, bár ezt teoretikusai nem mondták ki, de jól körvonalazhatóan a *magát magyarnak valló és beszélő, az általuk megfogalmazott nemzeti célokkal azonosuló, sem vallását, sem származását tekintve nem zsidó személyeket* értették. Retorikájukból egyértelműen kiderült, hogy a fajvédelemre azért van szükség, mert a magyarság Magyarországon elfoglalt gazdasági-társadalmi pozícióit a zsidóság veszélyezteti, amely európai

viszonylatban kirívóan magas arányban él az országban, és olyan gazdasági, közéleti pozíciókat foglal el, amelyek korlátozzák a keresztény magyarság lehetőségeit.

A fajvédelem első ismert propagálója, tulajdonképpen atyja azonban Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök volt, akit ezért a jobboldali radikalizmus mindig kiemelt tisztelettel övezett. Prohászka még 1918 májusában, a háború végkifejletének ismerete előtt vetette fel nyíltan a közéletben a zsidókérdés fontosságát, éles vitába keveredve politikai ellenfelével, köztük Vázsonyi Vilmos volt igazságügy miniszterrel. Neki írt válaszában fejtette ki részletesen és fogalmazta meg a magyar fajvédelem és a keresztény-nemzeti fundamentalizmus radikális, antiszemita irányzatának alaptéziseit, melyet később a jobboldali radikalizmus, majd az 1930-as években a nemzetiszocialista pártok is hivatkozási alpnak tekintettek.¹⁷ „Először is nyomatékkal s teljesen megfontoltan ki kell jelentenem, hogy mi semmiféle antiszemitizmust nem csinálunk, azt nem szervezzük. A «magas klérus» nem protezsál semmiféle uszítást s gyűlölködést, s nem fogad el még Vázsonyi Vilmostól sem megleckéztetést [...] Ez teljes félreismerése a helyzetnek. Antiszemita szervezést itt egyáltalán senki sem csinál, hanem igenis itt csinálódik valami, amit a zsidók hajszának, uszításnak, felekezetieskedésnek s antiszemitizmusnak hívnak. [...] Három pontban összegezem azt, hogy mit akarunk e részben, amiért azután antiszemitának mondanak minket: az első, hogy meg akarjuk akadályozni a keresztény társadalom letörését, a második, hogy meg akarjuk akadályozni Magyarország elzsidósodását, a harmadik, hogy rá akarjuk segíteni a jóakarátú, s nemzeti érzésű zsidóságot a nemzeti, keresztény társadalommal való összeforrásra. E három ponttal szemben azt mondom, hogy nem volnánk nemzet s nem volnánk öntudatos faj, hanem ellenkezőleg, végpusztulásra ítélt faj s vágóhídra felhajtott birkanyáj, ha másképp éreznénk s mást akarnánk. De hát mily jogon nevezik ezt antiszemitizmusnak? Ami a két első pontot illeti, antiszemitizmus-e, ha azt akarjuk, hogy Magyarországon a magyar keresztény nemzet tartsa meg hegemoniáját? Ez nem antiszemitizmus, hanem hungarizmus, ez nem hajsza, nem felekezeti széthúzás, ez nem a szociáldemokráciának elpáholása a zsidóság hátán, hanem nemzeti önvédelem. Nevezzék így! Ha így neveznék, mernének-e ebből szemrehányást tenni nekünk? Nos kérdem, nincs-e erre szükség? Tekintsék meg a főiskolák statisztikáját, mely az intelligencia hatalmi állásának kisajátítását s egy új honfoglalást jelent. Nem kell-e félnünk, hogy a keresztény középosztály teljesen leromlik, s pozíciójából végleg kiszorul, s hogy az egész magyar nemzet az összetartó s óriási aránytalanságban feltörekvő zsidóság uralma alá kerül? Kimondom nyíltan: ez a növekvő statisztika Magyarország elzsidósodását jelenti.” Ezek a gondolatok körvonalazták tehát a fajvédelem alaptézisét: a keresztény magyarságnak védekeznie kell az országban túlhatalomra jutott zsidóság ellen, s vissza kell szereznie azokat a társadalmi pozíciókat, amelyeket – a gazdasági, tudomá-

¹³ Gyurgyák 2012. 8.

¹⁴ *Nemzetgyűlési Napló*, 1921. február 28. 8. kötet, 269.

¹⁵ Uo. 1921. december 21. XIV. kötet, 74.

¹⁶ Uo. 1922. január 22. 14. kötet, 486–487.

¹⁷ Prohászka Ottokár: *Elég volt-e? Alkotmány*, 1918. szeptember 11.

nyos, kulturális élet területén – elvesztett. Prohászka többször hangsúlyozza a felsőoktatásban megfigyelhető aránytalanságot, hiszen az egész ügy is emiatt pattant ki, ebben megtaláljuk a későbbi numerus clausus törvény genezisést.

1919 után a fajvédő politikai csoport legmarkánsabb vonulatának a Gömbös Gyula vezette kört tekinthetjük, akik 1923 nyarán kiléptek a kormánypártból, és 1924. október 19-én végül megalakították a Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Pártot.¹⁸ Parlamenti képviselői csoportjukat Gömbös mellett a következő személyek alkották: Eckhardt Tibor, Ulain Ferenc, Zsilinszky Endre, Bell Miklós, Lendvai István, Zsirkay János és Kiss Menyhért. Jellemző, hogy ezek közül a személyek közül a későbbiekben – ismereteink szerint – egyetlenegy sem vált nyilassá, vagyis mindvégig megmaradtak a nemzetiszocializmushoz képest mérsékeltebb fajvédő alapon.

E különbség egyik fontos eleme a biológiai alapú fajelmélet elutasítása, melyet nem tettek a magukévá. Náluk a zsidóság kirekesztése nem abból a nézetből fakadó öncélként jelent meg, hogy a zsidóság alacsonyabb rendű, kártékony, a magyarságot destruáló vagy valamilyen formában pusztító faj. A kirekesztés „szükségessége” a magyarországi helyzetből következett, a „zsidó társadalmi térhódítás” okozta „torzulásból”, amelyet a magyarság javára kell megváltoztatni.¹⁹ A két nézet közötti eltérésre éppen a csoport egyik vezetője, (Bajcsy-) Zsilinszky Endre hívta fel a figyelmet Méhely Lajos korábban idézett tanulmányára reflektálva.²⁰ Zsilinszky szerint a politikában a fajvédelem mást jelent, mint amit Méhely állít, mert az ő nézetei tudományos kategóriák, amelyekkel egy politikus nem dolgozhat. A szerző szerint a politikában „a magyar fajnak feltétlenül egy tágabb fogalmát kell megállapítani”.²¹ A fajvédők sokkal inkább a korábbi agrárius nézetekhez álltak közel, semmint a fajelmélethez. Jól látható ez lapjukban, hiszen a *Szózat* első számának vezércikke a hagyományos agrárius szemléletet közvetíti: „Kiválóan agrárnép vagyunk. Lakosságunk háromnegyede földművelésből él, úgy illenék tehát, hogy gazdasági életünk becézett kedvence legyen a föld, s az azt megmunkáló nép legyen.”²² A fajvédők Méhelytől különböző álláspontját maga Gömbös Gyula is kifejtette egyik parlamenti beszédében: „A faji kérdést abból a szempontból, hogy tiszta, turáni vérsajteket keressünk a magyar vérerekben, nem lehet fel fogni. Mi tehát nem osztjuk száz százalékig politikai szempontból Méhely Lajos felfogását, mert tényleg van vérkeveredés, és teljesen egységes turáni fajú magyart ma találni nem lehet, de van egy magyarországi faj, amely annyira összeidegződött már a honfoglalókkal, hogy ennek tagjait, különösen azokat

a családokat, amelyek évszázadokon keresztül kereszteződtek a magyar fajjal, s mint egységes magyar elem éltek vérségi kapcsolatban a tiszta turáni fajhoz tartozókkal, igenis oda lehet állítani, mint igazi magyar fajt.”²³ A fajvédők tehát az agrárius hagyományokból indultak ki, az ő célkitűzéseik pragmatikusak voltak. Nekik a zsidóság társadalmi-gazdasági térfoglalásával volt bajuk, ezért helyezkedtek szembe a korábbi liberális politikával is, mert nézetük szerint az tette lehetővé a zsidóság térhódítását.²⁴

Fontos hangsúlyozni, hogy a fajvédők programja nemcsak negatív, kirekesztő elemekből állt, hanem pozitív, építő jellegű intézkedéseket is megfogalmaztak.²⁵ Ezek érintették a gazdaságot, a szociálpolitikát, az oktatásügyet és a kultúrát is. A Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt programjában is ezek a nézetek láthatók, a keresztény-nemzeti fundamentalizmusra mint ideológiai alapra építve olyan országátalakító terveket tartalmaz, amelyek a keresztény magyarság politikai, gazdasági és kulturális megerősítését segítik elő, azon belül az agrárius dominanciájával: „Akarjuk a magyar nép egyetemének öntudatra ébresztését és megerősítését, ismerje meg és becsülje meg önmagában a maga ősi gyökerű faji, erkölcsi, szellemi és testi erőit, fejlessze ki azokat a maguk teljességében...” „Akarjuk a szabad és egységes nemzeti társadalom szerves felépítését, a keresztény vallás örökéletű erkölcsének és szellemének mint fajtestvéri kötelékeknek a megszilárdításával...”²⁶ Programjukban ennek rendelődt al a gazdaság- és szociálpolitika, valamint az oktatásügy, s ennek érdekében szorgalmazták a zsidóság erőteljes korlátozását.²⁷ „A népies erőket elsorvasztó, zsidóság által megszerzett minden földbirtoknak, ipari, kereskedelmi és banktőkének a zsidóság országos részaránya határáig való visszahódítását céltudatos, tervszerű, törvényhozási, társadalmi és kormányzati munkával.” „Akarjuk Magyarország gazdasági életének agrárszellemben való újjászervezését.”

A Fajvédő Párt az 1926. évi választásokon súlyos vereséget szenvedett, ezzel világossá vált, hogy az általuk elképzelt jobboldali fordulat ezen az úton megvalósíthatatlan. A mozgalom gyors erodálódásnak indult, bázisa egy részét elvesztette, Gömbös pedig visszalépett a kormánypártba. Ettől a pillanattól kezdve a jobboldali radikalizmus kettévált, létezett Gömbös révén a hatalom sáncain belül egy lappangó, de irányváltásra készülődő szárny, és továbbra is zajlott, igaz, a korábbinál jóval kisebb intenzitással, az ellenzéki szervezkedés.

²³ Gömbös 2004. 217. Gömbös Gyula parlamenti beszéde 1923. december 17-én. Megjegyzendő, hogy Gömbös Méhely „tudományos eredményeit” ettől függetlenül elfogadta és elismerte: „A zsidó vérsajtek ereje, méltóztatik látni, hogy erősebbek lévén, mint a magyar vérsajtek, azok viszont a magyar vérsajteket asszimilálják” – mondta ugyanebben a beszédben.

²⁴ Vonyó 2001/b. 34–38.

²⁵ Vonyó 2009. 250–251.

²⁶ Magyarországi pártprogramok 1919–1944. 101–102. A program első mondatai.

²⁷ Uo.

¹⁸ Paksa 2005. 59–60.

¹⁹ Vonyó 2001/b. 41–43.

²⁰ Zsilinszky Endre: Fajvédelem a gyakorlati politikában. *A Cél*, 1923/13. 310–316.

²¹ Jellemző, hogy a lap szerkesztői lábjegyzetet illesztettek Zsilinszky e megállapításához, kiemelve, hogy a szerző „csak a látszat szerint értelmezi a fajiság fogalmát másképp, mint az egzakt tudomány, mert a politikus sok körülírással fejezi ki a fajiság kellékeit és föltételeit, amit a tudomány egy rövid és szabatos formulával intéz el”.

²² Ulain Ferenc: Hitvallás. *Szózat*, 1919. szeptember 28.

1. kép. Prohászka Ottokár

Utóbbiak közé tartoztak azok, akik nem értettek egyet a Fajvédő Párt feloszlásával, ezek kezdetben Méhely Lajos vezetésével kívánták tovább folytatni a pártmozgalmat. Gömbös azonban arra kérte „ősz mesterét”, hogy tekintsen el a pártszervezéstől, mert ezzel csak az ő politikai pozícióit gyengíti, s kérését Méhely akceptálta is.

A fajvédő mozgalmat azonban több szervezet is továbbvitte, közülük a legjelentősebb Budaváry László Magyar Nemzeti Pártja, amely 1923. június 1-jén alakult meg. Erről vezére azt írta, hogy „ami Olaszországban a fascista párt, az Magyarországon a Magyar Nemzeti Párt”.²⁸ A Fajvédő Párt 1926-os választási veresége után, amikor ő sem jutott be a parlamentbe, újjászervezte mozgalmát, és az

évtized végén e kör egyre határozottabban kezdte hirdetni a jobboldali radikális erők újjászervezésének szükségességét.²⁹ Lapjaikban egyre gyakrabban bukkantak fel a későbbi nyilas mozgalmakban szerepet játszó alakok, s hirdették a korábbinál radikálisabb nézeteiket.³⁰

Prohászka Ottokár: A NACIONALIZMUSRÓL

Az ÉME 1924. évi kongresszusán mondott beszéd. (részlet)

Manapság az eszmék lemorzsolódásának korszakát éljük. Sohasem hittük volna, hogy uralkodó eszmék úgy lejárják magukat, vagy mondjuk úgy lejárattassanak, mint ahogy az most, mégpedig máról holnapra a világ ámulatára történik. [...] De amit ezzel az eszme lemorzsolódással kapcsolatban csodálok és sehogy sem értek az, hogy e túlzásokkal egy kalap alá fogják a legtermészetesebb, s azt mondhatnám az életöszön közvetlenségéből kinőtt hatalmas eszményeket, s szükségleteket is, milyenek a nemzeti eszme, a fajvédelem, a nemzet önállósításának s érvényesülésének követelése. [...] A malomkövek itt is a zsidósajtó, az antikrisztusi világnézetek, a fékevesztett szociális tömegmozgalmak, melyek hihetetlen terrortal dolgoznak, s melyeknek romboló és inficiáló, s a nemzeti öntudatot megtévesztő hatásai ellen védekeznünk elsőrendű életfeladatunk. [...]

²⁸ *Nemzeti Élet*, 1927. január 23.

²⁹ Lendvai István: Átcsoportosítás. *Nemzeti Élet*, 1928. július 15.

³⁰ Gruber Lajos: Faj-e vagy felekezet? *Nemzeti Élet*, 1927. február 27.

Szóval nagyon is ránk tolikodik a gondolat, hogy a magyar fajvédelem ellen intézett pergőtűz és varangyméreg-fecskendezés egy más faj érdekében történik, s a zsidósajtó arcátlan támadásait magyar földön, a magyar fajvédelem ellen – halatlán dolog s nincs párja a világon! – hatalmi érdek sugalmazza. Van a fajvédelmi mozgalomnak még egy más, hasonlószerű ellensége, melynek ha kimondom a nevét, szinte elhűl a hallgatóság az ámulattól, s ez az úgynevezett demokrácia. Igen, demokrácia, mert hiszen a demokrácia nevében szeretnék, ha bírnák megfojtani a fajvédelmet. A demokrácia népuralmat jelentene, de valóságban nem egyéb a tarka spanyolfalnál, mely mögött más „kráciák”, milyenek a plutokrácia, bankokrácia, s más ilyen antidemokratikus szörnyek lapulnak. [...] Ez a demokrácia, mely nálunk is szónokol, s mely annyira hasonlít a Paul Bourget regényeiben jól jellemzett francia fiskálisoknak, s nálunk két ököllel és tíz körömmel, s ha kell, nem plombált fogakkal dolgozó feltolakodott zsidó szocialistáknak a demokráciájához, csak csúnya maszk, s nemzeti érzésre képtelen. Várhatunk-e erős nemzeti érzést a demokráciától, mely Jászi Oszkár keblén melegegett, s a Galilei-körben tollasodott? De még többet mondok, várhatunk-e nemzeti érzést, igazi megértést és oltalmat a magyar nemzet számára azoktól a mi „demokratikus” kormányainktól, melyek a liberalizmus, s szabadoktatás, s más ily frázis címen ily egyleteket tűrtek?

Ennek a demokráciának áldásától tele vagyunk az idegenség bacilusaival, melyek megrendítik öntudatunkat, s elfojtják az erős nemzeti érzést. Nem lehetünk oly bárgyúak, hogy elhiggyük, hogy a nemzeti öntudat e sülyyedése, ez a pszichológiai hőstülyedés a nemzettest javára váljék. Azért van tehát nagy életreakcióra szükség. Ezt a mérget ki kell vetnünk magunkból, s föl kell ébresztenünk a magyar önértetet, a magyarság nagyrebecsülését és szeretetét.

[Az Ébredő Magyarok Egyesületének 1924. évi országos kongresszusának előadásai. ÉME, Bp., 1925. 53–60.]

3. Radikális jobboldali tömegmozgalmak

Az 1920-as évek elejének szélsőjobboldali reneszánszát talán a különböző radikális politikai egyesületek és szervezetek sokszínűsége jellemzi a legjobban. Ezek között voltak tömegmozgalmak és kisebb csoportoskák, titkosak és a nyilvánosság figyelmét felhívók. Közös jellemzőik közül kiemelhető az antiszemitizmus és a szociális eszme iránti elkötelezettség. Utóbbi társadalmi kapcsolatrendszerükből következett, hiszen az 1920-as évek radikális jobboldali mozgalmainak tömegbázisát városi rétegek, főként a kispolgárság, valamint egzisztenciájában megrendült, lecsúszóban lévő középrétegek szolgáltatták, köztük nagy számban határon túlról érkezett, javaikat veszített személyekkel.

Ezek közül az egyesületek közül emelkedett ki támogatói számát, valamint szervezettségét tekintve az Ébredő Magyarok Egyesülete, melyet a korszakkal foglalkozó irodalom általában a sok korabeli szélsőjobboldali szervezet egyikének nevez, pedig az jóval több volt annál. Esetében ugyanis olyan radikális tömegszervezetről van szó, amely több százszáztagos tagságával behálózta

a társadalom nagy részét és az ország egész területét. Nem hivatásrendi vagy rétegszervezetről van szó, hanem minden társadalmi réteget megszólító, harcba hívó mozgalomról. Ébredő elnevezése arra utalt, hogy a szunnyadó társadalmat akarta felrázni, ráébreszteni a keresztény-nemzeti fundamentalizmus igazságára, és rávenni annak gyakorlati megvalósítására. Ennek érdekében komoly munkát végzett, hiszen az 1920-as évek elején mind a közéletben, mind az utcai politizálásban hangadó szerepet vitt, rendezvényein pedig ismert radikális jobboldali és antiszemita személyek vettek részt, akik rendszeresen tartott előadásokon terjesztették nézeteiket.

Az egyesület 1918 decemberében alakult meg, és nagyon gyorsan több-ezres tagságú szervezetté vált, már 1919 elején létrejöttek vidéki szervezetei is. Népszerűségét vélhetően új, harcias retorikát megjelenítő kommunikációjának köszönhette, hiszen megalakulása után azonnal radikális hangvételű propagandába kezdett, és plakátokkal árasztotta el Budapest utcáit. Ezen ekkor szembesült először a magyar társadalom a szélsőséges antiszemitizmus megnyilvánulásaival, összekötve a nemzeti fajvédelem eszméivel.³¹ Ekkor derült ki az is, hogy a társadalom egy részében erős fogadóképesség van ezek iránt az eszmék iránt, hiszen a meghirdetett népgyűléseken mindig nagy tömeg jelent meg.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után az ébredők természetesen a különböző ellenforradalmi megmozdulások és összeesküvések széles bázisát alkották, de szervezeti tevékenységét szüneteltetnie kellett. A kommün bukása után a megváltozott belpolitikai helyzetben az ÉME szerepe azonnal fölértékelődött. Az egyesület ismét hasonló hangvételű kampánnyal kezdte meg a toborzást és a mozgalmi munkát, ezúttal még eredményesebben. Ilyen akciója volt például a Szamuely-plakátok kiragasztása, melyen felakasztott személyek, polgári és parasztruhás keresztények voltak láthatóak, utalva a népbiztos tevékenységére.³² 1919 őszén a fővárosi rendőrkapitányság jelentése szerint „a szünet nélkül tartó antiszemita mozgalmak” súlyos akadályokat gördítenek a közrend helyreállítására elé.³³ Ekkor első nagygyűlését 1919. november 30-án tartotta, amelynek lefolyása már mutatta társadalmi befolyásának kiszélesedését. A Vigadóban rendezett gyűlésre több ezer ember jött el, akik be sem fértek a termekbe, ezért az utcán is előadásokat tartottak. A rendezvényt egy utcai felvonulás, tüntetés zárta, amelynek jelszava a „keresztény és nemzeti Magyarországot!” volt.

Kiemelkedő tevékenységet végeztek az ÉME keretein belül a Nemzeti Hadsereg volt tisztjei, például Héjjas Iván, akik vidéken szerveztek félkatonai csoportokat.³⁴ Kapcsolat jött tehát létre a civil, főként városi csoportok és ka-

³¹ Zinner 1989. 21–22.

³² Pelle 2001. 23.

³³ Zinner 1989. 33.

³⁴ Héjjas Iván (Kecskemét, 1890. január 19.–Vigo, Spanyolország, 1950. december), ellenforradalmi, fajvédő politikus. Gazdagparaszti családból származott. Szegeden belépett

2. kép. Az Ébredő Magyarok Egyesületének plakátja

tonai alakulatok között. A falusi népesség körében – ahogy azt a honvédelmi miniszter egy beszédében jelezte – „az Ébredő Magyarok izgatása a parasztság között többnyire antiszemitizmus alapján történik”,³⁵ ezzel együtt az ébredők igazi bázisa a város maradt.

Az ÉME kapcsolatban állt a szélsőséges politikai csoportokkal és pártokkal, így a Radikális Keresztényszocialista Párttal,³⁶ valamint az ekkor megalakult Országos Antiszemita Párttal, tagságuk között erős átfedés volt. Utóbbi egyik vezetője *A Cél* című folyóirat egyik állandó szerzője, Kmoskó Mihály egyetemi tanár lett. Kmoskó orientálistikával foglalkozott, 1922-től az MTA tagja. Az 1920-as években több tanulmányban vizsgálta a magyar nép őstörténetét, de foglalkozott a zsidóság történetével is. Az Antiszemita Párt azonban, annak ellenére, hogy elismert teoretikus vezette, komolyabb szerepet nem játszott,

a nemzeti hadseregbe, melynek karhatalmi osztagparancsnoka lett a Duna–Tisza közén. Irányítója és végrehajtója az ottani vérengzéseknek. 1921-ben Prónay Pállal együtt a nyugat-magyarországi felkelés vezetője. 1926-ban a kunszentmiklósi választókerület országgyűlési képviselője, majd a kereskedelmi minisztérium közlekedéspolitikai osztályán miniszteri tanácsos. 1938–1939-ben a kárpátaljai gerillaakciókat végrehajtó Rongyos Gárda egyik vezetője. 1945 után Spanyolországban telepedett le.

³⁵ *Nemzetgyűlési Napló*, 1920. június 8. 3. kötet, 252.

³⁶ Gergely 1972. 1060–1065.

tagsága inkább az ÉME mögött sorakozott föl.³⁷ Az ÉME népszerűségében vitathatatlanul nagy szerepe lehetett annak, hogy országosan ismert személyek vettek részt rendezvényein, és vállaltak védnökséget vagy tartottak előadást, beszédet. A példák sorában elsőként kell megemlíteni Prohászka Ottokárt, aki rendszeres előadója volt a gyűléseknek és az ÉME székesfehérvári szervezete díszelnöki tisztét is betöltötte.³⁸ Hasonló aktivitást fejtett ki Méhely Lajos professzor is, aki szintén az egyesület egyik állandó vendége volt. Rajtuk kívül több ismert közéleti személy szerepelt ezeken a rendezvényeken, így például 1920. április 4-én, a debreceni ÉME-szervezet nagygyűlésén, ahol 10 000 ember vett részt, Szabó Dezső író volt a díszvendég és a főszónok.³⁹

A példák azt mutatják, hogy a legszélsőségesebb antiszemitizmust, egyben az 1920-as évek legradikálisabb szélsőjobboldali eszmeiségét az ébredő magyarok képviselték, sőt itt találkozhatunk a radikális nemzeti gondolat faji megközelítésével is.⁴⁰ A zsidókérdést a következő hivatalos programjuk megvalósítása révén látták megoldhatónak: Korlátozni kívánták a zsidó lakosok településsenkénti arányát, foglalkozási lehetőségeiket, leginkább a sajtónál és a tőzsdén, érvényteleníteni zsidók és magyarok között kötött szerződéseket. Közélet, társas tevékenységük csak szűk keretek között, hatósági engedélyekkel történhet. Földbirtokuk az 5 holdat nem haladhatja meg, külön rájuk kiszabott adójuk jövedelmük 50 százalékát vonja el. A legérdekesebbek azonban az asszimiláció megtiltására vonatkozó követelések: nevüket nem magyarosíthatják, és nem keresztelkedhetnek ki, sőt a már kikeresztelkedettek is zsidónak tekintendők.⁴¹ Ezek tehát túlmentek a fajvédő programon, és kifejezetten származási alapon kívánta korlátozni és diszkriminálni a magyarországi zsidóságot.

Az ÉME 1920-ban nemzetgyűlési képviselői mandátumot szerzett vezetőinek, tagjainak a tevékenységén látható ez leginkább, akik a hivatalos programot is meghaladó követelésekkel léptek fel. Zákány Gyula katolikus tábori lelkész az ÉME már említett 1919. novemberi nagygyűlésén „a zsidó nemzetségeknek a törvénybe elhelyezését és részükre társadalmi, gazdasági és kulturális ghettorendszer bevezetését” követelte, valamint a zsidóság Magyarországról történő kitelepítését.⁴² Ugyancsak ő volt az, aki parlamenti beszédében a forradalmak után katonai diktatúra bevezetésének szükségességéről beszélt.⁴³

³⁷ Zinner 1989. 46.

³⁸ *A Nép*, 1922. január 17.

³⁹ *Fehér Újság*, 1920. április 4. Szabó Dezső beszéde már-már komikus gyűjteménye volt a zsidóságot érintő korabeli sztereotípiáknak, de ismerve az író külön egyéniségét lehet, hogy ez a fellépés írói munkásságának volt a része. Emellett kemény hangú támadást intézett Baltázár Dezső debreceni református püspök ellen, aki a támadások miatt többször is védelmébe vette a zsidóságot.

⁴⁰ Uo. 20–21.

⁴¹ *Ébredő Magyarország: Az ÉME a zsidókérdést meg fogja oldani*. Zinner 1989. 52.

⁴² Uo. 44.

⁴³ *Nemzetgyűlési Napló*, 1920. június 8. 3. kötet, 254–255.

Fangler Béla⁴⁴ zalaegerszegi tisztviselő 1920. április 19-i nemzetgyűlésben elmondott beszéde hasonlítható Zákány elképzeléseivel. Ebben a – későbbi zsidótörvényeket megelőlegezve – Fangler zsidókataszterek felállítását kezdeményezte, és ezek alapján a magyarországi zsidóság jogfosztására irányuló javaslatot terjesztett elő a parlamentben. A legszélső kataszter például elképzelése szerint a következőképpen festett volna: „Az első osztályban lévőktől elsősorban el kell vonni a vagyont tökéletesen, 100%-ra. Sem az első-, sem a másodosztályú zsidó cselédet nem tarthat, az üzlethelyiséget tőle el kell venni, lakásába úgy be kell szorítani, hogy csak egy kis szobája maradjon meg, minden egyéb mellékhelyiség nélkül.”⁴⁵ Hasonló követeléssel lépett fel a parlamentben az egyik legismertebb antiszemita politikus, Budaváry László tanító,⁴⁶ későbbi jobboldali radikális lapszerkesztő, mozgalmár 1920. augusztus 7-én, amikor a „magyarországi zsidókérdés megoldására” tett javaslat. Beszéde és az abban foglalt 10 pontos előterjesztése koherens összefoglalását tartalmazta gyakorlatilag az összes olyan elemnek, amelyet addig a magyarországi szélsőjobboldal a zsidósággal kapcsolatosan felvetett.

Hegedüs György⁴⁷ ÉME-alelnök 1920-ban a kisgazdapárt képviselőjeként szerzett mandátumot, azonban 1921-ben a pártból kilépett, mert azt túl liberálisnak és engedékenynek tartotta a zsidókérdésben. Ekkor Keresztény Földmíves Párt néven szervezett önálló pártot. Programjának központi kérdését a zsidókérdés alkotta, és az 1922. évi újabb nemzetgyűlési választáson mint antiszemita képviselő szerzett mandátumot.⁴⁸

Mindezek mellett önmagáért beszél az ÉME hivatalos lapjának, az *Ébredő Magyarországnak* a stílusa, az uszító antiszemitizmus a lap alapvető tulajdonságának tekinthető 1919/1920-ban. A „destruktív zsidó faji tulajdonságok”, „keresztény és magyarellenes zsidó tevékenység” stb. kitételek nemcsak min-

⁴⁴ Fangler Béla 1877-ben született Zalaegerszegen, jómódú, helyi kereskedő családban. Árvaszéki tisztviselő lett, majd 1919-ben részt vett ellenforradalmi akciókban Zala megyében. 1920-ban mandátumot szerzett KNEP-jelöltként, 1922-ben azonban már vereséget szenvedett. Zala megyében a legitimista keresztényszocialista mozgalmak vezető alakja.

⁴⁵ *Nemzetgyűlési Napló*, 1920. április 19. 2. kötet, 224.

⁴⁶ Budaváry László 1889-ben született Magyarokmátyán (Ugocsa megye). Eredeti foglalkozása tanító. 1920-ban nemzetgyűlési képviselővé választották, ő az egyik legismertebb radikális fajvédő, antiszemita politikus. A *Nemzeti Élet* című lap szerkesztője, amely 1944-ig az egyik legjelentősebb szélsőjobboldali orgánus. 1940-ben szembefordult a nyilasokkal, és *Zöld bolsevizmus* címmel támadó és leleplező tartalmú könyvet adott ki.

⁴⁷ Hegedüs György (Nagykanizsa, 1883–1925. szept. 27.) nagykanizsai ügyvéd, lapszerkesztő, parlamenti képviselő. 1920-ban és 1922-ben szerzett mandátumot a Zala megyei letényei választókerületben a Független Kisgazdapárt, majd a Keresztény Földmíves Párt jelöltjeként. Képviselőisége mellett Zala vármegye legnagyobb példányszámú lapjának, a *Zalai Közlönynek* a főszerkesztője 1920 és 1922 között. Az *Ébredő Magyarok Egyesületének* vezetőségi tagja, alelnöke.

⁴⁸ *Parlamenti almanach 1922–1927*. 264.

den lapszámban, de a cikkek többségében is olvashatók.⁴⁹ A lap meleg szavakkal emlékezett meg a fajvédelem úttörőiről, elsősorban Istóczy Győzőről.⁵⁰

Az ÉME 1921. április 6–7-én tartott országos kongresszusán dr. Dániel Sándor elnökségi tag, az ÉME ügyésze és a vidéki szervezetek vezetője előadásában a zsidókérdés okát a következőképpen foglalta össze: „A magyar nemzet 1848-ban a rendiségből olyan hirtelen tért rá a szabad versenyre, hogy faji tulajdonságainál vagy túl becsületességénél fogva nem tudott alkalmazkodni és így a nála élelmesebb faj őt kizsákmányolta.” Nézeteiben a hagyományos, 19. század végi antikapitalista gondolkodást érhetjük tetten, de már faji köntösbe öltöztetve. Az ÉME feladatait az elkövetkező időszakra nézve a következőképpen összegezte: „Az ÉME elsősorban társadalmi és erkölcsi egyesület, amelynek közvetlen célja az, hogy egységes nemzeti gondolkodást teremtsen, hogy egységes nemzeti szervezetben tömörítse az eddig még különböző, heterogén elemeket, egy nagy, végső cél érdekében, az aszemitizmus, vagyis a zsidómentesítés érdekében. [...] Ezen végcél az aszemitizmus, vagyis zsidómentesség természetesen máról holnapra nem történhetik meg. A zsidómentesítésnek egyik eszköze és egy közelebbi célja tehát az antiszemitizmus. Az antiszemitizmus a végcél érdekében, mint a célnak eszköze jelenti, hogy a mentesítés érdekében a zsidóság ellen harcoljunk.”⁵¹ E folyamatban az első lépés a propaganda, a tömegek figyelmének felhívása a zsidó veszélyre. Az előadó szerint ez már megtörtént, most következhet a második lépés, a szervezés és szervezkedés. „A küzdelem már nem szervezetlenül és nem meggondolatlanul, hanem egységes szervezetekben, egységes irányítás mellett folyik.” Ezt a munkát kell Dániel szerint az ÉME-nek folytatnia a győzelemig. Feltűnik e programban az aszemitizmus kitétel, amelynek első említését a kérdéssel foglalkozó szakirodalmunk eddig Szálasi Ferencnek tulajdonította. Valójában, mint látjuk, ez nézet már az 1920-as évek legelején megfogalmazódott, mégpedig pontosan abban a formában, ahogy azt később Szálasi is értelmezte. Ebben az összefüggésben az aszemitizmus más, mint az antiszemitizmus, több annál, a teljes zsidómentesség megvalósítását jelenti.

Nem meglepő ezek után, hogy több olyan személyt is találunk, akinek útja az ÉME-től a nyilasokig vezetett (Dániel Sándor, Tauffer Gábor, Pröhl Vilmos fia, Pröhl Sándor 1939-ben nyilas képviselő, Budaváry László stb.). Az ÉME Sas sportosztály 1933-ben testületileg lépett be az egyik nyilas pártba. Utóbbi az egyesület elit alakulata volt, akik katonai jellegű kiképzésben is részesültek (céllovész, alaki kiképzés, testedzés). „Két csoportra vannak osztva, az egyik csoport hivatása a belső megfigyelés és nyomozás, a másik csoport tagjai a hírszerzést végzik és a megszállt területekre is átjárnak.”⁵²

⁴⁹ Lásd például *Ébredő Magyarország*, 1919. november 30., Zsidókérdés című cikk.

⁵⁰ *Ébredő Magyarország*, 1920. január 18. Istóczy Győző című többoldalas cikk.

⁵¹ ÉME havi tájékoztató, 1921. április 15.

⁵² PI 685. f. 1/8. öe. Jelentés 1928. október 12-én.

Az ÉME politikai perifériára csúszása – bár ekkor került társadalmi befolyása csúcsára – 1920 nyarán kezdődött el, amikor a konszolidálódó államhatalom a rendbontó csoportok tevékenységét már nem tűrte el. 1920 júniusában a nemzetgyűlésben egyre több képviselő követelte ezeknek a felszámolását és az ÉME korlátozását, de már nemcsak ellenzéki, demokrata vagy baloldali képviselők, hanem a kormánypárt tagjai is.⁵³

Szmrecsányi György, az egyesület elnöke 1920. június 17-ei parlamenti beszédében védelmébe vette az ÉME-t azzal, hogy a Magyarországon lezajlott forradalmak után nemzetvédelmi intézményekre van szükség, melyek között szerinte a legerősebb az ÉME, melynek „nemzetfenntartó és nemzetvédő hivatása van”. Választa röviden az ÉME céljait, „a jövő programját”, melyek gazdasági jellegűek voltak: a keresztény magyarságnak át kell vennie a hatalmat ezen a területen. Röviden megfogalmazva: „Kiépíteni a keresztény magyar társadalmat!” Szmrecsányi szerint a szervezet taglétszáma „néhány híján másfél millióra rúg”, s „minden társadalmi rétegben vannak szervezetek”. A megalakult helyi egyesületek számát az országban hatvanra tette, s ez a szám, szemben a taglétszám túlzásával már valósnak fogadható el, mert néhány hónap múlva ez a szám elérte a százat.⁵⁴

Az ÉME az 1930-as évek elején, a gazdasági válság hatására aktivizálódott újra, ekkor kiadott programja foglalja össze legkoherensebben a mozgalom ideológiáját és jövőre vonatkozó elképzeléseit, melyekben jól látható, hogy a mozgalom valamiféle híd szerepben átmenetet képez az 1920-as évek fajvédő mozgalma és a nemzetiszocializmus között. Az 1933-ban kiadott, közel 50 oldalas brosúraszerű kiadvány⁵⁵ szerzői szerint „a magyar állampolitika visszaszökökkent a régi liberális vágányokba, ott vesztegel ma is”. Pedig már Európa több országában hatalomra jutott „az az eszméáramlat, amelyet az Ébredő Magyarok Egyesülete teremtett meg elsőnek”. Ezért szükség van a magyar társadalmat is ráébreszteni és megindítani az új politika irányába. Az iratban a szerzők részletesen kitérnek a „faji kérdések” körvonalazására. Ezek szerint „tisztá faj úgyszólván nincsen. Minden faj átmegy a keveredés különböző folyamatán, amelyen keresztül az erősebb, uralkodó faj megőrzi fölségét.” Ezért nem magyar faj, hanem „keresztény magyar faj” létezik, definíciójuk szerint ezen „a magyarságba beolvadt bármilyen idegenvérű testvéreinket is értjük, akik ebbe a közösségbe tartozónak érzik magukat, azonos világnézeti és erkölcsi felfogást vallanak. E fajnak a megerősítése, szolgálata, fejlesztése és védelme az országon belül és kívül” a fajvédelem. Nem tartozik e fajba természetesen a zsidóság, akiknek a szerepét a következőképpen körvonalazzák a szerzők: azért jöttek be Magyarországra, mert számukra itt voltak a legjobban adottak a megélhetési viszonyok, a gazdasági életünk egy jelentős része

⁵³ *Nemzetgyűlési Napló*, 1920. június 8. 3. kötet, 248–249. Huszár Károly felszólalása. Uo. 250–251. Széchenyi Viktor gróf felszólalása.

⁵⁴ Zinner 1989. 69.

⁵⁵ ÉME 1933. 48.

ugyanis „szűz területnek” számított. „Vele született élelmességénél, laza erkölcsi felfogásánál fogva szinte versenytárs nélkül, pár évtized alatt birtokba vette az országot. A liberalizmus vezéreszméi” neki kedveztek, s mivel a magyar társadalomban hiányoztak a polgári osztályok, könnyen elfoglalhatta a befolyásos társadalmi pozíciókat, különösen akkor, amikor „második nemzedéke előzőnlötte az értelmiségi pályákat”, és „különösen a sajtóban pökhendi és szertelen módon kezdte hirdetni a maga egészen különálló faji szellemiségétől átitatott kultúráját. Megszületett a zsidó szellemiségű polgári radikalizmus és megkezdte nemzetellenes munkáját a csaknem kizárólag zsidó irányítás alatt álló szociáldemokrata mozgalom.”

A program részletesen vázolta az általuk elképzelt új, magyar gazdasági berendezkedést. E szerint szakítani kell a liberális kapitalizmussal, az egyéni kezdeményezést azonban meg kell hagyni, és a magántulajdon is fenntartandó, de nem korlátlanul. A tőkének a nemzet és közjó szolgálatában kell állnia, és nem a haszon alapján működnie. A nemzet minden tagjának biztosítani kell a létminimumot. A magántulajdon addig védendő, amíg az nem áll szemben a közérdekkel. A megélhetés alapja a munka és nem a pénz, ebből következően a munkavállalás kötelező. A bankrendszer államosítani akarta, hogy csak az kapjon hitelt, aki a nemzet tagjaként termelő munkát végez. Földreformot is szükségesnek látott, de a program csak homályosan fogalmazott („bizonyos határon túl kell reformot végrehajtani”). A program mindezekén túl részletesen kidolgozta a gazdasági élet különböző terület

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az Ébredő Magyarok Egyesülete a 20. század első felének legnagyobb taglétszámú – ha nem is a Szmracsányi által mondott másfél millió, de mindenképpen több százezres – magyar társadalmi szervezete volt. Ideológiáját az 1920-as évek elejének antiszemita tematikáját meghaladó elgondolások alkották, amely szerint egy teljesen zsidómentes, keresztény magyar államot és társadalmat kívánt létrehozni. Ebben az államban már érvényesült volna a közösségi elv az individualizmussal szemben, bár szociális elgondolásait részletesen ez egyesület nem fejtette ki. Elképzelt államában a gazdaság alapját a kizárólag keresztény, magyar kézben lévő földbirtokok alkotta volna, tőkés, piaci jellegét pedig különböző korlátozó intézkedések csorbították, elsősorban a banki tevékenység, a tőzsde és a kereskedelem területein. Az ÉME tehát több a nemzetiszocializmus egyszerű előfutáránál, átmenetet képez a fajvédő mozgalmak és a nyilaskeresztes irányzat között, mert tömegmozgalmi jellege és működése megvalósítja, az általa felvázolt fundamentalista – sok tekintetben preindusztriális – Magyarország berendezkedése pedig magán hordozza a későbbi nemzetiszocialista „munkaállam” több jellemzőjét.

Altenburger Gyula: A szabadkőművességről.

Az ÉME 1925. december 20-án tartott kongresszusán mondott beszéd. (részlet)

Nem tartott túlságosan sokáig – talán 50-60 esztendőig – az első páholy megalakulása után, hogy a vezérszerep teljesen a zsidók kezében volt. A XVIII. század második felében kezdték meg a maguk céltudatos munkáját abban az irányban, hogy a zsidó világművelődést teljesen valóra váltsák. Mi kell ehhez? Három dolog kellett. Az egyik az volt, hogy a zsidókat, akik eddig egyetlen államban sem voltak egyenjogúsítva, felruházzák a polgári jogokkal. A második dolog volt, hogy a világot forradalmasítsák. Hogy közelgőletlenséget vigyenek a lelkekbe, hogy a nép a régi intézményeket rossznak találja. Harmadszor kellett, hogy a világ gazdasági hatalmát kezükbe kerítsék. Ez a három dolog lett a szabadkőművesség legfőbb feladatává. A szabadkőművesek voltak az elsők, akik a zsidó emancipáció érdekében dolgoztak. És pedig oly eszközökkel, hogy az események helyébe, melyek a népet eddig betöltötték, bálványokat állítottak. A legfőbb bálványt Franciaországban hirdették ki, a hármas jelszót: szabadság, egyenlőség, testvériség! Mit jelentett ez? Szabadság alatt értették azt, hogy mindenki azt csináljon, amit akar, teljesen szabadon. Elsősorban természetesen a zsidó. Egyenlőség? Minden ember egyforma. Nincs különbség szellemi arisztokrácia vagy munkás között. A testvériséget pedig mint frázist biggyesztették hozzá. Mindnyájan emberek vagyunk, szeressük egymást, tehát a zsidót is. A zsidó olyan ember, mint a többi. Ezzel készítették elő az embereket arra, hogy a zsidó emancipáció gondolatát befogadják.

Egy másik dolog, amit ebből a szempontból már akkor kezdtek csinálni, a vérkeveredés. A zsidó nem tiszta faj. Legkorcsabb fajta, ami csak létezik a világon. Ezért szükségük volt a vérkeveredésre, mert a kevertvérű emberek és a nemzsidó rokonaik a zsidó emancipációnak természetesen mindegyike barátai voltak. Így törtenhetett meg, hogy először a francia forradalomban a franciák emancipálták a zsidókat, ami azután fokozatosan Európaszerte bekövetkezett. Nálunk Magyarországon 1867-ben. Bekövetkezett pedig mindenütt a szabadságnak, egyenlőségnek, testvériségnek a jellegéje alatt. Ezért volt a francia forradalom a legnagyobb szerencsétlensége az emberiségnek.

Azután jött egy másik dolog: forradalmasítani kell a világot. Mert hiszen uralkodni csak a zavarosban lehet könnyen. A ledöntött hatalmak és tekintélyek helyébe másokat kellett felépíteni.

[...] Ezért annak dacára, hogy én is vallom, hogy vannak tisztességes zsidók, azt mondom, hogy a zsidókérdést megoldani csak úgy lehet, hogy nem szabad tekintettel lenni a kivételekre.

[Fajvédelem és munkáskérdés. Az ÉME 1925. évi december hó 20-án tartott országos kongresszusáról. ÉME, Bp., 1926. 39-40.]

4. Méhely Lajos és a „tudományos” fajvédelem Magyarországon az 1920-as években

A tudományos gondolkodásban Darwin elmélete hozott a 19. században jelentős áttörést. Nézetei Magyarországon is gyorsan megjelentek, hiszen *A fajok eredetének* magyar kiadására már 1873-ban sor került, s a szerző tanai hamar ismertté és népszerűvé váltak a hazai természettudomány művelői között.⁵⁶ Az embertani kutatások szempontjából mérőföldkönek tekinthető Kriesch Jánosnak, a Műegyetem állattan professzorának az Akadémián 1883-ban elmondott székfoglaló beszéde.⁵⁷ Török Aurél 1881-ben létrehozta az Antropológiai Múzeumot, és megindította az *Antropológiai Füzetek* című folyóiratot, bár ebbe jórészt csak ő maga publikált. Török kutatási tervében célul tűzte ki „hazánk emberrasszait és népességeit rendszeresen vidékről vidékre biológiai, etnológiai és demográfiai szempontból megvizsgálni”.⁵⁸ 1882-ben Barna Ferdinánd nyelvész az Országos Régészeti és Embertani Társulatban „A finn-ugor népek fejalkata” címmel tartott előadást. Tömösváry Lajos a *Földrajzi Közleményekben* megjelent cikkében, 1886-ban az Urál vidéki rokon népek antropológiai kutatását szorgalmazta.⁵⁹ Török tanítványa, Pápay Károly az Urál vidékén, 1888-ban egyéves tanulmányút keretében embertani kutatásokat végzett a vogulok (manysik) és osztyákok (hantik) között. Jankó János 1898-ban az osztyákok antropológiai jellegét tanulmányozta.

1902-ben jelent meg Hermann Ottó könyve *A magyar nép arcza és jelleme* címmel. Kriesch tanítványa, Méhely Lajos, a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos munkatársa 1905. november 5-én az intézményben *A származástan mai állása* címmel tartott előadást, és összegezte a létért való küzdelem, a természetes fejlődés és kiválasztódás természeti és társadalmi összefüggéseinek kérdéseit.⁶⁰ (A sort 1909-ben folytatta Darwin születésének századik évfordulóján tartott előadásában: *Az élettudomány bibliája* címmel.)

Az embertani kutatásokat a darwinizmus biológiai összefüggéseinek a társadalomra való alkalmazása, a szociáldarwinizmus megjelenése követte. Nem kellett sokat várni arra sem, hogy e nézetek a tudomány berkeiből kikerülve átvegyenek a közélet más területeire: a századfordulón már a különböző civil szervezetek tagjai is ebben a szellemben kezdték megfogalmazni társadalomjobbító elképzeléseiket. A szociáldarwinizmus rövid foglalatára szerint a természetben a fajok küzdelmet folytatnak a fennmaradásért, s ebben a harcban mindig az erősebb, kitartóbb győz. Ezt az értelmezési keretet alkalmazták az emberi társadalmakra is, mely szerint a történelem fajok harca, ahol az

⁵⁶ Palló Gábor: Darwin utazása Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2009/6. 716–719.

⁵⁷ Uo. 721.

⁵⁸ Farkas L. 1991. 31–32.

⁵⁹ Tömösváry Lajos: A hazai antropológia ügyében. *Földrajzi Közlemények*, 1886/14. 85–90.

⁶⁰ Méhely 1940. 7.

erősebb fajnak van esélye a győzelemre. A vesztes faj kipusztul vagy beolvad a győztesbe. Ebből logikusan következett a következő gondolat: ha ez igaz, akkor törekedni kell a saját fajunk megerősítésére. És ezzel már át is léptünk az eugenika, vagyis a fajnemesítés, a fajhigiénia területére, amely pozitív értelemben az egészséges emberek társadalmi támogatását, negatív értelemben pedig a betegek (vagy egyéb negatívnak ítélt célcsoport) életlehetőségeinek korlátozását, kirekesztését, szaporodásának megakadályozását tűzte ki célul. Utóbbi nézet a századforduló után jelent meg Magyarországon, egyelőre még politikai iránymutatás nélkül.

A folyamatot az 1. világháború kitörése gyorsította fel, hiszen ekkor – a szociáldarwinizmus értelmezésénél maradva – valóban megkezdődött a „fajok harca”. 1914. november 24-én Budapesten megalakult a Magyar Fajegészségtani és Népesedéspolitikai Társaság.⁶¹ A Magyar Tudományos Akadémián tartott alakuló közgyűlésen Hoffmann Géza berlini konzul vázolta fel az eugenikán alapuló fajegészségtan és népesedéspolitikai alapelveit. Ismertette az irányzat szellemi előzményeit, kiemelve Gobineau rasszelméletét és az eugenika megalapítójának tekintett Francis Galton kutatásait.⁶² Hoffmann nézeteit jól mutatják az *A Cél* című folyóiratban írt cikkei. Egyikben megfogalmazott nézete szerint a hazafitól „a haza nemcsak egész embert kíván, hanem mindekelőtt elvárja, hogy az őseitől átöröklött testi-lelki javakat romlatlanul adja át az ivadékaiknak”.⁶³ Emellett szerinte a legfontosabb az élet minden területén „a nemzeties, faji jelleg kidomborítása”.⁶⁴

A fajegészségtani társaság konkrét feladatait a tanácskozáson Laky Dezső miniszteri tanácsos fejtette ki: e szerint tudományosan vizsgálni kell, hogy a háborús emberveszteség pótlását miként lehet megoldani (konkrét célként megjelölve többek között az egyke és a kivándorlás elleni küzdelmet, a sokgyermekes családok támogatását vagy a nőtlenségi adó bevezetését). A másik fő célkitűzést a magyar faj minőségének javítása alkotta, e tárgykörben tudományos vizsgálódások megindítását határozták el (itt konkrétan a nemi bajok és az alkoholizmus elleni küzdelmet kiemelve). A társaság elnökéül gr. Teleki Pált választották meg, aki ebben az időben a Hadigondozó Hivatal elnöke volt, mely intézmény a hadirokkantak között már addig is a fenti célok jegyében tevékenykedett.⁶⁵ Az elnökség tagjai között olyan ismert személyek kaptak helyet, mint br. Sztérenyi József belső titkos tanácsos, Buday László az Országos Statisztikai Hivatal igazgatója, valamint Lenhossék Mihály, Korányi Sándor és Bársony János egyetemi tanárok.

⁶¹ Szabó 2003. 306. és 334–335.

⁶² *Szociálpolitikai Szemle*, 1917. 8. sz. 212–213.

⁶³ Hoffmann Géza: A faji öntudat ébredése a német ifjúságban. *A Cél*, 1917/6. 350.

⁶⁴ Uo. 349.

⁶⁵ *A Cél*, 1917/7. 441–444. Az Országos Hadigondozó Hivatal népesedéspolitikai és fajegészségügyi tevékenysége.

A Fajegészségtani Társaság 1918-ban már *Nemzetvédelem* címmel önálló folyóirattal is jelentkezett, melynek főszerkesztője dr. Lukács György belső titkos tanácsos, országgyűlési képviselő, volt vallás- és közoktatási miniszter (1905–06) lett, szerkesztőbizottságában pedig Hoffmann mellett Rottenbiller Fülöp miniszteri tanácsos, Kolarits Béla egyetemi oktató és Fischer Elemér iparfelügyelő foglalt helyet. Első számában Hoffmann Géza foglalta össze a fajegészségtan és az eugenika Németországban már kialakult elméletét és gyakorlatát: „Az emberi egyenlőség tarthatatlan tanát félre kellett tolni és a könnyen bizonyítható, de nehezen magyarázható egyenlőtlenségek zűrzavarába rendszert kellett hozni. Két úton indultak el a kutatók. Az egyik nem az egyes egyént, hanem az egyének összességét, a nagy egységet nézték. Ennek az iránynak az úttörője Gobineau.”⁶⁶ A másik irányzat az egyént vizsgálta, s ebből fejlődött ki az eugenika. Hoffmann szerint a helyes irány a két nézet ötvözése, amely a legutóbbi időben, Németországban alakult ki, elsősorban Wilhelm Schallmayer⁶⁷ és Alfred Ploetz munkássága⁶⁸ nyomán: „Itt a vizsgálat tárgya a népnek a nemzedékről nemzedékre továbbélő törzse.” Ezt lehet fajnak nevezni, de ez nem a rendszertani faj, hanem egy életegység, mely magában foglalja az átöröklés egészségtanát is, vagyis az eugenikát, s ezt vizsgálja a fajegészségtan (Rasselhigiene): „A faj szó tehát Ploetz értelmezésében nem jelent rendszertani fajt, nem germánt, turánit vagy zsidót, hanem jelenti azt az életegységet, melyet az együttélő emberek nemzedékről nemzedékre alkotnak” – fogalmazta meg ugyanezt Hoffmann máshol is.⁶⁹ Így tehát sikerült meghatározni a faj fogalmát, amely a nem rendszertani értelemben vett faj, nemzettörzset jelenti, s ennek állapotával foglalkozik, elsősorban a védelme és minőségének javítása szempontjából a fajegészségtan és az eugenika.

Hoffmann szerint mindez „új erkölcsi felfogás szükségességét hirdeti, mely például visszatartja az egészséges embert a satnyával való házasságkötéstől”.⁷⁰ Sőt továbbmegy: „az egésznek, a fajnak a boldogulását keresi és megköveteli az egyéntől, hogy érdekét a faj érdekének alárendelje. A szabadság, a jólét után minden áron való törtetés helyébe a kötelesség, az angol-amerikai utilitarizmus, hasznosság elv; a Kant-féle parancsszó, az anyagiasság, materializmus helyébe a ma minden oldalról lemosolygott eszményi gondolkodás lép.” Lát-

⁶⁶ Hoffmann Géza: A fajegészségtan, eugenika és népesedéspolitikai rendszere. *Nemzetvédelem*, 1918. 1–2. füzet, 7.

⁶⁷ Wilhelm Schallmayer (1857–1919) német orvos a fajegészségtan és az eugenika megalapozója. Fő műve: *Vererbung und Auslese im Lebenslauf der Völker*. Fischer, Jena, 1910.

⁶⁸ Alfred Ploetz müncheni orvos, a nemzetközi eugenikai társaság alapítója és vezetője, az *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* című folyóirat szerkesztője. Fő műve: *Die Tüchtigkeit unserer Rasse und der Schutz der Schwachen*. Fischer, Berlin, 1895. Ő használta először a Rassenhygiene szót.

⁶⁹ Hoffmann Géza: Fajegészségtan és eugenika. *Természettudományi Közlöny*, 1916. 653–654. füzet.

⁷⁰ *Nemzetvédelem*, 1918. 9.

ható tehát, hogy itt tudományos köntösbe öltöztetve megjelent a szélsőséges totalitárius ideológiák jól ismert elve: az individualizmussal szemben a közösség primátusa az egyén felett.⁷¹ Hoffmann összegzése pedig már a politikai élet számára is iránymutatást ad: „A fajnak harca, versengése kifelé és avval kapcsolatban az öntudatos külpolitika: ez a fajegészségtannak egyik lényeges része.”⁷²

Ezt a gondolatot folytatta Nékám Lajos⁷³ írása, aki szerint a súlyos háborús emberveszteséget nem idegen népek betelepítésével kell pótolni – ahogy azt a régi időkben csinálták –, hiszen ezek a népcsoportok nem asszimilálódtak, sőt „szeparatistikus törekvéseikkel a legkomolyabb veszedelmet idézték fel, hanem a magyart fajt kell fejleszteni: segítsük elő, hogy minél több gyerek születhessen, hogy ezek közül minél többet fel lehessen nevelni, és értékes tulajdonságokkal rendelkezzenek”.⁷⁴

E nézetek szélesebb körben való elterjedésére példának hozható fel, hogy a rangos folyóirat, a *Husadik Század* is foglalkozott vele egy nyilvános vita keretében. 1911-ben Madzsar József Fajromlás és fajnemesítés című cikke részletesen ismertette a társadalom genetikai megjavításának lehetőségeit.⁷⁵ Nézete szerint, mivel „az egész kultúrának létföltétele, hogy mennél több egészséges és mennél kevesebb beteg ember legyen”, az emberek közötti kiválasztódás intézményét meg kell teremteni. Az emberi társadalmakban a kultúra hatására szociális intézmények jöttek létre, amelyek éppen a selejtezésre ítéltokről gondoskodnak, s ezzel a társadalom szempontjából negatív hatást érnek el: „Amit ma az alkalmatlanokkal teszünk, épp ellenkezője annak, mint amit a kiválasztás szempontjából követelni kellene.” A problémára részletes megoldásokat javasol: „Elsősorban ki kell dolgozni az eugenetika tudományát, vizsgálni az átöröklés törvényeit, összegyűjteni jó és rosszcsaládfákat a Galton-féle eugenikai laboratórium mintájára és így megteremteni a kellő elméleti alapot a gyakorlati kivitelhez. Ezeknek az adatoknak az alapján azután át kell formálni gondolkodásunkat, hogy a gyakorlati társadalompolitikában mindenütt meglássuk és érvényesíteni tudjuk a biológiai szempontokat. [...]

⁷¹ Hoffmann az individualizmus szélsőséges példájának hozza fel azt a liberális álláspontot, amely szerint egy nő maga dönti el, hogy hány gyereket szül, s ezzel „ki akarja magát élni az összes eljövendő nemzedékek, a köz, az összesség, fajunk rovására, ez a legrútabb önzés”.

⁷² *Nemzetvédelem*, 1918. 10.

⁷³ Nékám Lajos (1868–1957) orvos, egyetemi tanár. 1910-től a bőrgyógyászat tanára a budapesti egyetemen. 1935-től felsőházi tag. A szifilisz és más nemi betegségek elleni társadalmi küzdelem kezdeményezője.

⁷⁴ Nékám Lajos: Néhány sürgős teendőnk a fajegészségügy terén. *Természettudományi Közlöny*, 1916. 653–654. füzet. 14–15.

⁷⁵ Madzsar József (1876–1940) orvos. Szabó Ervin polgári radikális körének tagja, a Polgári Radikális Párt alelnöke, a *Husadik Század* munkatársa, a Társadalomtudományi Társaság elnöke. 1918-ban az októberi forradalom után népjóléti államtitkár, a Tanácsköztársaság idején egészségügyi népbiztoshelyettes.

Új dolgokat is lehetne csinálni. Elsősorban ki kellene a szaporodásból rekeszteni a legrosszabbakat, a szélső eseteket, akikről már ma is tudjuk, hogy a csíraplasmájuk degenerált és aránytalanul sok degenerált utódot fognak hátra hagyni. Meg kell szüntetni a nemző képességet orvosi beavatkozással.” Cikke bizonyítja, hogy a kérdéssel a liberális értelmiség is aktívan foglalkozott, elősegítve e nézetek társadalmi beágyazódását.⁷⁶

A szociáldarwinizmussal széles körűen és tudományos igénnyel a Magyar Társadalomtudományi Társaság is foglalkozott, s különösen annak alapító tagja, Apáthy István,⁷⁷ aki könyvben és több tanulmányban fejtette ki nézeteit.

A politikai életben különösen az e körhöz tartozó Kállay Ubul és a már említett Lukács György belső titkos tanácsos vettek részt e nézetek gyakorlatban történő megvalósításában. Mindketten országgyűlési képviselők és főispánok is voltak, így sok lehetőségük adódott e téren. Lukács György nem azonosult a Hoffmann-féle irányzat szélsőségeivel (mely szerint a társadalom elesett tagjait nem szabad segíteni), mert számos szociális és karitatív tevékenység fűződik a nevéhez. Békés megyei főispánként testközelből ismerte az agrár-szociális mozgalmakat és azok kiváltó okait. Mind helyben, mind Budapesten több jótékonyági és szociális kezdeményezésbe bekapcsolódott, kiemelhető ezek közül a szegénysorsú gyermekek részére alapított tüdőbeteg-gondozó intézmény működtetése. Kállay Ubul parlamenti beszédében ugyanakkor már arról beszélt, hogy a háborúban a magyar társadalom legderekből tagjai el-esnek, de „a kijárók, árdrágítók, uzsorások és minden renden és rangon levő méltó társaik vígan folytatják kisded üzleteiket tovább. A legerősebbek, a legbátrabbak, a legmagyarabbak elesnek és a testileg satnyák, degeneráltak, nyomorékok gondoskodnak a fajfenntartásáról. Fel kell tehát használnunk minden lehető eszközt és kipróbált utat és módot, nemcsak népünk szaporodásának biztosítására, de a fajhigiénia megtartására, szervezésére is.”⁷⁸ Kállay beszédében már világosan megfogalmazta a háború utáni magyar fajvédő politika ideológiájának egyik legfontosabb elemét is: „a kisbirtokos magyar parasztosztály az, amely a magyar államnak, a magyar szabadságnak legbiztosabb támasza, legelső bástyája. Mellette ott áll rögtön a magyar középbirtokos osztály, amelynek azonban, sajnos, legnagyobb része már a történelmi múlté. A kisbirtokos osztályra és a középbirtokos osztályra kell felépítenünk a magyar állam biztonságát, erre kell felépítenünk nemzeti művelődésünk hatalmas kultúrpalotáját, erre az osztályra, amely erkölceiben tiszta, amely tiszteli a múlt jó hagyományait, de amellettt fejlődésre képes, haladni vágyó, kész

⁷⁶ A kérdés különböző – természetesen liberális megközelítésű – aspektusaival a *Husza-dik Század* számtalan további cikke foglalkozott.

⁷⁷ Apáthy István (1863–1922) magyar természettudós, zoológus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, országgyűlési képviselő. A kérdéssel foglalkozó főbb írásai: Apáthy István: A fejlődés törvényei és a társadalom. Kolozsvár, 1912. Uő: A fajegészségtan köre és feladatai. *Természettudományi Közöny*, 1918/1–4.

⁷⁸ *Képviselőházi Napló*, 1917. március 2. 34. kötet, 562.

mindig a modern kultúra mindazon elemeit magába szívni, amelyek a nemzet előrehaladására nézve szükségesek és elég erős arra is, hogy kiizzadja testéből mindazon kóros modern anyagot, amely hazafiságával, magyarságával, erkölcsiével ellenkezik.”⁷⁹

A rasszelméletek politikai célú felhasználásának első jeleit Magyarországon az 1910-es évek elejétől figyelhetjük meg, oly módon, hogy egyes publikációkban megkezdődött két addig különálló nézet, a rasszizmus és az antiszemitizmus összekapcsolása. E cikkek leggyakoribb előfordulása helye a Szemere Miklós által pénzelt, *A Cél* című lap volt, amelynek az első száma 1910-ben jelent meg. A folyóirat tulajdonképpen egy reformkonzervatív lapnak indult, amelybe neves és közismert szerzők írtak tudományos vagy irodalmi cikkeket. Ahogy azt a nyitószám Fordulóponton című vezércikkében láttuk, a lap egyike lett a jobboldali radikalizmus zászlóvivőinek, ezen túl azonban a folyóirat szerzői egyre jobban körvonalazták a szélsőjobboldali szellemiség önálló irányzatát, a biológiai fajelméletet, amelynek első számú célpontja a zsidóság lett. A kezdetet Kiss Sándor tanító 1917 januárjában megjelent *A faji eszme* című cikke jelentette.⁸⁰ Ebben a szerző hangsúlyozta a biológiai fajfogalom és az „etnográfiai fajfogalom” (vagyis a nemzetfogalom) különbségét, azzal, hogy az előbbi, vagyis a faji politika sokkal több, mélyebb, mint az utóbbi, vagyis a nemzeti politika. Nézete szerint a faji érzés az öntudatra ébredt nemzetekben alakul ki, és alapvető funkciója rendkívül pozitív, a nemzeti kohézió erősítése. A fajszeretet fokozódásával párhuzamosan alakul ki a fajgyűlölet is, mely az „ellenérdekű fajok ellen támad”. Kiss szerint a világháború is ennek lett a következménye, az ellenérdekelt fajok vívják háborújukat a túlélésért. Ennek ellenére vallja, hogy a „faji eszme terjedése, a faji érzés ébredése tehát nemcsak, hogy nem barbárság, hanem a legmodernebb világműveltség térfoglalásának jele”.

Felveti mindezek után, hogy vajon mi az oka annak, hogy ez a faji eszme a magyarok között nem képes teret hódítani? Ezen a ponton jut el a – néven még nem nevezett – zsidósághoz, mivel szerinte a magyarázatot egy „fajiságunkat fojtogató, csodásan öntudatos, sohasem emlegetett, mégis mindenütt jelenvaló cenzúrában” találja meg. Ennek vezetőit újmagyarságnak nevezi, amely „ami a magyar eszmének árt, azt importálja, ami használ, azt következetesen kizárja”. Az ő kezükben van a sajtó, amely révén „kaput tár minden olyan külföldi hatásnak, amely rombol, bomlaszt és zülleszt, szóval fajiságunkra veszélyes, de hermetikusan kizártak minden hatást, ami a faji eszmével a legtávolabbi összefüggésben áll”. Következésképpen a szerző szerint „elérkezett a tizenkettedik órája annak, hogy belássuk: nem alkotmányosságunk mikéntjében rejlik a legfőbb veszedelem, hanem fajunk tüneményes térvészítésében, anyagi és erkölcsi sorvadásában”. Ezzel a felhívásával a dualizmus közjogi vitáin kísérelt meg felülemelkedni, és új politikai irányvonalat megjeleníteni.

⁷⁹ Uo. 565.

⁸⁰ Kiss Sándor: *A faji eszme. A Cél*, 1917/1. 5–10.

A folyóirat a továbbiakban már nem képviselt burkolt és visszafogott hangvételt, egyre nyíltabban és határozottabban fejtette ki antiszemita nézeteit. „A zsidókérdés aktuálissá lett, mert a zsidó nemzetben rejlő óriási energiák is ki akarják használni a mai káoszt a maguk maximális érvényesülése és legjobb elhelyezkedése érdekében. [...] Zsidó nemzetről beszélek, mert a zsidóság, bár nem is alkot ma már államot, mindig és mindenkor mint elkülönült nemzetiség élt a más nemzetek között és ti, Magyarországon élő, magyarul beszélő zsidók, minden magyar állampolgárságotok dacára csakúgy irredenta részei vagytok nemzeteknek, mint azok a testvéreitek, akik Francia- vagy Oroszországban, Amerikában vagy Ausztráliában élnek. Ezért örök kérdés a zsidókérdés.”⁸¹

Még ugyanebben az évben, 1917 novemberében jelent meg Kiss Sándor újabb cikke, Fajunk védelméről címmel.⁸² Nézete szerint a magyar faj az „organikus bomlás tüneteit mutatja”. Ennek magyarázata az a „páratlanul érdekes fajbiológiai folyamat”, amely során „egy jövevényfaj igájába hajt egy autochton népet”. A zsidóság speciális módszert alkalmaz ehhez, a szellemi vezetést szerezte meg a sajtó révén. A zsidó sajtó szerinte szuggesztíven sulykolta nézeteit a magyarságnak, tökéletesen félrevezetve azt, amely így tudatlanságban maradva nem észlelt veszélyt. Kiss a megoldásra is javaslatot tesz, a zsidó sajtót meg kell fosztani hadállásaitól, keresztény kézbe kell azt venni, és fajvédelmi eszméket kell hirdetni. Fel kell használni minden olyan eszközt, amelyet a zsidóság is felhasznált, csak át kell fordítani magyar fajvédelmi célokra. Ezek között a szerző legfontosabbnak a szocializmust látja. „A szocializmust fel kell karolnunk, és fajvédelmi célra fel kell használnunk, még pedig több okból.” A szocializmust a magyarság eddig átengedte a zsidóságnak, „természetes, hogy a zsidóság aztán egészen a maga érdekei számára szervezte a szocializmust”. Ezért el kell venni tőlük a szocializmus terjesztésének jogát, és a fajvédelem szolgálatába kell állítani. Mivel a kapitalisták között csak zsidók vannak, így a szocializmus keresztény érdekeket nem sért.⁸³ Kiss – egy későbbi cikkben kifejtett álláspontja – szerint, ha ezt a magyarság nem teszi meg, akkor „mi leszünk a harmadik turáni társadalom, melyet az 5000 éven belül változatlanul maradt zsidófaj rothaszt ki a történelemből”.⁸⁴

„Korábbi tanulmányaimban törekedtem igazolni, hogy a zsidóság parazitizmus nem szónoki metafora, hanem biológiai valóság. Mióta a zsidóság szerepel a történelemben, sohasem élt magában való társadalmi életet, hanem mindig más népek társadalmára települve szipolyozta azok életerőit. A zsidóságtól letelepült népek egymás után pusztultak el, de a parazita zsidó faj ma is él

erősebben és vérszomjasabban, mint valaha” – foglalta össze nézeteit Kiss.⁸⁵ Összességében elmondható, hogy cikkei a szélsőséges nacionalizmus, a szocializmus és a fajbiológia összekapcsolásával már az 1910-es években megfogalmazták a nemzetiszocializmus ideológiai kereteit, egyelőre a részletek kifejtése nélkül.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy ezek a nézetek nem a háborús vereség pszichózisában, hanem 1917-ben születtek, amikor még fel sem merült egy Magyarországra nézve negatív háborús vég lehetősége. Ebből következik, hogy azok nem egy megváltozott politikai környezet, trauma szülöttei, hanem a magyar társadalom kérdéseire töprengő értelmiségiek írásai. Ahogy már említettük, a publikációknak helyt adó folyóirat, az *A Cél* sem egy periferikus, ismeretlen lapocská volt, hanem egy közismert, nagyobb példányszámban megjelenő orgánus. Szerkesztői és munkatársai között a közélet legismertebb személyei foglaltak helyet, agráriusok, keresztényszocialisták, egyházi személyek. A lap első szerkesztője Barbul Jenő erdélyi származású néprajzkutató, a budapesti egyetem könyvtárosa volt, őt a posztján az 1910-es évek második felében a már említett Kállay Ubol volt főispán, országgyűlési képviselő, a Genealógiai Társaság igazgatója követte. A lap munkatársai között az évtized második felében Prohászka Ottokár, Császár Elemér irodalomtörténész, akadémikus, br. Nyáry Albert földbirtokos, festőművész, a Magyar–Lengyel Egyesülés és Kereskedelmi Kamara elnöke, Pekár Gyula író, a Petőfi Társaság elnöke, Mezey Gyula az OMGE alelnöke, Raffay Sándor evangélikus püspök, Giesswein Sándor prelátus és gr. Bethlen István későbbi miniszterelnök neve olvasható, míg a szerzők között Kiss Sándor mellett különös aktív volt Altenburger Gyula a Hungária Biztosító Rt. vezérigazgatója,⁸⁶ aki 1924-től *A Cél* főszerkesztői tisztségét is betöltötte.⁸⁷ Természetesen a fenti nevek nem jelentik azt, hogy valamennyien egyetértettek volna a lapban képviselt faji antiszemitizmussal, hiszen néhányuk, mint például Giesswein Sándor vagy Bethlen István későbbi politikai pályafutása igazolta, hogy milyen távol állnak tőlük ezek az eszmék. Mégis jelzésértékű, hogy nevüket adták egy olyan folyóiratnak, amely e nézeteket széles körben publikálta. Kiss Sándor sem rekesztette ki magát a közéletből nézeteivel, hiszen Bangha Béla nagy példányszámú és széles olvasóközönséget magának tudó művében elismerően szól róla és az *A Cél*-ban megjelent tanulmányairól, ahol „remekül, s nagy igazsággal fejtette ki” a magyar közéletben uralkodó „zsidó-szabadkőműves uralom félrevezető és uszító” tevékenységét.⁸⁸

⁸⁵ Kiss Sándor: A zsidó társadalombomlasztás kétsarkúsága. *A Cél*, 1921. szeptember, 226.

⁸⁶ Altenburger Gyula (1866–1945) közgazdász, a Hungária Biztosító vezérigazgatója, *A Cél* rendszeres szerzője. Főbb művei: *Önálló vámterület és a magyar ipar* (Budapest, 1903); *A halandósági táblák szerkesztése* (Budapest, 1911).

⁸⁷ A felsorolt nevek az 1910-es évek második felében megjelenő valamennyi lapszám nyitóoldalon olvashatók „Munkatársak” kitétel alatt. Vö. Gyurgyák 2001. 371. és Szabó 2003. 303–307.

⁸⁸ Bangha 1920. 11.

⁸¹ Altenburger Gyula: Levelek a magyar nemzethez. Levél a zsidókhoz. *A Cél*, 1917/9. 513.

⁸² Kiss Sándor: Fajunk védelméről. *A Cél*, 1917/11. 659–671.

⁸³ Uo. 666–668.

⁸⁴ Kiss Sándor: Zsidókórság. *A Cél*, 1920/1. 18.

Mindezek után nem meglepő, hogy 1918 után az *A Cél* radikális köre az ellenforradalmi csoportok egyik központjává vált, a lap Üllői úti székhelye a szervezkedők egyik bázisa lett.⁸⁹ Részt vettek az első radikális jobboldali szervezetek, így az 1918 októberében létrejött Nemzetvédelmi Szövetség és a Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája megalakításában (Altenburger Gyula mindkettő elnökségében helyet kapott). 1918. október 28-án a szervezett ellenforradalmi csoportok a Nemzeti Tanáccsal szemben önálló politikai testületet próbáltak meg létrehozni, s megkísérelték kezükbe venni a kezdeményezést és az események irányítását. Programjukat „A nemzethez” címmel közre is adták, majd négytagú vezetőséget választottak: Altenburger Gyula, Wolff Károly, Bangha Béla és Raffay Sándor személyében. Bázisul a vidéket akarták a budapesti szervezett munkásság ellen mozgósítani, terveiket azonban a következő napokban kitört forradalom elsöpörte.⁹⁰ A Tanácsköztársaság kikiáltása utáni e csoportok bekapcsolódtak az ellenforradalmi puccskísérletekbe. 1919 őszétől *A Cél* ismét hirdetni kezdte nézeteit, most már az antiszemitizmust leplezetlen formában és szélsőséges hangnemben tárgyalva.

Visszatérve az első világháború időszakához, annak kitörése után nem sokkal, 1914. november 3-án hangzott el a Nemzeti Múzeum osztályigazgatójának, Méhely Lajosnak az előadása, amelyben a világháború természettudományos magyarázatára tett kísérletet. A mű megismerése azért fontos, mert láthatóvá válik belőle Méhely tudományos nézőpontja, melyből a háború után logikusan következett a fajvédelem ideológiája. Nézete szerint a „most folyó világháború is a természet örök törvényeinek jegyében áll [...] a világháború is csak a létért való küzdelemnek egyik jelensége”.⁹¹ Ezen belül is a háború konkrét okának – Malthus tételére való hivatkozással – a túlnépesedést és az ezzel járó terjeszkedést tartotta. A népességnövekedésben és a gazdasági fejlődésben élen járó németek érdekei így ütköztek a világot addig vezető „nagy kalmárnép”, az angolok érdekeivel, és ez vezetett el a háborúhoz, amelyben „a legrátermettebb faj lesz a győzelem, vagyis a fennmaradás lehetősége”. A háború másik okaként a hasonló okokból terjeszkedő Oroszországot jelölte meg, amelynek nyílt tengeri kijáratra van szüksége ahhoz, hogy bekapcsolódjon a világ gazdaságba és népességfeleslegét külső gyarmatok szerzésével vezesse le. A háború igazi okozójának azonban Angliát tartja, amely a háttérből, Francia- és Oroszországot támogatva és irányítva igyekszik elérni célját: saját világuralmi pozíciójának megőrzését.

Méhely szerint a Monarchiának ebben a harcban Németország mellett kell állnia, mert különben a terjeszkedni vágyó szomszédok prédájává válik. A háborút szerinte a központi szövetség fogja megnyerni, s állítását a darwini elmélettel igazolta: a fajok harcában a természetes kiválasztódás elve érvényesül, vagyis mindig az a fajok győznek, amelyek „testi, szellemi és erkölcsi

⁸⁹ *A Cél*, 231–240.

⁹⁰ Szabó Miklós 338–339.

⁹¹ Méhely 1915. 4.

tekintetben a legerősebbek, s a kultúra legmagasabb fokán állnak”. Utóbbi azt jelenti, hogy a nép tagjai „nagy mértékben rendelkeznek a hazaszeretet, hűség, engedelmesség, bátorság, s a törzsrokonok iránt való szeretet szellemével, magukat az általános jóért készek feláldozni”.⁹² Mivel a magyar és német nép Méhely szerint ennek a feltételnek megfelel, ezért a győzelem is törvénytörvényes.

Ebből a nézetrendszerből a vesztes háború után Méhely szempontjából két következtetés adódott: vagy helytelen a háború szociáldarwinista értelmezése és revideálni kellene annak bizonyos elemeit, vagy, ha az elmélet igaz, akkor a magyar nép mégsem felel meg a fenti faji kritériumoknak. Méhely a második lehetőséget választotta, és életének hátralévő részét azon kérdés megválaszolásának szentelte, hogy mi a magyar faj hanyatlásának az oka.

3. kép. Méhely Lajos

MÉHELY LAJOS FAJELMÉLETE

Kisapsai Méhely Lajos máig a magyar zoológia történetének egyik legismertebb alakja, azon belül is a herpetológia – vagyis a zoológia hüllőkkel és kétélűekkel foglalkozó ágának – nemzetközileg is elismert szaktekintélye. 1862. augusztus 24-én született a Zemplén megyei Kisfaludszögében. Felesége Seper Melánia, Seper Lajos Vas megyei volt főszolgabíró leánya. Apja, Méhely Nándor a Dessewffy család Zemplén és Sáros megyei birtokain volt tisztartó. Elemi iskolai tanulmányai első három évét otthon, a negyediket a kassai elemi iskolában, a gimnáziumot pedig Eperjesen és a lőcsei állami főreáliskolában végezte, ahol 1877-ben érettségizett. Ezután a budapesti József Műegyetemen folytatta tanulmányait, ahol 1880-ban, 18 évesen lett tanársegéd Kriesch János mellett a Növény- és állattani tanszéken. Önkéntes katonai szolgálata után, 1885-től elvállalta az akkor alapított brassói állami főreáliskola tanári állását,

⁹² Uo. 14.

itt írta első nemzetközileg is elismert zoológiai és herpetológiai műveit.⁹³ Tudományos munkássága eredményeként 1896-ban állásajánlatot kapott a Nemzeti Múzeumtól, ahol el is helyezkedett, s 1912-ben osztályigazgatónak nevezték ki. 1899. május 5-től a Magyar Tudományos Akadémiának levelező, 1910-től rendes tagja. Tagja továbbá több nemzetközi tudományos társaságnak, így a londoni Zoological Societynek. 1906-ban a kolozsvári egyetem díszdoktorává avatta. Tudományos munkássága főként a kétélűek és hüllők élettanával foglalkozott, de jelentek meg dolgozatai emlősökről és férgekről is.⁹⁴

1915-ben, Entz Géza zoológus, egyetemi tanár nyugalomba vonulásakor jutott katedrához, a budapesti egyetem bölcsészeti karán. Kutatásai vizsgálati eredményeihez mindig bőséges származástani feltevéseket fűzött, és így néhány műve vaskos köteté nőtt. 1920-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem Antropológiai Intézetének igazgatójává nevezték ki. Politikai állásfoglalása ekkortól kezdett egyre nyilvánvalóbbá válni. 1919 augusztusában tagja lett annak az öttagú testületnek, amely az akadémia tagjainak, valamint az egyetem oktatóinak a Tanácsköztársaság alatti magatartását vizsgálta. Ennek kapcsán Méhely a legszélsőségesebb magatartást tanúsítva, a kompromittált tanárok eltávolítása mellett foglalt állást.⁹⁵ Egyetemi tanszéke pedig ettől kezdve az embertani kutatások központjává vált, ahol a Méhely nézeteit alátámasztó fajbiológiát oktatták. Az évtized végétől itt dolgozott mellette oktatóként Gáspár János, aki 1931-ben összefoglalta munkásságát.⁹⁶

Nézeteit a tudományos közvélemény előtt 1922 májusában tette közzé a Magyar Tudományos Akadémián tartott előadásában, amely „A fajkérdés élet-tudományi alapjai” címet viselte.

Az 1920-as évek első felében kikristályosodott tudományos fajelméletének lényegét a következőképpen lehet körvonalazni: Kiindulópontja, hogy a természet alapegységei nem az egyedek, hanem a fajok. „A természet nem egyedekkel, hanem fajokkal dolgozik, miért is minden munka faji munka, mely magán hordja az illető faj milyenségének minden ismertető jegyét.”⁹⁷ Ebből következően a társadalmak berendezkedését és viselkedését is csak úgy lehet megmagyarázni, hogy tisztázzuk a népesség faji jellegét. Méhely arra tett kísérletet, hogy ezt a tudományos elemzést a magyar társadalomra nézve is elvégezze, és ezzel magyarázatot találjon a társadalmi konfliktusokra és az országgal az 1. világháború után történt katasztrófásorozatra.

⁹³ Többek között: *A Barcaság herpetológiai viszonyai* (1892), *Magyarország barna békái* (1894), *Magyarország kurta kígyói* (1897), *Adatok az Új-Guineai szűkszájú békák ismeretéhez* (1901), *A származástani mai állása* (1905), *Archeo- és Neolacerták* (1907), *A hazai viperákról* (1912). Fő műve, a *Herpetologia Hungarica* 1896-ban elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Bésán díját.

⁹⁴ Méhely Önéletrajzi adataim; Gyurgyák 2001. 690–691. Személyi adattár.

⁹⁵ Vargha-Balázs 1503–1505.

⁹⁶ Gáspár 1931.

⁹⁷ Méhely 1939. (*Vér, faj, nemzet*) 4.

Elmélete szerint az emberiség évezredek keveredése mellett tiszta fajokról, illetőleg fajtákról ugyan nem lehet beszélni, de e keveredésből mindig kerülnek ki (Méhely szakkifejezésével „kimendeleznek”) az egykori ősi, tiszta fajták egyénei, akik még a legkevertebb fajtájú népben is a tiszta fajták bélyegeit hordozzák, és még a legkevertebb fajtájú népben is a tiszta fajták bélyegeit hordozzák, s kisebb-nagyobb mértékben utódaikra is átszármaztatják saját erős, tiszta fajtájuk bélyegeit.⁹⁸ Így tehát a különböző népek keveredése után is mindig lesznek tiszta fajú egyének, de lesznek mellettük olyan „korcsok” is, akik az eredeti fajták egyikének, mégpedig az öröklésben átütőnek (a dominánsnak) a fajképét viselik.

Ebből kiindulva szembehelyezkedik azzal az állásponttal, hogy önálló magyar faj már nincs, hogy annak ősi jegyei a szláv, germán stb. vérkeveredések miatt eltűntek. Alaptézise tehát, hogy a magyar faj létezik. Azonosulhat valaki a magyarsággal, ha idegen származású, de ettől még nem lesz a magyar nemzet tagja, mert a nemzet Méhely – egyik kedvenc hivatkozási alanyától, a német Eugen Fischertől átvett – hivatkozása alapján „nincsenek egyszerű emberek, mert csak bizonyos fajtákhoz, illetve fajtavegyületekhez tartozó emberek vannak”.⁹⁹ A magyarság is rendelkezik „bizonyos kitörölhetetlen testi és lelki tulajdonságokkal”, amelyek ha nem is azonosak a honfoglalókkal, de „azért nagyon közel áll hozzá”, és ezek a jellemzők „a magyarságot a világ minden más népétől megkülönböztetik”.¹⁰⁰ Tehát szerinte „magyar vért nem a magyar történelemből s nem is a magyar műveltség forrásaiból, hanem csakis magyar anyától, vagy magyar apától kaphat valaki, azért a vérbeli magyarsághoz csak az tartozhat, akiben több-kevesebb magyar vér van”.¹⁰¹

A magyar nép antropológiai elemzésével a század elején kezdtek el foglalkozni a tudósok, az első említésre méltó mű Hermann Ottó nevéhez fűződik.¹⁰² Ezt több hasonló elemzés követte, egységes álláspontra azonban nem jutottak.¹⁰³ Méhely a következőképpen körvonalazta ezt a kérdést: Származás szerint kétféle vérbeli magyarságot lehet megkülönböztetni: a keletbalti ugorokat (finn-ugor), akik Európa legrégebb lakóihoz tartoztak, és sohasem voltak Ázsiában, és a mongol-törökös ázsiai eredetű turáni elemet. A finnugor eredetet Méhely is a nyelvrokonság alapján feltételezi, amely törzsek aztán harcos, lovas nomád török (turáni) törzsek fennhatósága alá kerültek, és a két faj valamiféle szimbiózisban kezdett élni, oly módon, hogy a harcos, uralkodó réteget a törökök adták, a finnugorok pedig a földműveléssel foglalkoztak, és a békés

⁹⁸ Méhely a faj és fajta szó felváltva, a biológiai, származási kötelék által is összekapcsolt etnikum szinonimájaként használta. Lásd például: „Amiként Euráziában teljes joggal beszélünk emberfajokról, úgy magyar fajta is van, csak tudni kell felismerni.” Méhely 1929. 1.

⁹⁹ Méhely 1929. 4.

¹⁰⁰ Uo. 5.

¹⁰¹ Méhely 1929. 10.

¹⁰² Hermann 1902.

¹⁰³ Jankó 1900; Nagy Géza 1902; Semayr 1903.

termelőmunkával. „A törökös magyart az ugoros magyarral szemben valamivel magasabb és kevésbé zömök termet, olajbarna bőr, fekete szem és haj, a férfiakat sűrű növésű fekete bajusz és szakáll, gyakori sasorrt, kissé hátrahúzó-dott áll, főképpen pedig a rövid, de magas és nyakszirti tájékán többé-kevésbé lecsapott koponya jellemzi.” Az ugoros magyar „termete zömök és alacsony, teste súlyos. A férfi testmagassága átlagban 163 cm., a nőe valamivel alacsonyabb. Koponyája rövid, arca alacsony, és széles, álla kevésbé kifejezett, az arca csaknem négyszögletű. Orra rövid, meglehetősen vastag, töve lapos, az orr háta többé-kevésbé homorított (pisze orr). Szeme nem nagy, mert szemrése keskeny; a szem világos színű, kékesszürke, vagy szürkés-kék, sokszor oly világos, hogy fehérnek látszik. A kissé rézsútos szemrés mongolos kifejezést kölcsönöz a szemnek, de mongolredő soha sincs rajta. Haja keményszálú, világos színű, hamvas, vagy barnás szőke. A férfi szakálla világosabb, mint a haja, bajusza még világosabb, sokszor csaknem szalmaszínű. Bőre világos, szürkés alapárnyalatú.” „Gyökerében mind a két fajta mongoloid fajta”, ezért lehetséges a keveredésük és együttélésük.

A harcok török eredetű népelemből lett az államalapítás után a nemesség, a finnugorokból pedig a jobbágyosság. A következő évszázadokban aztán az úri népelem a háborúk miatt egyre jobban fogyott, a pótlást pedig germán és szláv elemek adták, így Méhely szerint ez keveredett a legjobban más fajokkal, és vesztette el leginkább faji jellemvonásait. Ezzel szemben az ugor eredetű parasztság őrizte a régi magyar faj eredeti jellemvonásait. Mindennek némiképp ellentmondva ugyanakkor leszögezi azt is, hogy „a magyar fajtabélyegek az évezredes keveredés folyamán – éppen mongoloid eredetüknél fogva – minden más európai fajttal szemben dominanter, vagyis átütően öröklődtek, úgyhogy a magyar fajta mintegy magához emelte, vagyis magába olvasztotta a vele kereszteződő más fajtaelemeket”.

Fontos megemlíteni Méhely módszertanát illetően – bár ez már eléggé átvizsz a természettudomány területére –, hogy a fajok kategorizálásához új eszközöket vezetett be, a vércsoportok vizsgálatát. Anélkül, hogy belemennénk a biológiai részletekbe, tisztázzuk, hogy a különböző vércsoportokat különböző fajokhoz kötötte, és ezeket bevonta a bizonyítási eljárásba. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert retorikájában sokszor szerepel különböző összetételekben a „vér” kifejezés („vér és faj”, a „vér szava” stb.), ezen tehát nem egy szélsőséges, harcias politikai retorikát, hanem a Méhely-féle tudományos megközelítést kell érteni: a vércsoport által (is) meghatározott faji hovatartozást. A vércsoport-analízist mint a faji meghatározás eszközét azonban az 1920-as évek végére már Méhely is csak mellékes eszközként használta, mivel elismerte, hogy sem a nemzetközi tudomány, sem a hazai vérvizsgálatok, közte saját kutatásai, nem bizonyították egyértelműen az elméletét.

Állításait bizonyítandó, kutatásokat végzett több magyar faluban, ahol a helyi lakosságot vizsgálta meg és csoportosította antropológiai vonásaik, valamint vércsoportjuk szerint. Járt a Borsod (ma Heves) megyei Noszvajon és a Veszprém megyei Dudar és Bakonyháza községekben, és megállapítása sze-

rint a vércsoportvizsgálatok azt bizonyítják, hogy „az ősi magyar vért nyugat felé, valamint a városokban is mindinkább kiszorítja az idegen vér, annyira, hogy már nagyon sok magyar ember, akin külsőleg még teljes mértékben uralkodnak a magyar faji bélyegek, – idegen véré!”¹⁰⁴ Ebből pedig az következett, hogy „a magyarságból már jórészt kiveszett a tiszta fajtákat jellemző vértudat s én ebben, a magyar vér elfajulásában látom a mi nemzeti nagy tragédiánk, valamint népi gyöngeségünknek s erkölcsi, fogyatkozásainknak is a legfőbb okát” – összegezte elméletének lényegét.¹⁰⁵

A magyar faj definiálása után, elméletének következő lépcsőjét a fajok keveredésének vizsgálata alkotta. Ennek nézete szerint kétféle következménye lehet. Ha a tiszta magyar olyan fajjal keveredik, amelyik biológiailag rokon, akkor károsodás nélküli kevert elem, úgynevezett harmonikus korcs születik. „Ellenben, az egymástól távol álló fajták keveredéséből mindig diszharmonikus utódok jönnek létre.”¹⁰⁶ Ezek tehát a diszharmonikus korcsok, Méhely szerint olyan testben és lélekben rosszul kiegyensúlyozott utódok, amelyek a különböző negatív tulajdonságokat, például a lelki betegségeket a legnagyobb mértékben hordozzák.

Méhely szerint biológiailag a magyartól legtávolabb álló idegen faj a zsidó, amely a maga különleges vérösszetételében teljesen önálló, minden más emberfajtától élesen elütő fajta. Tudományos meghatározása szerint a zsidóság olyan többszörös korcs („polyhybrid”), mely bizonyos alapfajták (szemita, hettita, mediterrán és néger) bizonyos arányú keveréke. „Itt tehát nincs más kiút, mint az a tudományosan igazolt, logikus és becsületes beismerés, hogy bizony a zsidóság egy önálló, külön emberfajta. És ha ezzel tisztába jöttünk, akkor a gondolkodástan legelemibb szabályai szerint önként megadódik az a tény is, hogy zsidókérdésnek is kell lennie, aminthogy mindig is volt, amióta zsidók vannak a világon és lesz is mindaddig, amíg egyetlen zsidó lesz e kerek sártéken.” Ennek a zsidókérdésnek és megoldásának a lényege pedig ebből az elméletből következően önmagától adódik: ha a magyar faj a zsidóval keveredve genetikailag selejtes utódokat eredményez, akkor ezt meg kell akadályozni.

A zsidó faji tulajdonságokból következik Méhely szerint az, hogy a „zsidók gazdanépeikkel mai nap egy oly életközösségben állnak, mely az élősködéshez hajszálnyira hasonló”.¹⁰⁷ Ez a szimbiózis olyan, amely az egyik fél számára hasznos, a másik számára pedig káros, ezért meg kell szüntetni.

A magyar fajt azonban Méhely nézetei szerint nemcsak azért kell védeni az idegentől, mert annak egészségügyi következményei lesznek (ti. beteges utódok), hanem politikai következményekkel is számolni kell. Méhely szerint ugyanis minden fajtának a lelkiisége a testi alkatának a megnyilvánulása. Ab-

¹⁰⁴ Méhely 1933. (*Vér, faj, nemzet*) 9.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Méhely–Keltz 1925. 15–16.

¹⁰⁷ Méhely 1930. (*Az én antiszemitizmusom*) 37.

ban az esetben, ha egy tiszta faj „telítődik idegen vérrel”, megváltozik a faj mentalitása. „Bármennyire fontos is az egyes egyed léte, kezdeményező gondolata és munkája az emberiség kultúrhistoriájában, a nemzet biológiai életére mégis sokkal nagyobb jelentőségű az egyforma egyedek összességének, tehát a fajnak *egyirányú tevékenysége*, mert ez a munka biztosítja a nemzet fennmaradását. ...az ugyanegy fajhoz tartozó egyedek ösztönösen egyet éreznek, egyformán gondolkodnak, egyet akarnak s egy közös célra törekcszenek. Ez az egységes, harmonikus munka biztosítja a faj életét. Közös észjárás, egyforma ösztönök és érzelmek.” De nemcsak az összehangolt, harmonikus cselekvést eredményezi a faji lélek, hanem azt is, hogy az adott társadalom milyen intézményeket hoz létre: olyanokat, amelyek a legjobban illenek hozzá.¹⁰⁸ Amikor az egységes faji lélek megbomlik, a tiszta faj meggyengül, és idővel elbukhat. Ez okozta szerinte Magyarország 1918/19-es katasztrófáját is, a háborús vereséget és a kommunista hatalomátvételt: „*Magyarország összeomlásának biológiai okai vannak*, mert nem a veszített háború, nem a fronton harcoló hadsereg nélkülözése s ebből folyó csüggedtsége és nem is az ország gazdasági kimerülése tette lehetővé a szocialista-kommunista terrort, hanem egyes-egyedül *a magyar faji lélek gyöngesége*.”

Vérbeli elemeinek nagyfokú pusztulása s az élettanilag helytelen vérkeveredés következtében a faji állományban meggyöngyült magyarság behódolt a hatalom birtokába jutott idegen fajréteg önkényének, úgyhogy a válság hamleti pillanatában, amikor a magyar nemzet léte forgott kockán, hiányzott az az elszánt faji ellenállás, az a visszaütő erő, mely a »vörös ököl« okozta katasztrófát elháríthatta volna.” Továbbá: „A korlátlan vérkeveredés következtében létrejött vérkhaosz a magyarság testi és lelki elfajulásának a legfőbb oka, mert az egyensúlyában sokszorosan megzavart hormonrendszer mellett valamennyi életműködés harmóniátlan, félszeg irányba terelődik. Így támad az a sokféle lelki tökéletlenség és jellemhiba, melyet hordozója önmagán talán észre sem vesz, de másokra annál visszataszítóbb.”¹⁰⁹

Elméletének a mindennapi életre vonatkoztatott gyakorlatát Méhely részletesen nem, utalások szintjén azonban több esetben is körvonalazta. Egyfelől a legfontosabb kérdésben, a zsidóság esetében világossá tette elképzelését, hiszen ha elmélete igaz, akkor a magyar fajt valóban az elkorcsosulás és a hanyatlás veszélye fenyegeti, amit nem lehet tétlenül nézni. A zsidókérdés megoldását illetően Méhely Belloc¹¹⁰ nézeteivel azonosult: Az elpusztítás erkölcsileg tarthatatlan megoldás, ráadásul hosszabb távon is problémás, mert az egyik félben örök gyűlöletet, a másikban pedig a gyalázat örökségét hagyja hátra. Az elűzés is megvetendő cselekedet, ugyanúgy „fullánkot” hagy hátra, és lehet, hogy nem hoz kielégítő eredményt, az eddigi történelmi kísérletek

¹⁰⁸ Méhely 1939. (*A faj lelke*) 3.

¹⁰⁹ Méhely 1933. (*Vér, faj, nemzet*) 9.

¹¹⁰ Hilaire Belloc (1870–1953) francia-angolszász származású, korában igen népszerű brit író, parlamenti képviselő. Egyik ismert műve *A zsidók* (1922).

is balul ütöttek ki. „Nem marad hátra más megoldás, csak az elkülönítés” – mondja. Ezen belül azonban csak a mindkét fél számára „barátságos módon, kölcsönösen és mindkettőnk javára elismert módon” zajló elkülönítés fogadható el. Ezt a rendszert a mutualizmus szóval illeti, amelyben a két önálló egyed együtt, de elkülönítve éli a saját életét. A gyakorlati kivitelezést azonban nem fejtette ki, utólagos történelmi ismereteink birtokában talán az apartheid rendszerek egy fajtájára gondolhatott Méhely.¹¹¹

Méhely Lajos saját szemszögéből levonta a numerus clausus tanulságait is. Külön cikkben mutatta be (melyet természetesen ki is adott), hogy egyetemi dékánsága idején milyen szigorúsággal tartotta és tartatta be a törvényt, sőt állítása szerint éppen ez járult hozzá annak 1928. évi megváltoztatásához. „Halomszám kaptam az ajánló és könyörgő leveleket, püspökök, grófok és grófnék, kamarások, főispánok és államtitkárok, képviselők s más közéleti nagyságok kilincseltek nálam eredménytelenül.”¹¹² Összegzése szerint a törvény enyhítése azt fogja eredményezni, hogy „nagyon rövid idő múlva ismét ott leszünk, ahol a háború első évében voltunk, amikor néhány papon és nőhallgatókon, meg egy-két honmaradt nyeszlett magyar fiún kívül, csupa héber dalia feszengett előttünk a padokban”. Állítása szerint a numerus clausus törvényének 1928. évi módosításában az ő tevékenysége is közrejátszott: mivel dékánsként hajthatatlannak bizonyult, a hatalmasságok elérték egyfelől az elmozdítását, másfelől a törvény enyhítését.

Érdekes Méhely felfogása a magyar kultúra geneziséét illetően. Határozottan elutasította azokat az általa is „délibábosnak” tartott elméleteket, amelyek az ősmagyarokat a sumérok, etruszokkal és más ismert ókori néppel hozták rokonságba, s teljesen nevetségesnek tartotta azokat az állításokat, amelyek összefüggésbe hozták az emberiség műveltségének eredetét az ősmagyar néppel. Nézete szerint az emberiség különböző „műveltségi körökben” fejlődött (indiai, kínai, mediterrán, perui, indoeurópai stb.), melyek kezdetben teljesen függetlenek voltak egymástól. Ezek egyike volt a turáni kultúrkör, amelyből a magyar nép is kifejlődött, gyarapodását pedig az európai letelepedésnek és főként a germán kultúra kisugárzó hatásának köszönheti. De természetesen itt is hű maradt tudományos alaptéziséhez, mely szerint ezeket a kultúrköröket önálló vagy egymáshoz közel álló fajok alkották.¹¹³ Az egyes civilizációk fölemelkedése és hanyatlása pedig döntő módon függött össze azzal, hogy e fajok miként keveredtek egymással, hiszen a fajtisztaság elvesztése a kultúra-teremtő képesség hanyatlását, majd a nép vagy birodalom bukását jelentette (sokszor idézett példája szerint a Római Birodalom bukását a barbár népek beáramlása, vérkeveredése és az ezzel járó hanyatlás eredményezte). Elfogadja a magyar nép finn-ugor rokonságának elméletét is: „a finnugor népek nyelvén nagy rokonsága logikusan megköveteli a föltevést, miként valamikor

¹¹¹ Méhely 1930. (*Az én antiszemitizmusom*) 35–38.

¹¹² Méhely 1932. (*A numerus clausus*) 6.

¹¹³ Méhely 1938. 12–25.

egy közös finnugor ősnylevnek s egy közös és egységes finnugor ősnépnek is kellett lennie, melynek ivadéakai a mai finnugor népek”.¹¹⁴ Elfogadja a magyarok őshazájának a Dnyeper és az Ural hegység nyugati része közötti területet, „melynek súlypontja a Káma, a Volga-könyök és az Oka környéke”. Később azonban az ugoros magyarság „török hatás” alá került, így vált lovas néppé, s tanulta meg a földművelés mellett az állattenyésztést is. Ebből következően „a mai magyarságban jelentékeny mennyiségű török vér van, főképpen a föld-birtokos nemesség utódaiban”.¹¹⁵

Méhely nézeteiben körvonalazódik a magyar társadalom általa helyesnek vélt életrendje is. Kapcsolódva a konzervatív és jobboldali radikális nézetekhez, őt is az erőteljes antikapitalizmus jellemzi. Szerinte „a gyáripar megöli a munkás alkotókedvét, kiirtja természetes érzéseit és törekvéseit s lélek nélküli gépalkatrésszé, a zsidók járszalagjára kötött származású proletárrá alacsonyítja le”. Ezzel szemben van „egy másfajta, az ember nemesebb adottságaival és természetes szükségleteivel összhangban álló ipar is, amely nem rombol, de él, nem sorvaszt, de üdít s mint életcél is eszményi távlatot nyújt. Ez a *kézműipar*, mely hazánkban is évszázadokig virágzott, amíg a gyáripar meg nem fojtotta.”¹¹⁶

1930-ban Méhely üdvözölte Hitlerben azt a politikust, aki megvalósította a faji világnézetből következő politikát.¹¹⁷ Különösen értékesnek tartotta a német nemzetiszocializmusban azt, hogy végre megdöntötte a szocializmus baloldali dogmáit, és azt faji alapra helyezte. E szerint az emberi egyenlőség hamis elve helyett az egyének között a faji kiválóság dönt, „a javak és köteleességek mértéke egyénenként más és más, amennyiben az értékesebb egyénnek több joga van az élet javaihoz, s nagyobb kötelessége a faj fenntartásához”.¹¹⁸ Fontos ugyanakkor hangsúlyozni azt is, hogy Méhely bár méltányolta Hitler politikai tevékenységét, a magyarországi német befolyással ugyancsak szemben állt. Hűen saját elméletéhez, úgy gondolta, hogy minden nemzet intézményeinek élén a saját fajbelieknek kell állniuk, így igen károsnak nevezte azt, hogy a magyar társadalom vezető pozícióiban – az államapparátusban, a hadseregben – túl sok német származású személy található. Ezek a személyek a magyar faji lélekkel azonosulni nem tudnak, így a társadalmat sem képviselhetik vélte, s különösen az 1930-as években több cikkben fejtette ki ezeket a nézeteket.¹¹⁹

¹¹⁴ Méhely 1929. 15.

¹¹⁵ Uo. 17–18.

¹¹⁶ Méhely 1937. 8.

¹¹⁷ Méhely 1930. (*Heil Hitler*)

¹¹⁸ Uo. 4–5.

¹¹⁹ Méhely 1939. (*A faj lelke*), Méhely 1939. (*Magyarok és svábok*)

MÉHELY KÖZÉLETI ÉS POLITIKAI TEVÉKENYSÉGE

Méhely a fajbiológiai nézeteit küldetéstudattól áthatva, hatalmas vehemenciával kezdte el terjesztetni a korabeli magyar közéletben. Egyfelől rendszeresen vállalt előadásokat, ahol mind tudományos, mind laikus vagy éppen politikailag orientált közönség előtt fejtette ki gondolatait. Ezek közül kiemelkednek az Ébredő Magyarok Egyesületének nagygyűlései, melyeknek rendszeres, meghívott előadója volt, s nemcsak Budapesten, hanem az ország több nagyvárosában, saját bevallása szerint Szegeden, Gödöllőn, Kőszegen, Cegléden. Kiemelkedik e sorból Debrecen, ahol három ízben is járt, mindig a helyi ÉME meghívására: 1926. május 6-án a „magyar fajvédelem irányelveiről” beszélt, 1928. november 19-én „Fajvédelmi gondolatait” olvasta fel, 1931-ben pedig előadása a „Turáni lovas” címet viselte.¹²⁰ Érdemes ezt a tényt összevetni az azal, hogy Debrecenben igen kiterjedt nyilas mozgalom szerveződött meg már az 1930-as évek legelején, és az első választáson, amikor indultak, 1935-ben éppen itt szereztek első mandátumukat.

Az Ébredő Magyarok nagyszabású rendezvénye zajlott 1924-ben is, amikor Eckhardt Tibor elnök meghívásának eleget téve adott elő Wolff Károly, Ulain Ferenc, Kmoskó Mihály, Prohászka Ottokár és Méhely Lajos. Az elhangzottakat könyvben is kiadták.¹²¹ Méhely tartott előadást a magyar fajiség kérdéseiről a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének konferenciáján, a Természettudományi Szövetségében, valamint nemzetközi tudományos konferenciákon is.¹²² Előadásait és esszéit rendszeresen kiadta, részben a saját, részben a kiadó költségén kis broszúrákban, amelyeknek a száma a félszázat közelíti. Vannak közöttük különnyomatok *A Cél* folyóiratból, önálló fejtegetések, de gyűléseken tartott előadásai is, így például két debreceni előadását is megjelentette.¹²³

Különösen érdekes Méhely szerepe és elfogadottsága a korabeli tudóstársadalomban és közéletben. Azt már említettük, hogy 1899-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1910-ben pedig rendes tagjává választották, de akkor politikával még nem foglalkozott. Bár elméletei akkor már ismertek voltak, ez cseppet sem jelentette közéleti elszigetelődését, az 1920-as években mindvégig ő vezette a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem embertani tanszékét, sőt Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1927-ben rövid időre az egyetem dékánjává is kinevezte! Évnyitó ünnepi beszédében, 1927. szeptember 26-án a hallgatóság, a tanári kar és a miniszter jelenlétében a fajok

¹²⁰ Méhely 1936. (*Gömbös Gyula emlékeztetése*)

¹²¹ *Az Ébredő Magyarok Egyesületének 1924. évi országos kongresszusán tartott előadások sorozata*. Budapest, 1925.

¹²² Méhely 1929. Méhely itt egy tübingeni (Németország) nemzetközi antropológiai konferenciát említ.

¹²³ Méhely 1926. és 1928. Az első a szerző 1926. május 6-án, a második 1928. november 19-én mondta el Debrecenben. (Az Országos Széchényi Könyvtárban *A magyar fajvédelem irányelvei* című kötetnek egy Hóman Bálintnak, „kedves kartársamnak” megszólítással dedikált példánya látható.)

kereszteződéséről, a vérkeveredések káros hatásairól fejtette ki ismert véleményét (igaz, ezúttal a zsidóság említése nélkül, általánosságban fogalmazva).¹²⁴

A tudós társadalom egy része azonban egyre markánsabban határolódott el tőle, és egyre több támadás érte. Különösen Vikár Béla¹²⁵ és Bartucz Lajos antropológus nevét kell megemlíteni,¹²⁶ aki az 1920-as években több cikkben bírálta Méhely tevékenységét.¹²⁷ Méhely szakmán belüli vereségét talán az mutatta legjobban, amikor elkészült a kor legismertebb természettudósai – Prinz Gyula, Cholnoky Jenő, Teleki Pál – által írt *Magyar föld, magyar faj* című négyrészes összefoglaló tudományos nagymonográfia, amelynek negyedik, antropológiai kötetét Bartucz Lajos írta.¹²⁸

De nemcsak a tudóstársadalommal került szembe, hanem a baloldali és liberális sajtó is keresztűz alá vette. Különösen a *Népszava* cikkezett róla előszeretettel, Méhely ezért több esetben is sajtópert indított.¹²⁹ A cikkek tudománytalannak nevezték elméleteit, s ami különösen sértette hiúságát, szakmai hozzáértését is megkérdőjelezték. Méhely végül a támadások következtében 1931-ben lemondott akadémiai tagságáról. 1932-ben, miután valaki följelentette, a királyi Kúria fölmentette az izgatás vádja alól, mondván, hogy írásai tudományos keretek között íródtak.

Közéleti tevékenységének egyik központi eleme volt egy Magyar Fajbiológiai Intézet felállításának szorgalmazása. Amint arról maga is beszámol, a budapesti egyetem bölcsészettudományi kara 1923. június 23-án deklarálta az intézmény létrehozását, és a szervezéssel Méhelyt bízta meg. A végrehajtás azonban – valószínűleg anyagiak híján – késett, ezért Méhely az akadémián 1924. április 14-én tartott előadásában újból szorgalmazta a cselekvést. Küldöttség élén a közoktatási miniszter elé járult, pártfogás kieszközlése érdekében, s bár az támogatásáról biztosította őket, de, hogy „hol és miként feneklett meg az ügy”, azt Méhely sem tudta.¹³⁰

¹²⁴ Méhely 1927.

¹²⁵ Vikár Béla (1859–1945) etnográfus, műfordító, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a *Kalevala* fordítója. 1896-ban a Magyar Néprajzi Társaság titkárának választották, 1911-ben választották be a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjainak sorába.

¹²⁶ Bartucz Lajos (1885–1966) antropológus, egyetemi tanár. Török Aurél asszisztensként kezdte a pályáját. 1914-ben a Budapesti Tudományegyetem Embertani Intézetében magántanárrá nevezték ki. A Tanácsköztársaság idején a munkásegyletben tartott előadásai miatt állásától megfosztották, és csak 1926-ban jutott munkához a Néprajzi Múzeumban. 1935-ben a Néprajzi Múzeum igazgatója, 1940. október 19-étől a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemen nyilvános, rendes tanárrá nevezték ki. 1940–1959-ig a szegedi Embertani Tanszék vezetője.

¹²⁷ Bartucz Lajos: Véglegesen megdőlt Méhely tanár „fajbiológiai” elmélete. *Magyarország*, 1928. április 7.

¹²⁸ *Magyar föld, magyar faj*. IV. *A magyarság antropológiája*. Írta Bartucz Lajos. Kir. Egyetemi Ny. Budapest, 1938.

¹²⁹ Méhely tanár előadásai. *Népszava*, 1926. október 20.; Fajkérdés és szocializmus. *Népszava*, 1926. június 27.

¹³⁰ Méhely Lajos: A magyar élettudomány problémái. *A Cél*, 1925. 360–361.

1926 májusában vette át *A Cél* folyóirat szerkesztését, és 14 éven keresztül, 1940 májusáig vezette. Az előfizetők száma – Méhely szerint – egy év alatt 140-ről 1800-ra növekedett.¹³¹ Utóda az ismert antiszemita író, újságíró, Bosnyák Zoltán lett.

Méhely, bár gyakorlati politizálásba nem kezdett, kapcsolatba került a politikai élettel: az 1920-as évek elején a Fajvédő Párt szellemi vezére lett (saját megfogalmazásában „tudományos vezére”), s mint írta, „nagyon közel állt Gömböshöz”.¹³² Kapcsolatát a párthoz mutatta az is, hogy a Fajvédő Párt megalakulásakor, a pártiroda avatásán is ő mondott beszédet.

A párt vezére, Gömbös Gyula 1925. december 14-én Méhelyhez írt levelében köszönetet mondott a fajvédelem terén kifejtett „apostoli” működéséért, és meghívta arra a pártvacsorára, amelyet kifejezetten a tudós tiszteletére akartak megrendezni. Levelében Gömbös magát és híveit Méhely „tanítványainak” nevezte.¹³³ A tudós hatása Gömbös Gyula politikai nézeteinek alakításában máshol is tetten érhető. A magyar nemzetgyűlésben 1923. december 17-én a költségvetési törvény vitájában mondott beszédében Gömbös a Fajvédő Párt képviselőjeként a zsidókérdésről fejtette ki álláspontját.¹³⁴ Nézete szerint „csak olyan állam tudja létalapjait lerakni és biztosítani”, amelyben megvan az államalkotó „faj szupremáciája”. Ezt Magyarországon a numerus clausus törvénye hivatott biztosítani. Meggyőződését végül Gömbös ebben a kérdésben a következőképpen összegezte: „Az olyan nemzet, amely a saját alkotó fajtát nem kultiválja, nemcsak a kultúra eszközeivel, hanem gazdasági eszközökkel is, az olyan nemzet kiadja a kezéből a vezetést, és idegenek lesznek úrrá az évszázados tradíciók és földek felett.” Ezt a hitvallását Gömbös „a tudományos világnak egy előkelő tagja, Méhely Lajos” alapján alakította ki, aki szerinte „a faji kérdéssel a legintenzívebben foglalkozik, és faji kérdéseket pertraktál, akinek európai híre van, akit Európában szívesen hallgatnak meg”. Hangsúlyozta azt is, hogy nem osztja mindenben Méhely álláspontját a magyar fajiság és vérség biológiai leírásában, láthatóvá vált azonban, hogy Gömbös ismeri és tisztában van e nézetekkel, és azokat politikai programjában is felhasználja. Idézte például beszédében Méhelyt a zsidó–magyar vérkeveredésről, amely szerint „a zsidó vérséjtek erősebbek lévén, mint a magyar vérséjtek, azok a magyar vérséjteket asszimilálják”. Gömbös szerint „ez olyan komoly kérdés a magyar jövő szempontjából, amely mindaddig, amíg a mi felfogásunk szerint elintézve nincs, vezérfonalként fog végighúzódní a magyar közéleten”.

¹³¹ *A Cél*, 1940. május.

¹³² Méhely 1930. (*Az én antiszemizmuszom*) 1.

¹³³ Méhely 1940. 13.

¹³⁴ *Képviselőházi Napló*, 1923. december 17. 18. kötet, 159–161. A beszédet lásd még: Gömbös 2004. 215–217.

Ugyancsak Gömbös vette a védelmébe Méhelyt a parlamentben 1928-ban, mint „keresztény tanárt, aki tanári kötelességeit 100 %-ig teljesíti”, és akinek az egyetemről való eltávolítását a demokratikus ellenzék szorgalmazza.¹³⁵

A Fajvédő Párt megszüntetésébe azonban Méhely nem nyugodott bele, „sőt a tagok tekintélyes többsége elhatározta, hogy a Fajvédő Pártot – az én vezérlesem mellett – továbbra is fenntartja” – írta.¹³⁶ A *Magyarságban* nyílt levelet intézett Gömböshöz, melyet a lap első oldalán közölt.¹³⁷ Az ironikus hangvételű levélben örömet fejezte ki, hogy Gömbös „az elvont politikai gondolkodás mindig kissé ködös területéről a tényleges alkotás verőfényébe jutva az építő munka tényezőjévé” válhat. Nézete szerint azonban a bethleni kormánypárt a „humanizmus és a liberalizmus elnyűtt palástjába burkolózik”, és alkalmatlan a magyar fajvédelem szolgálatára. A Gömbös válaszelevelében arra kéri a „Lajos Bátyámnak” szólított Méhelyt, hogy tekintsen el a pártszervezéstől, mert ezzel csak az ő politikai pozíciót gyengíti. Igyekszik megnyugtani a tudóst, hogy elveiből nem engedett, csak az eszközökön változtatott céljai elérése érdekében. Gömbös szerint a fajvédő eszme „képviselőt inkább folyóiratok (Cél) és társadalmi szervezkedés révén tartom az adott politikai viszonyok között lehetségesnek”.¹³⁸ Méhely ekkor meghajlott Gömbös érvei előtt, és lemondott az újjáalakult Fajvédő Párt elnökségi tagságáról: „s ezentúl minden erőmet arra összpontosítottam, hogy nyilvános előadások tartásával (Budapest, Kőszeg, Debrecen, Szeged, Cegléd stb.) és A Cél útján is fokozottabb mértékben terjesszem azokat a fajvédő eszméket, melyekért Gömbös Gyulával együtt harcoltunk, s amelyeket különben is én vittem be a Fajvédő Pártba”.

MÉHELY LAJOS HATÁSA ÉS KÖVETŐI

A biológiai fajvédelem tudományos igénnyel történő kifejtése azonban nemcsak Méhely nevéhez köthető, erre tett kísérletet Keltz Sándor is, aki elméletét *Konzervatív világrend* című háromkötetes könyvében fejtette ki. Művének első kötetét 1923-ban Budapesten az egyik legrangosabb és legismertebb kiadó, a Stádium adta ki, azonban a második és harmadik kötet 1924-ben és 1926-ban már Nagykanizsán a *Zalai Közlöny* nyomdájában került nyomtatásra. A vidéki kiadásnak az lehetett az oka, hogy ebben az időszakban, az 1920-as évek elején a már említett ÉME-alelnök, Hegedüs György ügyvéd töltötte be Zala megye legnagyobb példányszámú napilapjának, a Nagykanizsán megjelenő *Zalai Közlönynek* a főszerkesztői tisztét.

Keltz Sándorról keveset lehet tudni, országosan ismeretlen, még a helyi politikában is súlytalan, Nagykanizsa melletti földbirtokosról van szó, aki csá-

¹³⁵ *Képviselőházi Napló*, 1928. május 4. 12. kötet, 131.

¹³⁶ Méhely 1936. (*Gömbös Gyula emlékezetére*) 3.

¹³⁷ *Magyarság*, 1928. szeptember 11. 1.

¹³⁸ Méhely 1936. (*Gömbös Gyula emlékezetére*) 4.

szári és királyi kamarás címmel bírt, s tagja volt a vármegyei törvényhatósági bizottságnak. Az ellenforradalom hatalomra kerülésekor, 1919 őszén a nyugat-magyarországi kormánybiztos, gr. Sigray Antal rendkívüli politikai biztosnak nevezte ki Zala megye területére. E funkciójában a tisztviselők Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartását kellett kivizsgálnia.¹³⁹ Ezenkívül más politikai szerepéről nem tudunk. Nyilvánvaló, hogy a kiadásban a *Zalai Közlöny* főszerkesztőjeként, Hegedüs György nyújtott számára segítséget, s a két személy kapcsolatban állt egymással.

Keltz könyve korántsem tekinthető műkedvelő, jelentéktelen alkotásnak, nem pamflet vagy ismeretterjesztő publicisztika, hanem egy tudományos igénnyel megírt mű, melyben a szerző meglepő jártasságot mutat a történet-tudományban, sőt a közgazdaságtanban és az antropológiában is. Már műve elején leszögezte célját, mely szerint: „A zsidó faj világhatalmi törekvése a laikusok számára nem ebben az alakban jelentkezik. Demokrácia, liberalizmus, szocializmus, népjogok, humanizmus, egyenlőség, sajtó- és tanszabadság, pacifizmus, modern haladás, stb. ezek a leggyakoribb jelentkezési formák. Ha sikerül bebizonyítani, hogy e tanok önmagukban ellentmondók, hazugok és megvalósulásuk a föld népeinek a zsidó faj által való tökéletes kizsákmányolását és leigáztatását jelentené, akkor sikerülni fog megtörni a varázsgyűrűt. Ennek előfeltétele, hogy a hazugságok, babonák és ellentmondások káosza helyett érthető, következetes és az ember kiiríthatatlan ösztöneivel egyező világnézetet nyújtsunk.”¹⁴⁰ Keltz művében igyekezett megadni ezt a világnézetet, részletesen vázolta a faji elmélet minden aspektusát, gazdasági, társadalmi vonatkozásait, majd ezek fényében újraírta a történelmet. „Faji történelmet” írt, ami két dolgot jelent, egyfelől nem népek és nemzetek, hanem fajok történelméről szól, másrészt megváltozik a történelem erkölcsi rendje, hiszen Keltz értékrendjében szerepet cserélnek a pozitív és negatív folyamatok és események. Történelemszemlélete egyértelmű és világos: „Az emberiség történelme fajok harca. Szabatosabban kifejezve kultúrfajok versenye egymással és kultúrfajok védekezése az őket környező barbár fajok ellenében, amelyek vérkeveredés és pusztítás által amazokat létükben fenyegetik. A kultúrfajok versenye az emberi fejlődés rugója.”¹⁴¹ Az emberiség történelmében nézete szerint mindig léteztek kultúrfajok, de csak addig, amíg részben „vérkeveredéssel, részben a másik kultúrfajjal való verseny alábbhagyása miatt el nem vesztette ellenálló képességét. Ekkor megjelent a faji dekadencia vagy kultúr-dekadencia”, amelynek legbiztosabb jele Keltz szerint, hogy az illető faj elveszti a hitét saját elhivatottságában. „Demokrácia, szabadság, egyenlőség és hasonlóak ebben a hitevesztettségben gyökereznek.”¹⁴² Ugyancsak a faji dekadencia egyik jele szerinte, „ha a magasabb faji jellegű egyéniségek előszeretettel kevered-

¹³⁹ ZML IV. 401. b. 25/1919.

¹⁴⁰ Keltz 1923. 11.

¹⁴¹ Uo. 3. kötet 7.

¹⁴² Uo. 8.

nek alacsonyabb faji jellegűekkel, ha ti. ez utóbbiakat szépnek találják”. Nézegete szerint a történelem legnagyobb hazugsága, „hogy a demokratizálódás, azaz a fajok kiegyenlítődése a népek természetes fejlődési folyamata, sőt fejlődési célja, hogy a faji konzervativizmus és ennek értékei elsöprenedő romok, melyek a fejlődés útjában állnak”. Értékrendje utóbbi kifejezésen, a faji konzervativizmuson alapszik, amelynek lényege a kultúrfajok védelme és védekezési mechanizmusának beindítása a barbár fajok ellen. Az újragondolt értékrend szerint ezért a történelemben pozitív az, ami a kultúrfaj védelmében történt, és negatív ennek ellenkezője. Az új történettudománynak hangsúlyoznia kell azokat az eseményeket, amelyek hatással voltak a fajok összetételére, így a ki- és bevándorlást, a hódítás okozta vérkeveredést, a demokratikus forradalmak kiirtásában döntő szerepet játszó keveredett fajú „korcsok” létét stb. Ki kell emelnünk fejtegetései közül az etnikai keveredés szabályaival kapcsolatos megjegyzéseit, melyekben Mendelre hivatkozva tényként közli azt az – azóta már cáfolt – elméletet, mely szerint a szemita fajok erős átörökítő képességekkel rendelkeznek. Ezt a kérdést részletesen, láthatóan a korabeli természettudományos szakirodalom ismeretében és alapján vázolja. Ennek a kérdésnek azért van jelentősége, mert a magyar parlamentben 1938 és 1944 között a zsidótörvények kapcsán elhangzó vitákban ezt az elméletet a felszólalók bármilyen cáfolat nélkül, elfogadott tényként ismertették.

Értékelve Keltz nézeteit, a szerző mindvégig következetes a faji szempontok érvényesítésében. Könyve nem pamfletként vagy ismeretterjesztő publicisztikaként készült, hanem egy tudományos szándékkal megírt mű, melyben a szerző jártasságot mutat a történettudományban, sőt a néprajzban és az antropológiában is. Következésképpen halad végig az európai és a magyar történelmen is, minden jelentősebb eseményt a fajelmélet szempontjából értékelve. Könyvének utolsó fejezeteiben a magyar történelem legújabb korszakait vázolja, részletesen kitérve a magyar kultúrfaj és a barbár, pusztító zsidó faj küzdelmére. Keltz nyilvánvalóan jól ismerte a fajelmélet nyugat-európai szerzőit, hiszen például a fajkeveredés okozta civilizációs hanyatlás elméletét már Gobineau kidolgozta az *Értekezés az emberi fajok egyenlőtlenségéről* című munkájában, míg az emberi jogok és emberi egyenlőség „tévtanait” Robert Knox igyekezett bizonyítani az *Emberi rasszok* című könyvében. Rajtuk kívül nyilvánvaló forrása volt a szerzőnek Houston Stuart Chamberlain *A 19. század alapjai* című ismert, rasszista műve is.

Keltz szintén egyik vendége volt az Ébredő Magyarok Egyesülete rendezvénysorozatának. A Méhelyvel együtt előadó Keltz filozófiai fejtegetéseiben a faji világnézet mint az emberi nem egyetlen mozdíthatatlan sarokköve jelent meg. Nézeete szerint az idő bebizonyította, hogy minden világnézet múlandó és cáfolható. Ezzel szemben a fajiság az emberi nemmel egyenértékű. Az ember beleszületik a fajába, és olyan ösztönökkel bír, amelyeket képtelen levetközni, ilyen a fajszeretet vagy a fajfenntartás. Mindebből az következik, hogy minden erkölcsi mérce innen eredeztethető, ha ez nem volna, nem tudnánk különbséget tenni „a honfoglaló magyar harcos és a kommunista népbiztos

között, mert mindegyik öl és elveszi a másét. Akkor nincs különbség Héjjas Iván barátom és Löbl sakter között.”¹⁴³ Az emberiség történelme pedig a fajok harcával egyenlő. Példának hozta a hangya- és méhtársadalmat, amelyekben „az egyének egyformák, tanítás, összebeszélés, kapacitálás, büntetés nélkül is úgy cselekszenek, ahogyan a faj létérdeke ezt kívánja, mert nem tudnak másként cselekedni”.¹⁴⁴ Ilyen tiszta vérű faj a zsidó is, ahol mindez megtalálható, ez biztosítja például a zsidó vér dominanciáját egy esetleges vérkeveredéskor. „A faji világnézet nemcsak teória náluk, hanem reális valóság, mert a tiszta vérben kitenyészített zsidó már a születésénél fogva nem képes másként cselekedni, mint ahogyan ezt a zsidó faj érdeke és a faj elleni hadviselés logikája előírja. [...] Ezért nincsenek zsidó forradalmak, hanem vannak zsidók által rendezett keresztény forradalmak.”¹⁴⁵ Keltz fajelméletének lényege, hogy egy tiszta vérű fajhoz tartozó egyed mindig tudja, mit kell tennie, mindig helyesen cselekszik, mert tiszta fajú vére ezt diktálja neki. Ezért veszedelmes a fajkeveredés, mert ezáltal megbomlik a társadalom rendje, az egyedek egymás és a társadalmi rend ellen fordulnak. Keltz meghatározta a fajvédelem feladatait is. E szerint ki kell dolgozni a faji világnézet tudományos rendszerét, ez a tudósok dolga. Biztosítani kell a fajnemesítést, ez a nép dolga, végül a politikusoknak olyan intézményeket és törvényeket kell hozni, amelyek „a nemes faji jelleg” érvényesülésének engednek utat és elnyomják a „nemtelent”. Szorgalmazta, hogy a magyar állam biztosítson a vitézi szék mintájára egzisztenciát a tiszta fajú magyar családoknak, ezekből telepeket és mintagazdaságokat hozzon létre a „fajnemesítés” céljaira. Az itt élő férfiakat karhatalmi, határvédelmi és ellenforradalmi feladatokra képezzék ki, ugyanakkor álljanak folytonos ellenőrzés alatt, hogy minden tekintetben a faji törvényeknek megfelelően éljenek. Utóbbi megjegyzéseivel már egyértelműen a fajelmélet legszélsőségesebb formájának, az eugenika elveinek a gyakorlatba ültetését szorgalmazta.

Érdekes módon összezsengenek ezzel Horthy Miklós szavai, aki a Vitézi Rend alapításának okairól a következőképpen számolt be egyik levelében Teleki Pálnak: „Alapításánál főleg a fajnemesítés gondolata vezetett. Azonkívül jutalmazni, lekötöni és az ország vezetése iránti hűségben megtartani kívántam mindazokat, kik az elmúlt világháború és a lezajlott forradalmak alatt egyénileg vitézségükkel és nemzeti érzésükkel kitűntek. [...] Hogy ez a sereg mindig megbízható legyen, fő a származás és családi körülmények tisztasága, az erkölcsi alap, valamint az egészséges vér.”¹⁴⁶ A rend alapításánál tehát Horthyt az vezette – ahogy azt a történészek is egybehangzóan állítják –, hogy a rendszer iránt elkötelezett személyeket megjutalmazza és kiemelve, „azonkívül” azonban az itt ki nem fejtett, ezért nehezen meghatározható „fajnemesítés” gondolata is vezérelte. Ugyancsak feltűnő a megfogalmazásban az „egészsé-

¹⁴³ Uo. 29.

¹⁴⁴ Uo. 32.

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ Horthy 1962. 260. Horthy levele Teleki Pálnak 1940. október 14-én.

ges vér” kifejezés, amelyen a kormányzó érthetett például betegségektől való mentességet, de értelmezhető a Méhely által kifejtett értelemben is. Az utóbbi értelmezést erősítik a levél következő mondatai, amelyek szerint „idegen fajból származót” csak kivételes esetben, zsidót pedig egyáltalán nem vehetnek fel. Horthy természetesen nem azonosult a nemzetiszocialista eszmékkel, hiszen idézett levelét is éppen a nyilasok ellen írta, rosszabbnak tartva őket – saját szavai szerint – még a zsidóknál is. A fenti kitételek azonban arra utalnak, hogy bizonyos mértékig ismerte és hatottak rá a fajelmélet tézisei. De megfigyelhető Méhely hatása Teleki Pál esetében is, bizonyos szófordulatok bizonyítják, hogy a miniszterelnök ismerte Méhely munkásságát és érvrendszerét, és át is vett tőle bizonyos kifejezéseket.¹⁴⁷

Méhely Lajos személyében tehát a magyar tudományos élet egyik kiemelkedő reprezentánsa képviselte Magyarországon a fajelméletet már az 1920-as évek elején. Nézeteit 1920-tól kezdve gyakorlatilag uralták a magyar antropológiát és a humángenetikai kutatásokat, és ha nem is azonos mértékben, de hasonló nézeteket képviseltek e tudományterület legismertebb alakjai, mint Malán Mihály, Apor László vagy Gáspár János, aki könyvet is írt róla.¹⁴⁸ A tudományos életben azonban nem volt egyedül ezekkel a nézetekkel. Az ismertebb tudósok közül ki kell emelni Orsós Ferencet, a debreceni egyetem professzorát, majd rektorát. Orsós 1879-ben született Kolozsváron, polgári családban. Az orvosi diploma megszerzése után dolgozott Pécsen és Budapesten, majd az első világháború után került Debrecenbe, ahol létrehozta a Törvényszéki Orvostani Intézetet. Kutatási eredményeit több kötetben publikálta, melyek eredményeként nemzetközi hírnévre tett szert, s a Magyar Tudományos Akadémiának is a tagja lett. 1943-ban ő vezette azt a nemzetközi orvosi bizottságot, amely a katyni tömegsírokat vizsgálta meg, és egyértelműen bizonyította, hogy a mészárlást a szovjetek követték el.¹⁴⁹

Orsós a biológiai fajelmélet terén Méhelyvel gyakorlatilag azonos nézeteket vallott, melyeket a 3. zsidótörvény felsőházi vitájában részletesen is kifejtett. Megközelítése, hivatkozásai és tudományos érvrendszere hasonlóak Méhelyéhez: a különböző fajok biológiai vérkeveredése szerinte is előnytelen, s különösen az a zsidó–magyar keveredés. Már beszéde elején világossá tette, hogy viszonyul az eugenikához: az egyén szabadságát nézete szerint azért is korlátozni kell, hogy a „könnyelműen házasodottak életképtelen utódait” ne kelljen a társadalomnak eltartani. Rátérve a zsidó–keresztény házasodás kérdésére ő is hangsúlyozta, hogy a zsidó nép ezer éve gyakorolja a fajvédelmet, majd a Méhely által vallott téziseket ismertette: „A tudomány szerint a fajok kereszteződése legtöbb esetben elkorcsosodásra vezet.” Példának Dél-Afrikát

hozta, a Méhely által is gyakran hivatkozott Eugen Fischert¹⁵⁰ idézve, aki szerint „a délafrikai búr és kaffer keveredésekről azt állapította meg, hogy az első generációban pontosan úgy, amint azt a Mendel-féle törvény bizonyította, elviselhető keverékek jönnek létre, de a második, harmadik generációban már beáll a hasadás és nem előnyös tiszta búr és tiszta kaffer ivadékok állanak elő, hanem a legcsúnyábbak, amiket egyáltalában csak el lehet képzelni és lelki tekintetben, jellem és erkölcs tekintetében is nagyon súlyosan kifogásolható egyedek, akik messze elmaradnak úgy a búrok, mint a kafferek erkölcsi nívója mögött”.¹⁵¹

Orsós javasolta, hogy a törvényt terjesszék ki a cigányságra is, amely vérkeveredésével az alsóbb néposztályokat „fertőzi”, s példának ajánlotta a német példát, ahol „most internálótáborokkal gondoskodtak arról, hogy a falukat végigjáró cigánylegények többet ne gondoskodhassanak e fajfenntartásról”.

A zsidókérdéssel azonban nemcsak természettudósok foglalkoztak, hanem olyan értelmiségiek is, akik hozzá hasonlóan a saját szakterületükön egyébként elismert tekintélynek számítottak. Ilyen volt Kovács Alajos miniszteri tanácsos, statisztikus, akinek a *Zsidóság térfoglalása Magyarországon* című kiadványa a politikai közélet számára az egész korszakban hivatkozási alapul szolgált.¹⁵² Kovácshoz hasonló statisztikai módszerekkel, de jóval nagyobb publicisztikai aktivitást kifejtve jelentette meg műveit Bosnyák Zoltán középiskolai tanár, újságíró is. Írásaiban a fentiekben vázolt nemzetiszocialista kép egységesen jelenik meg a zsidóságról: „a ghettozágú demokrácia, a zsidószellemű szabadelvűség, álhumanizmus, szabadkőművesség, talmudizű radikalizmus és a judeo-marxizmus tenyészik” általuk, „a nemzeti eszményekkel szemben megvetést táplálnak”, a velük való együttélés következtében az ország lakóinak „arculata, modora, magatartása, életmódja, erkölcsi, szokásai, sok helyütt az utcák külső képe, a felírások, cégtáblák, a járókelők beszédstílusa” megváltozik, s mindez kiegészül a zsidó–keresztény házasság által eredményezett „zavaros vérű, kiegyensúlyozatlan lelkű, bizonytalan jellemű emberkorcsokkal”.¹⁵³ Több ezer példányban megjelenő, s a tudományosság formai követelményeinek megfelelő kiadványaik mindenben alátámasztották a szélsőjobboldali politika képviselőinek álláspontját, és adatokat szolgáltatnak világnézetük vélt helyességének bizonyítására.¹⁵⁴

A fajelmélet „tudósai” által kifejtett nézeteket az 1930-as években a nemzetiszocialista pártok átvették és beépítették programjukba és politikai tevékeny-

¹⁵⁰ Eugen Fischer (1874–1967) német biológus, antropológus, a náci párt tagja.

¹⁵¹ *Felsőházi Napló*, 1941. július 18. 2. kötet, 295–296.

¹⁵² Kovács 1922.

¹⁵³ Bosnyák 1935/b. 8 és 19–20.

¹⁵⁴ A *Fővárosunk elzsidósodása* című művének első és még ugyanabban az évben nyomott második kiadása 20 ezer példányban látott napvilágot!

¹⁴⁷ Ungváry 2001/a. 13–14. A szerző a „magyarabb magyar” szófordulatot hozza példának.

¹⁴⁸ Farkas L. Gyula 1991. 33.

¹⁴⁹ Vizi 1994. 327–328.

ségükbe.¹⁵⁵ A példák sorából kiemelhető Matolcsy Mátyás¹⁵⁶ 1938. május 9-én, a zsidótörvény parlamenti vitájában mondott beszéde, amelyben Méhelyre és az általa képviselt elméletre hivatkozott: „Legyünk itt azzal tisztában, nehogy megtévesszük magunkat, itt nem vallásfelekezetről, hanem fajról van szó. Kérem itt idéznem kell a legkitűnőbb biológus tudósokat, akár Méhelyt, akár a most is élő Orsós professzort, akik visszavonhatatlanul bebizonyították, hogy fajok vannak, még ha kevertek is, de megállapították, hogy éppen a zsidó az a fajta, amely nem keveredhet, illetve asszimilációjuk lehetetlen, mert ahogy ők megállapítják, a keveredés által a másik fajtanak a szennyezése következhetik be, de a saját fajtájuknak a törzse, sérthetetlenül, teljes faji erősségében és tisztaságában marad meg.”¹⁵⁷ A fajelméleti nézeteket tehát még az egyik legfelkészültebb, tudományos igénnyel alkotó nyilas politikus, Matolcsy Mátyás is a magáévá tette. Ugyanebben az időben Hubay Kálmán egyik vezércikkében szinte szó szerint ismételte meg ezeket a gondolatokat: „Amint a zsidó-keresztény vérkeveredésnél a megszületett korcs mindenkor a zsidóság faji jellegének kiütköző bélyegeit hordozza egész testi valójában, éppen úgy a zsidó-keresztény kultúrák találkozásánál sem sikerült a keresztény kultúrák javára az asszimiláció, hanem mindig az ősi népi és nemzeti kultúrák arculatára ült ki a zsidóság visszataszító faji bélyege.”¹⁵⁸ A legmegdöbbentőbb megnyilatkozást azonban valószínűleg Endre László tette 1945-ös népbíróági tárgyalásán. Védekezésében kifejtette, hogy az ő egész politikai tevékenységét az a meggyőződés vezette, hogy a magyar és a zsidó két olyan különböző népfaj, amely biológiai okok miatt képtelen az együttélésre. E meggyőződése, bevallása szerint „az ősz Méhely Lajos professzorral való” beszélgetései során alakult ki benne.¹⁵⁹ E szilárd világnézet vezette el őt aztán ahhoz a döntéshez, „hogy a zsidó és magyar közti probléma megoldására az egyedüli lehetséges mód a két népiség különválasztása”.¹⁶⁰ Ezért támogatta a németek által ve-

¹⁵⁵ Idézet a nemzetiszocialista pártok közül a legmérsékeltebbnek tekintett Nemzeti Front lapjának vezércikkéből: „A magyarság vérségi tisztaságát, faji épségét közvetlen közletről fenyegető nagy veszélyre, a zsidósággal való egyre fokozódó ütemű vérkeveredésre gondolunk. Ha nem tudunk rövidesen valamilyen úton-módon gátat vetni a zsidó-magyar vérkeveredés egyre divatosabb járványának, úgy ennek előbb-utóbb jóvátehetetlen következményei lesznek. A magyar nép a zsidó félvér korcsok népévé degradálódik.” A vérrontó bűn. *A Harc*, 1938. jan. 9. 3.

¹⁵⁶ Matolcsy Mátyás (1905–1953) Budapesten született református értelmiségi családban. Közgazdász, a Magyar Gazdaságkutató Intézet munkatársa, több szakkönyv szerzője. 1935-ben lett képviselő a kormánypart jelöltjeként, de erős agrárszociális elkötelezettsége miatt átlépett a Független Kisgazdapártba. 1938. június 14-én hét társával megalapította a Keresztény Nemzeti Szocialista Front, Nemzeti Kisgazda-, Kisiparos- és Munkáspártot, amely nemzetiszocialista irányultságúnak tekinthető. Az 1939-es választáson testvérével, Matolcsy Tamással együtt a Nemzeti Front színeiben szereznek mandátumot.

¹⁵⁷ *Képviselőházi Napló*, 1938. május 9. 18. kötet, 396.

¹⁵⁸ Hubay Kálmán: A történelem sodrában. *Magyarság*, 1938. május 29. 1.

¹⁵⁹ Karsai–Molnár 1994. 448.

¹⁶⁰ Uo.

zetett deportálásokat, és vált azok magyarországi végrehajtójává. A biológiai fajelmélet nézetrendszere tehát olyan új elemként jelent meg a magyarországi nemzetiszocialista ideológiában, amely „meghaladta” az addigi szélsőjobboldali hagyományokat, és a zsidóság kirekesztéséhez új ürügyet szolgáltatott.

5. A „fascisták”.

Kísérletek a radikális jobboldal megújítására Magyarországon az 1920-as évek második felében

A szélsőjobboldali csoportok egy része a bethleni konszolidáció eredményeként erejét veszített nemzeti radikalizmust az 1920-as évek közepétől az olasz fasizmus mintájára próbálta meg újjászervezni. E „fascista” pártok – ahogy a korban nevezték őket – az olasz példát követve, de a magyar szélsőjobboldali hagyományok alapjain szerveződtek meg, amit az is bizonyít, hogy az elsőt éppen az ÉME tagjai hozták létre még az 1920-as évek elején. 1922. november 8-án egy ÉME-ből kivált csoport tette közzé kiáltványát Magyar Fascista Tábor néven, és ismertette 10 pontból álló programját.¹⁶¹ Rakovszky belügyminiszter még egyesületté válásuk előtt betiltotta a szervezkedés folytatását, ami részben a már meglévő, így rivális egyesületeknek kedvezett. A Magyar Fascista Tábor a következő év elejére rendezte sorait, s 1923 februárjában hagyományos nemzeti köntösbe burkolva, Szittyák Tábora vagy Szittyák Magyar Fascista Tábora néven jelentkezett újra.¹⁶² A mozgalom azonban a továbbiakban keveset hallatott magáról, és az érdektelenségbe fulladt.

A következő szerveződést, a Magyar Fascista Munkások Pártját 1927-ben alapította Scheyer József újságíró és Kardos István magántisztviselő. E párt tagságának egy részét alkották az Ébredő Magyarok Egyesülete ún. Sas osztályának a tagjai. A Sas osztály az ÉME elit alakulatának számított, melynek tagjai katonai jellegű kiképzést kaptak, valamint hírszerző, megfigyelő és kémelhárító tevékenységet is végeztek. Mindezt a szomszéd országokhoz került magyar területeken is végezték. E párt egy része 1928-ban beolvadt a dr. Szemere Béla orvos, egészségügyi főtanácsos vezette Magyar Fascista Munkások Országos Pártjába, míg a régi párt másik része Scheyer vezetése alatt a Magyar Munkások Nemzeti Szervezete név alatt működött tovább. Ugyancsak 1927-ben jött létre a Magyar Fascista Párt, melynek élén dr. Szentgyörgyi Ernő nyugalmazott miniszteri tanácsos állt.

A fascista mozgalmak önálló lappal is rendelkeztek, előbbi a *Magyar Fascista Munkással*, utóbbi pedig a *Fascista Naplóval*. A szervezést megindító két párt között azonban jelentős különbség volt. A Szemere-féle Fascista Munkáspárt egy olyan jellegzetesen szélsőjobboldali, antiszemita szervezetnek tekinthető, melynek tevékenysége arra irányult, hogy a munkásságot a

¹⁶¹ Zinner 1989. 176–177.

¹⁶² Uo. 177.

szociáldemokrata párt befolyása alól kivonja, és nemzeti alapon szervezze meg. Ideológiájuk legfontosabb mondanivalója az volt, hogy a munkásság is a nemzet szerves része: „Dózsa György 1514-ben elbukott ugyanazokért a célokért való küzdelemben, amelyet később a nemesi származású felsőbüki Nagy Pál, Kossuth Lajos és sok tekintetben báró Wesselényi Miklós és maga Széchenyi István harcoltak ki és valósítottak meg” – írta a párt lapja.¹⁶³ Programjában szocializmust hirdetett, melyet koreszmének tekintett, de nem a „sovén messianista zsidóság” által kreált szociális programot, hanem a „tényleges korszükséglet” által megkövetelt szocializmust. Pártprogramjának¹⁶⁴ legtöbb pontja valóban a munkás érdekképviselést vállalta föl. Nemzeti munkaalkotmányt követeltek, „melyben a tőke a nemzeti érdekeknek alárendelt termelési eszköz, a munka pedig a jogrendbe épített nemzeti termelési erő”. Követelték munkáskamarák létesítését, a teljes munkaszabadságot, amely alatt a „nemzetközi szakszervezetek” betiltását értették. Programjuk e részében egy sor munkásjóléti intézkedést fogalmaztak meg, így a munka tőkéhez hasonló jogvédelmét, a munkabérek megállapításának bírói ellenőrzését, a munkásjóléti intézmények állami ellenőrzését, a magyar honos munkások jogvédelmét a külföldiekkel szemben, a nyolcórás munkaidő betartását, progresszív adózást, valamint munkás családi otthonok létesítését, melynek egyharmad részét az állam, egyharmad részét pedig a munkaadó fizeti ki. Politikai követeléseik közé az általános és titkos választójog, az egykamaras parlament, a gyűlekezősi és sajtószabadság és az általános védkötelezettség bevezetése tartozott.

A párt elsősorban a nagyobb városokban, a munkások körében próbált meg híveket toborozni. Külsőségeikben az olasz mintát utánozták, egyenruhát öl-töttek, és felvonulásokon masíroztak. Scheyer József azzal az érveléssel is fölkereste az ország összes vármegyéjének vezetőjét, hogy a munkások nemzeti alapon történő megszervezéséhez segítséget kapjon.¹⁶⁵ Tevékenységükhöz a hatóság részéről mindaddig, amíg nem keresztették a kormánypárt szándékait, ha támogatást nem is, de hallgatólagos jóváhagyást kaptak.

A Magyar Fascista Párt egészen más jellegű volt, ideológiája nem tartalmazott antiszemitizmust, sőt kifejezetten hangoztatta, hogy bárki a párt tagja lehet, vallási hovatartozástól függetlenül. Az olasz példát kívánta követni, mert nézete szerint a fasiszmus keretében igazi nemzeti egység valósult meg Olaszországban. Feltételezhetjük, hogy a fascista pártok megszerveződését a külpolitikai események indukálták. 1927. április 5-én került sor ugyanis a magyar–olasz barátsági szerződés aláírására, amely a két ország közeledésére és együttműködésére utalt. Ennek eredményeként vélhették a pártok szervezői azt, hogy Magyarországon is elérkezett az idő az olasz fasiszta rendszer egyes elemeinek átvételére. A jó politikai időzítés ellenére a Magyar Fascista Párt

¹⁶³ *Fascista Munkás*, 1928. október.

¹⁶⁴ Uo.

¹⁶⁵ ZML IV. 401. b. 80/1928. Zala megye területén – a főispán jelentése szerint – egyetlen fascista párt sem tudott szervezetet létrehozni.

is teljesen súlytalan maradt, ugyanis jellegét tekintve olyan, a politikai közéletből kiszorult vagy oda be sem került úriemberek gyülekezőhelyévé vált, akik ennek révén szerették volna a maguk számára az egyéni érvényesülést biztosítani. Ennek legfőbb bizonyítéka a párt vezetősége, amelynek létszáma minden bizonnyal meghaladta a párt egész további tagságát. A Magyar Fascista Pártnak ugyanis volt ügyvezető elnöke (dr. Szentgyörgyi Ernő nyug. min. tanácsos), országos társelnöke (Czermann Lajos), fél tucat alelnöke (köztük volt képviselők és államtitkárok), országos pártkapitánya, országos igazgatója, ügyvezető igazgatója, vezértitkára, országos főtitkára, központi titkárai, főügyésze, ügyésze, akik mellett a magas színvonalú munkát tanácsaival a 30 tagú elnöki tanács és a 10 tagú gazdasági tanács biztosította. Mindezek felett az ellenőrzést a 10 tagú felügyelőbizottság gyakorolta, az országos igazgatótanács pedig valószínűleg a tisztikar 30 prominens személyének elmozdíthatatlanságáról gondoskodott, ugyanis az kizárólag örökös tagokból állt.¹⁶⁶ A párt lapja szerint a vezetőség olyan személyekből állt, „akik eddig visszavonultak minden mozgalomtól”, de most a fasiszmusban megtalálták azt az eszmét, amely a nemzeti egységet megteremti, ezért vállalkoztak „a vezérek nehéz szerepére”, ráadásul ők „nemcsak vezérek, de valóságos apostolok az eszme terjesztésére”.¹⁶⁷

A párt programja részben valóban az olasz példát követte, részben néhány meglepő sajátosságot is mutatott. Tíz pontjából az első a nemzeti egység megteremtését követelte, a második pedig a korporatív államrendszer bevezetését. Nyolc korporációt képzeltek el: a kereskedelmet, az iparit, a mezőgazdaságot, a közlekedést, a pénzügyit, a közoktatást, a művészetit és a szabad foglalkozásúakét. Néhány általános követelés (népbiztosítás, népegészségügy, népjólét és népművelés), valamint az ipari, kereskedelmi és földművelésügyi reformok hangoztatása után önálló pontban követelték a Balaton és a fürdők idegenforgalmának fejlesztését, míg – a korszakban szokatlan módon – a trianoni béke revíziójának igénye csupán az ez után következő, közjogi reformok című pont ötödik alpontjában, közvetlenül az esküdtbírói rendszer bevezetésének követelése után, mintegy mellékesen megemlítve kapott helyet.

A párt tisztikarában az „apostolok” mellett két olyan személy nevét is felfedezhetjük, akik a későbbiekben a nyilas pártok körében is feltűntek. Cserhalmi Kiss Ernő vámparancsnok súlytalan figura, 1931-ben kísérelt meg önálló nemzetiszocialista pártot alapítani. Bodor Márton ezzel szemben az 1930-as évek második felében a Pálffy-féle Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt egyik vezető embere, 1939-ben országgyűlési mandátumot szerez a párt színeiben.

Végezetül az utolsó jelentősnek induló, de végül hamvába holt fascista szervezkedést 1931 elején indították el, ennek élén az ismert szélsőjobbaldali

¹⁶⁶ *Fascista Napló*, 1928. szeptember 1. A tisztikar felsorolása egy teljes újságoldalt vett igénybe.

¹⁶⁷ Uo.

katonatisztek, Prónay Pál és Ostenburg Gyula álltak.¹⁶⁸ Mozgalmuk tulajdonképpen a korábbi, 1920-as évek elején létrejött Fascista Párt újjászervezésének tekinthető, s a Magyar Országos Fascista Párt nevet vette fel. Tevékenysége és programja is ahhoz hasonlóan olasz mintára a társadalmi osztályok együttműködését hirdette.¹⁶⁹ A pártról a továbbiakban a források nem tudósítanak, így feltételezhetjük, hogy komolyabb eredményeket nem ért el, Prónay az év végén már egy másik pártot szervezett, Népvédelmi Párt néven. Összességében elmondhatjuk, hogy ezek a fascista pártok, bár intenzív szervező tevékenységet végeztek, tömegeket nem tudtak megnyerni maguknak, politikai értelemben mindvégig jelentéktelenek maradtak.

Prónay Pál egyébként az 1920-as évek második felében és végén sorozatosan próbálkozott pártalakításokkal. Bázisát egy kb. 200-300 főből álló mag alkotta, akik jórészt egykori népfelkelőkből, rongyos gárdistákból vagy a Nemzeti Hadseregben alatta szolgált katonáiból álltak. Ezek az emberek továbbra is bizonytalan egzisztenciával rendelkeztek, Prónayt nagyon tisztelték, és mindenre kaphatók voltak. Az általa vezetett pártok folyton nevet változtattak, más pártokkal fuzionáltak, majd szétváltak, e körből azonban kitörni nem tudott.

Az évtized végén más ellenzéki, antiszemita erők tevékenysége is megélénkült. 1929-ben Friedrich István mögött kezdett kialakulni egy mozgalom, amelybe a rendőri jelentések szerint „főleg olyanok csatlakoztak, akik az int-ran-zigens, szélsőjobboldali politika hívei”, például „az első nemzetgyűlés antiszemita képviselői”, Somogyi Béla, Budaváry László és Hornyánszky Zoltán.¹⁷⁰ Utóbbi a Szittyák Táborának alelnöke volt, de csatlakozott hozzájuk az ÉME egyik csoportja is Lendvay István vezetésével. Budapesten a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének, valamint a Szent Korona Szövetségnek a radikális szárnyai, utóbbi Fangler Béla vezetésével támogatta őket. Ugyancsak csatlakoztak hozzájuk olyan radikális felfogású legitimista politikusok, mint Szmrecsányi György és Rakovszky István, azonban a jelentés szerint az egész mozgalom lényege nem a legitimizmus, hanem a radikális jobboldali politikai fellépés. Friedrich a mozgalmat éles hangú kiadványokkal indította el, amelyekkel Bethlen Istvánt és az általa felépített rendszert támadták.¹⁷¹

¹⁶⁸ *Pesti Hírlap*, 1931. január 14.

¹⁶⁹ *Feltámadunk*, 1931. március (1. sz.) A lapból ismereteink szerint egyetlen szám jelent meg.

¹⁷⁰ MNL BM res. 1930-7-3030. Vö. Varsányi 2010. 99.

¹⁷¹ *Keresztény Ellenzék és Vádat emelek* című brosúrák.

6. A szélsőjobboldali csoportok aktivizálódása az évtized fordulóján

Az egyéb, főként fajvédő alapon álló szélsőjobboldali erők tevékenysége 1930 táján élénkült meg újra. A gazdasági válság hatására jelentkező mozgolódásban azok a bizonytalan egzisztenciájú személyek vettek részt, akik nem találták meg anyagi vagy politikai számításukat az új rendszerben. Retorikájuk a szociális demagógiára és a tökeellenességre épült, benne hangsúlyozottan antiszemita felhanggal. Ezek a szervezkedő csoportok jelentették az átmenetet – összekapcsolva elméletben és gyakorlatban – a korábbi keresztény-nemzeti ideológia radikális, fajvédő irányzatát a kialakulóban lévő, és általuk példának tekintett német mintájú (hitleri) nemzetiszocializmussal.

Ekkor több, már régebb óta működő szervezet és párt kezdte tevékenységét német mintára átalakítani. Ilyen volt a Fajvédő Párt utódeként tevékenykedő *Magyar Nemzeti Függetlenségi Revíziós Liga*, melynek elnöki tisztét a fascista szervezkedésben szerepet játszott, később pedig nyilas politikussá váló Szemere Béla töltötte be. Ennek szimpatizánsai is jórészt a korábbi Fajvédő Párt követőiből kerültek ki, a liga is e párt utódának tekinthető. A másik ekkor alakult radikális jobboldali szervezet a *Magyar Nemzeti Néppárt* volt, melynek élén a régi fajvédő, Budaváry László állt.¹⁷² Ez 1930. szeptember 26-án tartott nagygyűlést Budapesten, ahol kihirdette programját. Ebben közéleti tisztaságot, a korrupció és panamák „drákói rendszabályokkal való megszüntetését” követelt, valamint gazdasági statáriumot, takarékossgot, a közszolgáltatások olcsóbbá tételét, az álláshalmazok megszüntetését és a kisegzisztenciák védelmét.¹⁷³ Végül a harmadik szervezetet, a *Nemzeti Pártot* a beszámolók szerint kifejezetten mint magyar hitlerista pártot alakítottak meg.¹⁷⁴ Ennek Temesváry László¹⁷⁵ volt a vezetője.

Ezeknek a pártoknak a hangadói közé olyan 1919/1920-ban is szerepet játszott, ismert szélsőjobboldali, fajvédő figurák tartoztak, mint Gálócsy Zsigmond,¹⁷⁶ Marsovszky György, Budaváry László, Levatic László és Batori Miklós, a Kettős Kereszt Vérszövetség egyik volt alelnöke, de felbukkant köztük vitéz Perley Lajos, a híres ejtőernyős neve is. Kecskeméten ugyanakkor ismét aktivizálódott Héjjas Iván és Francia Kiss Mihály, akik bekapcsolódtak az ott meginduló pártszervezésbe, ők Prónayval is kapcsolatban álltak.

¹⁷² Márkus 1968. 179.

¹⁷³ MNL BM res. 1930-7. sz. n. 3.

¹⁷⁴ MNL BM res. 1930-7. sz. n. 3. Jelentés a Hitler Párt megalakulásáról. Lásd még *Az Est*, 1930. november 30. Hittlerista [sic!] propagandát szerveznek az Alföldön. A cikk szerint a kiskunfélegyházi vezető, Korom József Francia Kiss Mihály embere.

¹⁷⁵ Temesváry László 1896-ban született, az 1920-as években ismert fajvédő politikus. A nyilas hatalomátvétel után a Magyar Nemzeti Bank elnöke.

¹⁷⁶ Gálócsy Zsigmond építészmérnök, az 1920-as években ismert fajvédő politikus, több radikális párt tagja.

A Nemzeti Párt radikális új ideológiát hirdetett meg, magyar nemzeti ideológiát, hangsúlyozva, hogy nem kívánja átvenni a fasizmust, „mely olasz talajban, olasz lelkek számára lehet termelőerő, de ideplántálva lehet a pusztulás és kietlenség tenyészője”.¹⁷⁷ Ennek ellenére követeléseinek egy része az olasz korporációs rendszerre utalt, így a gazdasági élet átszervezésére tett javaslata is, amely szerint „az egész magyar társadalmat foglalkozás szerint önkormányzattal felruházott modern céhekbe kell felosztani”.¹⁷⁸ Ennek ellensúlyozására hangoztatta a program ősi magyar jellegét, ennek középpontjában a Szent Korona-eszme sajátos értelmezése állt. E szerint a Szent Korona a honfoglalás kori magyar törzsek által megalkotott egységes ország szimbóluma. „A Szent Korona maga az ország, a Szent Korona a hatalom, a Szent Korona a vagyon, a Szent Korona a nemzet. Teste az ősi magyar föld, tagjai vagyunk mindannyian, akik magyarnak érezzük magunkat, eszerint élünk és cselekszünk.”¹⁷⁹ A program e fejezeteiből látható, hogy a szélsőjobboldal ismét a magyar történeti hagyományokra hivatkozott, magát a nemzet védelmezőjének és a régi rend visszaállítójának tekintve. Más elemei tekintetében sem kanyarodott el a radikális jobboldali programoktól, ismét előkerül a harcos antikapitalista álláspont is, ezt támasztja alá többek között a bankok megrendszabályozására, a tőzsde megszüntetésére vagy az energiatermelés államosítására tett javaslat. 1931-ben a Nemzeti Párt kiskunfélegyházi szervezkedése és agitátorainak tevékenysége miatt eljárás is indult, mivel szervezkedésük „a fennálló állami és társadalmi rend ellen irányult”.¹⁸⁰

A Nemzeti Párt, bár radikális jelszavakkal indult, mégsem vált ellenzékivé. Az 1930. évi fővárosi képviselőválasztásokra kisebb csoportok, főként a frontharcosok bevonásával választási szövetséget hozott létre *Egyesült Nemzeti Párt* néven. Ez végül a választásokon öt mandátumot szerzett, de ezt annak köszönhette, hogy kormánypárti programmal kampányolt.¹⁸¹

A másik ágon, az ezzel párhuzamosan, de határozottan ellenzéki alapállással szervezkedő szélsőjobboldali pártok között is szövetség jött létre 1930-ban. Először, a csoport két legfontosabb pártja, a már említett, Budaváry László vezette Magyar Nemzeti Néppárt és a Szemere Béla vezette Magyar Nemzeti Függetlenségi Revíziós Liga között jött létre fúzió 1930 januárjában. A *Magyar Nemzeti Függetlenségi Revíziós Párt* néven megalakult formáció országos pártvezére Szemere, pártelnöke Budaváry, budapesti pártvezetője pedig Batori Miklós lett.¹⁸² A tömörülés 1930 júliusában tovább bővült, miután a fővárosi törvényhatósági képviselőválasztásokra készülődve nyolc kisebb

¹⁷⁷ Magyarországi pártprogramok 143.

¹⁷⁸ Uo. 152.

¹⁷⁹ Uo. 143.

¹⁸⁰ Vargyai 2002.

¹⁸¹ Varsányi 2010. 97–98., 103.

¹⁸² *Nemzeti Élet*, 1930. február 23.

szélsőjobboldali párt – köztük a Szász Béla történész¹⁸³ vezette Magyar Nemzeti Szocialista Párt – részvételével *Magyar Nemzeti Néppárt* néven szélsőjobboldali, „nacionalista” választási szövetséget hoztak létre, melynek elnöke Szemere Béla lett,¹⁸⁴ vezetőségéhez pedig Budaváry László, Batori Miklós, Marsovszky György, Gálócsy Zsigmond, Kerekes Béla, Dücső Jánosné, Martsekényi Imre, Árvátfalvi Nagy István és Temesváry László tartozott.¹⁸⁵ Programjukban¹⁸⁶ világossá tették, hogy szerveződésük azért kezdődött el, mert – nézetük szerint – a tíz éve indult magyar nemzeti ébredés megfeneklett, az ország „életerejét újra a nagytőke százfejú hydrája szívja, szipolyozza”. Újra azok a „politikai vénék” irányítják az országot, akiket „nem érintett az új idők és haladó eszmék szellője, akik nem vonták le a háború és a forradalmak tanulságait”. Véleményük szerint a háború óta egyetlen olyan törvény sem született meg Magyarországon, amely „nyílt szakítást jelentett volna a világosságot hirdető, de sötétséget teremtő liberális-kapitalista rendszerrel”.¹⁸⁷ Az 1930 októberében tartott, budapesti törvényhatósági képviselőválasztásokon, bár radikális jelszavakkal kapcsolódott be a kampányba – vagy talán éppen ezért – a kormánypártivá vált Egyesült Nemzeti Párttal szemben, végül egyetlen helyhez sem jutott.¹⁸⁸

A szélsőjobboldali nacionalista szövetség egyik tagja volt a *Gazdasági Reform Párt* is, amely elsősorban gazdasági programjával hívta fel magára a figyelmet. Vezetői közül a Gömbös-féle Fajvédő Pártban is szerepet játszott Bell Miklós téglagyárost kell kiemelni, aki önálló gazdasági reformtervet dolgozott ki az ország gazdasági problémáinak leküzdésére.¹⁸⁹ Bell-lel összhangban több szélsőjobboldali szerző is körvonalazta ekkor a magyar nemzetiszocialista ideológia egyik vezérelvét, azt a narratívát, amely szerint a világot a világuralomra törő nemzetközi zsidó nagytőke kormányozza. Eszköze az arany, „politikai törvényhozó testülete a szabadkőműves páholyok, titkos kormánya a Zsidó Világszövetség, népe a világ minden részébe szétáradt zsidó nemzet és más népekből hozzájuk állt élősdiak számlálhatatlan serege”.¹⁹⁰

¹⁸³ Szász Béla (1897–1973) író, történész, a Bartha Miklós Társaság első elnöke. Az 1930-as években a Budapesti Fővárosi Könyvtár munkatársa, majd a Tudományegyetem tanára. 1945-ben emigrált, 1948-ban Münchenben Magyar Nemzetiségpolitikai Intézetet alapított, majd az USA-ban telepedett le, Clevelandben halt meg.

¹⁸⁴ *Nemzeti Élet*, 1930. július 13.

¹⁸⁵ *Nemzeti Élet*, 1930. augusztus 3. E szélsőjobboldali csoport egyik része néhány éven belül nyilassá, másik része gömbösistává vált (utóbbiak közé az 1935-ben parlamenti mandátumot szerző Árvátfalvi és Martsekényi tartozik).

¹⁸⁶ Uo.

¹⁸⁷ Uo. Az Egyesült Nemzeti Párt a fővárosi törvényhatósági bizottságban a 149-ből végül 5 mandátumot szerzett.

¹⁸⁸ Varsányi 2010. 97–107.

¹⁸⁹ Bell 1931.

¹⁹⁰ Ormos 2004. 275.

Bell azonban nemcsak elméletben, hanem a gyakorlatban is kísérletet tett a politikai térhódításra. Pártja vidéki szervezésbe kezdett, Baranya megyében például 1932 augusztusától folyt a párt népszerűsítése. Ennek során nyilvánvalóvá vált szélsőjobboldali jellege, egyik aktivistája ugyanis egyszerre propagálta a Gazdasági Reform Pártot, mutatta be az ÉME működését és alapszabályát, valamint ismertette az ÉME legradikálisabb csoportjának, a Sas sportosztálynak a tevékenységét.¹⁹¹ A Gazdasági Reform Párt követői a jelentések szerint „főleg a szegényebb sorsú, eladósodott” kisgazdák közül kerültek ki, valamint „ezeken kívül a gyors meggazdagodás vágyától fűtött vagyonszármazékok is rokonszenveztek” vele.¹⁹²

E szervezetek számbavételénél hangsúlyozni kell, hogy a pártok és tagjaik között erős fluktuáció zajlott, azaz a személyek átjárása vagy a pártok beolvadása, megszűnése, újjáalakulása folyamatos volt. Egyelőre ekkor tehát még nem alakultak ki a szilárd párteretek.

A Nemzeti Néppárt nevében Budaváry László tömegmozgalmat is meghirdetett. A kiváltó okot az 1930. szeptember 1-jei, a szociáldemokrata párt által szervezett nagy budapesti munkástüntetés szolgáltatta, amely megrémítette a szélsőjobboldal vezetőit. Budaváry szerint a százezernyi felvonulóval „százezernyi elszánt magyart” kell szembeállítani, és így kell megfékezni a bolsevizmust. Lapjában ezért harci felhívást tett közzé, és meghirdette „a magyar Heimwehr”, „a magyar horogkeresztesek” szervezeteinek megalakítását.¹⁹³ Tagjaik részére egyenruhát is rendszeresítettek, a kék inget, melyet az ösztartozás jelzéséül használtak. A mozgalom ötvöznit kívánta az ősi magyar szellemiséget a „modern eszmékkel”, azaz a nemzetiszocializmussal.¹⁹⁴ A pártvezért egyik vidéki kékinges gyűlésén – saját lapjának beszámolója szerint – hívei „éljen a magyar Hitler” felkiáltásokkal üdvözölték.¹⁹⁵ Röpcéduláikon a következő lelkesítő szöveg olvasható: „Nagy napok közelednek! Nem várhatunk tovább! [...] Le kell törni végre a nemzetközi nagytőke, az idegen fajú bankokrácia és kartellek nyomorúságot okozó hatalmát és véget kell szakítanunk annak a gyáva megadásnak, mely a trianoni gyalázatbéli ingoványának sarából akarja a magyar jövőt összetákolni! [...] Ennek a harcnak az első vonalán áll a Magyar Nemzeti Néppárt (Kékingesek Tábora) és a hivatalos lapja, a Nemzeti Élet!”¹⁹⁶

A mozgalom tagjainak egymást jelképesen kellett köszönteni, úgy hogy „jobbkezüket tenyerrel a szívükre teszik, majd ugyanezt a kezét a hüvelyk, mutató és középsőujjat kinyitva szemmagasságba emelik és azt mondják: Ma-

¹⁹¹ BML IV. 401. b. 100/1934.

¹⁹² Uo. 88/1934.

¹⁹³ *Nemzeti Élet*, 1930. szeptember 28.

¹⁹⁴ Az ősi magyar szellemiségre utal Budaváry harci felhívása Csaba királyfi népéhez, a meghirdetett programponctok között „a nemes magyar erények és erkölcsök visszaállítása” kitétel, valamint a kékinges mozgalom törzsi-nemzeti szervezeti rendje.

¹⁹⁵ *Nemzeti Élet*, 1930. november 15.

¹⁹⁶ BML IV. 401. b. 75/1935.

gyar feltámadást! Válasz: Hadúr segítsen!”¹⁹⁷ A párt országos szinten igyekezett híveit megszervezni, az egyes kerületi csoportok törzseket, tíz törzs pedig egy nemzetséget alkotott. Legalább 25 fő alakíthatott egy törzset, melyek olyan nevet viseltek, mint Attila, Buda. Budaváry megkísérelte hetilapját, a *Nemzeti Életet* napilappá átalakítani, ez azonban a finanszírozási nehézségek miatt meghiúsult.¹⁹⁸

A szövetséges szélsőjobboldali pártok vezetőinek egy része tehát nemcsak hirdette a magyar politikában a radikális jobboldali fordulat szükségességét, hanem a cselekvés útjára is lépett, melyhez a mintát a német szélsőjobboldal nemzetiszocialista szervezeteitől vette. A formaruha viselésének ismételt megjelenése is arra utalt, hogy ezeknek a pártoknak a szervezői a társadalom militáns módon való megszervezésének a hívei. E csoportok Temesváry révén kapcsolatba kerültek a Vannay László által tervezett puccskísérlet résztvevőivel is, az erőszakos hatalomátvétel kísérlete azonban gyors kudarcba fulladt.¹⁹⁹ A „társadalmi béke és berendeződés teljes felforgatására irányuló kísérletek” miatt a belügyminiszter 1932. április 27-én a kékinges mozgalmat,²⁰⁰ 1932. augusztus 24-én kelt rendeletében pedig a politikai szervezetek tagjainak egyenruha-viselését tiltotta be.²⁰¹ Utóbbi rendelet azonban már nemcsak a kékingesek ellen irányult, hanem egy új, önmagát ugyancsak horogkeresztesnek nevező, Böszörmény Zoltán vezetésével szerveződő mozgalom ellen, melynek megalakulása új fejezetet jelentett a jobboldali radikalizmus magyarországi történetében.

¹⁹⁷ MNL BM. res. 1931-7-6214.

¹⁹⁸ Lásd a lapban 1930. október–december időszakban megjelent hirdetéseket a Nemzeti Élet Részvénytársaság létrehozásáról és a részvényjegyzés propagálásáról.

¹⁹⁹ Márkus 1968. 185–192.

²⁰⁰ MNL BM. res. 1932-7-5678.

²⁰¹ 11500/1932. BM. körrendelet: A politikai szervezetek egyenruhaviselésének eltiltása. *Belügyi Közlöny*, 1932. 598–599.

II. A nyilas mozgalom megjelenése és tevékenysége az 1930-as évek első felében

1. Az első nemzetiszocialista pártok megalakulása

A különböző radikális pártok és mozgalmak az 1920-as évek közepére a konszolidációval párhuzamosan a perifériára szorultak, ám a gazdasági világválság és a németországi belpolitikai fordulat hatására ismét élénk szervezkedési tevékenységbe kezdtek. Soraikban már azok a pártok játszottak nagyobb szerepet, amelyek magukat ismét nemzetiszocialistának nevezték. A közéletben korántsem ismeretlen elnevezés egyszerre utalt a magyar társadalom válságát radikális nemzeti-szociális reformok útján megoldani kívánó programjukra, és utalt a testvérinek, sőt példaképnek, követésre, utánzásra méltónak tekintett hasonló németországi politikai mozgalomra. Utóbbit a legmeggyőzőbben az bizonyította, ahogy ezek a magyarországi pártok átvették és felhasználták a horogkeresztes szimbolikát. E pártok sorában a jelentéktelenek között említhető Scholcz Vilmos állástalan újságíró által 1932-ben alapított Magyar Horogkeresztesek Pártja, a Cserhalmi Kiss Ernő nyugalmazott vámőr által 1931-ben alapított Nemzeti Szocialisták Országos Pártja, a Szüts Iván magántisztviselő által ugyanebben az évben alapított Független Magyar Szocialista Párt, a rövid életű Magyar Nemzeti Szocialista Fascista Párt, melyet Barcsay Árpád nyugalmazott csendőr alezredes hozott létre 1933-ban,²⁰² valamint Hehs Aladár 1932-ben vezetett Nemzetiszocialista Néppártja.²⁰³

Cserhalmi Kiss 1930-ban a Szittyák Táborából kilépő tagokból megalakította az ún. Sólyom Nemzetvédelmi Tábor. Alvezérei Dalbosfalvy Illés volt vámőr altiszt és Bodor Márton BSZKRT lakatos volt, mindketten később ismert nyilas aktivisták. Lövészegyletként is működtek (Sólyom Sportosztály néven), legálisan tartott fegyvereikkel rendszeresen képezték tagjaikat.²⁰⁴ Tagjaik száma a rendőri jelentések szerint 200-300 főre tehető.

A sorban a legelső, *Magyar Nemzeti Szocialista Párt* a felsoroltaknál valamivel korábban, 1929. május 23-án alakult meg, és jelentősége nemcsak időbeli elsőségében állt, hanem abban is, hogy ők nem a német náci párt magyarországi utánzására törekedtek, hanem igyekeztek kialakítani az 1920-as évek szélsőjobboldali hagyományai alapján egy önálló magyar nemzetiszocialista

irányzatot. E párt mögött egy jelentős, fővárosi értelmiségi csoport sorakozott föl, benne olyan személyekkel, akik kapcsolatban álltak a többi hasonszórú mozgalommal. A Magyar Nemzeti Szocialista Pártot ugyanis a Bartha Miklós Társaság szélsőjobboldali érzelmű tagjai alapították: a párt elnöke dr. Szász Béla író, történész, a titkára Csomóss Miklós orvos, községi szervezők, vezetők dr. Janda Iván és Szabó Bertalan voltak. A vezetőség tagjai közül pedig kiemelhető még Rátkay R. Kálmán újságíró, szerkesztő, Áfra Nagy János író, statisztikus, Könyves Tóth Kálmán író, Szüts Iván, aki innen kilépve hozta létre új pártját és Illyés Gyula író neve, igaz utóbbi csak néhány hónapig kapcsolódott be a szervezet életébe.²⁰⁵ A párt székhelye azonos volt a Bartha Miklós Társaságéval. Képviselte volt a budapesti törvényhatóságban is, Pászty János műszaki tanácsos révén.

1930 őszén kezdtek propaganda hadjáratba, a Mit akar a Magyar Nemzeti Szocialista Párt című röplapjukkal: „Magyarország a magyaroké legyen!... Mozduljunk meg végre mi, névtelen milliók, a magyar Kánaán robotosai, akiket eddig sem a kormányhatalom, sem a vörös nemzetköziség, sem a germán klerikalizmus, sem pedig a liberális nagytőke semmibe nem vett!”²⁰⁶ Figyelemre méltó a röplap szövege, amelyben a mozgalom megkülönbözteti magát, elhatárolódik a német orientációtól is, és önálló, nemzeti irányt hirdet meg.

Ez a pártalakulat főként az értelmiség körében próbálta nézeteit terjesztetni, hangos propagandát nem fejtett ki, így akkor még kevés követőre talált.²⁰⁷ A párt az 1931-es országgyűlési választásokon Szász Bélát, Bell Miklós gyárost, Szabó Dezső író, Opra Gábor orvost és Temesváry Lászlót szándékozta indítani, tervük azonban kudarcba fulladt.²⁰⁸ Programjukban rendkívül radikális gondolatokat hirdettek meg:²⁰⁹

- „1. A nagyipari üzemek nacionalizálása.
2. Állami tervgazdaság.
3. A kartellek ellen fegyházbüntetés.
4. Általános földosztás.
5. 7 órás munkanap, 5 napos munkahét.
6. Az aranyfedezetű jegybankrendszerrel ingatlan fedezetű pénzrendszerre való áttérés.
7. A népszövetségből ill. minden olyan nemzetközi szervből való kilépés, amelynek rendeltetése a békeszerződések fenntartása.
8. A revíziós eszme feladása, helyette általános hadkötelezettség és Magyarországon helyreállításának előkészítése.”

²⁰⁵ Tasi József: Illyés Gyula és József Attila. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1996. 100. évf. 3. füzet, 288.

²⁰⁶ Uo.

²⁰⁷ Kovács 2009. 40–41. Vö. Borbándi 1983. 122–123.

²⁰⁸ MNL BM. res. 1933-7-1590. Közli Márkus 1968. 179–180.

²⁰⁹ Idézet a hatósági jelentésből. MNL BM res. 1931-7. sz. n. 3.

²⁰² MNL BM. res. 1934-7. Pártok, egyesületek kötete.

²⁰³ Hehs 1942. 11.

²⁰⁴ MNL BM res. 1930-7. sz. n. 4.

A pártban tevékenykedő személyek közül többen a későbbiekben is felbukkantak a nyilas mozgalmak holdudvarában. Így például Ráttkay Kálmán 1935-től a nyilassá vált *Nemzeti Élet* főszerkesztői tisztét töltötte be, Temesváry László pedig Szálasi gazdasági szakértője, majd a nyilas hatalomátvétel után a Magyar Nemzeti Bank elnöke lett.

1929 és 1932 között a sok kis szélsőjobboldali, nemzetiszocialista párt körében jelentős mértékű fluktuáció zajlott. A különböző pártváltások eredményeként végül az 1930-as évek közepére kiemelkedett néhány olyan nemzetiszocialista párt, amely már jól kiépített szervezeti rendszerrel és jelentős – elsősorban vidéki – tagsággal rendelkezett. Ezek a mozgalmak is kezdetben több párhuzamos szálon kezdtek el szervezkedni. Az egyik a német minta hű másolását jelentette, ebből jött létre a német náci párt nevének pontos fordításával a Böszörmény Zoltán vezette *Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt*. Böszörmény állástalan újságíróként azt a tipikus egzisztenciát képviselte, amelyből a szélsőjobboldal sok vezetője érkezett. Szervezetét 1930 elején alapította, de az intenzív munka csak 1931 decemberében indult el, Budapesten.²¹⁰ A párt 1933-tól kezdte el magát Kaszáskeresztes Pártnak nevezni, amikor a horogkeresztet a belügyminiszter 1933. szeptember 18-ai hatállyal betiltotta. A párt nevének kaszáskeresztesre történő megváltoztatását az is kézenfekvővé tette, hogy ekkora vált láthatóvá társadalmi bázisának összetétele, amelyen belül elsősorban többséget képviselt a szegényparasztság, főként mezőgazdasági munkások, napszámosok, cselédek. Ez ellentétben állt a szélsőjobboldali mozgalmak addigi tapasztalataival, hiszen az 1920-as évek radikális jobboldali mozgalmainak tömegbázisát városi rétegek, főként a kispolgárság, valamint egzisztenciájában megrendült, lecsúszóban lévő középrétegek szolgáltatták, köztük nagy számban határon túlról érkezett, javaikat veszített személyekkel. A parasztság, illetve Böszörmény esetében inkább az agrárproletariátus fogékonysága a nemzetiszocializmus eszméi iránt félelmetesen új lehetőségeket villantott fel a szélsőjobboldal számára, bár ennek hatását sokáig tompította a magyar társadalom konzervatív struktúrája és jellege, amely a legcsekélyebb presztízzsel ruházta fel ezeket a rétegeket.

Böszörmény pártja a szervezkedését elsősorban az Alföldön, azon belül is a Tiszántúlon folytatta. Legjelentősebb szervezetei Hajdú-Bihar vármegyében Debrecen, Békésben Békéscsaba és Mezőberény, a Duna-Tisza közén pedig Nagykovács központtal működtek.²¹¹ A szervezet felépítése úgy nézett ki, hogy az élén Böszörmény állt mint vezér, a helyettese Károlyfi Béla dévaványai szervező volt, országos főfelügyelő címmel, az ő helyettese pedig Cs. Szabó Péter magántisztviselő. Ezután következtek a főcsoportvezetők és a csoportvezetők, akik többnyire egy-egy település vezetői voltak. Az egyik legerősebb

szervezete, a mezőberényi élén N. Schulcz József helyi téglagyáros és Oláh Ernő orvos álltak.²¹²

A német azonosulás megmutatkozott a párt szimbólumaiban és külsőségeiben, így a horogkereszt és a barna ing átvételében, a párt szervezeti felépítésében, vagyis a vezér feltétlen tiszteletében, „Éljen Böszörmény!” – köszöntésében, a katonás hierarchiában és a rohamcsapatok szervezésében, valamint abban, hogy programja csaknem szó szerint megegyezett az NSDAP 1920-ban meghirdetett programjával.²¹³ Az önálló arculat kialakításának nehézségeiben kétségtelenül szerepet játszott a párt vezetőségének igen alacsony szellemi színvonala is.

Utóbbi megállapítást a párt propagandája is bizonyítja, különösen annak gazdasági, pénzügyi elgondolásai. Böszörmény pártja még a nemzetiszocialista pártok közül is kirítt szélsőségeségével, demagógiájával és elképesztően alacsony intellektuális színvonalával. Értékítélete a végletekig leegyszerűsítő volt, nélkülözötte az árnyalt gondolkodás minimumát is. Hirdetői szerint például a magyarországi „népnyomor” oka „az idegen erkölcsű és szellemű üzerek hosszú évtizedes gazdasági és szellemi garázdálkodása és harácsolása”, akik Magyarországot „sémita paradicsommá” változtatták.²¹⁴ Vagy egy másik példa szerint az 1918-as októberista kormány „demokrata-cionista” összeesküvés, a tanácsköztársaság pedig „talmudista rémuralom” volt.²¹⁵

Egyik kiáltványuk szerint a magyar gazdasági válságot hatalomra kerülésük esetén 24 óra alatt megoldják. Ez a racionalitás és a realitásérzék teljes hiányára utalt, mégis alkalmas volt arra, hogy tömegeket nyerjen meg magának.²¹⁶ Ebből is látható, hogy követői olyan csoportokból – napszámosok, gazdasági cselédek, munkások közül – kerültek ki, akik a társadalmi és gazdasági folyamatok tárgyilagos megértésére képtelen emberekként, fogékonyak voltak a demagógiára, és igényelték a radikális politikai megnyilvánulásokat.²¹⁷

²¹² N. Schulcz József 1905-ben született Mezőberényben, evangélikus vallású, téglagyári művezető. A gyár a családja tulajdonában volt, valószínűleg ezért lett ő a helyi mozgalom egyik jelentős anyagi támogatója. Oláh Ernő 1891-ben született Mezőberényben, unitárius vallású, helyi orvos.

²¹³ Böszörmény kiáltványát és programját lásd *Magyarországi pártprogramok* 228–236. Az NSDAP programját magyarul lásd Szeltner 2006. 30–36.

²¹⁴ *Magyarországi pártprogramok* 230.

²¹⁵ Uo. 231.

²¹⁶ Vonyó 2004. 48–49.

²¹⁷ Uo. 47.

²¹⁰ Szakács 1963. 34–35.

²¹¹ Szakács 1963. 61.

Nemzeti Szocialista rohamosztagos induló
Magyar horogkeresztes szabadsággal

Lobogj zászlónk fent! Éljen Böszörmény!
Elvész másként a nép, s minden remény.
Kenyerét a sok éhezőnek,
csak a horogkereszt adja meg!
Gyere néptárs, vezérünk Böszörmény!

Véget vet a magyar szenvedésnek,
Boldog jövőt hoz a szegény népnek,
Jönnek már a rohamosztagok,
Nem lesz aztán panaszra semmi ok!
Rendet csinál katonád, Böszörmény!

*

Vezérünk, Böszörmény!
Írta: Ulveczky István tápiószzelei főcsoportvezető

Dicső, nagy szellemek üstökös útján
Felragyogtál e megcsúfolt nép egén.
Lánglelked fáklya a magyar éjszakán,
Halódó nép éled szíved melegén,
Vezérünk, Böszörmény!

Gyilkosok által ütött, mély sebekre,
Lelked balzsamából gyógyírt öntözvén,
Szavad vigasztal, gyújt s ítél dörögve,
Lényed előttünk megtestesült Eszmény:
Vezérünk, Böszörmény!

Te tudsz olvasni millió homlokon,
Fájó redőknek ezernyi keservén,
Melyeket vont az undok kaméleon,
Ghettó csúf párája, szörnyű kelevény:
Tipord el, Böszörmény!

[MNL K 149 BM res. 1936-6-6119.]

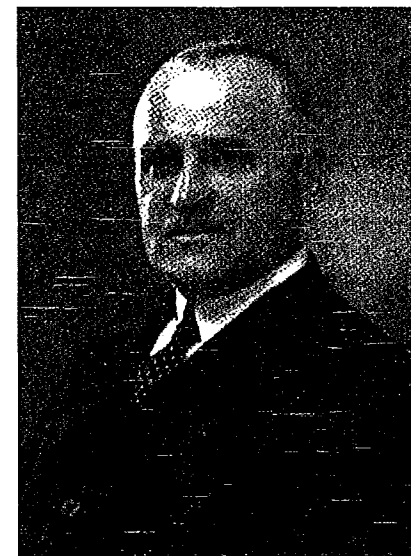
A pártot 1933 decemberében érte komoly megrázkódtatás, amikor szervezetéből kivált az egyik legerősebb, s egyébként intellektuálisan jóval magasabban álló helyi csoportja, amely a kiválás oka is lehetett: a debreceni. A Svaszta Gyula ügyvéd, Szedlár Vilmos iparosmester, Szentpály Kálmán újságíró és Redl Károly orvosegyetemi tanár vezette frakció önálló pártot alapított, a *Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártját*, melynek befolyása kizárólag az alföldi civisváros és közvetlen környezetére terjedt ki. A csoport vezetőjének

szakirodalmunk általában ifj. Balogh Istvánt tartja, a debreceni módos parasztbirtokost azonban a helyi szervezet vezetői csak az 1935-ös országgyűlési választások előtt kérték fel képviselőjelöltnek, személyével igyekeztek ugyanis híveket szerezni a civisek körében.²¹⁸ A pártszervezet vezetője hivatalosan Svaszta Gyula volt.

A Böszörmény mozgalmával párhuzamosan szervezkedő kisebb pártocskák közül 1931-ben kezdett kiemelkedni az a csoport, amelyet a már említett budapesti személyek szerveztek meg. Ők igyekeztek önálló magyar arculatot és ideológiát felmutatni, vezetőik az 1929-ben létrejött Szász Béla-féle *Magyar Nemzeti Szocialista Pártból*, valamint Szüts Iván követőiből kerültek ki. Ez a párt vezette be a zöld ing használatát, a párttagságon belül a „testvér”

megszólítást (szemben Böszörmény németből fordított „néptárs”-ával) és a bátorság köszöntést, jelvényük pedig a kettőskereszt volt. E párt mögött azonban ekkor még nem állt kiépített szervezeti háttér.

Végül harmadsorban, mindezekkel párhuzamosan 1932. június 16-án Meskó Zoltán kormánypárti képviselő az országgyűlésben új nemzetiszocialista párt, a *Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt* megalapítását jelentette be, és ismertette programját.²¹⁹ Meskó kapcsolatban állt Böszörmény mozgalmával is, a két személy egy ideig a pártvezetői tisztségért is vetélkedett.²²⁰ Végül azonban az 1932 tavaszán folytatott tárgyalások nem vezettek eredményre, Meskó Böszörményt – a személyi ellentéteken túl – radikálisnak és szalonképtelennek tartotta, ezért a parlamentben önálló párt megalakítását jelentette be. Ez volt ekkor az egyetlen nemzetiszocialista párt, amely országgyűlési képvisellel is bírt, így a szervezkedést is könnyebben kezdhette meg.²²¹

4. kép. Meskó Zoltán

²¹⁸ Tóth 1982. 211–212. Gárdonyi 2001. 83–89. A párt programját lásd *Magyarországi pártprogramok* 303–313.

²¹⁹ *Képviselőházi Napló*, 1932. június 16. 10. kötet, 31–34. Továbbá: A Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt kiáltványa és programja. *Magyarországi pártprogramok* 268–273. Lásd még: *Pesti Újság*, 1932. június 17. (különszám)

²²⁰ Szakács 52–53.

²²¹ MNL BM. VII. res. 5977/1933. A belügyminiszter utasítása a közigazgatási hatóságok felé kizárólag a Meskó-párt részére engedélyez gyűléseket, a többi „horogkeresztes frakció” részére nem.

Meskó Zoltán országgyűlési felszólalása 1932. június 16-án, amelyben bejelentette a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt megalakulását, és ismertette a programját (teljes beszéd)

Meskó Zoltán: T. Képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Napirend előtti felszólalásra kértem engedélyt. Az engedélyt azon a címen kértem, hogy szóvá tegyem az egész országban tapasztalható nemzetellenes izgatások tüneteit.

Európa szerte öntudatosan védekeznek a nemzetek ezek ellen a lélekfertőző jelenségek ellen. Nemzeti létünket külső erőszakos intézkedések tragikusan csónkává gyengítették, kétségbeejtő lett a magyar sors, újabb konkolyhintést, meghasonlást nemzetünk szervezete el nem bír. Önmagára ismert az olasz, török, német. A nemzetek európai kataklizmájának lejtőjén megállította őket fegyelmeztetett nemzeti öntudatra ébredésük. Előttünk a boldogulás és pusztulás példái. Mohács után nem élt ilyen sorsdöntő órákat a magyar. Lelkiismeretünket, a józan magyar érzet, szenvedő családtagjaink, sokmillió magyar testvérünk aggódó arcát kell megkérdeznünk: akarunk-e élni, vagy nem?

Világtörténelmi magunkra hagyatottságunk évszázadokon át bizonyította, hogy sohasem számíthatunk a megpróbáltatás nehéz órájában másra, mint önmagunkra, ősi erőnkre. Bármennyire is figyelte aggódó együttérzéssel a magyar nemzeti társadalom, a külföldi testvérm nemzetek bátor öntudatra ébredésének nehéz küzdelmeit, Mussolini, Kemal, Hitler új országának megalapítását, bármily csodálattal adózunk is Európa új nemzeti államférfiainak, bármennyire is áthat bennünket példájuk követésének történelmi szükségszerűsége: meg kellett értenünk, hogy a magunk földjén, a magunk fajtestvérei között, a sajátos magyar klíma levegőjében csak színtiszta magyar mozgalom törhet diadalra.

Elavult dogmák, bemozosodott pénzügyi elméletek, a nemzetközi kapitalizmus kapzsi kinövésai rommá tették Európa egész társadalmát és koldussá a dolgozók millióit. A kapitalizmus nemzetközi szervezetségével szemben nem állhat helyt más a dolgozók életéért, mint a nemzeti gondolat Európa szerte összefogó kapcsolatainak ereje.

Bent az országban mi magunk ismerjük népünk bajait, panaszait, kívánságait, lelkének legtitkosabb vágyait és a nemzet boldogulása elé tornyosuló akadályokat. Célkitűzéseink, vágyaink, útjaink, eszközeink nem lehetnek semmiféle részletükben sem mások, mint magyarok. Magyar nacionalistáknak valljuk magunkat. A nap éltető sugara sütni kezd Európa minden táján a nemzeti megújulás reménysugarain át. Kelőben van a nemzeti öntudatra ébredt országok napja és ebben a nagy európai közösségben, az új nap éltető sugara alatt helyet akar a magyar nemzet.

Kifelé tehát barátunk mindenki, aki tudatára ébredt egy igazságosabb, új világrend kialakulásának. Természetes tehát, hogy keressük és meg is találjuk a kapcsolatot az új nagy külföldi nemzeti megmozdulások kiváló államférfiaival, akik felé magyar szívem egész melegével küldöm ez ifjú magyar mozgalom minden lelkes tagjának tisztelgő köszöntését.

Kísérjük jóindulattal és megértéssel ezt az új mozgalmat itt a Duna medencéjében. A mi sorsunk sokkal tragikusabb, megpróbáltatásaink sokkal súlyosabbak, de az övékéhez hasonló nemzeti megmozdulásunk minden önzetlen célkitűzése éppoly kristálytisztán lebeg előttünk, mint amilyen céltudatosan ők vívták meg nemzeti programjuk, előretörésük nagy ütközeteit.

Mi első lépésünk ünnepi pillanatában hódolatteljes tisztelettel fordítjuk fejünket, fegyelmezett sorainkat a legelső magyar ember felé, kinek példaadó fajszeretete, valamennyiünkért aggódó lelke egy a magyarság lelkével.

T. Ház! Méltóztassék megengedni, hogy bejelentsem a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves- és Munkáspárt megalakulását és ismeressem mozgalmunk lényeges programpontjait.²²²

(*Ohvassa:*) «1. A nemzeti szocialista mozgalmat a magyar élni akarás, a nemzeti öntudat előretörése keltette életre minden nemzetközi irányzattal és törekvéssel szemben. A nemzeti szocializmus az egyes társadalmi osztályok kiegyensúlyozott együttműködésére törekszik és megdönti a nemzet erkölcsi és eszmevilágától teljesen idegen népelem nemzetpusztító és életsorvasztó hatalmát és a magyar testvér érvényesülését és boldogulását minden törvényes eszközzel, mindenkivel szemben megvédi és elősegíti; igazi békét, rendet, jólétet és szabadságot biztosít; tiszta erkölcsöt, tisztességes gazdasági és kereskedelmi helyzetet, közéleti tisztaságot, becsületet nemzeti életet teremt, szóval a nemzet alapkövévé teszi a mozgalom legfontosabb jelszavát: közérdek az önérdek előtt.

2. A magyar nemzeti szocialista mozgalom a valláserkölcsei világnézet és a pozitív kereszténység alapján áll, követeli tehát a vallásellenes agitáció szigorú üldözését és minden dolgozó magyar vallásos érzelmének fokozott védelmét.

3. Követeljük Magyarország 1914. évi területének visszaállítását, valamennyi magyarnak egyesítését Nagy-Magyarországon. Nem ismerjük el a békeszerződéseket, nem ismerünk győzött és legyőzöttet. Követeljük a megszállott területeken okozott óriási károk megtérítését, a jóvátételek és egyéb háborús terhek törlesztését és a teljesített fizetések visszatérítését. Követeljük és biztosítjuk hazánk egész területén minden más anyanyelvű öslakosság teljes kulturális szabadságát és autonómiáját.

4. Követeljük a nemzeti függetlenség fenntartását és annak legmesszebbmenő biztosítását minden törvényes eszközzel és mindenkivel szemben.

5. Követeljük az érdek- és politikai képviselői választások minden fajára kiterjedő általános, egyenlő, titkos és kötelező választói jogot, követeljük minden dolgozó magyar emberi méltóságának és szabadságjogainak fokozottabb törvényes védelmét.

6. Követeljük, hogy minden állampolgárnak egyenlő jogai és kötelességei legyenek. Biztosítani kívánjuk, hogy a magyar ész, magyar tehetség és magyar szorgalom szabadon érvényesülhessen és felveszük a harcot a protekció rendszere ellen, mely a nemzet nagy kárára megakadályozza az értékes emberek természetes kiválasztását és egyéni boldogulását. Követeljük, hogy új magyar állampolgárságot a jövőben csak nemzettag kaphasson, nemzettag pedig csak turáni vagy árja származású egyén lehet.

7. Követeljük, hogy a nem kívánatos idegen elemek további bevándorlása megakadályoztassék és valamennyi, a háború után bevándorolt nem nemzettag és 1914. év óta bevándorolt mindazon egyén kiutasíttassék, aki bármilyen nyereségvágyból elkövetett vagy nemzetellenes bűncselekmény miatt a bíróság által jogerősen elítéltetett. Követeljük, hogy munkaalkalmaknál elsősorban magyar ál-

²²² A Meskó által felolvasott program a párt hivatalos programja, 1936-tól a Pálffy Fidél vezette Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt programja.

lampolgarok vétessenek tekintetbe. Amíg magyar munkanélküli, állásnélküli van, idegent alkalmazni ne lehessen. (*Helyeslés jobb felől.*)

8. Tekintettel arra az írtózatot pénz- és véráldozatra, páratlan szenvedésre, melyet a világháború a magyar néptől követelt, a háború révén való személyi haszon és meggazdagodás a nemzet elleni bűncselekménynek tekintendő. Követeljük ezért minden háborús vagyonnak nemzeti célokra való teljes igénybevételét.

9. Követeljük, hogy mindazon egyéneknek a vagyona, akik az 1880. év óta üzérkedés céljából vándoroltak az országba, továbbá mindazon egyének vagyona, akik az ország sorsának intézésében eddig részt vettek, vizsgáltassék felül és az a vagyon, amely nem normálisan, tisztességes és közérdekű munkával jött létre, szálljon az államra, szolgálja a köz javát. Követeljük, hogy minden arra rászoruló érdemes dolgozó magyar állampolgár – bármilyen munkakört töltsön is be – az államra visszaszállt javak egy részéből megfelelő állami kamatmentes hitelben részesüljön.

10. Könyörtelen harcot hirdetünk azok ellen, akik működésükkel a közérdeknek ártanak. Közönséges bűnözők: siberek, ádrágítók, uzsorások, valutarentők, csalók, sikkasztók, hamis esküvők stb., továbbá az állam biztonsága és a nemzet megbecsülése ellen vétők súlyosabb esetben halállal, egyébként kényszermunkával, de mindenkor vagyonvesztéssel sújttassanak, tekintet nélkül a származásra és vallásra.

11. Követeljük az általános munkakötelezettség törvénybeiktatását, a törvény által legalisan elismert munka igazolásának kényszerét. Ennek a munkának az egész nemzet érdekében és mindenkinek hasznára kell történnie.

A nemzeti munkaközösség érdekeit nem szolgáló munkanélküli jövedelmek haladéktalan megszüntetését. Követeljük a nemzeti munkatevékenységnek intézményes védelmét. Kényszermunkával és vagyonvesztéssel büntetendő minden pénzügyi, ipari, gazdasági vezetőállásban működő egyén, aki szóval vagy tettel, szándékos mulasztással, belföldön vagy külföldön terjesztett hírekkel a nemzet munkatevékenységének eredményét bármely módon tudatosan csökkenti, vagy vesztélyezteti.

12. A magántulajdon elvi alapján állunk, de a magántulajdont az emberi boldogság szolgálatába akarjuk állítani és nem tűrjük tovább, hogy a dolgozók a nemzetközi kapitalizmus rabszolgái legyenek, amely rabszolgaság a dolgozó néprétegek erkölcsi és anyagi pusztulását eredményezi. Követeljük a munka- és fáradságnélküli jövedelmek megszüntetését. Az adómentes létminimum megállapítását, a fizetések maximalizálását, a súlyos kamatterhek letörését, az álláshalmaz megszüntetését. Bármely nyereségre alapított üzemenél vagy más vállalatnál a dolgozó munkásság részére haszonrészesedést követelünk, mert a teljesített munkát a befektetett tőkével legalább is egyenlő tényezőnek tekintjük.

13. Követeljük valamennyi nagyüzem és bánya nacionalizálását. Követeljük az irányító termelést és a termelt javak racionális szétosztását biztosító tervgazdálkodást. Követeljük a munkanélküliség elleni küzdelem haladéktalan megindítását. Követeljük, hogy az ország kivitelének ellenértékéből árucseré formájában elsősorban nélkülözhetetlen nyersanyagszükségletünk biztosíttassék. Követeljük nemzeti fogyasztásunk okszerű irányítását és átszervezését, hogy a kereskedelmi mérleg aktivitása biztosítható legyen. Tiltakozunk minden felesleges és luxuscikkek behozatala ellen. Nem fizetünk tovább uzsorakamatot a nemzetközi nagytőkének, nem adjuk oda uzsorakamatba gyárainkat, házunkat, földünket. Csak áruval fizetünk, ha áruinknak külföldön piacot adnak, és ha érte becsületesen megfizetnek.

14. Követeljük a hitelnyújtás államosítását, a közési takarékpénztárak és falusi hitelszövetkezetek rendszerének kiépítését. Követeljük a deviza-hitbizományok megszüntetését és minden befolyó devizának a nemzet gazdasági életcéljaira való felhasználását.

15. Követeljük a kivitel racionalizálását és okszerű megszervezését, a termelő- és fogyasztási szövetkezetek nagyvonalú egységes kiépítését, üzletkörük szigorú elhatárolását, hitellellátásuk központi és egységes megszervezését.

16. Követeljük a mezőgazdasági termények értékváltozásának megfelelő adósságrendezést. Nemcsak a kamatok leszállítását, hanem a tőkének részbeni leírását is, mert ha a búza, a bor és a jószág ára 60%-kal csökkent, akkor nem fizethet a mezőgazda 3 pengő értéket vissza minden 1 pengő adósság helyett. Követeljük minden néven nevezendő kamat maximális mértékének 4%-ban való megállapítását. Követeljük a méltánytalan perköltségek, a kartell- és bankuzsorából származó terhek 60%-os csökkentését.

17. Követeljük a dolgozó magyarok szerszámjának, műhelyének, gazdasági felszerelésének, házának, földjének intézményes védelmét. Követeljük, hogy egyetlen dolgozó kisember tulajdona ellen se lehessen árverést foganatosítani sem közteher, sem magántartozás címén, ha terheire és tartozásaira kamatban és törlesztésben évenként legalább akkora összeget fizetett, mint a tulajdon utáni bérösszeg volna, ha azt bérbe adná.

18. Követeljük az adók, főképpen a fogyasztási adók szociális reformját, a földműves lakosságot aránytalanul sújtó adónemek megszüntetését. Követeljük az erősen progresszív jövedelmi adót, melyben a törvényben megállapítandó maximális jövedelmen túl minden jövedelmet az állam részére vesz igénybe.

19. Követeljük a dolgozók egyházi terheinek és az alsópapság anyagi helyzetének méltányos rendezését, hogy minden pap híveivel összhangban teljes erejével szolgálhassa egyházát és a nép erkölcsi, szociális és kulturális érdekeit.

20. Követeljük, hogy az állam okszerű kisbirtok-politikai célokra bármikor igénybe vehesse a nagybirtokot. Követeljük a hitbizományok megszüntetését. A föld elsősorban azé, aki azt szereti és megműveli. Követeljük, hogy a jövőben a magyar földnek csak magyar állampolgár lehessen a birtokosa. Követeljük a gazdaságilag és pénzügyileg kellőleg meg nem alapozott előbbi földreform súlyos hibáinak jóvátételét és a magyar nép gazdasági és kulturális megerősítését és fokozott szociális védelmét. A kényszeregyezségi eljárás²²³ kiterjesztését az eladódott kisbirtokokra.

21. Követeljük a középosztály szerves bekapcsolását a dolgozó nemzeti társadalomba, a középosztály újulásának és felfrissülésének intézményes biztosítását. Követeljük a tanult ifjúság megfelelő produktív elhelyezését a gazdasági és kulturális élet minden ágában.

22. Követeljük az életképes kisipar és kiskereskedelem hathatós védelmét és aránytalan terheknek csökkentését. A kisiparosok nyersanyag- és hitellellátásának megszervezését, a közszállításokban való részesedés arányának törvényes biztosítását.

²²³ A csődön kívüli kényszeregyezségi eljárást az adós kezdeményezhette, ezzel gyakorlatilag csődvédelmet kért a hitelezői ellen és elhárította a csődeljárás megindításának lehetőségét.

23. Követeljük a zsoldos hadsereg megszüntetését, az általános védkötelezettség újbóli, törvénybeiktatását, a honvédség fejlesztését, az ifjúság nemzeti öntudatra és fegyelemre való nevelését.

24. Követeljük a büntető-, kereskedelmi, váltó-, részvény-, biztosítási, szövetkezeti jogszabályoknak a magyar nép érdekeinek megfelelő azonnali reformját.

25. Követeljük az anyaság és nővédelem, népegészségügy, gyermekvédelem kiterjesztését a szociális követelmények legfelső határáig, a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatot, a gyermekmunka eltiltását, a szellemileg különösen tehetséges gyermekeknek állami költségen való kiképztetését, tekintet nélkül a szülők társadalmi állására, új erkölcsvédelmi törvények beiktatását. Követeljük a rokkantak tisztességes ellátásának biztosítását, a hadiárvak és hadiözvegyekről való szeretetteljes gondoskodást és az állam szociális tevékenységének rendszeres kiépítését. Követeljük mindazoknak, akik becsülettel állták meg a helyüket a világháborúban a harctereken, megkülönböztető elismerését a nemzet gazdasági és társadalmi életében.

26. Szigorú törvényeket követelünk olyan művészeti és irodalmi irány ellen, mely népi életünkre és ősi hagyományainkra bomlasztó hatással van és azon intézményeknek feloszlását követeljük, amelyek a nemzet egyetemes érdekei ellen vétnek.»

T. Ház! A program lényeges pontjainak ismertetése után befejezem felszólalásomat. (*Halljuk! Halljuk!*) Engedje meg a t. Ház, hogy most itt, az ország színe előtt feltűzzem jelvényünket, mozgalmunk jelvényét. (*Mozgás, — Propper Sándor: Lehet követni!*) Ez a jelvény a magyar horogkereszt, és bejelentem, hogy ez a jelvény minden viselőjét a most felolvasott program feltétlen engedelmes katonájává avatja és egyben alázatos istenfélelemre, olthatatlan hazaszeretetre, (*Felkiáltások jobb felől: Ez helyes!*) és a magyar államfő iránt való tántoríthatatlan hűségre kötelezi. (*Helyeslés a jobb oldalon.*) Így indulunk el, programunk iránti hűséggel, Isten nevével a biztos győzelemre, Magyarország boldogságáért. (*Felkiáltások a jobb oldalon: Helyes! Jól van! — Propper Sándor: Lehet belépni!*)

[*Képviselőházi Napló, 1932. június 16. 10. kötet, 32–34.*]

Meskó Zoltán 1883-ban született római katolikus családban Baján, ahol apja városi tanácsnok volt. A morvaféhermentplomi katonai főreáliskola elvégzése után a bécsi katonai akadémián tanult, 1904-ben, 21 évesen avatták hadnaggyá. 1910-ben azonban a tényleges katonai szolgálatól megvált, s szolgálaton kívüli viszonyba helyeztette magát, majd bekapcsolódott a mezőgazdasági érdekképviselések szervezési munkálataiba. A Gazdák Biztosító Szövetkezetének vezértitkár-osztályfőnöke lett. A 1. világháború alatt harctéri szolgálatot teljesített az olasz fronton, több kitüntetést szerzett. 1917-ben választották országgyűlési képviselővé a keceli kerületben, függetlenségi programmal. 1918-ban egy ideig Baja főispánja volt. Amikor a város idegen megszállás alá került, a szerbek fogságba vetették. Kiszabadulva Szegedre ment, részt vett a nemzeti hadsereg szervezési munkálataiban. A Friedrich-kormányban előbb kisközgazdász, majd földművelésügyi államtitkár volt. 1920-ban a Belügyminisztérium politikai államtitkára lett, pozíciójától 1921-ben, a Teleki-kormány újjáalakításakor vált meg. 1920-ban aktívan tevékenykedett a Nagyatádi-féle

Kisgazdapárt megszervezésében. Egyik alapítója volt az Országos Földműves Szövetségnek. Az első nemzetgyűlésben a kiskörösi kerületet képviselte kisgazdapárti programmal. Később újra a párt szervezési és agitációs munkájában vett részt, s a Kisgazdapárt ügyvezető elnöke lett. A második nemzetgyűlésbe az Egységes Párt programjával került be ismét Kiskörösről, a földadó emelése miatt azonban kilépett a pártból, s ellenzékbe ment. 1926-tól, harmadik ciklusában is a kiskörösi kerületet képviselte, felszólalásai főként agrárkérdésekben hangzottak el. Az álláshalmozások és a mamutjövedelmek ellen irányuló mozgalom egyik kezdeményezője is volt. Ő szervezte meg az Országos Gazda Frontot, hozta létre az Országos Gazda Otthont, amelynek ügyvezető elnöke lett, s amely a földműves társadalom szervezeteit, a gazdaköröket tömörítette magába. Egyike volt azoknak, akik a mezőgazdasági munkásságnál is követelték a betegség és rokkantság esetére szóló kötelező biztosítás bevezetését. 1929-ben *Pesti Újság* címen agrárhetilapot indított. A névmagyarosítás érdekében indított mozgalom is az ő nevéhez fűződött, többször szólalt fel ebben a kérdésben a parlamentben is. Lengyel Zoltánnal megalapították a Névmagyarosító Társaságot. Az 1931. évi választásokon ismét a régi kerülete képviselőjében került be a parlamentbe.²²⁴

Kezdetben Meskó mozgalma is Böszörmény mintájára kezdett szervezkedni, ő is a német náci pártot utánozta, a parlamentben barna ingben ismertette pártalapítási szándékát, jelvényük is a horogkereszt volt, programjának egyes fejezetei pedig azonosak voltak a Böszörmény-, és így a német párt programjával. Néhány hónappal a pártalapítás bejelentése után azonban Meskó meg egyezett a már korábban működő Szász Béla és Szüts Iván vezette Magyar Nemzeti Szocialista Párttal (valószínűleg már korábban is folytattak tárgyalásokat egymással), amelynek eredményeként lemondott a német utánzásról, és átvette a másik párt nemzeti jelképrendszerét és szokásait. Így vált hivatalossá a barna helyett a zöld ing használata, a „Testvér!” megszólítás és a „Bátorság!” köszöntés. Új jelképet is létrehozottak, egy pártvezetőségi ülésen Meskó fia, ifj. Meskó Zoltán ötlete alapján egyesítették a Szüts Ivánék által addig használt kettős kereszt szimbólumot a horogkereszttel, így született meg a *nyilaskereszt*, mely nézetük szerint egyszerre utalt az Árpádok égisze alatt megszületett keresztény magyar államra és a lovas nomád történelmi hagyományokra.²²⁵ A párt vezetésében Meskó mellett Pálffy Fidél dunakiliti földbirtokos és kezdetben, a budapestiek képviselőjében Szüts Iván vett részt, utóbbi azonban nem sokkal később – ismeretlen okból – kivált, és ismét önálló pártot alapított. A parlamenti fellépés és bejelentés után indult meg a szervezés. Meskó,

²²⁴ Udvarvölgyi 2008. 5–8.

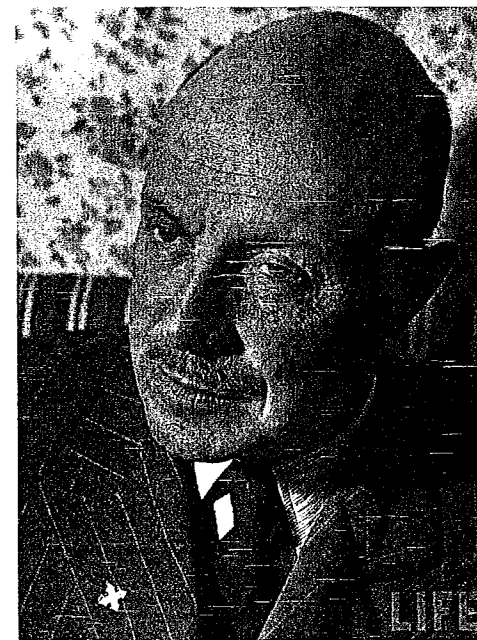
²²⁵ Hehs 1942. 12. Vö. Meskó parlamenti beszédét: „Ez a nyilaskereszt a kereszteshadjárat jelvénye volt II. Endre alatt.” *Képviselőházi Napló*, 1933. november 29. 18. kötet 330. A kereszt szimbólum a magyar királyok címerében III. Béla idején jelent meg, s valóban II. András uralkodásától állandósult, ez azonban nem a nyilaskereszt, hanem a kettőskereszt szimbóluma volt. Bertényi 2003. 63–65.

valószínűleg Böszörmény sikeres vidéki térnyerése láttán, szakított az addig a városokra koncentrált szélsőjobboldali szervezkedéssel, és propagandájával a paraszti népeiséget célozta meg. A pártvezér már a következő hónapban hosszabb vidéki körútra indult a Dunántúlon, első szervezési főnökének, lovag Fehrentheil Tibornak a társaságában.²²⁶ A két férfi automobilon járta végig Fejér, Győr, Komárom-Esztergom, Sopron és Zala vármegyék nagyobb településeit, a céljuk nyilvánvaló volt: az Alföldön tevékenykedő Böszörménnyel szemben az ország még érintetlen területein kívánták megszervezni a nemzeti-szocialista pártot.

Nem kellett sokáig várni egy újabb párt megalakulására, 1933-ban ugyanis ismét egy kormánypárti képviselő, Festetics Sándor gróf, arisztokrata nagybirtokos is szélsőjobboldali mozgalmat kezdett el szervezni. Kezdeményezése maga után vonta Gömbös Gyula miniszterelnök rosszallását, aki felszólította, hogy hagyjon fel ezzel a szervező munkával: „Az olyan 40000 holdas urak, akik a horogkeresztes mozgalmat importálják, kezdjék önmagukon az általuk hirdetett szociális intézkedéseket. A magyar hitbizományokat nem azért adta az uralkodó, hogy azok élvezetében az utódok egy importált szocializmus jelszavait hirdessék olyan időben, amikor ennek a jelszónak a hirdetése az ország rendjére veszélyt rejt magában.”²²⁷ Ennek hatására Festetics kilépett a kormánypártból, és megalakította a *Magyar Nemzeti Szocialista Pártot*. A sajtóban 1933. augusztus 13-án jelentette be, hogy ő is híve lett annak a „nagy megmozdulásnak” és „nagy újjászületésnek, amelyet nemzeti szocializmusnak neveznek”.²²⁸ A párt szervező tevékenységét azokon a területeken kezdte meg, ahol Festetics birtokai terültek el, így Veszprém vármegyében az enyingi járásban, valamint Somogy megyében Marcali térségében. A helyzetét jelentősen megkönnyítette, hogy – ellentétben Böszörménnyel és Meskóval – arisztokrata nagybirtokosként az anyagi lehetőségei messzemenően biztosították az önálló politizálás feltételeit.

A kérdéssel foglalkozó szakirodalom szerint 1933-ban még egy nemzetiszocialista párt alakult meg, a Pálffy Fidél által megszervezett Egyesült Nemzeti Szocialista Párt, melynek programja is ismeretes.²²⁹ Ezzel szemben a valóság az, hogy Pálffy Fidél 1936-ig Meskó pártjában tevékenykedett mint dunántúli alvezér, önálló pártot nem hozott létre, a neki tulajdonított pártprogramot pedig egy kisebb, jelentéktelen budapesti nyilas párt hirdette meg.²³⁰ Pálffy 1932 augusztusában indította el a Meskó-féle mozgalmat lakóhelye, Moson,

Magyaróvár és Hegyeshalom térségében.²³¹ 1933-ban folyamatosan szervezte a párt gyűléseit a lakóhelye közelében lévő Győrben és Magyaróváron, emellett a legtevékenyebbnek és legeredményesebbnek Zala vármegyében bizonyult.²³² A Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt hivatalos zászlóbontó nagygyűlését Győrben 1933. június 29-én, Zalaegerszezen pedig 1933. december 10-én tartotta meg, mindkét esetben a város legimpozánsabb épületének nagytermében, ezernél több ember részvételével.²³³ A győri rendezvényen Meskó és Pálffy együtt jelent meg,²³⁴ a zalain, amelyen a sajtó beszámolója szerint kétezer fő vett részt, Pálffy Fidél tartott beszédet, Meskót dr. Bozóky Lajos volt szolgabíró képviselte.²³⁵

5. kép. Festetics Sándor gróf 1938-ban

1933 második felében tehát Magyarországon három nemzetiszocialista párt folytatott intenzív – főként vidéki – szervezkedést, a Böszörmény-párt az Alföldön, Festetics Sándor és a Meskó-Pálffy-féle párt pedig a Dunántúlon. Ez a struktúra 1933 végén, 1934 elején módosult, egyik elemét a már említett debreceni önálló nyilas párt, a Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártjának létrejötte jelentette 1933 decemberében. A másik változás a két dunántúli szervezet fúziója nyomán következett be, amikor Meskó, Pálffy és Festetics között – egy belügyi jelentés szerint Budapesten, a Dunakorzó kávéházban – zajló megbeszélések²³⁶ eredményeként megegyezés jött létre. Az egyesülés első demonstrációját egy Tapolcán szervezett nagygyűlés és pártvacsora keretei között kívánták megrendezni 1934. január 7-én, ahol fogadni kívántak olyan német vendégeket is, „akiknek érkezését az itteni nemzetiszocialista párt meglepetésnek szánja, mert állítólag olyan magas rangú német pártfunkcionáriusok érkeznek ide, akik a kongresszuson való jelenlétükkel dokumen-

²²⁶ *Magyar Horogkereszt és Pesti Újság*, 1932. július 31.

²²⁷ Idézi Kónya 1968. 110. és Gömbös 2004. 588. A NEP sátorlajtajárhelyi zászlóbontó nagygyűlésén mondott beszéd részlete, 1934. január 16-án.

²²⁸ *Mezőföld*, 1933. augusztus 13. „Tempora mutantur” [Változnak az idők.]

²²⁹ Az Egyesült Nemzeti Szocialista Párt programja. *Magyarországi pártprogramok* 314–320. A pártot bemutató leírás szerint a pártot Pálffy „1933-ban a Közép-Dunántúlon” kezdte szervezni.

²³⁰ Paksy 2005. 110–112.

²³¹ *Dunántúli Hírlap*, 1932. augusztus 31.

²³² Erről részletesen lásd Paksy 2009/b.

²³³ Paksy 2005. 111. A győri meghívó plakátját lásd Bana 2006. 41.

²³⁴ *Dunántúli Hírlap*, 1933. július 2.

²³⁵ *Zalamegyei Újság*, 1933. december 12.

²³⁶ MNL BM res. 1934-7-2004.

tálni fogják azt is, hogy a német nemzetiszocialista párt hivatalosan is elismeri testvérpártul a magyar náciakat” – szövege az eseményről a belügyi jelentés.²³⁷ Ez a rendezvény végül elmaradt, mivel a közigazgatási hatóságtól nem kapták meg rá az engedélyt, a hivatalos indoklás szerint „mivel a gyűléssel kapcsolatban rendzavarásokra volt kilátás”.²³⁸ A járási főszolgabíró az elutasító döntést azonban a belügyminiszter utasítására hozta meg, s ellene a párt egyenesen Horthyhoz nyújtott be panaszt.²³⁹ A rendezvény megghiúsulásától függetlenül az egység megvalósult, 1934 elejétől tehát a Dunántúlon már csak egy nyilas párt folytatta a szervezkedést, a Meskó, Pálffy, Festetics vezette nyilaskeresztes Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt.

Festetics bekapcsolódása után alakult ki az egyesült nyilaskeresztes párt struktúrája és szervezeti felépítése. Az élén a háromtagú vezérő tanács állt, Meskó, Pálffy és Festetics. Az országot bányákra osztották fel, minden „vezérnek” volt egy-egy régiója. Így Pálffy a győri bányák, Festetics a lakóhelye szerinti, ún. mezőföldi bányák, Meskó pedig a budapesti, központi bányák élén állt. A hármast vezérő tanács tagjait az „Országos Vezér” titulus illette meg. Ez a bányai területi rendszer 1934 áprilisáig maradt meg, akkor – a hármast vezérő tanács fennmaradása mellett – az országot az egész évtizedben funkcionáló főkerületi rendszerre osztották, ezek élén álltak a főkerület-vezetők. A főkerületek kerületekre, ezek pedig községi szervezetekre oszlottak. A főkerület-vezetők mellett egy-egy propagandafőnök is dolgozott, aki a szervezéssel és a pártpropagandával foglalkozott. Ezeket a feladatköröket minden esetben tanult, diplomás személyek – a legtöbbször ügyvédek – látták el. Már a kezdetektől szerveztek rohamcsapatokat is, melyeket élgárdának neveztek, ide csak a legrátermettebb és leghűségesebb – katonai szolgálatát letöltött – párttagok kerülhettek be. Az élgárdák egyik legfontosabb feladata a rendfenntartás volt, különösen a pártgyűlések és egyéb politikai események, rendezvények alkalmával. Az élgárdákat a budapesti élgárdaparancsnok felügyelte, ezt a pozíciót ekkor Barcsay Árpád nyugalmazott csendőr alezredes töltötte be, aki korábban Böszörményi mellett is hasonló funkcióban tevékenykedett. A párttagok hivatalos köszönete a „bátorság” felkiáltás volt.²⁴⁰

A párt felvette a kapcsolatot a német náci párttal, amelytől anyagi segítséget kapott. Meskó még 1933. április 1-jén Németországban járt, ahol Hitler és más náci vezetők fogadták. A pártvezér célja a német erkölcsi és anyagi támogatás biztosítása volt. A későbbiekben azonban éppen ez lett az egyik eleme a vezérek között felszínre kerülő ellentétnek is, Festetics Sándor ugyanis ellenezte a német pénzügyi támogatást, melyet Meskó gyakorlatilag egy személyben

felügyelt.²⁴¹ Festetics, bár természetesen magánvagyonából komoly összegeket költött a párttevékenységre, azt hangoztatta, hogy a nyilaskeresztes mozgalom önkéntes és önfeláldozó személyek munkáján nyugszik, éppen ezen alapul a tekintélye. „Pénzzel a régi pártok dolgoztak és ennek megfelelő volt is az eredmény” – hangoztatta.²⁴² Ez a belső ellentét kiegészült a pártvezetők között folyamatosan meglévő személyi rivalizálással, a vezéri pozícióért folytatott latens küzdelemmel, melynek eredményeként a pártegység fél év múlva felborult. 1934. július elsején Festetics Sándor kivált a pártból, és újra önállóan kezdett politizálni Magyar Nemzeti Szocialista Pártja élén. A vidéki nyilas pártok száma azonban az országban ezzel nem változott meg, ugyanis Festetics azonnal tárgyalásokat kezdett a debreceni csoporttal, melynek eredményeként a két párt még abban a hónapban egyesült. A hivatalos elnevezés a Magyar Nemzeti Szocialista Párt lett, melyen belül a hajdúsági régió a „Tiszántúli főkerület” címet kapta, vezetői továbbra is Svaszta Gyula és Szedlár Vilmos maradtak, s a programot is a debreceniek hozták magukkal, ez lett a Festetics-párt hivatalos pártprogramja.²⁴³

Festetics Sándor gróf tömeggyűlésen mondott beszéde 1934. augusztus 4-én, Mezőszentgyörgy községben (Veszprém vármegye):

Minden magyar embernek kötelessége, hogy első gondolata az első magyar Embere legyen, és őt éljennel üdvözlje.

A sajtóban olyan közlemény jelent meg, amellyel azzal vádolnak meg, hogy én vagy megbízottam a németországi nyilaskeresztes mozgalom vezetőivel tárgyaltam. Ez ellen a vád ellen a leghatározottabban tiltakozom, mert sem én, sem azóta, amióta a mozgalomnak egyik vezére vagyok a párt megbízottai a nyilaskeresztes vezetőkkel, megbízottaival nem tárgyaltak. Ezek a vádak csak azt a célt szolgálják, hogy a mozgalmat diszkreditálják.

Az egész világot egy áramlat hatja át, amelynek célja, hogy új világot a népközlősség gondolatában építse fel. Éppen ezért ez a mozgalom nem is kifejezetten nemzeti mozgalom. A múlt században a népképviselő alakult ki, azonban ez a népképviselő előbb-utóbb elvesztette függetlenségét, mert a pénz hatalma alá került. A múlt században a társadalmi osztályok egymással szembeállítottak, amelyet a szociáldemokrácia, a kommunizmus, a nihilizmus és anarchizmus arra hasz-

²⁴¹ MNL BM. res. 1934 – 7 – 2004 (2140.) A jelentés 60 ezer pengős összeget említ, kapcsolattartó személyként pedig a budapesti német birodalmi iskola egyik tanárát nevezte meg.

²⁴² MNL BM. res. 1934-7-2004 (7040.) Festetics levele a megalakulóban lévő miskolci pártszervezethez. A gróf egyik parlamenti felszólalásában is határozottan visszautasította a német kapcsolat gyanúját: „Amióta én vagyok a mozgalom egyik vezetője, ez a mozgalom sem német pénzeket, sem német irányítást nem fogadott el.” *Képviselőházi Napló*, 1934. április 6. 21. kötet 120.

²⁴³ *Magyarországi pártprogramok* 303–313. Vö. Tóth 1982. 199. és Gárdonyi 2001. 86–89.

²³⁷ Uo. illetve ZML IV. 425. 52/1934.

²³⁸ ZML IV. 425. 52/1934. Vö. Vonyó 2001. 178–179.

²³⁹ ZML IV. 425. 52/1934.

²⁴⁰ Paksy 2005. 113–114.

nált fel, hogy az „előkelőségek” megfélemlítésével, „nagyhercegek leölésével” és terrorisztikus cselekvéseivel az uralkodó társadalmi osztályokat megfélemlítve a népképviselőket a pénz hatalmától függetlenítsék. [sic!]

Így tehát a múlt században a pénz hatalma és a társadalmi osztályok egymással szemben való állása fejlődött ki.

A világot vihként átjáró mozgalom, amely pillanatok alatt százados tölgyeket is kettétör, az államot a népközösségen akarja felépíteni. Hogy pedig a cél elérhető legyen, a pénz hatalmát meg kell szüntetni és a társadalmi osztályok között fennálló ellentéteket le kell bontani. Ennek a mozgalomnak a tiszta erkölcs alapján kell állania és nem szolgálhat önző érdekeket. A mozgalomért mindenkinek áldozatot kell hozni.

A Mezőföld történetében fontos dátum az, amikor közöltem, hogy én is a mozgalomhoz csatlakoztam. A mozgalom nagyon szépen halad előre. Tárgyalásokat folytattam a Duna–Tisza közti csoporttal, a debreceni csoporttal és más csoportokkal. Minden csoporttal sikerült megállapodást létesíteni, a debreceni csoport feltételeit írásban közölte, amelyet Dégen mindenki megnézhet. Ezeket a feltételeket én megmutattam Meskó Zoltánnak, aki a saját feltételeit nekem a debreceni csoport írásának margójára való feljegyzés céljából diktálta. Ezekben a feltételekben az is benne volt, hogy egy számvizsgáló bizottság fog felállítani, amely a pártközpont számadását is jogosult felülvizsgálni.

A debreceni csoporttal megállapodtunk egy időpontban, ahol [a] megegyezés okmányát alá fogjuk írni. A megállapított helyre és időben én megjelentem, megjelent a debreceni csoport 12-es bizottsága is, azonban nem jelent meg Meskó Zoltán. Így a megegyezés létre nem jött. Ennek az a háttere, hogy Meskó Zoltán a párt céljaira olyanoktól is gyűjtött pénzeszegeket, akiket a kisgazda párt kartell vezéreknél nevez. Nyilvánvaló, hogy Meskó Zoltán azért nem jelent meg, mert ezeknek az adományoknak az elszámolását számvizsgáló bizottsággal nem akarta ellenőriztetni.

A mozgalom nem szolgálhat önző anyagi érdekeket és ezért Meskó Zoltántól elszakadtam!

Ez azonban nem volt a mozgalom hátrányára, sőt előnyére volt, mert azóta a főkerületek legnagyobb része hozzám csatlakozott és így hozzám csatlakozott a debreceni csoport is, amelynek 60.000 szervezett tagja van.

Most Meskó Zoltán és társai azt hirdetik, hogy az legyen a mozgalom vezére, aki a legradikálisabb. A radikális gondolatot nem tehetem magamévá, mert lehet radikalizmus dolgok elérése céljából eszköz, de mihelyt radikalizmus céllá változik, akkor elvesztette létjogosultságát. A mozgalomnak nem lehet a radikalizmus célja. A mozgalmat a törvényes lehetőségek és eszközök betartásával kell előbbre vinni, és erről az útról nem lehet letérni, mert nincs szüksége a pártnak arra, hogy a maga soraiban túlzókat befogadjon.

A törvényes keretek betartásával a mozgalom odafejlődött, hogy ma már a mozgalomnak 300.000 szervezett tagja van. Ez olyan szám, amely nemcsak egy 9.000.000 kis országban számottevő, hanem egy 60–65 milliós országban is számottevő. Hogy a mozgalomnak milyen értéke van, mutatja az, hogy még a parlamentben is elismerést kaptam azért, mert azokat a néprétegeket, amelyeket a radikalizmus gondolatával a bolsevizmus gondolatába lehet behajtani, sikerült nemzeti alapra hozni és ebben megtartani. Ha ez a mozgalom mást nem is ért el, ezzel magának érdemeket szerzett.

A mozgalomnak általánosságban háromféle tagjai vannak: az egyik csoportba tartoznak azok, akik teljes odaadással és meggyőződéssel önzetlenül szolgálják a mozgalom érdekeit. A második csoportba tartoznak azok, akik még gondolkodnak és haboznak, azonban ezeknek lelki szemei előtt is majd idővel fel fog szállni a köd, és majd tántoríthatatlan hívei lesznek a mozgalomnak. A harmadik csoportba tartoznak azok, akik mindig szeretnek a zavarosban halászni. Ezekre az emberekre a mozgalomnak nincsen szüksége. Nincsen szüksége pedig azért, mert a párt nem tűrhet meg felforgatókat és nem tűrhet meg olyanokat, akik saját önös érdekeik miatt könnyen csinálnának felfordulást, hogy a zavarosban rabolhassanak és lophassanak. Az ilyen embereket a pártban sohasem fogjuk megtűrni.

Mindig meglesz a bátorsága ahhoz, hogyha a nemzet érdeke valamit kíván, akkor kiálljon a nép elé és azt a népek megmondja. De sohasem fogja engedni azt, hogy a nemzetet katasztrófába vigyék és mindig meg fogja akadályozni azt, hogy a nemzetet bolsevizálják.

[MOL BM res. 1934-7-2004. 7692. sz. (A forrás utolsó mondata első személyről harmadikra vált.)]

E folyamatok eredményeként 1935-re, az országgyűlési választásokra Magyarországon három jelentősebb nemzeti szocialista pártszervezet jött létre. A Meskó-Pálffy-féle Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt, melynek megalakulását Meskó a parlamentben jelentette be. A másik Festetics Sándor Magyar Nemzeti Szocialista Pártja, amely 1934 júliusától tevékenykedett ismét önállóan, amikor kivált Meskóék pártjából, s a debreceni nyilas csoport révén befolyása már az Alföldre is kiterjedt. Végül a harmadik Böszörmény Zoltán kaszásokeresztes pártja, amely 1933-tól kezdve – miután vezetőinek és szervezeteinek egy része átlépett Meskó vagy Festetics pártjába – egyre gyengült, és szerepe kezdett jelentéktelenné válni.²⁴⁴ Meg kell említeni továbbá, hogy ugyanebben az időszakban Szálasi Ferenc az 1935 márciusában alapított Nemzet Akaratának Pártja pártiroda-igazgatói tisztséget töltötte be, de még komoly országos szervezkedésbe nem kezdett, s az ismeretlenségből még jó egy évig nem tudott kitörni.

²⁴⁴ Vö. Tóth 1982. 199. és Szakács 1963. 102. Utóbbi szerző idézi a rendőrségi jelentést, mely szerint „1934 januárjában a rendőrség némi túlzással azt jelentette, hogy a Böszörmény-párt tulajdonképpen megszűnt, mert minden alvezér átlépett Meskóhoz”.

A MAGYAR NEMZETI SZOCIÁLISTA PÁRT PROGRAMJA

(Kivonat.)

Követeljük:

1. A régi Magyarország maradéktalan visszaállítását
2. Általános, titkos és egyenlő választójogot.
3. Követeljük, hogy minden állampolgárnak egyenlő jogai és egyenlő kötelességei legyenek és követeljük a protekciórendszer kiirtását.
4. Követeljük a nem kívánatos elemek kitérítését az országból.
5. A nem tisztességes, jogtalan vagy erkölcstelen úton szerzett vagyonok elkobzását.
6. A hadikölcsönök és életbiztosítások valorizációját.
7. Követeljük, hogy a siberek, uzsorások, csalók, sikkasztók stb. halállal vagy kényszermunkával és vagyonelkobzással büntetlenszenek.
8. Általános munkakötelezettség bevezetését követeljük és munkajogot minden dolgozni akaró magyarnak.
9. Követeljük a magántulajdon korlátozását és a nemzetközi kapitalizmus letörését, a munka- és fáradságnélküli jövedelem megszüntetését és törvényes fűződését.
10. Haszonrészesedést követelünk a dolgozóknak (munkásoknak) minden üzemnél és vállalatnál.
11. Követeljük valamennyi nagyüzem és bánya nacionalizálását.
12. Tervgazdálkodást követelünk az egész országban; egységes, országos gazdasági szervezetet, állami felügyelet mellett.
13. Követeljük a hitelnyújtás államosítását.
14. Az export-import nacionalizálását.
15. Az adósságok 80%-os csökkentését és a kamat leszállítását a minimumig, a kamatrabiztosítás letörését.
16. Adók, egyházi terhek rendezését és a kisexistenciák felszabadítását a terhek alól.
17. A földet annak, aki azt megműveli és a célból a hitbizományok és nagybirtokok igénybevitelét.
18. Követeljük az alsópapság, a magán- és közalkalmazottak, tanár, mérnök, ügyvéd, orvos, munkás, tanuló, jegyző, gazda és földmunkás, iparos és kereskedő helyzetének intézményes rendezését és intézményes védelmét.
19. 100%-os hazafiságot és krisztusi erkölcsöket a köz- és magánélet minden vonalán.

A vezetés vezetője:

Országos központ:

MESKÓ ZOLTÁN IV., MOLNÁR - UTCA 14.

F. kiadó: Gyöngyössi F. — Molnár-nyomda, Hársfa-u. 33.

6. kép. A Meskó-párt programja röplapon

2. A nyilaskeresztes pártok részvétele az 1930-as évek első felének politikai küzdelmeiben

A nyilas mozgalmak első próbájára az 1934-es községi választásokon került sor. A választásokon való részvételük térképszerűen mutatta meg a mozgalom elterjedtségét. Számottevő eredményeket a vezérek „szállásterületeinek” közvetlen szomszédságában, valamint Tolna, Vas és Zala vármegyében értek el. Pálffy Fidél szervezési területe a kezdetektől a lakóhelye és birtoka szomszédságát jelentő Moson és Magyaróvár települések régiója volt. Kísérletet tett pártszervezet létrehozására Győrben is, de ahogy Festetics Sándor Pécssett, ő is kudarcot vallott.²⁴⁵ A városban kizárólag a külvárosok területein tudott híveket szerezni fiatal munkások és munkanélküliek körében, de ezek inkább heccnek vették a horogkeresztes propagandát, mint tudatos pártválasztásnak.²⁴⁶ A szélsőjobboldali szimpatizánsok nagy számban a két mezővárosból,²⁴⁷ valamint a környező falvak lakói közül kerültek ki. Nem véletlen, hogy a párt itt rendezte első nagyszabású nyilvános gyűlését 1934. február legelején, ahol mindhárom vezér részt vett és felszólalt.²⁴⁸ Ez a terület a magyaróvári választókerülethez tartozott, így várható volt, hogy Pálffy Fidél az elkövetkező országgyűlési választások alkalmával itt fogja jelöltetni magát. Hasonló helyzet alakult ki Veszprém vármegyében, ahol az enyingi járásban (és választókerületben) lévő Dég község lett a „vezérség” központja. Az 1934 novemberében zajló községi választásokon a nyilas jelöltek Dég, Szilasbáthás és Lajoskomárom községben, valamint néhány környező, kisebb községben jutottak be a képviselőtestületekbe.²⁴⁹

A Veszprém és Fejér vármegyékben lévő falvak közül sok már egyöntetűen a nyilasokat támogatta, Fejér megyében például 1934-ben 2438 párttagot regisztráltak. A járási főszolgabíró 1934. áprilisi jelentése szerint csak Sárbogárd községben 700 nyilaskeresztes párttagot szerveztek be és láttak el igazolvánnyal.²⁵⁰ Annak ellenére azonban, hogy gyakorlatilag már teljes községek voltak nyilas szimpatizánsok (Sárbogárd mellett Cece, Igar, Lovasberény, Mór, Sárosd, Seregélyes, Velence, Vereb, stb.),²⁵¹ Fejér megyében egyetlen faluban sem sikerült az 1934-es községi választásokon a községi képviselői helyek többségét megszerezni. Ennek magyarázatául szolgál a főispán és a közigazgatási hatóságok egyértelműen ellenséges magatartása a nyilasokkal szemben. A mozgalom Fejér megyei megindulásakor, 1933 augusztusában gr. Széchenyi Viktor főispán a következőképpen foglalta össze nézeteit a kérdés-

²⁴⁵ Dávid 1971. 488.

²⁴⁶ *Dunántúli Hírlap*, 1933. június 25. és *Győri Hírlap*, 1933. június 27.

²⁴⁷ Moson nagyközség és Magyaróvár város 1939-ben egyesült.

²⁴⁸ *Mezőföld*, 1934. február 18.

²⁴⁹ *Mezőföld*, 1934. november 18. A lap szerint a nyilasok a térségben összesen 1790, míg a kormánypárt jelöltjei 431 szavazatot kaptak.

²⁵⁰ FML IV. 401. a. 20. tsz. 1/1934.

²⁵¹ Farkas 1982. 174.

ben: „A nemzeti szocialista mozgalom semmiféle módon nem támogatandó, ellenben mint keresztény és nemzeti alapon álló megmozdulás, ellene semmiféle erőszakos eljárást követni nem szabad. Meggyőződésem az, hogy itt szalmalánggal van dolgunk, amely pillanatnyilag fellángol, de csakhamar lelohad és komolyabb, maradandó következményei nem lesznek. Egyik szomszéd vármegyében csendőrszuronyokkal próbálták e mozgalmat elfojtani, amivel éppen az ellenkezőt érték el, ti. azt, hogy tömegesen csatlakoztak olyanok is, akik erre különben nem gondoltak volna. Tehát inkább lebeszéléssel és a meggyőzés fegyverével kell ellene küzdeni.”²⁵² A főispán helyzetértékelése nem bizonyult helyesnek, a mozgalom nem lanyhult, s ebből az is következtethető, hogy a hatóságok fellépései is keményedtek, különösen választások idején.²⁵³ A győri főispán ugyanezt a kérdést 1934 januárjában szabályozta hatósága területén: „Tekintettel a tapasztalat szerint a horogkereszteseknek a gyűléseken kifejtett káros agitációjára, a magam részéről minden horogkeresztes gyűlést a fontos gyűlések fogalma alá tartozónak kívánok a jövőben tekinteni, és ezért ez úton arra kérlek fel, hogy minden egyes engedélyezett horogkeresztes gyűlésen vagy Te, vagy pedig szolgabírád lássa el a hatósági tisztet. Abban az esetben, ha akár hivatalos, akár egyéb okokból kifolyólag a biztosi tisztet nem tudnád ellátni, úgy a gyűlést ne engedélyezd, természetesen az én előzetes álláspontom kikérése után. A magam részéről a Te és a szolgabírád elfoglaltságát igen jó ürügynek találom arra, hogy ezek a gyűlések, különösen az exponált községekben (német községek) ne engedélyeztessenek minden egyes esetben, hanem a lehetőségekhez képest az engedélyezések kissé redukáltasának” – szövege a körrendelet a főszolgabíróknak.²⁵⁴

Tolna megyében Gyöngyös, Udvari és Szakadát települések környéke lett a nyilasok által leginkább megszervezett terület. A legeredményesebbnek azonban Zala megyében bizonyultak. Az 1934 novemberében zajló községi választások során a zalaegerszegi járás területén 27 község képviselőtestületébe vagy előljáróságába jutottak be nyilas jelöltek, ezen belül 8 községben 50 százalékban vagy azt meghaladó arányban.²⁵⁵ Az ugyanekkor lebonyolított törvényhatósági bizottsági választás pedig megyei szerepükéről és befolyásukról tudósít: itt a választott tagok 13,6 százaléka, a póttagoknak pedig a 28,4 százaléka került ki a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt delegáltjai közül.²⁵⁶

Zala vármegyében a mozgalom vezetői jól ismert, befolyásos családok tagjai közül kerültek ki. Az egyik az Eitner család volt, amelynek három tagja

²⁵² FML IV. 401. a. 275. tsz. 3/1933.

²⁵³ „A Nemzeti Szocialisták előretörése tovább tart. Ezen mozgalmat élénken figyelem és a rendelkezéseimre álló eszközökkel csírájában igyekszem elfojtani.” Jelentette a székesfehérvári járási főszolgabíró a sárbogárdi és a móri választókerülethez tartozó falvairól 1934. február 4-én. Uo. 20. tsz. 1934/1.

²⁵⁴ Bana 2006. 50.

²⁵⁵ Vonyó 2001/a. 153. A kétezer lakosú Nemesapáti község előljáróságának például valamennyi tagja nyilas volt.

²⁵⁶ Uo. 154.

vett részt aktívan a szervezkedésben: id. Eitner Sándor és két fia, ifj. Eitner Sándor és Eitner Ákos. Esetükben egy 2000 holdas földbirtokos familiáról van szó, akiknek birtoka a Zalaegerszegtől kb. 12 km-re található Salomvár községben terült el. Az Eitner névnek jelentős múltja volt a vármegyében, ugyanis Eitner Sándor testvére, Eitner Zsigmond a háború előtt már országgyűlési képviselőként ismert politikus volt, 1919 és 1921 között pedig a megye kormánybiztos-főispáni tisztét töltötte be. Id. Eitner Sándor az 1920-as években tagja volt a vármegyei Gazdasági Egyesületnek, de a gazdálkodás mellett ő töltötte be a Kereskedelmi Bank zalaegerszegi fiókjának igazgatói tisztét, valamint tagja volt mind a városi, mind a megyei önkormányzatnak, tehát befolyásos embernek számított. Három fia közül a legidősebb, ifj. Eitner Sándor 1902-ben Salomváron született, ő vezette a birtokot, és ő számított a pártszervezet vezetőjének is. A mozgalom legfanatikusabb, egyben legradikálisabb hangadójának azonban öccse, a legfiatalabb Eitner fiú, Eitner Ákos tekinthető.

7. kép. Eitner Ákos

Aktivitását és radikalizmusát illetően nem sokban maradt el Eitner Ákostól a mozgalom másik fiatal vezetője, dr. Árvay István ügyvéd. Árvay 1898-ban született, apja Zalaegerszeg „egyik legelőkelőbb ügyvédi irodáját” vezette.²⁵⁷ Dr. Árvay László is tevékeny szerepet játszott a közéletben, megyei és városi képviselőtestületi tag volt. Az ügyvédi irodát két fiával vezette, ifj. Árvay László szintén tagja volt a megyei és városi törvényhatósági bizottságnak, emellett egy ideig a MOVE helyi szervezetét is vezette. Az Árvay család a legismertebb zalai nemesi családok közé tartozott.

Végezetül meg kell említeni még a párt helyi vezetéséhez tartozó dr. Helmezy Istvánt, aki a propagandafőnöki funkciót látta el, ő okleveles középiskolai tanár végzettséggel rendelkezett.²⁵⁸ A zalaegerszegi régióval párhuzamosan indult meg a nyilas szervezkedés a történelmi Zala vármegye balatonfelvidéki területein, ahol Tapolca és Balatonfüreden központokkal dr. Zakariás Árpád füredi ügyvéd vezette a helyi pártszervezetet.

A nyilas pártok szervezetei tehát 1934-ben Fejér, Győr, Veszprém és Zala megyék nagyobb részén, egyszerre több járásban, Somogyban Marcali környékén, Tolna megyében Gyöngyös régiójában, Vas megyében pedig Vasvár kör-

²⁵⁷ Békássy 1930. 140.

²⁵⁸ Helmezy a nézetét *A zsidókérdés* című könyvében fejtette ki, amely miatt felezeti izgatás címén bírósági eljárás is indult ellene. *Bátorság*, 1937. július 11.

nyékén jöttek létre, és működtek intenzíven. Ezekben a szervezetekben az aktív párttagok létszáma 1935-ben már a tízezres számot is meghaladhatta. A legnagyobb taglétszám és a legszervezettebb csoport Zala vármegyében tevékenykedett, ahol már 1933 elején megindult a nyilas szervezkedés. Az alispán 1933. április 24-én kelt rendeletében hívta fel első ízben a hatóságok figyelmét a „horogkeresztesek” magatartására, amellyel szemben „az állam és társadalom rendjét, s általában a közrendet feltétlenül meg kell védeni”.²⁵⁹

Az ország más tájain elsősorban két területet lehet kiemelni, ahol hasonló szervezethez mutatott a mozgalom: Békés vármegyét Mezőberény központtal, valamint Hajdú-Bihar megyét és Debrecen.²⁶⁰ Mindkettő még kaszárskeresztes szervezethez indult, azonban 1935-re ezek a Festetics-párt keretei közé kerültek, ahogy láttuk, korábban a Svaszta Gyula vezette debreceni csoport hivatalosan is egyesült a Magyar Nemzeti Szocialista Párttal, saját pártprogramját hivatalossá téve. Békés megyében főként helyi agrárproletárok, volt földmunkások, kubikusok és törpebirtokos parasztok alkották a támogatók derékhadát.²⁶¹ Itt Oláh Ernő orvos, Böszörmény Zoltán egykori alvezére, valamint N. Schulcz József téglagyáros voltak a legbefolyásosabb vezetők, mellettük kiemelhető az egyszerű paraszti sorból származó Roosz József, aki több könyvet is írt a mozgalmat leginkább foglalkoztató kérdésekről.²⁶² Külön érdekességgé tekinthető, hogy az 1930-as évek közepén megjelent, különböző nyilaskeresztes kiadvány közül nagyok sokat Mezőberényben adtak ki. (Nemcsak helyieket, hanem még az egyre ismertebb antiszemita író, Bosnyák Zoltán egyik könyvét is.²⁶³) Ez arra utal, hogy itt komoly anyagi támogatói lehettek a pártnak, akik mindezt finanszírozták, közülük az egyik nyilván az N. Schulcz-féle üzem lehetett.

A debreceni nyilas szervezkedés sikeresen szerzett támogatókat a társadalom minden rétegéből, legnagyobb arányban a gazdálkodók körében. Festetics Sándor 1934. november 18-án tartott városi nagygyűlésén már 1300 fő hallgatta a gróf előadását.²⁶⁴

A községi és a törvényhatósági választások azonban csupán valamiféle erőfelmérést jelentettek a nyilasok számára a valódi tételt bíró országgyűlési választások előtt. Az 1935-ös parlamenti választás azonban nem a nyilasokról szólt elsősorban. Az országnak ekkor olyan miniszterelnöke volt Gömbös Gyula személyében, aki a Bethlen István által meghatározott politikai kereteket radikális jobboldali reformok útján kísérte meg átalakítani. E tevékeny-

²⁵⁹ ZML IV. 404. a. 48/1933. illetve IV. 401. c. 43/1933.

²⁶⁰ Vö. Szakács 1963. 63.

²⁶¹ A főispáni jelentés szerint Mezőberény „lakosságának nagy része ugyanis proletár sorban lévő, nincstelen agrármunkás”, s a nyilasok közülük toborozzák híveiket, sőt „tagjait részben a szocialista párt régi embereiből toborozza”. MNL BM res. 1936-6-2503.

²⁶² Ifj. Roosz József: Pénz vagy becsület. A kamatrabszolgásg eltörlése. Budapest, 1936. uő: *Kapitalizmus vagy kommunizmus parasztszemüvegén*. Budapest, é. n.

²⁶³ Bosnyák 1937.

²⁶⁴ Tóth Gábor 1982. 205.

ségében nagyrészt annak az új generációnak a tagjaira támaszkodott, akik 1919/20-ban kerültek be a politikai közéletbe és a konszolidált rendszer szélsőjobboldali kritikáját hangoztatták. Ők Gömbös révén újra előtérbe kerülve, szűkítették azt a középosztályi bázist, amely a feltörekvőben lévő nyilas mozgalom vezetői-értelmiségi garnitúráját adhatta volna. Ezek az emberek mindaddig Gömbös mögött álltak, amíg úgy látták, hogy a miniszterelnök készen áll a szélsőjobboldali fordulatra. Hogy ez bekövetkezett volna-e vagy sem, azt már senki nem tudhatta meg, hiszen Gömbös 1936. október 6-án, betegségben elhunyt. Az őt követő miniszterelnökök fő célja már az volt, hogy az országot visszavezessék az 1920-as években kialakított társadalmi és államrendhez. Ezek után semmi meglepő nincs abban, hogy a vezér nélkül maradt szélsőjobboldali csoportok egyre nagyobb arányban találtak utat a nyilasokhoz. Vizsgált területünkön egy sor példát láthatunk ennek igazolására. Fejér megyében a következő parlamenti választáson, 1939-ben már két volt Gömbös-párti politikus indult újra valamelyik nyilas párt színeiben (Haám Artúr és Béli Béla), két volt veszprémi képviselő pedig „kriptonyilasként” a kormánypárt radikális jobbszéléhez tartozott (gr. Pálffy Daun József²⁶⁵ és Jurcsik Béla). Zala megyében is a Nemzeti Egység Pártjának két vezető politikusa sodródott a szélsőjobboldalra. Zsidó Sándor ügyvéd, korábbi megyei NEP főszervező 1939-ben szerzett mandátumot a kormánypárt színeiben, de már 1940-ben átlépett Imrédy Béla Magyar Megújulás Pártjába, Huszovszky Lajos pedig, Gömbös közeli munkatársa – zalai képviselő 1935-ben és 1939-ben is – 1944-ben a Sztójay-kormány politikai államtitkára lett, egyben egyik kezdeményezője a kormánypárt és a nyilasok Zala megyei regionális pártfúziójának.²⁶⁶ Ugyancsak Fejér megyében, Székesfehérváron működött az 1930-as évek közepén az ún. Magyar Jövő Csoport, amelynek tagjai egyetemi hallgatók, állástalan tanárok, orvosok és ügyvédek voltak. Vezetőjük Rakáts Lajos, a *Fejérmegyei Napló* főszerkesztője – tehát a közvélemény formálásában jelentős szerepet játszó személy – volt. Ez a társulat teljes mellszélességgel támogatta Gömbös törekvéseit, a miniszterelnök tevékenységének elégtelenségét látva azonban 1934-ben tárgyalásokat kezdtek a nyilasokkal az együttműködésről.²⁶⁷ Rakáts hajlott volna a váltásra, a tagság azonban végül nem támogatta, mert még bízott Gömbösben.

Ezek a tényezők gyengítették a nyilasok pozícióit, továbbá az, hogy Gömbös semmilyen együttműködést nem vállalt velük, a miniszterelnök kizárólag a személyéhez és politikájához hű, megbízható képviselőket kívánta mandá-

²⁶⁵ Pálffy Daun kitűnő német kapcsolatai miatt lett a NEP kiemelt jelöltje. A gróf nagy csodálója volt a német náci pártnak, rendszeresen látogatta a nürnbergi pártnapokat. Farkas 1982. 187.

²⁶⁶ A pártfúzióról részletesen lásd: Degré 1964. Huszovszky a háborút végsőkéig folytatni kívánó, Törvényhozók Nemzeti Szövetsége nevű nyilas szervezet végrehajtó bizottságának is a tagja lett 1944-ben.

²⁶⁷ Farkas 1982. 174.

tumhoz juttatni. 1935-ben tehát a különböző szélsőjobboldali áramlatok egymással szemben állva készülődtek a választásokra. Különösen jól látszott ez a helyzet Zala vármegyében, ahol a miniszterelnök régi harcostársát, Tabódy Tibort a választások előtt nevezték ki a megye főispánjának, aki meg is tett mindent a kormánypárti képviselők sikeres szerepléséért, néhány esetben a törvénytelenység határát súrolva, sőt át is lépve. Így tehát a nyilas pártoknak, vagyis a Meskó–Pálffy-csoportnak, valamint Festetics nemzeti szocialista pártjának határozott közigazgatási nyomással kellett szembenéznük. Ez már a képviselőjelöltek indulásakor, az ajánlások összegyűjtésekor kiderült. A nyilasoknak végül az országban összesen 17 egyéni kerületben és három listán sikerült jelöltet állítaniuk. A két pártszervezet egyébként a választások előtt fegyverszünetet kötött, és elhatárolva egymástól érdekszféráikat, a békés egymás mellett életről döntött. Az egyetlen ütközés Vas megyében, a vasvári választókerületben történt, ahol Meskóval szemben indulni szándékozott Festetics helyi pártvezetője, Urbanovics Ottó is. Végül kettejük párharcából Meskó került ki győztesen, Urbanovics, miután látta, hogy esélytelen, visszalépett.²⁶⁸

1. táblázat. A nemzetiszocialista pártok egyéni jelöltjei 1935-ben

Vármegye	Név	Foglalkozás	Választókerület	Párt
Bács-Bodrog	Sárdi-Stréhn Károly	Nyug. katonatiszt	Jánoshalma	Kaszás-keresztes
Békés	Oláh Ernő	Orvos	Békés	Kaszás-keresztes
Jász-Nagykun Szolnok	Meskó Zoltán	Nyug. katonatiszt, tisztviselő, volt képviselő	Karcag	MNSZFMP
Győr-Moson	v. Bonyhády János	Nyug. százados	Rajka	MNSZFMP
Győr-Moson	gr. Pálffy Fidél	Földbirtokos	Győrszentmárton	MNSZFMP
Győr-Moson	gr. Pálffy Fidél		Magyaróvár	MNSZFMP
Győr-Moson	Vutskits György	Tanár	Halászi	MNSZFMP
Fejér	Biharváry Gusztáv	? (nyilas párt-szervező)	Sárbogárd	MNSZFMP
Somogy	Erdős János	Agrármérnök	Marcali	MNSZP
Tolna	Jandl Lajos	Orvos	Gyöngy	MNSZFMP
Veszprém	gr. Festetics Sándor	Földbirtokos	Enying	MNSZP
Veszprém	Deák Ferenc	?	Ugod	MNSZP

²⁶⁸ Vasvármegye, 1935. március 19. 20. 23. A mérleg serpenyőjét itt az billentette el a Meskó-párt javára, hogy a helyi vasvári nyilas szervezet a közeli, jóval erősebb zalai – Meskó-párti – csoportok befolyása alatt álltak.

Vármegye	Név	Foglalkozás	Választókerület	Párt
Vas	Meskó Zoltán	Nyug. katonatiszt, tisztviselő, volt képviselő	Vasvár	MNSZFMP
Zala	ifj. Eitner Sándor	Földbirtokos	Zalaegerszeg	MNSZFMP
Zala	Id. Eitner Sándor	Földbirtokos	Zalabaksa	MNSZFMP
Zala	Árvay István	Ügyvéd	Zalaszentgrót	MNSZFMP
Zala	Zakariás Árpád	Ügyvéd	Tapolca	MNSZP

Nemzetiszocialista jelöltek, akiknek nem sikerült az ajánlást beadni vagy elfogadtatni:

Böszörmény Zoltán több helyen²⁶⁹
 Dücső Jánosné, Pacsa (Zala)²⁷⁰
 Békássy István, Letenye (Zala)²⁷¹
 Pálffy Fidél, Győr város
 dr. Hauer József, Öttevény (Győr)²⁷²
 Farkas Ferenc, Tamási (Tolna)
 dr. Tordai Béla, Paks (Tolna)
 Berényi Attila, Adony (Fejér)
 dr. Jandl Lajos, Barcs (Somogy)
 vitéz Jászapáthy Ferenc, Vác (Pest)
 Kádár Ferenc, Gyömrő (Pest)
 Mátrai István, Sárvár (Vas)
 dr. Kausz Gyula, Szombathely

A választáson való indulás meghiúsulásának három alapvető oka volt. Egyrészt a hatóságok akadályozó tevékenysége (gyűlési engedélyek megvonása, aktivisták letartóztatása, az ajánlási listák megrostálása, stb.), mellyel már az ajánlások összegyűjtését is igyekeztek megakadályozni. Ez leginkább a Kaszás-keresztes Párt jelöltjeit sújtotta, a párt radikalizmusa és szélsőséges eszközöket felvonultató propagandája váltotta ki leginkább a hatóságok ellenszenvét. Eből következett, hogy jelöltjeik, különösen az Alföldön sok helyen próbálkoztak (Debrecen, Békés, Berettyóújfalú), a jelöltállításig nem jutottak el.²⁷³

A jelöltek egy része azonban nem a közigazgatás beavatkozása miatt nem tudta összegyűjteni ajánlásait, hanem azért, mert ellenjelöltjei között volt olyan

²⁶⁹ Tóth 1982. 210–211.

²⁷⁰ Dücső Jánosné, egy budapesti törvényszéki titkár felesége volt a nyilas pártban a „zászlóanya”. A többgyermekes hölgy fáradhatatlanul tevékenykedő agitátor volt, aki minden térítés nélkül, meggyőződésből hirdette a nemzetiszocializmus tanait, rendszeres szervezés és előadva a nyilas rendezvényeken.

²⁷¹ Békássy István ezer holdas bezerédi (Zala megye) földbirtokos.

²⁷² Hauer József ajánlásai közül a választási bizottság 987-t hitelesített, a választáson való induláshoz 1000 szükségeltetett. GYML IV. B. 453. 1935. választási iratok.

²⁷³ Tóth Gábor 1982. 210–211.

szélsőjobboldali felfogású személy, aki programjával kifogta a szelet a nyilas pártiak vitorlájából. Ilyen eset volt az adonyi, ahol Haám Artúr, a kormánypárt jelöltjeként fejtett ki antiszemita propagandát, elhódítva ezzel a nyilas jelölt bázisát.²⁷⁴ Végül a harmadik ok, amely főként a városok esetében figyelhető meg, a pártok gyökértelensége, a támogatók – köztük is elsősorban a szavazati joggal bíró – szimpatizánsok hiánya volt.

A pártvezérek be akarták magukat biztosítani, ezért egyszerre több kerületben is indultak. Pálffy saját megyéjében, ahogy előre várható volt, a megszervezett területét érintő két választókerületben, Meskó ellenben az ország ellentétes pontjain, Budapesten, Vasváron és az Alföldön, Karcagon is jelöltette magát. A pártalapító kénytelen volt vidéken is vállalni a választás kockázatát, ugyanis a budapesti pártszervezés nem hozott olyan eredményeket, amilyeneket a pártvezér várt. Ezt a fővárosi nyilas lista gyenge eredménye fényesen igazolta is.²⁷⁵ Festetics bízott a sikerben, ő egyéni jelöltként csupán a lakóhelyét és birtokközpontját is magában foglaló enyingi választókerületben indult, továbbá Debrecenben a párt listavezetőjeként. A jelöltek között többnyire a főkerületek vezetőinek nevei láthatók (Erdős, Árvay, Zakariás), valamint néhány megbízható felső vezető neve. Nem sikerült kiharcolni az indulás jogát a győri és a paksi főkerületvezetőnek (Hauer és Tordai), valamint Pálffy Fidélnek sem, aki Győrben is szeretett volna indulni. Tordai Béla a belügyminiszternél hivatalosan panaszt is tett a főszolgabíró ellen, aki nyolc gyűlésre vonatkozó kérvényéből egyetlenegy sem engedélyezett. A belügyminiszter a nyilvánvaló törvényteleniséget orvosolandó, utasította a dunaföldvári járási főszolgabírót néhány gyűlés engedélyezésére. A főszolgabíró ezek után további hat választási gyűlést engedélyezett számára, „...bár vérző szívvel, mert nemzeti szempontból a nyilaskeresztes párt tevékenységet hazánkra károsnak vélem” – írta a főszolgabíró a belügyminiszternek tett jelentésében.²⁷⁶

Érdemes megfigyelni a nyilas képviselőjelöltek társadalmi státuszát, mely éles ellentétben állt a tagság szociális összetételével. Annak ellenére, hogy a mozgalom célcsoportja a paraszti népesség volt, mégsem találunk egyetlen kispapát sem a jelöltek között. A nyilas politikusok valamennyi esetben középosztályi, értelmiségi csoportokból, sőt mint a vezérek esetében láttuk, a régi arisztokráciából kerültek ki. A leggyakoribb pálya az ügyvéd és a földbirtokos, de több olyan személyt is találunk, akik aktív korukban erőszakszervezetnél tevékenykedtek, tehát nyugalmazott katonai és csendőrtiszteket (Pálffy Fidél is eredetileg Ludovikát végzett, hivatásos katonatiszt volt.) Személyes motivációjuk egyéntől függően az érvényesüléstől és karriervágytól a küldetudaton át a nemzetmentő forradalmi hevületig tartott.

²⁷⁴ Vö. Vonyó 2001/a. 167. illetve Farkas 1980. 184–185.

²⁷⁵ A három lehetséges fővárosi választókerület közül a pártnak csupán az észak-pesztben sikerült listát állítania, amelyet Meskó és a főkerületvezető, Pászty János vezetett. A nyilas lista 1584 voksot kapott (1,8%). Hubai 2001. 2. kötet 109.

²⁷⁶ MNL BM. res. 1935 – 4 – 5300.

A táblázatból látható, hogy egyetlen dunántúli nagyváros sem szerepel a nyilas választókerületek listáján. Az előforduló nagyobb települések vagy városok (Magyaróvár, Zalaegerszeg) esetében tudni kell, hogy választókerületük mindig magában foglalta a környező falvak népességét is, amelyek általában a választópolgárok többségét adták. Így például a zalaegerszegi választókerület két részből állt, a 13 ezer lakosú Zalaegerszegről, valamint további 70 falu népességéből.

A mozgalom a jelöltállításban a legnagyobb sikert Zala és Győr megyékben érte el, előbbi helyen a hat induló közül négyen sikerrel gyűjtötték össze a szükséges ajánlásokat. Zala megye esetében már megismertük a párt helyi vezetőit, látható, hogy 1935-ben is ők irányították a helyi pártszervezetet, és indultak képviselőjelöltként. Somogy megyében, amely egyébként a Független Kisgazdapárt bázisának számított, a munkája révén Festeticcsel is kapcsolatban álló agrármérnök, Erdős János lett a főkerületvezető, egyben a marcali képviselőjelölt. Erről a választókerületről tudni kell, hogy Festeticsnek jelentős birtokrészei terültek itt el (erdőbirtokok is), aminek az ajánlások összegyűjtésében és a pártszervezésben vélhetőleg komoly szerepe volt. Ő, valamint a Veszprém megyei jelöltek tartoztak Festeticshez, a többiek a Meskó-féle párt emberei voltak.

A választási kampányban a nyilaskeresztes pártok politikai agitációjának egyik legfontosabb célcsoportja kezdettől fogva az agrárnépesség volt. Agitációjukat rendkívüli sokoldalúság és agresszivitás jellemezte. Rendszeresen tartottak kisebb, engedély nélküli gyűléseket, sok esetben éjszaka, házról házra és faluról falura járva terjesztették nézeteiket. Rengeteg röplapot és más rajzos ábrázolást ragasztottak ki vagy festettek a házak falára. Győrben már 1933 nyarán megkezdődött a – sajtó szerint „szokatlan élű” – házfalakra firkálás és az illegális plakátragasztás. A feliratok között a következők szerepeltek: „A magyar nép szipolya: a zsidóság!” „Kik a magyar nép megrontói? A nagytőke és a zsidók!”²⁷⁷

1935 márciusának végén Zala megyében a hatóság már határozottan fellépett az egyre intenzívebb agitációt folytató párttal szemben, rendőrségi házkutatást tartottak Zalaegerszegen dr. Árvay István ügyvéd irodájában, ahol 10 000 nyilas röplapot foglaltak le.²⁷⁸ Felekezeti izgatás miatt eljárás indult Árvay, a zalaegerszegi jelölt, ifj. Eitner Sándor, apja id. Eitner Sándor és testvére Eitner Ákos, a párt zalai propagandafőnöke, Helmeczi István tanár, valamint a párt néhány más tagja ellen. A vád szerint szóban és írásban kifejtett beszédek a zsidó hitfelekezet elleni izgatást, továbbá a fennálló társadalmi rend elleni

²⁷⁷ *Győri Hírlap*, 1933. június 27.

²⁷⁸ A Zalaegerszegen nyomtatott röplapokon a következő szöveg állt: „Nyilasok vezére, értünk foly a vére, Mert ő nem áll félre, esküszünk nevére. Az Árvay doktor értünk harcolt sokszor, Ő lesz a követünk, akit mi követünk. Éljen szeretett képviselőjelöltünk Dr. Árvay István! Bátorság!” ZML IV. 433. 5962. sz.

lázítást tartalmaztak.²⁷⁹ Április 2-án a hatóság tömegesen tartóztatott le zalai nyilas vezetőket és tagokat. A mintegy száz főt Zalaezerszegre szállították, ki-hallgatták, majd néhány napos fogva tartás után szabadon engedték őket.²⁸⁰

Az 1935-ös választási kampányban hirdetett programjukból rekonstruálható az a – mai kifejezéssel élve – „üzenet”, amit a párt aktivistái a választók felé közvetíteni akartak. Ideológiájuk és cselekvési tervük primitív, de hatásosan felépített volt, s ami a legfontosabb, a célcsoport nyelvéen szólt. Olyan pragmatikus kérdéseket tartalmazott, amely a hallgatóság, jelen esetben az iskolázatlan földművesek tömegei számára érthető és kézzelfogható ígéretek foglalt magában. Korteskédésük során azokat a problémákat vették elő, amelyek a mindennapi életben érezhetőek voltak az emberek számára. A Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt több száz példányban sokszorosított programfüzetét²⁸¹ ifj. Meskó Zoltán írta, első oldalán tartalmazta a párt országosan is nyilvánosságra hozott programjának rövid kivonatát.²⁸² Fő részében azonban a *Nyilaskeresztrel a magyar föld népéért* címmel egész más stílusban, a földművelőkhöz szólt. A nyilas mozgalmat, mint a magyar falu megmentőjét mutatta be, amelynek feladata, hogy felrázza azt tespedtségéből és a befelé fordulásból. Részletesen kifejtette, milyen okok vezettek oda, hogy a magyar parasztnak nyomorúságos körülmények között kell élnie. Ezek között legfontosabbnak a liberális gazdaságot láttatta, amelyben minden befolyás a zsidóké. Hosszan fejtegette a zsidó nagytőke és kereskedelem különböző machinációit, amelyek szerintük a kisgazdák eladósodását, földjük elárverezését, s ezzel elnyomorodásukat okozta. A felsorolt gazdasági okok között egy sor valós, a közgazdaságtanban jól ismert elem található (infláció, magas kamatok és adók, a kartellek szerepe stb.), ezek mögött azonban a szerző minden esetben nemzetközi zsidó manipulációt sejtetett. Hasonlóképpen éltek vissza a valóságban megtörtént – egyébként valóban visszás – esetek propagálásával. Egy konkrét eset példázatában egy kisgazda háza leégett, bankkölcson telt fel,

²⁷⁹ A bírósági megfogalmazás szerint: „A zsidó világuralmi törekvésekre, továbbá a zsidóságnak a kommunizmussal való kapcsolataira célzó nyomda útján többszörösített képes ábrázolások és röpiratok [...]” miatt. Uo.

²⁸⁰ Részletek a körlevélből, amit Árvay intézett választókerületének aktivistáihoz: „Magyar Testvéreim! Bizonyára értesültetek arról, hogy személyes szabadságunktól vezető testvéreimmel együtt több, mint négy napon keresztül meg voltunk fosztva. ÁLLJUK A HARCOT RENDÜLETLENÜL. [...] Úgy az elkövetkező napokban, mint a választáskor a legnagyobb rendet és fegyelmet tanúsítsátok. Esetekbe se jusson a hatóságok törvényszerű rendelkezéseivel szembehelyezkedni. [...] Rendkívül fontos, hogy A NYILAS MAGYAR TESTVÉREK A SZAVAZÁSRA MÁR REGGEL 8 ÓRAKOR MINDENÜTT JELENKEZZENEK A SZAVAZÓ HELYSÉGEKNÉL, nehogy a késedelemből hátrány származhassék.” (Kiemelések az eredetiben) Részletesen kifejtette még híveinek, hogy a szavazó szabad választását a törvény védi, és aki befolyásolni akarja azt büntetés sújtja. Ismertette a párt bizalmi személyeinek szerepét és funkcióját, mi a feladatuk és hogyan készüljenek fel a visszaélésekre. Uo.

²⁸¹ Uo.

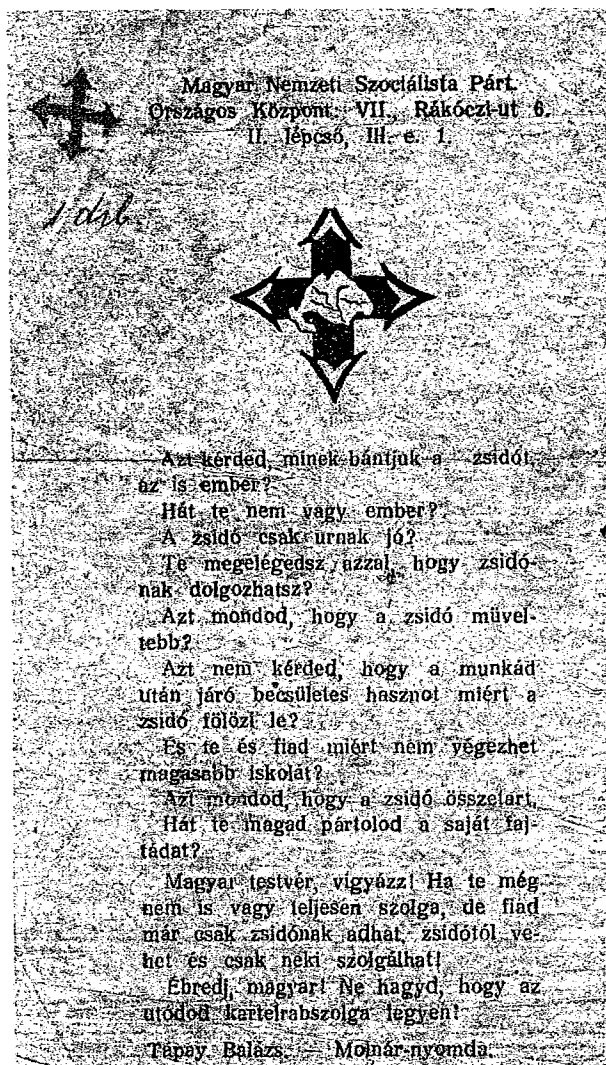
²⁸² Vö. *Magyarországi pártprogramok* 2. 314–318.

8. kép. Nyilas röplap 1935-ben

hogy újjá tudja építeni. A gazdasági válság következtében azonban a részleteket nem tudta fizetni, az 500 pengős hátralék miatt árverésre került a sor. Mivel a végrehajtás során senki sem jelentkezett vételre (a faluban senkinek nem volt ennyi pénze, a módosabb gazdáknak pedig már volt házuk, egyébként is mit kezdtek volna egy szegény házzal), így a 4000 pengő értékű ház és házhely 500 pengőért a bank tulajdonába került.²⁸³ A történet nyilas interpretációja szerint a „zsidó bank” így tette rá a kezét a kisgazda vagyonára.

²⁸³ GYML IV. 401. c. 154/1936. Valós eset a gazdasági felügyelő beszámolójából.

9. kép. Nyilas rölap 1935-ben

Ugyanakkor a kisgazda másik ellensége a nagybirtok, „amelynek árnyékában halálra ítélten sorvadt el a magyar földművelő”.²⁸⁴ Valójában azonban a nagybirtok is csak úgy „ugrál, ahogy a zsidó tőke füttyül”. Példának hozta fel a Teleki-kormány földreformját, amelyet a zsidóság érdekeinek megfelelően hajtottak végre. A földhöz jutott kisgazdáknak ugyanis eszközökre, állatokra,

vetőmagra volt szükségük a megnövekedett birtok megmunkálásához, aminek az előteremtéséhez a szükséges tőkével általában nem rendelkeztek. Ekkor végérvényesen a bank karmai közé kerültek, az adósságot visszafizetni nem tudták és birtokukat elvesztették. „Végeredményben az ország kisbirtokainak igazi tulajdonosa a zsidó nagytőke” – írta a szerző. Ezt a „játékot” a zsidóság egyszer már eljátszotta, amikor a nemesi birtokokra tette rá a kezét ugyanígy, a 19. század végén. Bizonyos megállapításai azonban nélkülöztek minden demagógiát és a valós helyzetet mutatták be: „Rossz volt ez a földreform, mert a községtől legmesszebb eső földeket adta a földet igénylőnek. Az új gazda teljesen tönkretette lovát, kocsiját, szerszámját, hiszen naponta több kilométert kellett megtennie, ha becsületes munkával akarta megmunkálni földjét.” Ilyen világos és egyértelmű beszédet politikusoktól a földművesek ritkán hallottak, tőkéletesen értették, és ebben komoly meggyőző erő rejtett. A program részletesen kitért a javasolt megoldásokra is, amelyben tulajdonképpen az országos programot ismertette egyszerű, közérthető nyelven. Az aktuális politikai kérdésekre is kitért röviden, megvádolva a Független Kisgazdapártot, hogy együttműködik a kormánnyal (Gömbös–Eckhardt-egyezség). A többi ellenfelet gyorsan elintézte: „A keresztényszocialisták sorait megbontja a királykérdés!” és „A szociáldemokraták vezetői zsidók!”. Több szót nem is vesztegetett ezekre.

A programfüzet tartalmát „Mit akarunk?” kezdetű rölapokon is terjesztették, rövidített formában. A nyilas propaganda eszköztárában ugyanakkor rendkívül szélsőséges tartalmú ígéretetek és állítások sora is megjelent. Az ígéretetek elsősorban a földreformra vonatkoztak, amelynek jó táptalaját jelentette a helyi társadalmak gerincét alkotó törpe- és kisbirtokos parasztság. A Győr megyében lévő Rábapatona község lakói például 1935 elején 239 aláírással ellátott kérvényt adtak be az Országos Telepítési Hivatalhoz, „telepítési eljárás megindítását” kérve.²⁸⁵ A két és félezer lakosú község lakói túlnyomórészt földnélküliek és törpebirtokosok voltak.

Rölapjaik és rajzos karikatúráik – melyeket a párt a választások idején nagy számban szórt szét, illetve ragasztott ki a házfalakra – főként a zsidóságot vették célkeresztbe. A „Melyiket akarjátok?” című rölapon két évszám alatt, két rajz volt látható, az „1919” jelzés alatt egy kivégzést láthatunk, amelyet kommunisták hajtanak végre, az „1934” évszám alatt pedig egy görnyedező paraszt, munkás és egy polgár hátán trónoló és pénzes zacskót szorongató zsidó férfit. Egy másik rajzon egy zsidó férfi egy lépveesszőt tart, amelyről emberek lógnak le, a vessző felirata: „Szabadság, egyenlőség, testvériség.” Ehhez járultak egyéb olyan rajzos plakátok, amelyek egyértelműen a parasztságot szólították meg.

²⁸⁴ ZML IV. 433. 5962. sz.²⁸⁵ GYML IV. 401. c. 85/1935.

10. kép. Nyilas röplap 1935-ben

A „Zsidók Izrael népe” című röpirat azt tudatta olvasójával, hogy a zsidóság az új Judeát a Duna–Tisza közén akarja megteremteni. A versek közül szemléltetésnek a „Lángban áll az ország, felgyújtotta a zsidóság” kezdetűt emelhetnénk ki, de a sort a hasonló színvonalú propagandaanyagokkal még hosszan folytathatnánk.²⁸⁶ A választások során terjesztett röplapjaik és sajtótermékeik már a címükben is jelzik tartalmukat.²⁸⁷

„Azt kérde miért bántjuk a zsidót?”

„A magyar föld dolgozóihoz, gazdáihoz, földműveseihez, munkásaihoz!”

²⁸⁶ Uo. Az iratok leírását lásd: Németh–Paksy 2004. 244–250.

²⁸⁷ MNL BM. res. 1936-6-6119. Kimutatás a nyilas sajtótermékekről.

„Bátorság! Vesszen Trianon!”

„Aki zsidónál vásárol a magyar faj gyilkosa!”

„Ébredj magyar!”

„Akarjuk és megvalósítjuk Nagy-Magyarország maradéktalan visszaállítását!”

„Nemzeti szocializmus és a falusi nép!”

„Vida Jenő”

Utóbbi röplapjuk címzettje Vida Jenő zsidó nagyiparos, vezérigazgató, felsőházi tag volt, s szövege mintapéldája a szociális demagógiának: „Vida Jenő vezérigazgató úr! Az ön bevallott havi ötvenezer pengős jövedelme szociálisabban megosztva 200 magyar családnak biztosít emberségesebb megélhetést. 200 állás és munkanélküli magyar alapíthatna családot, erősíthetné a fajtát, növelhetné erejét. Vida Jenő úr, ön legfeljebb fél kiló kenyeret eszik meg naponta, minden hónapban két kalapot, három öltözet ruhát vásárol magának. 200 új magyar család, melyet az ön jövedelméből elővarázsol a Nemzeti Szocialista kormány, naponta 3 mázsa kenyeret fogyaszt, kétszáz kalaposnak, kétszáz cipésznek ad munkát. Vida Jenő úr! Ez a gazdasági válság igazi megoldása. Ez az új gazdasági politika, mely egy darab Vida Jenő helyett inkább a kétszáz fogyasztó magyar családot tartja szem előtt.

Magyar Testvérek! Ezért szavazzatok a választásokon a nyilaskeresztes Nemzeti Szocialista Pártra!

Bátorság!”

Az első hallásra szociális igazságot kereső szöveg szerzői szándékosan megfélemedeznek arról, hogy Vida Jenő és a hozzá hasonló módos nagytőkések jövedelme gyáraik, vállalkozásaik hasznából származik, ahol több ezer embernek adnak munkát. Ha ez a társadalmi csoport nem létezne, a dolgozóknak sem lenne biztosítva a megélhetése, a nemzetgazdaságnak kevesebb lenne a bevétele, gyengébb lenne az állam gazdasági teljesítménye, jobban ki lenne szolgáltatva a világpiacnak és sorolhatnánk a társadalmi, közgazdasági összefüggéseket. Ilyen elvont gondolkodásra azonban a nyilasokkal szimpatizáló tömegek képtelenek voltak, ezért bizonyult körükben hatásosnak a szociális demagógia.

Felhasználták és beépítették propagandájukba azokat az információkat is, amelyek Németországból érkeztek. Az egyik levél ugyanis arról tanúskodik, hogy Budapestről több példányban megkapták Göbbels legutóbbi, a „zsidó bolsevizmus ellen mondott beszédét”, míg Győr megyében egy Hitler rádiószózatát tartalmazó füzetet terjesztettek.²⁸⁸

²⁸⁸ ZML IV. 433. 5962. sz., illetve MNL BM. Res. 1936-6-6119. Ugyancsak megtalálta az ügyészség Helmeczy propagandafőnök iratai között a Weltdienst című német nyelvű füzetkét, melynek tartalma azt magyarázza el, hogy miért volt a zsidóságnak nagy üzlet az első világháború, és milyen további veszedelmet jelentenek az emberiség számára.

A legforróbb választási hangulat Zala megyében alakult ki, melynek következtében a hatóság a zalaegerszegi választókerületben elrendelte, hogy a képviselőjelöltek nem hagyhatják el lakóhelyüket, tehát nem is mehettek el szavazni. Ezt a rendeletet a fősolgabíró a főispán utasítására hozta meg, aki attól tartott, hogy a képviselőjelöltek találkozása választóikkal olaj lesz a tűzre, és zavargások törhetnek ki. A feszültség háttérében egyértelműen a nyilasok és a hatóságok szembenállása húzódozott meg. A nyilasok tervezett akciója lett volna például a választást megelőzően egy demonstratív, zászlós-egyenruhás bevonulás Zalaegerszegre, amit végül szintén betiltottak (a tiltó határozatot kihirdető küldöncre az egyik faluban ismeretlen tettesek pisztollyal rálőttek).²⁸⁹ A feszültséget mutatta a kivezényelt karhatalmi alakulatok száma is, amely Zala megyében igen magas volt, a jóval nagyobb Pest megye után ide vezényelték, illetve itt mozgósították a legtöbb rendfenntartó csendőri alakulatot.²⁹⁰

A nyilasok politikai programjához radikális hangvétel „illett”, hiszen ez is a tartalom hitelességét bizonyította. Szóhasználatukra jellemző volt, hogy kerülték a patetikus, – a korszak hivatalos nyelvezetére egyébként oly jellemző – sallangos és sablonos kifejezéseket, néven nevezték a dolgokat. Kilépvé a hagyományos politikai cselekvés keretei közül, nem rettentek vissza semmilyen tabu ledöntésétől sem céljaik érdekében.

Különösen igaz ez a két zalai mozgalmár, Árvay István és Eitner Ákos esetében, akik személyesen vettek részt nemcsak a pártgyűlések levezénylésében, de a röpiratok és hirdetések éjszakai kiragasztásában, terjesztésében vagy az agitációs munkában is. Beszédeikben semmilyen tabu ledöntésétől nem rettentek vissza: „Ha a nagy bankok nem akarják kinyitni a pénzszekrényeket, majd mi kinyitjuk. A Szabadság téren még elfér három akasztófa a bankvezérek számára” – mondta Árvay István egyik választási beszédében.²⁹¹ „Ha nincs magyar paraszt, akkor éhen döglének a vasalt nadrágos urak. Annak a fényes autónak az árát a te bőrből nyúzták le. Ha a bankok kezéből visszavesszük azt a földet, amelyet eloroztak, elloptak tőlünk, akkor csak jogos tulajdonunkat vesszük birtokba, mert azt nekünk szerezték az őseink. Ha csak 3 kartellvezért felkötöttek, mindjárt megszűnik a kartell. Ha felakasztatok 3 bankárt, mindjárt lesz pénz.”²⁹² Eitner Ákos pedig a következő kijelentéseket tette: „Gömbös Gyula miniszterelnök és Kállay Miklós földművelésügyi miniszter gazember, mert Gömbös őt, míg Kállay 52 fizetést húz.”²⁹³ 1935. március 17-én Zalaszentgróton tartott népgyűlés alkalmával Árvay ismét a bankárok fel-

akasztásáról beszélt. A solgabíró beszámolója szerint Árvay „annyira izgatja a lakosságot, hogy a pártjához tartozók kijelentették, hogy majd kiegyenesítik a kaszákat és ezzel juttatják érveiket érvényre”.²⁹⁴ A jelentés szerint Árvay „magatartása következtében a Magyar Nemzeti Szocialista Párt ottani [zalaszentgróti] vezető tagjai sorozatosan követik el a kihágásokat és vétéseket és ellenük titkos gyűlések tartásáért, engedély nélküli röpiratterjesztésért, s a választási törvénybe ütköző vétésekért mintegy 15 egyén ellen van eljárás folyamatban”. A helyi körjegyző védelmet kért testi épsége védelmére a fősolgabírótól, mivel személye „a nyilaskeresztes párt részéről állandóan fenyegetésnek és inzultusnak van kitéve”. Beszámolója szerint a nyilasok „napról napra gyűléseznek és éjjeli összejöveteleket tartanak. A többi választókat megfenyegették, hogy felgyűjtják azoknak a házáat, megforgatják abban a kést, aki más jelöltre mer szavazni, mint a nyilas.”²⁹⁵

Vélhetően ez a túlzó radikalizmus és a már-már parasztfelkelés rémét idéző tevékenységük okozta térhódításuk megtorpanását, és elidegenítette a párttól mind a városi kispolgárságot, mind az úri középosztályt, melynek eredményeként a mozgalom az adott keretek között egyelőre képtelen volt bázisát szélesíteni. Ez egyben megkönnyítette ellenük a hatósági fellépést is, mert így csak az amúgy is kiszolgáltatott helyzetben lévő parasztságot kellett kontrollálni.

A nyilaskeresztesek népszerűségét ugyanakkor a falusi lakosság körében jól mutatta az országgyűlési választásokat megelőzően ismét megélénkült mozgalom. Ilyen esemény volt a zalalövői nagygyűlés 1935. március 17-én, amelyet a helyi szálló nagytermében rendeztek. A párt felhívására – a kirendelt csendőrparancsnok részletes beszámolója szerint²⁹⁶ – 1500 személy gyűlt össze a környező településekről. A terembe be nem fért mintegy ezer főt ekkor oszlásra szólították fel, azok azonban nem voltak hajlandó távozni, sőt „bátorság, bátorság” felkiáltásokkal válaszoltak. Ezután a csendőrparancsnok szuronyrohamot rendelt el, és szétoszlatta a tömeget. Az események leírása bizonyossá teszi, hogy a nagygyűlésen nem kíváncsiskodók jelentek meg, ahogy az sok párt esetében előfordult, hanem szimpatizánsok, akiknek feltűnően nagy száma a párt népszerűségére, a hatósággal való szembeszegülésük pedig elszántságukra utalt.

A falusi lakosság körében való sikeres terjeszkedésről és a városi térhódítás kudarcáról tanúskodnak a győri alvezér, Hauer Antal szavai is, melyet egy 1934. decemberi pártgyűlésen mondott: „A vidék már tántoríthatatlanul áll mögöttünk, a városi lakosság körében azonban vannak még, akik azt mondják, hogy minden fenntartás nélkül csatlakoznának hozzánk, csak egy aggályuk van, már annyiszor csalódtak, nem fognak-e csalódní megint.”²⁹⁷

²⁸⁹ *Zalai Napló*, 1935. március 27. és ZML IV. 409. c. 1121/1936.

²⁹⁰ MNL BM. res. 1935-4-5300. Pest megye: 964 fő, Zala: 860 fő, Somogy: 605 (itt főként a kisgazdapárt miatt), Vas: 407 fő, Tolna: 344 fő. Az összes többi megyében 200 fő körül.

²⁹¹ *Zalai Közlöny*, 1935. március 30.

²⁹² ZML IV. 425. 1021/1935.

²⁹³ MNL BM. res. 1934-7-2004.

²⁹⁴ ZML IV. 425. 1021/1935.

²⁹⁵ ZML IV. 425. 1075/1935.

²⁹⁶ ZML IV. 425. 941/1935.

²⁹⁷ Bana 2006. 53.

A nyilas propaganda központi gondolata a hatalom kritikája volt. Kifejezései alkalmasak voltak arra, hogy a fennálló rendszer a kisember számára ellenszenves vonásait pellengérré állítsák, hogy végre valaki kimondta azt, amit ők még végiggondolni sem mertek. Ezek a mondatok alapjaiban rengették meg a társadalmi kapcsolatrendszer szervilis és álszent tiszteletre épülő vonásait. Nem tisztelték, sőt rombolták azokat az eszményeket, amelyeket az akkori elfogadott társadalmi normák fölemeltek és kultizáltak.

Megfigyelhető emellett náluk is a minden szélsőséges mozgalomra oly jellemző stílus, a győzelemre törő, elsöprő lendületű hangvétel, aminek alapja az elhivatottság érzése és a küldetéstudat, az igaz út felismerésének mámore. Egyik kedvenc mondásuk Mussolinitól származott:

„Ha előre megyek kövessetek,
Ha meghátrálok öljetek meg,
Ha meggyilkolnak, bosszújátok meg...”²⁹⁸

A nemzetiszocializmust követőinek egyik része olyan új „koreszmének” vélte, amelynek ők az apostolai. „Ennek a mozgalomnak nem erkölcsi támogatókra van szüksége, hanem szerzetesekre van szüksége, akik lemondanak a világ örömeiről, mint Kapisztrán János és Savonarola, és egész erejüket ennek a mozgalomnak a szolgálatába állítják. És ezek álljanak össze és lobogjanak a zászlók, és peregenek a dobok, és harsogjanak a kürtök, és szuronyt szegezve előre a győzelemre!” – harsogta Festetics Sándor 1934. december 16-án, egy győri nagygyűlésen.²⁹⁹ Erejüket látványos felvonulásokkal szerették demonstrálni, a nagyobb ünnepeken, a választások előtt március 15-én, vagy korábban a Szent Jobb körmeneteken, a hatóságok azonban rendre megtagadták az engedélyt.

Bár ekkor még nem nyilaskeresztes jelöltként indult el a választáson Meizler Károly,³⁰⁰ hanem a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt színeiben, szélsőjobboldali felfogása, kampánymódszerei és programja a nemzetiszocialistákéhoz hasonlított.

²⁹⁸ ZML IV. 401. b. 6/1937., illetve *Mezőföld*, 1934. január 14. Részlet egy Somogyban terjesztett röplapból: „Megérdemlik nyomorult sorsukat azok, akik megrettenve siránkoznak és nem férfiak módjára cselekszenek. Testvérek! Keljetek fel a gyalázatból, amelybe a magyarsággal ellentétes nemzetközi szellem taszított le benneteket! Védjétek meg keresztény faj jellemeit méltóságát! Sorakozzatok a diadalmas győzelem gondolatával és akaratával a nyilaskereszt zászlója alá!” MNL BM. res. 1936-6-6119.

²⁹⁹ Bana 2006. 53.

³⁰⁰ Meizler Károly 1897-ben született Keszthelyen. Jogot végzett, majd Zala megyében keresztényszocialista aktivistaként tevékenykedett. 1925-ben a Katolikus Népszövetség ügyészévé választották. Ügyvédként gyakran képviselte a helybeli szegényparasztság érdekeit, emiatt nagy népszerűségnek örvendett. 1935-ben indult a választáson szülővárosában, és úgy lett képviselő, hogy kormánypárti ellenfelét a bíróság fosztotta meg a mandátumtól, és mondta ki Meizler győzelmét. Nevét Maróthyra magyarosította. 1939. január 1-től a *Pesti Újság* főszerkesztője.

cialistákéhoz hasonlított. „Agitációjuk abban állott, hogy a kortesei a népet a legvalótlanabb híresztelésekkel áltatták, nevezetesen a községekben lépten-nyomon azt beszélték, hogy dr. Meizler Károly képviselőségével a testvériség és egyenlőség elve fog uralkodni, megszűnik az urak hatalma, nem kell adót fizetni, mindenki egyformán élhet, a jegyzőt, a papot belefójtják a pöcegödörbe, a főbíró ki lesz rúgva a főispánnal együtt, a kormány mehet a fenébe. A Meizler párt kinevezte magát a szegények pártjának, szemben a kormánypárttal, amely az urak pártja, úgyhogy a választási küzdelem tulajdonképpen társadalmi osztályok közti küzdelemmé fajult és az így bekövetkezett állapot az 1918-as időkot megelőző eseményekre engedett a járás területén következtetni. Kortelkedéseik következtében a tekintélytisztet megglazult, az emberek szemtelen és erőszakos fellépésűekké váltak, mert ismeretlen részről be volt nekik ígérve, hogy minden eddigi hatalom megszűnik és ezután az ő uralmuk következik.”³⁰¹ Láthatóan tehát Meizler sem politikai programot, hanem demagóg és irracionális ideológiát hirdetett, amely az elégedetlen paraszti tömegek megnyerésére irányult.

Ehhez a választási propagandához fontos hozzátenni, hogy a választók jelentős része – és éppen a párt által megcélzott szegényparasztság – csak 1920 óta rendelkezett választójoggal, azaz kevés politikai tapasztalattal bírt. Az egyébként is iskolázatlan, a közéleti ismeretek minimumával sem rendelkező paraszti tömegek számára a világosan megfogalmazott és egyszerű propaganda volt a leghatásosabb, függetlenül annak valóságtartalmától. Ezek az emberek először találkoztak valódi ellenzéki – ráadásul radikálisan ellenzéki – párttal, és ha ehhez hozzávesszük azt, hogy a párt helyi vezetői általában harmincas éveikben járó, ambiciózus, iskolázott emberek voltak, akik lakóhelyük térségében családnévüknek és anyagi háttérüknek köszönhetően nagy ismertséggel bírtak, megérthető propagandájuk eredményessége, mely könnyebben tette eszméiket „eladhatóvá” az egyszerű emberek körében. Szemléletesen jellemzi ezt a helyzetet az egyik Győr vármegyei nyilas falu jegyzője: „Mikor [Pálffy Fidé] 1935. márciusában] folyó hó 21-én estefelé végigment községemen, az utcán egyszerű napszámos emberek »testvér«-nek szólították, s valami földönkívüli boldogság sugárzott az arcukon.”³⁰² Ugyanerről az attitűdről írt szemléletesen Pörncz József pusztaválicai földbirtokos is, aki egy zalai nyilas falu életét

11. kép. Maróthy-Meizler Károly

³⁰¹ ZML IV. 401. b. 39/1935. A keszthelyi járási főszolgabíró jelentése a főispánnak 1935. április 12-én.

³⁰² Bana 2006. 55.

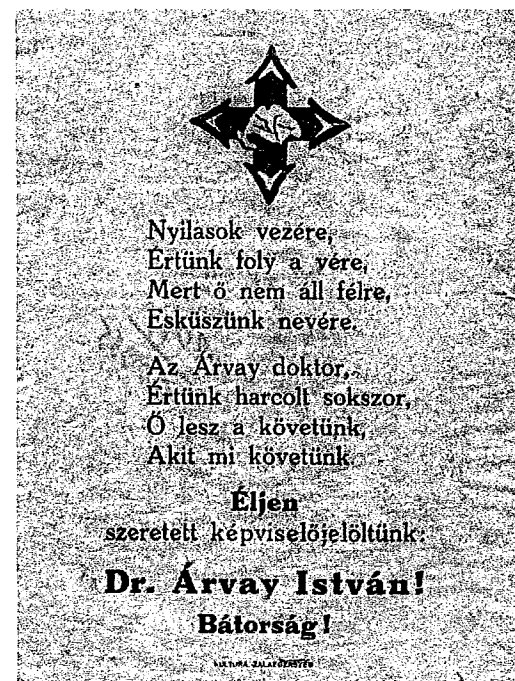
12. kép. Nyilas röplap 1935-ben

mutatta be, illetve kereste a magyarázatot az „újpogányság” népszerűségének okaira. Cikke 1936 szeptemberében jelent meg a katolikus folyóiratban, a *Magyar Kultúrában*.³⁰³ A szerző hívő katolikusként arról értekezik, hogy a politikai katolicizmusnak miben kellene megújulnia, és hogyan szerezhetné vissza falusi bázisát: „Az eredmény azon dől el, hogy a falu világnézeti választútjainál az újkori pogányság csalogatásaival szemben milyen eszközökkel tudjuk a néplelket a magyar katolicizmusnak a kilencszáz éves szentistváni eszme jegyében megtartani! [...] A krisztusi gondolatért való küzdelem ellenfele a

³⁰³ *Magyar Kultúra*, 1936. szeptember 5. Pörneczy József: Krisztus a magyar faluban.

modern pogányság, a sokféle kereszties mozgalom. Ez a mozgalom terjed, szélesedik, terül egyik falutól a másikig.” Ennek kapcsán Pörneczy szemléletesen mutatja be egy nyilas falu, talán éppen saját faluja életét, egy vasárnapján keresztül: „Vasárnap délelőttje az ilyen falunak sajnos, nem igen van. A templom messze nyolc-tíz kilométerre. Ki kívánhatja meg a vasárnapi szentmisét? Papot csak temetéskor látnak. Tanítója van a falunak egy-két év óta, de egymaga egy eszmeáramlattal szemben nem sokat tehet. A leventekoron felüliek pedig még írni-olvasni se igen tudnak, ilyen analfabéta falu főfészeke a nyilasmozgalomnak. Vasárnap délelőtt eltelik tisztálkodással és öltözködéssel, hogy délután a magyar melletket már a zöld ing borítsa. Délután autókön berobognak a nyilas vezérek. Sorbaállás, üdvözlés, karfelftartással és hangos »bátorság« köszöntéssel. Ez tetszik a népnek! Kapufélfán, korcsmán ott a nyilas jelvény meg a jelszó. Ha végigrobogsz autóval a falun, a gyerekek a hidakon állanak és már az ötéves korosztály felemelt karral és hangos »bátorsággal« üdvözlí a tova robogó autót. A most pötyögő gyerekek hallanak-e »Dicsértessék«-et? A még nem nyilas szülők gyermeke előbb tudja a »bátorság« jelszót, mert mindig azt hallja társaitól. Délután valamelyik nyilas polgártársnak temetik az anyósát. A plébános messze van, csak a kántor jelenik meg, de kivonul az egész nyilas társadalom zöld ingben, hogy a szegény halott utoljára hallhassa a földi boldogságot jelentő »bátorság«-ot. Egy nyilas temetés utáni héten az eddig ingadozók mind belépnek a zöldinges táborba, mert ez kell a magyarnak! Este mulatság, ott van a vezérkar.”

Rátérve a választás eredményeire láthatjuk, hogy alapvetően négy politikai irányzat, illetve párt állt egymással szemben. A kormánypárt és a nyilasok mellett vidéken a hagyományosan erős keresztény legitimista párt, valamint a kisgazdapárt állított jelölteket. A választás végeredménye csalódást hozott a nyilas mozgalom számára, hiszen az országban csupán két mandátumot sikerült szerezniük.

13. kép. Árvay István zalai jelölt választási röplapja 1935-ben

2. táblázat. A nyilas jelöltek választási eredményei az egyéni választókerületekben (1935)³⁰⁴

Kerület	Jelölt	Párt	Eredmény	
			fő	%
Vasvár	Roszner István	NEP	7818	52,4
	Vargha Gábor	KGSZP	4187	28,1
	Meskó Zoltán	NSZMFMP	2900	19,5
Karcag	Kenyeres János	NEP	4951	56,8
	Joó Sándor	Független Kisgazdapárt	1048	12,0
	Meskó Zoltán	MNSZP	2723	31,2
Györszentmárton	Csíkivándi Ernő	NEP	8403	48,5
	Kelemen András	Független Kisgazdapárt	398	2,3
	Pálffy Fidél	NSZMFMP	8508	49,2
Halászi	Gallasz Ágost Rudolf	Független Kisgazdapárt	1602	64,2
	Hortobágyi Ernő	Nemzeti Legitimista Néppárt	278	11,2
	Vutskits György	NSZMFMP	615	24,6
Magyaróvár	Kühne Lóránt	NEP	5419	64,0
	Pálffy Fidél	NSZMFMP	3053	36,0
Rajka	Pintér László	NEP	2705	59,0
	Török Árpád	Független Kisgazdapárt	580	12,7
	Bonyhády János	NSZMFMP	1298	28,3
Enying	Nagy István	NEP	6125	47,8
	Festetics Sándor	Nemzeti Szocialista Párt	6698	52,2
Ugod	Kolozsváry László	NEP	7602	53,8
	Lakos Béla	Független Kisgazdapárt	1479	10,5
	Fitz Artúr	KGSZP	3573	25,3
	Deák Ferenc	Nemzeti Szocialista Párt	1476	10,4
Sárbogárd	Jurcsik Béla	NEP	8129	60,3
	Füredy Jenő	Független Kisgazdapárt	2601	19,3
	Biharvály Gusztáv	NSZMFMP	2754	20,4
Marcali	Horváth Lajos	NEP	5122	32,8
	Erdős János	Nemzeti Szocialista Párt	5115	32,7
	Strausz István	Pártonkívüli	5389	34,5

Kerület	Jelölt	Párt	Eredmény	
			fő	%
Pacsa	Bosnyák Andor	Független Kisgazdapárt nyilaskeresztes támogatással	4294	48,8
	Huszovszky Lajos	NEP	4502	51,2
Tapolca	Esterházy Móric	KGSZP	5220	59,9
	Zakariás Árpád	NSZMFMP	3489	40,1
Zalabaksa	Némethy Vilmos	Független Kisgazdapárt	5087	63,3
	id. Eitner Sándor	NSZMFMP	2954	36,7
Zalaegerszeg	Árvátfalvi Nagy István	NEP	6031	37,5
	ifj. Eitner Sándor	NSZMFMP	5450	33,9
	Farkas Tibor	Pártonkívüli	4585	28,6
Zalaszentgrót	Gyömörey Sándor	KGSZP	9557	64,1
	Árway István	NSZMFMP	5367	35,9
Gyöngy	Pesthy Pál	NEP	7094	56,0
	Ritter Péter	Független Kisgazdapárt	3277	25,9
	Jandl Lajos	NSZMFMP	2295	18,1
Jánoshalma	Marschall Ferenc	NEP	6000	87,5
	Sárdi-Stréhn Károly	Kaszáskeresztes	855	12,5
Békés	Ángyán Béla	NEP	6138	44,9
	B. Szabó István	Független Kisgazdapárt	5537	40,5
	Oláh Ernő	Kaszáskeresztes	1994	14,6

A táblázatban látható (pacsai választókerület, Zala vármegye) a kisgazdapárti Bosnyák Andor is, aki hivatalosan a Független Kisgazdapárt jelöltjeként indult, de nyilaskeresztes támogatással. Ebben a kerületben indult volna ugyanis Dücső Jánosné, akinek ajánlási íveit a választási bizottság nem fogadta el. Ezek után jött létre egyezség a 800 holdas földbirtokos Bosnyák³⁰⁵ és a nyilas főkerület-vezető, Árway között az együttműködésről: „Ismételtelen kijelentem, hogy amennyiben Ti Pacsán vagy a pacsai kerületben engem támogattok, megválasztásom esetén belépek a nyilaskeresztes pártba és a parlament első ülésén zöld ingben fogok megjelenni” – írta Bosnyák Árwaynak, aki ezek után nyilas szervezeteivel teljes mellszélességgel támogatta Bosnyákot.³⁰⁶

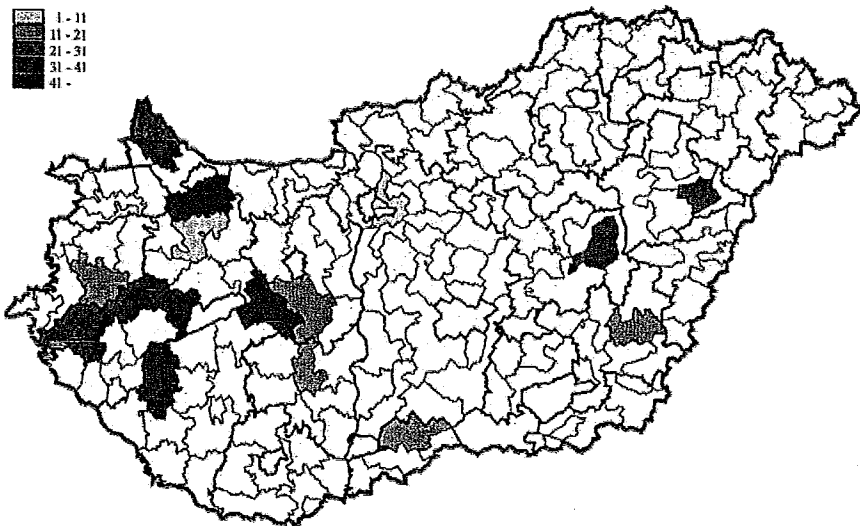
³⁰⁵ Bosnyák Andor misefai földbirtokos apja nem volt más, mint Bosnyák Géza volt zalai főispán (1917–1918), egyben a vármegye felsőházi tagja!

³⁰⁶ ZML IV. 401. b. 39/1935. A levél, amelyet Bosnyák a „Bátorság!” nyilas köszöntéssel zárt, Árwayék letartóztatása és a házkutatás alkalmával került elő. Vö. Vonyó 2001/a. 159.

³⁰⁴ A párhovatarozást illetően vö. Hubai 2001. 1. kötet 56.

3. táblázat. A pótválasztások eredményei a dunántúli kerületekben (1935)

Kerület	Jelölt	Párt	Eredmény	
			fő	%
Győrszentmárton	Csikvándi Ernő	NEP	9372	51,64
	Pálffy Fidél	NSZMFMP	8777	48,36
Marcali	Strausz István	Pártonkívüli	7853	52,91
	Horváth Lajos	NEP	6988	47,09
Zalaegerszeg	Árvátfalvi Nagy István	NEP	8227	60,11
	Ifj. Eitner Sándor	NSZMFMP	5459	39,89

(Forrás: Hubai 2001. 1. kötet, 143.)

1. ábra. Szélsőjobboldali pártok egyéni választókerületei és választási eredményei 1935-ben

Az eredményeket látva elhamarkodott dolog lenne a szélsőjobboldali mozgalom kudarcáról beszélni. A korszak választási rendszere egy sor olyan szűröt tartalmazott, amely egy ellenzéki pártnak vagy jelöltnek rendkívül megnehezítette a választási győzelmet.³⁰⁷ A sikerre kizárólag abban az esetben lehetett

³⁰⁷ A választójogosultak korlátozott száma, a nyílt voksolás, ajánlások gyűjtése, mely során egy választó csak egy jelöltet ajánlhatott, állandó hatósági részvétel és kontroll a választási gyűléseken, vidéken az ellenzéki sajtó teljes hiánya, stb.

esélye, ha a helyi népesség körében hathatós, a választási győzelem számszerű arányait messze meghaladó támogatást tudhatott maga mögött. A nyilas pártok esélyeit tovább rontotta, hogy követőik abból a társadalmi rétegből kerültek ki, amely a legkisebb érdekérvényesítő képességgel rendelkezett. Nem kell sok fantázia annak belátásához, hogy a nyílt szavazás rendszere milyen lehetőségeket adott a korabeli közigazgatásnak a voksolásra váró, levett kalapjukat morzsoló, alázatosan sorban álló földművesekkel szemben.³⁰⁸ A választási eredményeket ebből a szemszögből értékelve elmondható, hogy a pártok képviselői általában jól szerepeltek, szavazataik aránya a legtöbb esetben 30-40 százalék körül alakult. Látható ellentét van egyfelől az alföldi és a dunántúli, valamint ezzel párhuzamosan a kaszásokeresztes és a nyilaskeresztes jelöltek szereplése között. Mint látható, utóbbiak minden esetben jobbak, ami a pártok közötti erőegyensúly-módosulás eredménye: a Kaszásokeresztes Párt társadalmi befolyása gyengült, a nyilasoké pedig nőtt.

Eredményeik jelentőségét tovább növeli, hogy nem akármilyen ellenfelekkel álltak szemben. Zala megyében, a tapolcai kerületben Zakariás Árpádnak, a volt miniszterelnökkel, egyben a kerület korábbi képviselőjével, Esterházy Móriccral kellett megküzdenie, akinek az itt található családi birtokai is jelentős segítséget jelentettek. Ugyanez volt a helyzet – a közjogi méltóságot leszámítva – a szomszédos zalaszentgróti kerületben, ahol a volt zalai főispán³⁰⁹ testvére, egyben az egyik legősibb zalai nemesi család sarja, Gyömöre Sándor indult, aki az előző két választáson egyhangúlag, tehát ellenjelölt nélkül lett itt képviselő. Zalabaksán id. Eitner Sándor ellenfeleként az a Némethy Vilmos indult, aki az előző választáson a lenti választókerületben egy 1932-ben tartott időközi választáson szerzett mandátumot hatalmas harcban úgy, hogy ellenfelét, az erősen támogatott kormánypárti képviselőt a választás napján visszaléptették a blamázs elkerülése érdekében. Ezúttal alku jött létre a NEP és – az egyébként szélsőjobboldali felfogású – Némethy között, mely szerint az ellene indított kormánypárti jelöltet, dr. Zsidó Sándor ügyvédet visszaléptették, viszonzául Némethy nem indult régi választókerületében, ahol Bíró György nyugalmazott katonatiszt megválasztását szerették volna minden áron biztosítani.

A negyedik eset, a nyilas párt „fészke”, a zalaegerszegi választókerület volt azonban a legkeményebb dió. Az itt induló Árvátfalvi Nagy Istvánt, Gömbös Gyula bizalmasát a hatóság tüzzel-vassal támogatta, hiszen Árvátfalvi is azon

³⁰⁸ Szemléletes példának hozható fel még a zalaegerszegi választókerületben lejátszódó eset, amikor néhány faluban a választási bizottságok elnökei több tucat szavazónak utasították vissza a voksát azzal, hogy nem mondták ki rendesen ifj. Eitner Sándor nevét. (Azt mondták, hogy „Eitner fiatalúr”, „Eitner uraság”, vagy rosszul ejtették.) ZML IV. 403. b. Zalaegerszegi választókerület, 1935. Választási jegyzőkönyvek és iratok, Gellénháza, Kávás (visszautasítottak: 23 és 44 fő).

³⁰⁹ Gyömöre Sándor Zala vármegye főispánja 1926 és 1935 között. Az ő helyét foglalta el közvetlenül a választások előtt Gömbös miniszterelnök egyik régi harcostársa, Tabódy Tibor.

személyek közé tartozott, akik lojális képviselőként mindenben támogatták volna a kormányt, ezért parlamentbe kerülése „országos érdek” volt. Itt három jelölt indult, a harmadik személy, dr. Farkas Tibor helyi földbirtokos, a megye egyik legtevékenyebb közéleti-politikai figurája, aki 1921 óta volt már tagja a képviselőháznak. Őt támogatta, a kerület egyik legbefolyásosabb embere Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi apátplébános is. Itt az első fordulónban nem is született eredmény, pótválasztásra került sor, amelyben végül a Nemzeti Egység Pártjának jelöltje szerezte meg a győzelmet.³¹⁰ A zalai választási kudarcot a nyilasok egyértelműen Tabódy Tibor főispán kíméletlen politikájának tulajdonították.³¹¹ A pártvezetőség szerint a megyéből több mandátumot is el lehetett volna hozni, ha nincs a közigazgatási nyomás. „A pártközpontban nyíltan hangoztatják, hogy a Tabódy-féle erőszakért a zalai nyilasok százszorosan meg fognak fizetni!” – kapta kézhez a főispán a választások után a figyelmeztetést a belügyminisztériumból.³¹²

A hatósági visszaélésekre utal a nem szavazók magas aránya is. Zalaegerszegen a választók 27,2, míg Zalaszántóon 24,5%-a maradt távol a voksolástól!

A választás nagy veszteségnek mégis Pálffy Fidél tekinthető, aki a győrszentmártoni választókerületben nyolc és fél ezer voksot gyűjtve, csupán száz-egynéhány szavazattal maradt le arról, hogy már az első fordulónban biztosítsa mandátumát. A második fordulón azonban a kormánypárti földbirtokos, Csíkvándi Ernő tudott több szavazót mozgósítani, így a nyilas vezérnek le kellett mondania a képviselői helyről. Pálffynak meg kellett osztania energiáját és figyelmét a két választókerület között, így nem csoda, hogy a magyaróvári kerületben már gyengébb eredményt ért el az ismert mosoni gépgyártulajdonossal, Kühne Lóránttal szemben. Esélyét ebben a kerületben egyébként az is javította, hogy a választáson indulni szándékozó kisgazda képviselőjelöltnek az ajánlásokat nem sikerült összegyűjtenie.³¹³

Meskó Zoltán vasvári eredménye is a zalaihoz hasonló Vas megyei helyzet miatt lett gyengébb. A közigazgatási hatóságok lehetőségeiről tudósít a Nemzeti Egység Pártja vasvári elnökének brutális őszinteséggel megírt levele,

³¹⁰ A választás részleteiről lásd Paksy 2004. 88–106.

³¹¹ A választások után Zala megyében a Közigazgatási Bíróság két választás eredményét is megsemmisítette. A keszthelyi választókerületben induló Meizler Károly – ekkor még kereszténypárti, később nyilas – jelöltet a kormánypárti Oetl-Pálffy Dénessel szemben automatikusan képviselőnek nyilvánította, a pacsai kerületben pedig Bosnyák Andor panaszát elfogadva, a bíróság bizonyítottan látta a hatósági beavatkozást. Ezért itt Hunyady László szolgabíró 500 pengő, három választási bizottsági elnököt pedig 116, 200 és 400 pengő bírságra ítélte, és elrendelte a választás megismétlését. A választási visszaélések sorában szerepelt például az, hogy a csendőrök tömegesen akadályozták meg a választókat szavazatuk leadásában, vagy a voksuk leadására érkező ellenzéki szavazókat összetartották, majd órákig várták a zuhogó esőben. ZML IV. 401. b. 23/1938.

³¹² ZML IV. 401. b. 51/1935. Másolat a 6776/1935. VII. res. BM. iktatmányból.

³¹³ GYML IV. 401. c. 2/1935.

melyet az előző évben tartott községi választások kapcsán írt: „Az ellenzéket az egész vonalon a legnagyobb kíméletlenséggel [kell] megfélemlíteni. [...] A nyilasok névjegyzékét, a győrvári választókerület 12 községéből január 8-án megkapod. [A levél a főispánnak íródott. – P. Z.] Addig az időpontig érintkezésbe kellene lépni a pénzügyigazgatósággal, hogy a nyilasok adótartozása, (főleg a védettekénél) azonnali behajtása iránt intézkedjenek. Be kell szüntetni a korcsma, trafik, darálási, őrlési jogokat, melyek nyilasok kezében van. (Finánc, egészségügyi kihágást ellenőrző orvos és malomellenőr bevonásával.) A nyilasok kezén lévő tejcsarnokok is ide tartoznak. El kell járni és azonnal felfüggeszteni a közalkalmazotti minőségben álló nyilasokat, mint tűzoltóparancsnokokat (Egerváron, Felsőöszkón), bábát, s mezőőröket, községbírókat, továbbá kényszeríteni a községeket, hogy a nyilas községi mesterembereknek mondjanak fel (pl. Andrásfai községi Kovács). [...] Ha kitartás, konzekvencia, kíméletlenség (folyó trágyalé, hiányos tűzrendészeti felszerelés, nyitott kút, stb. szintén hasznos dolgok) fog érvényesülni [ti. az ezek miatt kirótt büntetések – P. Z.] akkor az ellenzék megretten, s mi dolgozhatunk.”³¹⁴ A levelet író kerületi kormánypárti szervezet elnöke – melyben egyébként a nyilasok falusi támogatóiról is sok információ olvasható – nem volt más, mint vitéz Roszner István báró, földbirtokos, aki a parlamenti választáson Meskó ellenfele lett a vasvári kerületben. Roszner maga is szélsőjobboldali felfogású egykori katonatiszt, igazi Gömbös-hű politikus volt.³¹⁵ Bár a választás lefolyásáról a hiányos források miatt keveset tudunk, könnyű elképzelni, hogy Meskót milyen fogadtatás várta a hatóságok részéről. A lefolyt vasi választás eseményeibe azonban bepillantást enged, egyben a Független Kisgazdapárt hasonló helyzetéről számol be a párt megyei elnökének sajtóban megjelentetett nyílt levele.³¹⁶ Dr. Pászthory István ügyvéd, vármegyei törvényhatósági bizottsági tag tiltakozott a kisgazdapárt elleni „választási terror” miatt, mely során tucatnyi faluban a választások egész ideje alatt letartóztatásba helyezték a helyi vezetőket, többnyire jómódú gazdákat, a megyei vezetőket pedig, így őt és egy másik megyegyűlési tagot Szombathelyen, feltűzött szuronyú csendőrök kísérték végig kihallgatásra.³¹⁷

A nyilas mozgalom Tolna megyei súlya is messze meghaladta a választási adatokból vélelmezhető szervezettséget és befolyást. Jandl Lajos nyilas jelölt valós választási esélyéről a vármegye főispánjának 1937. január 4-én kelt bizalmas jelentése tudósít: „A nyilaskeresztes mozgalomnak vármegyémbe – ugyanúgy, mint távoli megítélésem szerint több dunántúli vármegyében –

³¹⁴ VAML IV. 401. b. 371/1935.

³¹⁵ Vonyó 1990. 149–163.

³¹⁶ *Nyugatmagyarország*, 1935. április 8.

³¹⁷ A kérdéssel foglalkozó irodalom több ízben utalt arra, hogy a nyilas mozgalom a kormányzattól burkolt támogatást kapott. Vö. Szakács 1963. 47–48. 57–58. és *Magyarország története* 8. 690–691. Adataink ennek az ellenkezőjét bizonyítják.

határozottan talaja van és a nyilaskeresztes gondolat itt gyökeret vervén, azzal számolni kell.”³¹⁸

Rendkívül izgalmasan alakult a Somogy megyei választás, ahol három jelölt küzdött a mandátumért. Itt Erdős János mindössze 7 szavazattal maradt le a pótválasztásról. Az eredményt a Festetics-párt a bíróságon támadta meg. „A választásoknál elképzelhető minden törvénytelenység és lélektiprás alkalmazásával jelöltünket 7 szavazattal elütötték a pótválasztásokba való jutástól” – írták a beadványban, melyet több mint 300 választó jegyzett.³¹⁹ A Közigazgatási Bíróság a petíciót végül formai okok miatt elutasította. Meskó Zoltánnak harmadik választókerületében, Karcagon elért eredménye (31,2%) is kevésnek bizonyult a parlamentbe jutáshoz. Az alföldi választókerület eredményének számbavételekor figyelemre méltó a nem szavazók aránya, a karcagi választókerületben ugyanis, annak ellenére, hogy három jelölt indult (egy kisgazdapárti is), a választásra jogosultak 41%-a nem adta le a voksát. Így csupán egyetlen nyilas képviselőnek sikerült a parlamentbe jutnia egyéni kerületből, Festetics Sándornak, aki valójában két mandátumot szerzett, hiszen Debrecenben is ő vezette pártja listáját. Itt a Festetics-Balogh-féle párt a Lázár Andor igazságügy miniszter vezette kormánypárti listával közel azonos számú szavazatot kapott:

4. táblázat. A debreceni választás eredménye 1935-ben

NEP		MSZDP		MNSZP		Érvénytelen	
Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
11934	38,7	7599	24,7	11254	36,5	1230	3,8

Böszörmény Kaszáskeresztes Pártja – melynek élén maga a pártvezér állt – ugyanakkor az ajánlásokat sem tudta összegyűjteni. A Független Kisgazdapárt óvása miatt azonban az ügy ott is bírósági szakaszba került, a választást meg kellett ismételni. Az újbóli voksoláson Festeticsék ismét sikeresen szerepeltek, ezért amikor a gróf az enyingi megismételt választáson is győzött, a debreceni listás mandátumról lemondott, így került be a parlamentbe a listán öt követő ifj. Balogh István.³²⁰

³¹⁸ MNL BM. res. 1937-6-4007.

³¹⁹ *Új Barázda*, 1935. november 3.

³²⁰ Sipos Péter tévesen említi, hogy a nyilas párt Debrecenben kizárólag azért tudott mandátumot szerezni, mert a Kisgazdapártot kizárták a választásból, ezért aki ellenzéki érzelmű volt, és nem akart a szociáldemokratákra szavazni, a nyilasokra szavazott. Sipos 1995. 24. és Sipos 1999/a. 172. A megismételt választáson ugyanis nemcsak a kisgazdapárt, de az ellenzéki Kossuth-párt is indult, így négy ellenzéki párt közül jutott mandátumhoz Festetics pártja.

5. táblázat. A megismételt debreceni választás eredménye (1935. 10. 27-28.)

NEP		MSZDP		MNSZP		Kisgazda Párt		Kossuth Párt	
Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
11851	38,7	6551	21,4	5985	19,5	4235	13,8	2002	6,5

Festetics egyéni mandátuma sem bizonyult biztosnak, ugyanis vesztes ellenfele a bíróságon támadta meg a választást. Festetics – saját elmondása szerint – az úriember ízlése szerinti megoldást választva, lemondott a képviselői helyről, és a megismételt voksoláson újra indult. A november 11-én tartott időközi választáson azonban kormánypárti ellenfele mégsem akadt, csupán egy kisgazdapárti. Ez arról árulkodott, hogy a NEP képviselői is tisztában voltak azzal, hogy egy tiszta választáson a gróftól nehezen lehet elvenni a mandátumot. Az eredmény valóban erre utalt, hiszen a megismételt voksoláson Festetics 7562 (72,3%), Dinich Ödön (kisgazdapárti) pedig 2899 szavazatot kapott.

3. A nemzetiszocialista pártok ideológiája

A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak ideológiája alapvetően a magyar keresztény-nemzeti fundamentalizmus radikális változatának tekinthető, és nem – ahogy ezt sokáig tartották – a német minta másolásának. Kifejlődését természetesen segítette a német náciizmus létrejötte, különösen a német testvérpárt és ezzel párhuzamos a náci állam jellege, szervezeti felépítése és politikai tevékenysége. A nyilaskeresztesek azonban mindezt adaptálták a magyarországi viszonyokhoz, és összhangba hozták a szélsőjobboldal korábbi hagyományaival.

A témával foglalkozó történészek több esetben is hangsúlyozták, hogy az 1930-as évek első magyar nemzetiszocialista pártjait állandó fluktuáció, változás jellemezte, amely együtt járt programjaik folytonos változtatásával is.³²¹ Ennek a megállapításnak azonban csak az első fele igaz, a pártok az évtizedben valóban többszöri átalakuláson, névváltozáson mentek át, programjaikat azonban soha nem változtatták meg. A magyar nemzetiszocialista pártok ugyanis a Német Munkáspárt (Deutsche Arbeiterpartei, az NSDAP elődje) által 1920-ban meghirdetett elvet vallották, mely szerint egy nemzeti párt soha nem változtathatja meg programját, mert nézetük szerint a változás minden esetben programfeladást jelent, s ez a hazával szembeni árulással lenne egyen-

³²¹ Szakács 1989. 87–88. A szerző szerint „az újabb és újabb programszülés szinte rendszeres kísérőjelensége a fasiszta pártoknak”.

lő. Eredeti pártprogramját az NSDAP 1926-ban tartott konferenciája is megerősítette, és „hitet tett a program megváltoztathatatlansága mellett”.³²²

Az első szélesebb tömegeket megmozgató magyarországi nemzetiszocialista párt, a Kaszásskeresztes Párt tevékenysége még valóban kimerült a német minta másolásában. Programját 1932-ben hozta nyilvánosságra,³²³ s ahogy arra a kérdéssel foglalkozó történészek utaltak, a szervezet 20 pontos programja a német náci párt programjának csaknem szó szerinti adaptációja volt.³²⁴ Az azonosulás nemcsak a programban, hanem a párt szimbólumaiban és külsőségeiben is megmutatkozott, így a horogkereszt és a barna ing átvételében, szervezeti felépítésében, vagyis a vezér feltétlen tiszteletében, „éljen Böszörmény” köszöntésében, a katonás hierarchiában és a rohamcsapatok szervezésében. Az önálló arculat kialakításának nehézségeiben kétségtelenül szerepet játszott a párt vezetőségének igen alacsony szellemi színvonala is. Böszörmény pártja még a nemzetiszocialista pártok közül is kirítt szélsőségeségével, demagógiájával és elképesztően alacsony intellektuális szintjével, programjával ezért a továbbiakban nem is foglalkozunk. Megválaszolatlan maradt ugyanakkor az a kérdés, hogy miért lehetett egy német munkások által Münchenben, 1920-ban megfogalmazott pártprogram alkalmas arra, hogy az 1930-as évek Magyarországon alföldi napszámosok, cselédek és mezőgazdasági munkások ezreit szólítsa meg, és tegye a párt követőjévé?

A Kaszásskeresztes Párt után létrejött Meskó-féle Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt használta először azt a szimbólumrendszert, amely a magyar nemzetiszocialista mozgalom jelképrendszerévé vált: a nyilaskereszt szimbolikát, a testvér megszólítást és a zöld inges, fekete egyenruhás formaruhát. Ennek programja kisebb változtatásokkal azonos volt a Böszörmény-párt programjával, ebből következően a német pártprogrammal. A különbség a mérsékeltabb és szalonképesebb megfogalmazásokban látható, szövege például került a nyílt antiszemita szövegeket, nem használta a „zsidó” kifejezést, csak jól felismerhetően írta körül ellenségképét.³²⁵ Az 1930-as évek második felében a Kaszásskeresztes Párt elvesztette politikai jelentőségét, és felbomlott, a Meskó-féle párt azonban az 1935. évi országgyűlési választásokon 13 jelöltet tudott indítani, majd többszöri név- és vezetőváltással az 1939-es választás egyik legerősebb nemzetiszocialista pártja lett, akkor már gr. Pálffy Fidél vezetésével, Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven. Programját eközben nem változtatta meg, az azonos volt az 1932-ben meghirdetett programmal.³²⁶

³²² Az NSDAP programja és világnézeti alapjai 37. (Eredeti kiadás: *Gottfried Feder: Das Programm der NSDAP und seine weltanschaulichen Grundgedanken*. München, 1933.) A DAP programjának elemzését lásd Ormos 1994. 63–64.

³²³ *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. 228–236. Vö. Szakács 1963.

³²⁴ Szakács 1989. 89.

³²⁵ *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. 268–273.

³²⁶ Paksy 2005. 110–112.

Az első magyar ihletésű nemzetiszocialista programot 1933 decemberében, Debrecenben dolgozta ki a Böszörmény-féle Kaszásskeresztes Pártból kivált Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártjának vezetősége.³²⁷ Ez a frakció 1933-ban egyesült a Festetics Sándor által ugyanebben az évben alapított Magyar Nemzeti Szocialista Párttal, s így ez lett a programjuk, Festetics tehát önálló tervezetet nem dolgozott ki. Ez a program már nem a német minta másolását jelentette, egyedi és igen részletes nemzetiszocialista programnak tekinthető.

Az 1930-as évek második felében több nemzetiszocialista párt is megalakult, így a Meizler Károly vezette Keresztény Nemzeti Szocialista Front, a Salló János,³²⁸ Rajniss Ferenc³²⁹ által szervezett Nemzeti Front, a legtekintélyesebbnek azonban a Szálasi Ferenc által alapított párt, illetve utódai tekinthetők. Bár Szálasi pártjai minden újjáalakuláskor új pártprogramot adtak ki, de erre azért volt szükség, mert az elődpártot hivatalosan betiltották. A hungarista mozgalom ideológiája ugyanakkor soha nem változott meg, Szálasi Ferenc az *Összetartás* 1938. évi számaiban Út és cél című cikksorozatában az 1933-ban megfogalmazott programját fejtette ki, többször szó szerinti ismétléssel, s ismeretes tény, hogy a Nyilaskeresztes Párt 1939 utáni parlamenti működésében és 1944-es rövid országzászlásának kormányzati rendeleteiben is ezek a nézetek fogalmazódtak meg. A hungarista mozgalom ezen túlmenően, vezérének köszönhetően új szintet hozott a szélsőjobb oldali mozgalmak történetébe, s ideológiáját olyan egyedi tartalommal telítette, amely minden ellentmondásossága ellenére képes volt a nemzetiszocialista eszmeiséget megújítani.³³⁰

Ezek a nemzetiszocialista irányultságú pártok azonos ideológiai alapon politizáltak, ahogy ezt Endre László egyik programadó cikkében is megfogalmazta: „Ennek a nagy láthatatlan, fajvédő és szocialista tábornak a látható pártjait, szervezeteit azonos eszmékör, azonos program vezérli.”³³¹ 1938 elejétől a szélsőjobb oldali sajtóban meg is jelent a Láthatatlan Párt elnevezés, amely a több különböző szervezetre oszlott nemzetiszocialista tábor eszmei egységét volt hivatott jelezni.

A pártok programjának és ideológiájának megismerésénél hangsúlyozni kell, hogy ezek a politikai szervezetek magukat nem pártként, hanem mozgalomként aposztrofálták, nézetük szerint Magyarországon „a nemzetiszocializmus nem politikai párt, hanem népmozgalom, ez a mozgalom nem egy adott politikai rendszert akar megdönteni, hanem a nemzet egész világfelfogását

³²⁷ *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. 303–313.

³²⁸ Salló János köztisztviselő, a Nemzeti Front alapítója. 1939-ben a *Virradat* című szélsőjobb oldali lap szerkesztője.

³²⁹ Rajniss Ferenc 1893-ban született Bátfán. Eredeti foglalkozása tanító, az 1930-as években az Országos Társadalombiztosító Intézet tisztviselője, majd újságíró. Sok országot bejárta. 1935-től képviselő a kormánypárt tagjaként, de radikális jobb oldali politikát képvisel. 1936-ban megalapította Salló Jánossal a Nemzeti Frontot.

³³⁰ Vö. Gyurgyák 2001. 452.

³³¹ Endre László: *Kitartás! Összetartás*, 1937. márc. 21. 3.

kívánja átalakítani”.³³² Ezt Szálasi Ferenc is egyértelműen megfogalmazta: „A hungarizmus ideológiai rendszer. A nemzetiszocialista világnézet magyar gyakorlata.”³³³ Ebből következően politikai cselekvésüket sem a pártprogram, hanem a szervezkedés és a társadalmi térhódítás igénye jellemezte, melynek érdekében mindent eszközt igénybe vettek.³³⁴ A hivatalos program ezen belül kizárólag a hatalomnak szólt, olyan kötelező formáságnak tekintették, amely szükséges a párt legális működéséhez, egyben természetesen kijelölte a párt helyét a nemzetiszocialista táboron belül. Félrevezető tehát, ha ezeknek a szélsőjobboldali pártoknak a tevékenységét kizárólag a programjaikon keresztül akarjuk megismerni és megérteni, ezek alapján ugyanis nem kapunk választ társadalmi térhódításuk valós okairól. A kérdés kapcsán Szálasi Ferenc anynyiban vehető külön megítélés alá – azon túl, hogy az ő programja elsősorban megfogalmazása miatt sajátos, egyedi vonásokkal bír –, hogy az ő pártjai esetében esett egybe leginkább a pártprogram és a mögötte álló ideológia.

A magyar nemzetiszocialista pártok programjának egyik állandó vezérgondolata a *közérdek az önérdek előtt* elv volt. Ez a szélsőséges politikai erők által előszeretettel hangoztatott megfogalmazás a közösség primátusát jelentette az egyéni érdekekkel és az individualizmussal szemben. Nézőpontjukban a „népközösség, mint természetből adott abszolútum” jelenik meg, amely meghatározza – meg kell, hogy határozza – az egyén látásmódját és magatartását.³³⁵ A közösséget ez esetben a magyar nemzetiszocializmus által meghatározott etnikai-faji keret alkotta, azaz a zsidóságon kívüli keresztény magyarországi társadalom, melybe egyaránt beletartozott a nagyobb presztízsű „turáni” és „árja” származás, de nem fogalmazott meg kirekesztést a szláv vagy román eredettel szemben sem.³³⁶

A közérdek az önérdek előtt elv legfontosabb mondanivalója azonban gazdasági vonatkozású volt, s a magyar nemzetiszocialista ideológia egyik központi, speciális gondolatát fogalmazta meg, a korlátozott magántulajdon elvét. E szerint a gazdasági termelésnek nem szabad kizárólag a piac törvényei szerint működnie, mert a gazdasági racionalitás számításait a „közérdek” szempontjainak felül kell írniuk. „Az ellentét, amely áthidalhatatlan a liberális kapitalista világfelfogás és a nemzeti szocialista világfelfogás között az alapelvben van, amely az emberi cselekvéseket a gazdasági és társadalmi életben irányítja. A liberális kapitalista világfelfogás szerint a gazdálkodás célja – a

³³² Festetics Sándor: Az új nemzeti mozgalom gazdasági irányelvei. *Mezőföld*, 1934. január 7. 1. „A magyar nemzetiszocialista mozgalom – magyar népmozgalom: tehát se nem fascizmus, se nem hitlerizmus.” Migray 1936. 3.

³³³ Szálasi 1954. 9.

³³⁴ Ahogy arra Ormos Mária is rámutatott, a 800 oldalas *Mein Kampf*-ban is csupán két oldal foglalkozik a párt programjával, s az is arról szól, hogy nem a tartalma a fontos, hanem a hit a mozgalom igazságában. Ormos 1994. 1197–1198.

³³⁵ Póczik 1993. 29.

³³⁶ „Mit értünk népi közösség alatt? A Magyar Nemzet testét képező turáni és árja származású, teljes jogú magyar állampolgárok testvéri életszövetségét.” Péchy 1937. 9.

korlátlan magánhaszon, s ennek megszerzési módja és eszköze a spekuláció, amely sohasem nézi a közérdeket, a társadalom, a nemzet javát. [...] A nemzeti szocialista világfelfogás a gazdálkodás célját – a köz anyagi és kulturális szükségleteinek lehető tökéletes kielégítésben látja. Eszköze: a termelő munka és a javak igazságos cseréje. Senki sem gazdagodhat a köz rovására spekuláció útján, senkisémet tehet szert nagy munkanélküli jövedelemre a termelő munka és a reálvagyon – a földbirtok – kárára. A liberális kapitalista gazdasági és társadalmi rend iránytűje az életben a profit, a nemzeti szocialista gazdasági és társadalmi rendé a közérdek és a közjó.”³³⁷ E nézet alapjául nézetük szerint a magyar történeti alkotmányosság, és – bármilyen különösen is hangzik – a Szent Korona-tan szolgált. E szerint a magyar társadalom minden ingó és ingatlan vagyona tulajdonképpen a Szent Korona tulajdona,³³⁸ „és mint ilyen, a Szent Korona hatalmával utaltatik egyeseknek, a Cél irányában közreműködőknek birtokába, vagyis nem korlátlanul”.³³⁹ Tehát a magyar nemzet minden tagja a Szent Koronától kapta javait, s mindaddig birtokolhatja, amíg az a nemzet üdvére válik. Abban a pillanatban, ahogy ennek nem tesz eleget, tulajdonától megfosztható. Tömör megfogalmazásban: „A Szent Korona elmélete szerint is: korlátozott magántulajdont akarunk”,³⁴⁰ és „A magyar nemzeti szocializmusnak a Szent Korona diktatúráját kell proklamálnia”.³⁴¹

Hogy az elméleti kinyilatkoztatáson mit értettek a konkrét gyakorlatban, arról Festetics Sándor egyik parlamenti interpellációja tudósít. Festetics 1935. december 4-én arról kérdezte az iparügyi minisztert, van-e tudomása arról, hogy a Transdanúbia vállalat tulajdonában lévő enyingi gőzmalmot veszteséges működés miatt bezárják, és 52 dolgozója elveszti munkahelyét. „Itt van éppen a fontos elvi kérdés, amelyre rá kívánok térni és ez az, hogy itt tipikus példáját látjuk a demoliberalis gazdasági rendszernek, ahol a vállalatok egyedül a haszon elvén alapulnak, de teljesen háttérbe szorul az úgynevezett szolgálati elv, vagyis az a nagy gondolat, amelyért a nemzetiszocializmus mindig küzdött és küzdeni fog, hogy t. i. egy ilyen vállalat elsősorban ne csak a maga hasznát nézze, hanem azt nézze, hogy üzemének fenntartásával a közérdeknek és a népnek tesz szolgálatot.”³⁴² Tehát egy működő üzem nem nézheti kizárólag a gazdasági termelés nyereségességét, azt összhangba kell hozni a társadalmi hasznosság elvével, e konkrét esetben úgy, hogy a nyereségesség rovására továbbra is foglalkoztatja munkásait.

³³⁷ Migray 1936. 14.

³³⁸ „Minden jognak, minden hatalomnak és minden tulajdonnak forrása a Szent Korona. A Szent Korona elméletében megtestesült a kollektívizmus nagy eszméje.” Némethy 1932. 6. Ugyanez más szerzőktől részletesen kifejtve: Kissházy Bulcsú: Korlátozott magántulajdon. *Új Népszava*, 1938. júl. 13. 5.

³³⁹ Meskó 1937. 103.

³⁴⁰ Uo. 107.

³⁴¹ Némethy 1932. 9.

³⁴² *Képviselőházi Napló*, 1935. december 4. 4. kötet, 379.

Ennek az új társadalmi-gazdasági rendnek a kialakítását a magántulajdoni viszonyokba való beavatkozással képzelték el, amelyet ugyancsak a történelmi alkotmányossággal kívántak legitimálni, s kiindulópontjául ismét csak a Szent Korona-tan szolgált. „A közérdek védelme szükségessé teszi tehát a nemzet élete irányítóinak azt a jogát, hogy mindennemű nagyüzembe imperatívve beavatkozhasanak akkor, ha ott a közérdek sérelme akár csak közvetve is előáll. A Magyar Nemzeti Szocialista Párt e sarkalatos alaptételét akkor is érvényesíteni kell, ha az merev ellentétben van a szabadverseny és a laissez-fair, laissez-passez-elv világszerte dédelgetett rendszerével. Alapvető tétele a magyar nemzeti szocializmusnak, hogy a nemzet pénzügyi felségjogát elsősorban a saját nemzeti értékei és ne a nemzetközi arany érdekében vesse latba” – írta Pálffy Fidél.³⁴³ Egy másik szerző szerint: „Szent István egyike, sőt legelsője azoknak a magyar példaképeknek, akiből erőt, hitet, sőt ami ennél is fontosabb: történelmi jogalapot meríthetünk a köz érdekében foganatosítandó alkotásra.”³⁴⁴

Szállasi Ferenc a fenti elméletet a szociálnacionálé kitételrel definiálta, mely az ő kissé bonyolult megfogalmazásában a következőket jelentette: „Az egy ember által összehalmozott tőkének van egy határa, melyen felül a tőke már nem egyetlen egy ember munkájának a gyümölcse, hanem a tőke felhalmozódáshoz a munkások tömege a termeléssel, az állampolgárok milliói a fogyasztással, az állam pedig a termelés, fogyasztás és haszon élvezetének a nemzet akaratóból történő biztosításával járul hozzá. Az államnak tehát joga van ahhoz és kötelessége, hogy az így közös erővel felhalmozott tőke élvezetébe szabályosan befolyást gyakoroljon és a tőke áldásos hasznából az összegyűjtésben résztvevőknek is megfelelő részt juttasson oly módon, hogy ez a részjuttatás a köz érdekeit szolgálja.”³⁴⁵

Ezek a megfogalmazások tehát azt jelentik, hogy a nemzetiszocialista állam sajátos gazdaságpolitikai céljai elérése érdekében a tulajdoni viszonyokba is beavatkozott volna, azaz hatalmi nyomással kényszerítette volna ki a kapitalista, piaci viszonyok megváltoztatását, s építette volna ki sajátos gazdasági-társadalmi rendszerét. Erre azért is szükség volt, mert nézetük szerint a liberális-kapitalista világ, minden velejárójával, így a demokráciával, parlamentarizmussal együtt alkalmatlan eszköz a társadalmi konfliktusok megoldására. „A jelenlegi liberális kapitalista gazdasági és társadalmi rend megbukott, s egy újnak, egy jobbnak, egy igazságosabb gazdasági rendnek kell jönnie. A javak elosztását az egyéni haszon és az egyéni tulajdon alapján álló liberális kapitalizmus igazságosan, helyesen és a köz érdekében elosztani nem tudja, –

de nem is akarja. Ez a kiindulási oka a jelenlegi nyomornak, munkanélküliségnek.”³⁴⁶ Ennek a helyzetnek a megoldását tehát a korlátozott magántulajdonon alapuló gazdasági rendszer jelentette elképzeléseikben.

A szélsőjobb oldali szerzők körvonalazták a nemzetiszocialista állam politikai kereteit is, melyek gyökereit a múltban találták meg. Ez vezet el ideológiájuk következő fontos eleméhez, a *magyar történelmi alkotmányosság visszaállításának* gondolatához. Nem titkolták, hogy a nyilaskeresztes mozgalom olasz és német minta alapján indult meg, azonban úgy látták, hogy a fasizmus egy olyan civilizációnak az alapja, amely új korszakot hoz az európai történelemben. Nézetük szerint a feudalizmust felváltó liberalizmusnak elérkezett a vége, új világrend van kialakulóban: a nemzeti szocializmus. „Ez az összeomló civilizáció az a társadalmi és politikai rendszer, amely Európában a francia forradalommal kezdődött 1789-ben (minálunk 1848-ban), és egészen mostanáig tartott. A korszak teremtette meg azt a liberális-parlamentáris rendszert, amely a hűbéri rendszert váltotta fel.”³⁴⁷ Az új világrendnek vannak bizonyos közös alapelvei – ebből következően nem érezték problémásnak a német pártprogram átvételét –, azonban végül minden országnak a saját hagyományai alapján kell kialakítani a nemzetiszocialista rendszert. Így a nyilaskeresztes mozgalom is – hangsúlyozták cikkeikben – az ősi magyar alkotmányosságon alapul. Sőt, fejtette ki Pálffy Fidél, valójában a nyilaskeresztes mozgalom áll az ősi magyar alkotmányosság talaján, az ország az, amely egy ideje letért róla.³⁴⁸ „A liberalizmus meghamisította magyar alkotmány helyébe az ősit kívánjuk, időszerű újításokkal kiegészítve. Mi állunk az ősi alkotmány alapján, nem ellenfeleink!” – írta ifj. Meskó is.³⁴⁹ A magyar alkotmányosság alapjait nézetük szerint ugyanis a vérszerződés, a Szent Korona-tan, a királyi törvények és felségjogok rendszere alkotja, s természetesen az államalapító keresztény világnézet.

A Szent Korona-tan szerint a nemzet egyenlő az állammal, sőt az tartja kezében a „közösség legfőbb tulajdonjogát is” – ahogy azt láttuk a korlátozott magántulajdon esetében. 1848 előtt a király és a nemesség alkotta a nemzetet, utána a „magyar népegész”. Ebbe a „népegészbe” azonban a liberalizmusnak köszönhetően idegen elemek kerültek bele, a nemzet „bebocsátotta államunk fájába a szút”, és ezzel letérítette az országot a liberalizmussal az alkotmányosság útjáról. „A gazdasági sors, a szabad verseny, a katonai és pénzügyi ellenőrzés, banktitok, kivitel-behozatal, kamatmarzs, ezek a mai kor lélek nélküli jegyei a fajkeveredettségek degeneráltságának e gyalázatos korszakában.”³⁵⁰

³⁴⁶ Némethy 1932. 3–4.

³⁴⁷ Festetics Sándor: Ami engem igazol! *Mezőföld*, 1933. aug. 27. 1.

³⁴⁸ Pálffy Fidél: Alkotmányosság. *Mezőföld*, 1934. jún. 10. 1.

³⁴⁹ Meskó 1937. 164. Apja, a nyilaskeresztes pártot alapító Meskó Zoltán már 1930-ban így írt: „Lássuk végre azt a férfit, aki visszavarázsol a múltból legalább egy kis darabot.” Meskó Zoltán: Hol az elhivatott férfiú? *Nemzeti Élet*, 1930. ápr. 20. 1.

³⁵⁰ Pálffy Fidél: Alkotmányosság. *Mezőföld*, 1934. jún. 10. 1.

³⁴³ Pálffy 1933/b.

³⁴⁴ M. K.: Első és legnagyobb diktátorunk és a magyar nemzetiszocializmus. *Kitartás*, 1937/7. 1.

³⁴⁵ Szálasi 1933. 11. A szöveg csaknem szó szerint megismételve: Szálasi–Széchenyi L.: Út és cél. A Hungarizmus nemzetgazdasági vonatkozásai. III. *Összetartás*, 1938. jún. 5. 3. Vö. Lackó 1966. 49–50.

Nézetük alátámasztására hozták fel példának a modern gazdaság egyik legfontosabb intézményét, a tőzsdét, hiszen ott részvények formájában, név nélkül cserélnek gazdát a vagyonok. Holott a magyar alkotmányosság fontos eleme az ősiség, a név nélküli vagyon elveszti legitimitását. A nyilaskeresztes mozgalom ezért az ősi magyar alkotmányosság alapján kívánta a nemzetiszocialista államot felépíteni.

Szálasi elméleti rendszerében ezek a nézetek érhetők tetten a legnehezebben, ő ugyanis teljesen új gondolatsort vezetett be, melyet a következőképpen lehet körvonalazni. A magyar állam 1867-ig fel tudta építeni az államot a nyugati államépítési modellek, minták alapján, amire kizárólag egyedül volt képes a Kárpát-medence népei közül. Egy nagyon fontos tényezőben elmaradt azonban a nyugati államokhoz képest. Nyugaton az államok „erkölcsileg, szellemileg, anyagilag, vérségi származás és nyelviség szempontjából belső egységüket már elérték, rendszerátültetéseknél tehát csupán belső életük erőteljesítőinek egymásra hatását, vagy egymáshoz való viszonyát kellett csak megváltoztatniuk, már egységes nemzetként szerveződtek, ha kezdetleges formában is, de egységes nemzeti akaratot tudtak kifejezésre juttatni. Állami célkitűzéseikben nemzetük egységes erő kifejtését biztosítani tudták, az államhatalom célkitűzéseit a nemzet nemcsak elfogadta, hanem magáévá is tette és az államhatalom akaratának és irányításának megfelelően tudatosan végre is hajtotta, az államcél és nemzeti cél minden kialakult és elfogadott rendszerben egy tudott lenni.”³⁵¹ Ezzel szemben Magyarország ki tudta ugyan építeni a nyugati mintájú államot „anélkül azonban, hogy az államiságunkat képező népcsaládokat az államiság szerves részévé tudta volna tenni”. Népcsaládok fogalmán Szálasi a történelmi Magyarország területén élő nemzetiségeket értette. Fontos tehát, hogy nézete szerint e népcsaládok *együtt* alkották a történelmi magyar birodalmat. A lemaradásból, illetve az eltérő helyzetből a történelem során több súlyos következmény származott. Az egyik, hogy a különböző külső támadó erők kijátszhatták egymás ellen ezeket a népcsaládokat. Súlyosabb következmény volt azonban az, hogy „nem tudtunk Hazát adni és e Hazában Hont a népcsaládoknak”. Ez volt az a legfontosabb különbség, amely a magyar államképződményt a nyugati államoktól elválasztotta. Szálasi megfogalmazásában: „Mi magyarok nem a Haza valóságát építettük meg, hanem csupán ennek hatalmi keretét az államot.” Ezek után érthető, ha a különböző népcsaládok oda igyekeznek, ahol a „Haza és az állam egy”. Csakhogy ez a széthúzás nem következhet be, Szálasi szerint ugyanis a Kárpát-medence olyan földrajzi egységet képez, amely részekre tagolva életképtelen. A népcsaládok olyan szimbiózisban élnek, melyből ha az egyik kiszakad, az összes elpusztul. „Az egyes népcsaládok tájrészlet szerint helyezkedtek el. A szláv népcsaládok a hegyvidéki, a német népcsaládok a dombvidéki, a román népcsaládok az alpesi jellegű hegyvidéki, a magyar népcsaládok a síksági területeken kaptak

³⁵¹ Szálasi–Széchenyi L.: Út és cél. A Hungarizmus és a nép. A népcsaládi és kisebbségi kérdés. *Összetartás*, 1938. máj. 8. 1.

biztos talajt sajátos népi életformáik kialakításához.” „Egymásra utaltságuk nem vitás.” Mindebből következik, hogy a Kárpát-medence egységét helyre kell állítani. A Kárpát-medence, azaz a történelmi Magyarország Részföldrre oszlik. Központi, legnagyobb, magyarok lakta területe a Magyarföld, a Felvidék a Tótföld, Kárpátalja a Ruténföld, Erdély az Erdélyföld, a burgenlandi nyugat-dunántúli régió a Nyugat-Gyepű nevet kapta Szálasi elképzeléseiben, melyhez hatodikként a Horvát-Szlavónföld járult. Ezek egyesülése hozza létre a Hungária Egyesült Földeket, amely tulajdonképpen a történelmi Magyarországgal azonos. Ennek restaurálása Szálasi szerint kizárólag a hungarizmus jegyében történhet meg, mert csak ennek keretei tudják biztosítani a népcsaládok harmonikus együttélését. Szálasi tehát nem a terület történeti hagyományaiból indult ki, hanem az „Isten-adta földrajzi, erőforrás- és népi viszonyok” szükségszerűségéből, melyek „Örökérvényűek, Örökkovászok, Örökmesgyék és Örökutak, melyeken az Ősföld népeinek haladniok, államiságuknak épülnie kell”, s melyen „emberi erő nem változtathat, nem téphet szét”.³⁵²

A népcsaládok együttműködésük eredményeként végül el fognak jutni a magasabb szintű „hungarisztikus” kultúrába. A megvalósult hungarista államban létrejön az állam és a nemzet egysége, az államcél és a nemzeti cél eggyé válik. „A hungarista állam biztosítja az államépítő közerkölcsöt, a közjót”, valamint „megbonthatatlan népi egységbe” kovácsolja „a nemzettartó parasztot, a nemzetépítő munkást, a nemzetvezető értelmiséget és a nemzetvédő katonát”.³⁵³ Ugyanakkor Szálasi programjai hangsúlyozták történeti elkötelezettségüket is: „A Hungarizmus az évezredek magyar apostoli királyság eszméjének alapján áll.”³⁵⁴ 1938-as bírósági tárgyalásán pedig a következőket mondta az utolsó szó jogán: „A vád ellenem, hogy az ezeréves alkotmány ellen török. Ez nem igaz. Én az 1848 és 1867 óta megváltoztatott alkotmány ellen harcolok, ez ellen török.”³⁵⁵ Látható tehát, hogy Szálasi felfogása is pontosan illeszkedett a történeti alkotmányosság visszaállítását célként kitűző nemzetiszocialista elképzelésekbe.

A politikai berendezkedés kapcsán kell kitérni az állam irányításának általuk elképzelt módjára is, mely a liberalizmus szülte parlamentarizmus elvetését, de megint csak nem új rendszer kiépítését, hanem egy régi visszaállítását jelentette. „A liberalizmust és annak szülötteit: a kapitalizmust, szociáldemokráciát, kommunizmust, egyéni szabadságot (individualizmust), parlamentarizmust, korrupciót és egyéb történelmi szennyet” a nemzeti államoknak – Olaszország és Németország után Magyarországnak is – le kell győzniük és vissza kell térni „történelmük és fajuk ősi, évszázados állam- és társadalomalkotó formáihoz és alaptételeihez”.³⁵⁶ Ez az államirányítás forma a *vezérelv*. Definí-

³⁵² *Magyarországi pártprogramok 1919–1944.* 323.

³⁵³ Szálasi–Széchenyi L.: Út és cél. A Hungarizmus és a nép i. m. 1–2.

³⁵⁴ *Magyarországi pártprogramok 1919–1944.* 373.

³⁵⁵ *Összetartás*, 1938. júl. 9. 1. A lap első oldalán Szálasi portré látható.

³⁵⁶ Machay Károly: Nem „vezér” -elv, hanem „fő” -elv! *Kitartás*, 2 1937/1. 3.

ciójuk szerint a nemzetiszocialista állam nem azonos sem a diktatúrával, sem a monarchiával.³⁵⁷ Az élén álló vezér esetében ugyanis hatalmának forrása a népben rejlik, míg a másik két esetben egy „népen kívül álló” hatalom kezében van. A diktátor teljhatalmú, de felelőtlen egyén, ezzel szemben a vezér teljhatalmú és felelős egyén, hiszen felhatalmazását a néptől kapta, s tetteivel el kell számolni. Ezért nem lehet például Magyarországon a vezér Gömbös Gyula – hangsúlyozták –, ő legfeljebb diktátor lehet. Gömbös ugyanis vezér akar lenni, hogy majd azután hozza létre a nemzeti egységet. Ezzel szemben a nemzeti szocializmusban a nemzeti egység emeli magasba a vezért. Gömbös már csak azért sem lehet vezér – írta Festetics –, mert a nemzetnek már van vezére, Horthy Miklós személyében. Tehát a vezér csak az lehet, akit a nemzet egyöntetű lelkesedése emel ebbe a méltóságba. A vezér nem uralkodik, hanem megtestesíti az egységes társadalmi akaratot. Az ő szerepe hatalomra kerülése után az, hogy hatalmával élve, végrehajtsa a nemzetiszocialista állam kiépítését, amely megszünteti az ellenérdekelt politikai erők működését is. Ebből következően megszűnik a különböző társadalmi rétegek érdekartikulációja, így a hagyományos értelemben vett politika is véget ér. Ebben a rendszerben tehát nincs szükség politikusokra, ezért írta Szálasi erről a kérdésről: A politika „alkotóelemei az állam történelem-, földrajz-, erőforrás-, nép- és társadalomjogi helyzete, valamint egyetlen koponya, mely a tények helyes felismerése alapján” irányítja az államot. Ő az egyetlen politikus az államban, a „vezetőpolitikus, aki egyetemlegesen intézi az államéletet”, „ő tervezi, szerkeszti és állítja munkába az államgépezetet”.³⁵⁸ Az 1930-as évek Magyarországon a nemzeti-szocialista pártok Horthy vezéri szerepét hangzottatták, mellyel a legális működés feltételeit is igyekeztek biztosítani.³⁵⁹

Mindezek mellett a vezérelvet is a történeti magyar alkotmányosságból vették le és igazolták: „A fő-elv speciálisan magyar, ősi, uralmi és tekintélyi

³⁵⁷ Gróf Festetics Sándor: Egy eldőrdült lövés. *Mezőföld*, 1933. okt. 8. 1–2., Uő: Eckhardt Tibor és a vezéri elv. *Mezőföld*, 1934. márc. 18. 3.

³⁵⁸ *Magyarországi pártprogramok 1919–1944.* 321–322.

³⁵⁹ A nemzeti szocialista mozgalom lelkesen ünnepelte Horthy Miklós kormányzót a legnagyobb magyar testvér! *Pesti Újság*, 1933. dec. 10. Teljes 1–2. oldalas cikk, Horthy fényképével; Hadak útján. *Mezőföld*, 1933. dec. 31. 1. egész oldalas cikk fényképpel. Ezt Meskó parlamenti beszédeiben is többször világossá tette, így Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom ideiglenes rendezéséről szóló 1920. I. tc. módosításának vitája során is, melyet pártja nevében elfogadott, hogy ezzel is kifejezze „a nemzeti szociális magyar népmozgalom részéről annak a meleg szeretetnek, határtalan tiszteletnek és hűségnek” a kinyilvánítását, mellyel a „kormányzó úr személye iránt” viseltetnek. Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XVII. Bp. 1933. (Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Napló. XVII. 595.) (1933. július 7-i ülés). Vö. Meskó audienciáját a kormányzónál, valamint 1934. februári, a Vigadóban elmondott beszédét: Országos nemzeti szocialista nagygyűlés a fővárosban. *Pesti Újság*, 1933. nov. 12. 2. A debreceni pártszervezet még azt a végzetes ballépést is elkövette, hogy 1937 novemberében Horthyt egy nyilas nagygyűlésen I. Miklós néven királynak kiáltotta ki.

fogalom. Már az ősmagyarok is törzsfők irányítása alatt harcoltak és veszélyek idején »főt«, fejedelmet emeltek maguk fölé.”³⁶⁰ A magyar történeti hagyományt példák sokaságával igyekeztek igazolni, az Árpád által vezetett honfoglaló törzsektől kezdve Szent István államalapításán és Mátyás rendteremtésén át egészen a Horthy „vezér által a biztos pusztulástól megmentett” trianoni Magyarorszáig. A „vezéri gondolat, tehát magyar gondolat” szűrték le a konzekvenciát.³⁶¹ Hangsúlyozta ezt a hungarista program is: „A magyar nemzeti-szocializmus megvalósítja az ősi magyar népi és nemzetvezéri elvet.”³⁶²

A szélsőjobboldal történelemszemlélete kapcsán kell kitérni a nemzeti-szocialista szimbólumrendszer szerepére is, melynek legfontosabb jelképe, a nyilaskereszt nézetük szerint egyszerre ötvözte az ősi magyarság, a lovas nomád nép szellemiségét és a harcos kereszténységet. („Hangom az urali hegyek visszhangja és a csodaszarvast üző harcosok riogatása. [...] Jöttem a nyíllal, amelyet Rómában keresztbe tettem, amelynek tanításait befogadtam, de a nyílam négy hegyét megtartottam.”³⁶³) Elképzeléseikben a honfoglalástól a 13. századig tartó Árpád-kor kiemelt jelentőséggel bírt, hiszen a magyar nép ekkor foglalta el hazáját, ekkor alakult ki a magyar állam történeti határa és ezer éves rendje, ekkor vette fel a kereszténységet, amely biztosította a fennmaradását, ekkor születtek meg az alkotmányosságának alapjait alkotó törvények, s formálódtak ki a magyar társadalom alapvető jellemvonásai, melyet idegen etnikum (faj) beolvadása még nem zavart meg. „István királyra várt az a történelmi nehéz szerep, hogy a magyarságot helyhez kösse, rendszerbe kényszerítse, kereszténnyé tegye, és kibékítse a gyűlölködő Európával. Szent Istvánnak van sok mondanivalója 1000 év távlatából a magyar nemzetiszocializmusnak is. [...] Mi, magyar nemzetiszocialisták, késői magyarok, teljesen hasonló problémák előtt állunk. Széteső, szervezetlen, meghasonlott, ezerfelé húzó, civakodó nemzet, amely fölött bölcsen és okosan, de erős kézzel kell uralkodni. A nemzetet újra szerves egésszé kell kiépíteni. A külső és belső ellenségeket irgalmatlanul letörni. Újjáépíteni a társadalmat, kultúrát, gazdaságot, mindent.”³⁶⁴ „A nyilaskereszteseknek ezzel az értelmezésével azt akarják kifejezésre juttatni, hogy a nyilasmozgalom szellemi rokona és egyenestől folytatása e nagy történelmi magyarok nemzeti politikájának.”³⁶⁵ A szélsőjobb-

³⁶⁰ *Kitartás*, 1937/1. 3.

³⁶¹ Festetics Sándor: Egy emlék és egy gondolat. *Mezőföld*, 1934. szept. 2. 2. „A liberális polgárállam helyébe az állandósított honvédelmi forradalom, a totális nemzetszervezet, a nemzetiszocialista katonaállam, az ősi magyar vezéri elv és az ősi magyar katonaeszmény kell lépjen!” Szálasi Ferenc bejelentette a budai Vigadóban, hogy a nemzetiszocialista mozgalom a hatalom átvételére törekszik. *Virradat*, 1937. okt. 25. 5. Málnási Ödön beszéde a nyilas nagygyűlésen.

³⁶² *Magyarországi pártprogramok 1919–1944.* 373.

³⁶³ *Nemzeti Harc*, 1937. nov. 1. 2.

³⁶⁴ *Kitartás*, 1937/7. 1.

³⁶⁵ Machay Károly: *Tisztázni a jelvények és világnézetek kérdését!* H. és év nélkül. (Brosúra 1940 körül)

oldal szemében tehát az Árpád-kori szimbolika jóval nagyobb jelentőséggel bírt, mert megjelenítette az egységes és romlatlan magyar nemzetet, az ereje teljében lévő magyar államot, sőt felvillantotta annak az idealizált világnak a képét is, amelynek eljöveteleért, megvalósításáért a mozgalmuk küzdött. Ezt a kérdést talán Festetics Sándor mondatai világítják meg a legjobban: „Egyszer egy társaságban fehér papíron, színes ceruzákkal felrajzoltam a régi magyar zászlót, az Árpádok zászlaját. Azt a zászlót, amelyen váltakozó piros és fehér csíkokon büszke arany oroszlánok sétálnak keletről nyugat felé. Azt a zászlót, amely mindenütt ott lobogott a rónaságon és a bércek tetején egyaránt, amikor őseink Nyugat-Magyarországot megalkották, amikor tiszteltté és félelmetessé tették hazánkat, a Fekete tengertől egészen az Atlanti óceánig. Azután megkérdeztem a jelen lévőktől, hogy micsoda zászló az. Nem tudta megmondani senki. [...] Azóta ez a kis élmény eltávolíthatatlan nyomot hagyott maga után az én emlékezetemben, mert mindennél világosabban rámutatott arra, hogy az eleven összeköttetés a régi és az új haza között teljesen megszakadt. Ez a kis esemény világosan élénk varázsolja azt az igazságot, hogy idegen emberek, idegen jelszavak és idegen eszmék befolyása alatt mennyire elkalandozott már ez a nemzet a honalapító ősök által kijelölt utakról. A honalapító régi Árpádok Magyarországa és a mai Magyarország között, a 19. század demo-liberális eszméinek lélekbonító hatása alatt, megszűnt minden eleven kapcsolat, lelki hasonlóság és közösség.”³⁶⁶

Gondolatmenetükben azonban nemcsak a történeti alkotmányosság restaurációjára helyeztek hangsúlyt, hanem a *magyar nemzetkarakter megőrzésére* is. Ezen a magyar társadalom évszázados rendjének, normáinak és szokásainak az összességét értették, s harcot hirdettek az ezt romboló „destruktív” mentalitás és magatartás ellen. „*Világosan látható, hogy van egy magyarul írott álkultúra, mely zűlleszteni igyekszik a magyarság erkölcsi érzékét, mely a szabadszerelem, a cinikus nemzetköziség és istentagadás irányába igyekszik terelni a magyarságot.*”³⁶⁷

Mindez jól látható a szélsőjobboldalnak a *földkérdéshez* és a *keresztény valláshoz* való viszonyulása kapcsán. A magyar nemzetkarakter jellemző vonása nézetük szerint ugyanis a földművelő életforma, amelynek támogatását a nyilasok is a konzervatív agrárius hagyományok alapján követelték. „Gazdasági életünk alapját mezőgazdálkodásunk képezi. Erre épül fel, mint a szilárd és megváltoztathatatlan földrajzi és erőforrás adottságok által előírt és felépített pillérekre, egész gazdasági életünk” – írta Szálasi.³⁶⁸ Bár nyíltan vállalták a szegényparasztság érdekeinek képviselését, mégis igen óvatosan fogalmaztak a földreformról.³⁶⁹ Nézetük szerint a nemzeti szocialista földbirtok-politika

³⁶⁶ Új irányok felé 3.

³⁶⁷ Dr. Oláh Ernő beszéde. (*A mezőberényi első nyilas nagygyűlésen elhangzott beszédek*) 9.

³⁶⁸ Szálasi 1933. 18. Idézi Lackó 1966. 50.

³⁶⁹ Lackó 1966. 37–38.

elveit, a „belenyúlás mérvét, a közérdek határozza meg”.³⁷⁰ A cél tehát nem az, hogy „megnyugtassanak bizonyos néprétegeket”, hanem a „nemzet és a magyar faj érdeke, a termelés és a fogyasztás fokozása, a magyar nép életstandardjának általános emelése”.³⁷¹ „Nem a kis, 4-5-6 holdas törpebirtokok számát kell szaporítani.”³⁷² A földbirtokrendszer átalakításához „csak a zsidó nagybirtokosok, idegen állampolgárok kezén lévő birtoktesteket lehetne felhasználni”. Magyar földbirtokos földjéhez csak büntetésből lehetne hozzányúlni, például akkor, ha zsidó bérlőnek adta ki a birtokát.³⁷³

A földbirtokrendszer szempontjából is tehát minél többet meg kell őrizni a magyar hagyományokból, átalakítását pedig összhangba kell hozni a gazdasági termelés hatékonyabbá tételével, ebből a szempontból a mezőgazdasági termelés zsidótlantítása mind a két feltételnek megfelel. A két cél közül azonban a termelés fokozása prioritást élvezett, hiszen militarista mozgalomként háborúra készültek, melynek előfeltételét a gazdasági termelés fokozása jelentette. „A földbirtok felosztása útján egy lépést sem tehetünk a szociális igazság felé, ha kiderül, hogy a földbirtok mechanikus, pusztán nagyság szerinti felaprózásával az első feltételt, a többtermelést nem szolgáljuk. Sőt, ha kiderül, hogy az ilyen földosztással az össztermelés mennyiségét csökkentjük és minőségét rontjuk, az ilyen földosztás foganatosításával a legsúlyosabban vétkezünk a nemzet egyetemes érdekei ellen.”³⁷⁴ Szálasi a földkérdés kapcsán semmilyen konkrét elképzelést nem fogalmazott meg, csupán a gyakran hangoztatott, jelszóként is használatos kitételt, mely szerint a hungarizmus „nem földműveléssel rendelkező alacsony fokú iparállamot, hanem iparral rendelkező magas fokú földművelőállamot szervez”.³⁷⁵ Programjában ugyanakkor olyan szélsőséges agrárius követelések is helyet kaptak, mint „a mezőgazdasági ipar felépítése az 1920 óta felburjánzott, mesterségesen táplált és fejlesztett iparágak rovására, ezeknek teljes megszüntetésével”, sőt támogatni kívánták „a középnemesség visszatelepítését, a paraszttelépítést, az ipari munkások röghöz kötését telepítéssel” is!³⁷⁶ Ezek voltak az okai tehát annak, hogy egyetlen nemzetiszocialista párt sem állt elő forradalmi földbirtokreform gondolattal, holott választóik jelentős részét képezte a földnélküli vagy törpebirtokos parasztság.

³⁷⁰ Pálffy Fidél: Nemzeti szocialista földbirtokpolitika. *Mezőföld*, 1933. dec. 31. 2.

³⁷¹ Uo.

³⁷² Horváth Lajos: A Horogkereszt programja: a földnélküli kisgazda társadalmat újabb földbirtokreform útján 25-30-50 holdas örökbérletre kell juttatni. *Pesti Újság*, 1932. júl. 17. 3.

³⁷³ Uo.

³⁷⁴ Vágó 1939. 101.

³⁷⁵ *Magyarországi pártprogramok 1919–1944.* 374. Ugyanez a NAP programjában: „Iparral rendelkező, magas fokon álló parasztállamot akarunk, nem paraszttal rendelkező, alacsonyfokú iparállamot.” Uo. 326.

³⁷⁶ *Magyarországi pártprogramok 1919–1944.* 329.

A nemzetkarakter megóvásának gondolati sorába illeszkedik a kereszténység kérdése is, amely az államalapításkor biztosította a magyarság fennmaradását és az európai, vagyis értelmezésükben a germán-keresztény kultúrkörbe való betagozódást. Hangsúlyozták a kereszténységnek a magyar kultúra kialakulásában játszott megkerülhetetlen szerepét és jelentőségét, s a 19–20. századra ebből következő „keresztény erkölcsű” nemzeti karakterét (amely szemben áll a „szemita erkölccsel”). Ugyanakkor értelmezésükben a keresztény-magyarság kitétel elsősorban a hagyományos politikai kirekesztést jelentette, olyan gyűjtőfogalmat, amely tökéletesen kielégítette a „nem zsidók” körének behatárolását. Ezt bizonyítja az is, hogy határozottan kerültek minden felekezeti kérdést, azaz a katolikus-protestáns – a Horthy-korban sok feszültséget okozó – ellentétlen példásan felül tudtak emelkedni.

Ezen túlmenően világnézeti alapnak is tekintették a keresztény származást, amely meghatározza az egyén világnézetét, cselekvését, magatartását a „keresztény erkölcs” alapján. Szálasi szerint ennek az életformának a legtökéletesebb válfaja a nemzetiszocializmus: „A magyar nemzeti szocializmus el- és szétválaszthatatlan Krisztus tanától” – írta, s a vallási meggyőződés és a nemzeti érzés kiegészíti egymást.

A magyar keresztény-nemzeti fundamentalizmus alapvető tézise alkotta nézeteik következő sarkalatos elemét: a *liberalizmusellenességet* és az *anti-kapitalizmust*. Ennek magyarázatára már nem is kell részletesen kitérni, hiszen a nézetelemek összetevői már a századforduló óta jelen voltak, a nyilasok korlátozott magántulajdon elmélete pedig új alternatívát kínált a liberális kapitalizmussal szemben. A korábbi megnyilatkozások alkották az alapot, amelyet a nemzetiszocializmus is átvett, így az ipari termelés és a kereskedelem alárendelését a mezőgazdaságnak, a mentalitásbeli különbségek hangsúlyozásával: a zsidó-kapitalista racionalizált, profitorientált gazdálkodás és a hagyományos keresztény felfogásnak megfelelő céhes és patriarchális-paternalista mentalitás összeegyeztethetlenségét, mely mellett a legnegatívabb tendenciának az anyagi nyereszkesedés, a spekuláció (tőzsde, kockázatos gazdasági vállalkozás stb.) „keresztényietlen”, már vázolt nemzetkarakter-romboló, destruktív magatartásformáját vélték. Az így keletkezett társadalmi igazságtalanságok mögött ők is az individualizmus túlhajtásait vélték felfedezni, melynek megoldásához az „ösmagyar államszervezet” jelentette a hivatkozási alapot.³⁷⁷

A kapitalizmus általuk vélt kártételeit és a magyar milliók nyomorának összefoglaló nemzetiszocialista értelmezését idézzük fel az egyik példának választott nyilas lap vezércikéből: „Mindez azért van így Magyar Dolgozó, mert egy sötét hatalom: a nemzetközi nagytőke, – amelynek a karmai között vergődik szerencsétlen országunk – nem tekint sem Istent, sem embert, hanem ördögi lelkiismeretlenséggel szipolyozza nemzetünk elcsigázott testét, és zsákmányolja ki szemérmetlen nyíltsággal a dolgozó magyar milliókat. A kartellekben központosult nemzetközi nagytőke fosztogatja a névleg önálló

³⁷⁷ Gergely 1977. 107.

kisiparost, kiskereskedőt. A nemzetközi nagytőke beékelődik a termelő és a fogyasztó közé mint közvetítő kereskedelem és a legkisebb faluig, mondhatni minden egyes tanyáig elérő csápjaival élősködik a magyar mezőgazdaság testén. A gazda eladósodik, mind mélyebben süllyed az eladósodás hínárjába, amelybe akkor lépett bele, amikor a nagytőke zsoldjában álló gazdaságpolitikuskok tanácsára többtermelésbe kezdett, beruházásokat eszközölt (traktorok stb.), megterhelte birtokát, és most, az egyharmadára zuhant terményárak mellett teljességgel képtelen eleget tenni fizetési kötelezettségének és lassan-lassan a nemzetközi banktőke rabszolgája lesz.”³⁷⁸ A kapitalizmus következtében alakul ki az új társadalmi rend, amelyben a keresztény termelők és gazdálkodók a nagytőke kamatrabszolgáivá válnak, azaz a felvett kölcsönök és adósságok miatt tönkremennek, vagy a bankok függőségébe kerülnek.³⁷⁹ (A kamatrabszolgaság állandóan ismétlődő, kedvelt kifejezése volt a szélsőjobboldalnak, mely a magyarban korábban használatos uzsorát váltotta föl német hatásra.) Ezek a könnyen érthető nézetek gyorsan népszerűvé váltak, s különösen alkalmasak voltak arra, hogy megszólítsák a gazdasági világválság hatására nehéz helyzetbe került társadalmi rétegeket, és a nemzetiszocialista pártok követőivé tegyék őket.

Meg kell vizsgálnunk a nemzetiszocialista pártok viszonyát a korabeli munkásmozgalmhoz és a baloldali pártokhoz. Ezzel kapcsolatban nem meglepő a megállapítás, amely szerint a *baloldal-ellenesség* létezésüknek egyik sarkalatos eleme volt. A német náci párt is mint munkáspárt szerveződött meg, s Magyarországon 1919 után a jobboldali törekvések egyik vezérmotívuma volt, hogy megpróbálták a munkásságot a baloldali irányultságú szakszervezetek és a szociáldemokrata párt befolyása alól kivonni. Ebben a kísérletben a keresztényszocialista szerveződések jártak élen, de ugyanerre tettek kísérletet a különböző szélsőjobboldali csoportok is, a baloldali munkásszervezetek tagságát szerették volna a „nemzeti társadalom” számára, azaz a saját ügyüknek megnyerni. A szélsőjobboldal ideológiájában a baloldali munkásmozgalmat egyébként úgy szerepelt, mint a zsidóság fegyvere a keresztény társadalmak bomlásának elősegítésére és a hatalom megszerzésére. Erre kézenfekvő példának kínálkozott a Tanácsköztársaság vezetőségében a zsidó származású személyek felülreprezentáltsága, amely igazolta a hipotézist, vagyis a munkásmozgalmat zsidó irányítotttságot.

Mindezen túlmenően hangsúlyozni kell, hogy a baloldali munkásmozgalommal nem azért álltak szemben, mert azt a sajátjuktól jelentősen eltérő, el-

³⁷⁸ Nemzeti szocializmus. *Holnap*, 1934. áprilisi szám, 1–2. „Kizárólag a liberál-kapitalista rendszer az oka, hogy mezőgazdasági állam létünkre népünk legértékesebb része éhezik” – foglalta össze ugyanezt Szálasi pártjának kiáltványa, lásd Szálasi–Széchenyi: „A Magyar Nemzeti Szocialista Párt” – Jelképes Nemzetségek. *Összetartás*, 1938. jan. 30. 11.

³⁷⁹ „A nagybirtokra holdanként átlag 138 pengő földteret jut, a középbirtokra 187 pengő, a kisbirtokra 219, a törpebirtokra 300 pengő. Minél kisebb a birtokos földje, annál kevésbé van kedve az ekét a földbe akasztani. Nem magának szánt, vet, arat. Kamatrabszolga. A 436 bank egyikének verejtékezik.” Málnási 1937. 212.

lenséges ideológiának látták, hanem azért, mert abban „egy konkurens utópia és tömegmozgalom elemeit” vélték felfedezni.³⁸⁰ Ez nemcsak annak ideológiájára vonatkozott, hanem a munkáspártok szervezettségére, fegyelmezett és összetartó társadalmi bázisára is, melyet irigykedve, s ebből következően annál nagyobb gyűlölettel figyeltek. A két párt szervezkedése között tehát alapvetően nem elvi, hanem technikai ellentét volt, sok minden másban, főként a tagság gondolkodását leginkább meghatározó kérdésekben, így hatalomra törő politikai cselekvésükben, és utópiát hirdető ideológiájukban hasonlóság mutatkozott, ezért az átjárás a két politikai irányzat között mindvégig könnyű maradt.

Ellentmondásnak tűnhet, hogy utolsóként térünk ki az ideológia legfontosabb elemére és strukturáló tényezőjére, az *antiszemitizmusra*, ennek az a magyarázata, hogy ez már az ideológia majdnem minden aspektusában felfedezhető zsidókérdést a keresztény-nemzeti fundamentalizmus kimerítően tárgyalta. A keresztény társadalom valamennyi sérelméért a zsidóság a felelős, mely faj alapvetően saját céljait követi, ennek érdekében olyan gazdasági-társadalmi rendszert hív életre, amely kizárólag a „nemzetközi kufárok” számára kedvező, „akiknek egész lelki struktúrája – bármennyire hirdetik is ennek ellenkezőjét – a liberális kapitalizmus lényegével összeforrt, akik évezredek óta a munkanélküli jövedelemszerzés prototípusai voltak, s akik évezredek óta nem a javak termelésével, nem az értékek teremtésével, hanem csak ezek cseréjével foglalkoztak”.³⁸¹ Ebből következően a „zsidók” nem tudnak beilleszkedni a keresztény társadalmi közösségbe, mert individualizmusuknál és racionális szemléletükénél fogva erre alkalmatlanok, az ő érdekeiket szolgálja a kapitalista gazdálkodás és az ennek teret engedő liberalizmus, melyek révén közéleti térhódításuk egyre szélesebb, a magyar történelmi hagyományok iránt érzéketlenek, hiszen ellenérdekeltek annak ápolásában, s végezetül mentalitásukkal és szemléletükkel bomlasztják a magyar nemzetkaraktert, ezáltal gyengítik a nemzeti közösség kohézióját, s a történelmi magyar államot. Utóbbi, destruktív működésükre a legszemléletesebb példa a világháborús vereség előidézése, a kommunizmus, melyet ugyancsak ők honosítottak meg a társadalmak bomlasztásának hatékony eszközeként, valamint Trianon stb.

A kérdés értelmezésében azonban új elem jelent meg az első világháború után, melyet a nyilaskeresztes mozgalom képviselői előszeretettel helyeztek a középpontba. Itt már nemcsak arról volt szó, hogy a zsidóság milyen hatást gyakorol a magyar társadalomra, hanem megjelent a *zsidó világhatalomra törekvés* tézise is. A Cion bölcseinek jegyzőkönyve és más antiszemita írások már a századforduló táján megjelentek Európában, igazi visszhangot azonban csak az orosz forradalom és a háború után kaptak. Ezek szerint – melynek részleteire ezúttal nem térünk ki – a zsidóság egy jól megkonstruált terv szerint akarja megszerezni a világ fölötti hatalmat, irányítást. Ez jól beleillett

³⁸⁰ Póczik 1993. 29.

³⁸¹ Némethy 1932. 7.

a keresztény-nemzeti fundamentalizmus ideológiájába, hiszen egyrészt legitimálta, másrészt továbbfejlesztette az elméletet: a zsidóság nem spontán módon vagy a körülmények szerencsés összjátéka nyomán kaparintotta kezébe Magyarországon a gazdasági-közéleti befolyást, hanem ez egy nagyobb terv részeként történt így. A nagy zsidó összeesküvés-elmélet számos eleme beleillett a Magyarországon addig vallott teóriába, így például az a gondolata, amelyik a szociáldemokrata munkásmozgalom kitalálói, szervezői és pénzelői mögött is a tervét végrehajtó, konspiráló zsidóságot tételezte fel, hiszen a Jegyzőkönyvek is ugyanezt állította.

A nemzetiszocialisták azonban mindezen túlmenően a biológiai fajelmélet alapjaira is helyezkedtek, amely szerint a zsidóság olyan különálló faj, amelylyel a keresztény magyar társadalom együttélése biológiai okokból is lehetetlen. Ezt a kérdést, ahogy láttuk az 1910-es évek második felétől kezdték kifejteni a kérdés „szakértői”, elsősorban *A Cél* című folyóirat hasábjain, 1920 után pedig, ahogy ezt korábban láttuk, Méhely Lajos munkássága nyomán fogalmazódott meg.

Szálas ezt a kérdést inkább érzelmi alapon fejtette ki, amelynek determináló eleme a gyűlölet.³⁸² Ő az aszemitizmus kifejezést használta, amely szerint minden zsidót el kell távolítani a magyarság közeléből, hogy többé ne fertőzzenek. Ezért utasított el minden asszimilációt, sőt az antiszemitizmust is. Nézete szerint utóbbi mindig csak a „kis” zsidók ellen irányult, soha nem azok ellen, akik hatalmon voltak vagy részesültek belőle. „Az antiszemitizmus még nem nemzetiszocializmus, a nemzetiszocializmus nemcsak antiszemitizmus. [...] Az antiszemitizmus valami negatív, mint minden, ami anti. A nemzetiszocializmusban a hungarizmus nem antiszemita, tehát zsidóellenes, hanem aszemita, zsidónélküliséget hirdető.”³⁸³ „Mondják: a svábot, poloskát, bolhát, tetűt, bacillust [sic], rüht, pincebogarat nem lehet kiirtani teljesen, mert felbomlik a teremtés egyensúlya. Helyes. Nem is lehet kiirtani. De el lehet érní, hogy a saját házamban – Hazámban ne legyen és ami van a pár, azt ki lehet irtani és ki kell irtani, ha egészséges, tiszta életet akarok élni.”³⁸⁴ Kivitelezését akkor látta megoldhatónak, amikor a nemzetiszocializmus győz Európában, ennek idejét 1948 körülre tette, akkor jöhet a „zsidók írmagostul való kiirtása”.³⁸⁵

A SZÉLSŐJOBBDALI GAZDASÁGI ALTERNATÍVA

A két világháború közötti korszakban tevékenykedő jobboldali radikális szervezetek politikai programját áttanulmányozva látható, hogy gazdasági elképzeléseik hasonló elvek mentén, de nagyon kidolgozatlanul fogalmazódtak

³⁸² Karsai 1996. 18.

³⁸³ Csiffáry 1997. 75.

³⁸⁴ Uo. 80.

³⁸⁵ Uo. 61.

meg. A pártok meglepően kevés energiát fektettek abba, hogy gazdasági terveket dolgozzanak ki és mutassanak be programjaikban. Az 1930-as években azonban több olyan szerző is felvázolt szélsőjobboldali gazdasági alternatívát, amelyek a pártprogramokon jóval túlmutató elképzeléseket tartalmaztak, és hivatkozási alapul szolgáltak a pártoknak. Közülük kiemelhető Bell Miklós (1879–1938) országgyűlési képviselő, fajvédő politikus, aki több kötetben fejtegette ki elképzeléseit. Szatmár vármegyében született, majd Heves megyében lett főszolgabíró. 1922-ben választották képviselővé az Egységes Párt jelöltjeként. 1923-ban követte Gömbös Gyulát, és a Fajvédő Párt megalapítói közé tartozott. Ellenzéki állásfoglalása azonban a politikai pályafutásának a végét jelentette, a következő országgyűlésbe nem került be.

Ezután vállalkozásba kezdett, Mátraderesken téglagyárat működtetett. Az 1920-as évek közepétől folyamatosan jelentette meg gazdasági tematikájú kiadványait, amelyekben a maga által kigondolt, nagyszabású gazdasági reformprogramját fejtette ki és mutatta be. Érdekes, hogy ennek cáfolatára a kormányzat komoly energiákat mozgósított és Népboldogítás vagy népbolondítás? Bell Miklós gazdasági reformtervének szókimondó bírálata a magyar nép felvilágosítására című brosrút íratja meg és terjesztette a miniszterelnökség sajtóosztálya,³⁸⁶ valamint reagált rá több ismert közgazdasági szakember is.³⁸⁷

Bell már 1923-ban, parlamenti beszédében keményen támadta a kapitalista gazdasági rendszert, ekkor az aranyfedezeti pénzügyről való letérést, a magánbankok tevékenységének korlátozását és modern céhrendszer létrehozását követelte javaslatában.³⁸⁸ Kiindulópontja, hogy a kapitalizmus jelenlegi formájában nem teljesíti azokat az elvárásokat, amelyek mentén létrejött, azaz nem biztosít gazdasági fejlődést, és nem teremti jólétet a társadalom szélesebb tömegei számára. Konklúziója azonban nem az, hogy ezért a kapitalizmust el kell törölni, és egy új rendszert kell létrehozni, hanem az, hogy alapjaiban kell megváltoztatni. Ennek dolgozta ki részletes programját.

A probléma lényegét a következőképpen körvonalazta: a kapitalizmus 1694-ben, az Angol Bank és az aranyfedezeti pénzügyrendszer megszületésével keletkezett. Ezt a rendszert nevezi ő bankokráciának, vagyis „nemzetközi bankáruralomnak”, amely egy nagytőkésekből, pénzemberekből és menedzserekből álló elit, s ez irányítja, kézben tartja a világ pénzpiacát és ezen keresztül döntő befolyást gyakorol a világ gazdaságra. Ennek a bankrendszernek természetes szövetségese, sőt összefonódás révén tulajdonképpen már meg sem lehet tőle különböztetni a „plutokráciát”, vagyis a nagytőkét. Ők kapják a kedvezményes hiteleket és a különböző speciális banki szolgáltatásokat, amivel extraprofitot érnek el.

A bankokrácia rendszerének jellemzője, hogy részvénytársasági formában működik, így a tulajdonlás névtelen marad, elrejtí az igazi tulajdonosokat, azaz

a bankokrácia valós tagjait. Felmérhetetlen a tulajdonlás mértéke is, nem lehet tudni, hogy ki milyen arányban tulajdonosa az ingó és ingatlan vagyonoknak. Észrevétlenül vásárolnak fel országokat, „idő kérdése, mikor lesz Magyarország rabszolgagyarmattá”.³⁸⁹ A pénz funkciója ebben a rendszerben nem gazdasági, hanem politikai: a gyarmatosítás eszköze. Maga a rendszer egyébként sem gazdaságos, mert árdrágító természetű, Bell szerint „hatványozottabb adminisztrációs költséggel dolgozik, mint az egyéni üzemek”.

A bankokrácia uralma egy hatalmas átverésre épül. Az aranyfedezeti pénzügyrendszer lényege ugyanis az, hogy egy bank vagy pénzügyintézet papírpénzt bocsát ki vagy ad kölcsön, fedezetül pedig egy részéről – elvileg az egyharmadáról, valójában jóval kevesebbről – aranyat biztosít, míg a többitől bankszerű fedezettel gondoskodik, például kereskedelmi váltók formájában. A hangsúly az „egy részén” van, hiszen egy valós gazdasági ügylet úgy néz ki, hogy ha nekem van valamennyi értékem, és azt kölcsönadom, akkor annak használatáért jogosan kérek kamatot és húzok hasznot. Az átverés abban van, hogy az aranyfedezeti pénzügyrendszerben nem valóságos csere vagy ügylet köttetik, hiszen az átadott érték csupán egy részéről biztosítanak fedezetet. Ez lehetőséget ad arra, hogy a pénzügyintézetek többszörös hasznot, összességében óriási profitot érjenek el, hiszen gyakorlatilag annyi pénzt helyeznek ki, amennyire szükség van. Bár a hivatalos eljárás szerint a kihelyezett tőke harmadáért kell aranyat vásárolni, de Bell részletesen ismertette könyvében a korabeli jegybankok aranytartálékait, bizonyítva, hogy ennek valójában jóval kisebb hányadáról gondoskodnak. Ennek a helyzetnek a következménye, hogy a bankokrácia a valós értéknél sokkal nagyobb tőke fölött diszponál, s ezzel kezében tartja a pénzügyvilágot és ezen keresztül a kormányokat. A kihelyezett tőke után pedig hatalmas mértékű kamatot kell fizetni, amely gazdasági függőségben tartja az országokat. Ez a kamatrabszolgáság, a kapitalizmus új hűbérisége. Így döntötte romba Bell szerint a bankokrácia Magyarországot is az 1920-as évek elején, hiszen olyan kötvények és értékpapírok is elértéktelenedtek, amelyek mögött biztos fedezet, például ingatlanfedezet állt (amely ingatlan értéke egyébként meredeken emelkedett), hiszen a gazdasági folyamatokat nem a kereslet-kínálat fikciója mozgatja, hanem a bankokrácia érdeke. Ha egyszer elhatározza, hogy Magyarországot bedönti, akkor bedönti. A kereslet-kínálat Bell szerint egy a bankokrácia által kitalált liberális maszlag, amely azt a célt szolgálja, hogy a gazdasági élet szereplői higgyenek a piaci folyamatokban és a kapitalizmus működőképességében. Az elv bizonyos körülmények között szerinte is működhet, de a bankokrácia bármikor beavatkozhat és a piaci folyamatokkal ellentétes hatást érhet el, ha érdekei úgy kívánják. Erre a lehetőséget a már említett óriási, felső határ nélküli tőkemennyiség és a kamatrabszolgáság nyújt.

Ebből következően nem a gazdasági szükségszerűség és a verseny határozza meg a nyersanyagok és árucikkek árát, a munkabér mértékét, hanem a bankokrácia érdeke. A bankokrácia igazi terepe a tőzsde, ahol a spekuláció

³⁸⁶ A kiadványra Bell ismét válaszolt, lásd Bell 1932.

³⁸⁷ Ormos 2004. 272–273.

³⁸⁸ *Nemzetgyűlési Napló*, 1923. január 8. 8. kötet, 1–4.

³⁸⁹ Bell 1931. (*Gazdasági reformterv*) 30.

zajlik, „a tőzsde hatalma mindig a nemzet rabszolgaságának fokmérője”.³⁹⁰ A tőzsdei részvény-rendszer hasonló manipulációt rejt, mint az aranyfedezet, a lombard hitelezés révén mindenki jóval nagyobb értékben lehet tulajdonos, mint amennyire tőkéje van. A tőzsde a spekuláció és a gazdasági manipulációk helyszíne.

Mindebből következik az igazságtalan jövedelemelosztás. A bankokrácia tagjai természetesen „horribilis jövedelmet húznak”, valamint a hozzájuk kapcsolódó külső személyek, például „minden részvénytársaságnál van néhány igazgatósági tag, aki sem szaktudással, sem pénzzel nem járul hozzá a vállalat előmozdításához, hanem kizárólag, mint cégtábla és villámhárító tölti be szerepét és pirulás nélkül felvesz sokszor százazrekre menő fizetést”.³⁹¹ E típus leggyakoribb példái a politikusok, akik e korrupció révén biztosítják a rendszer működését. A jövedelmet tehát a kapcsolati háló és a pozíció biztosítja, és nem a valós gazdasági teljesítmény. Ugyanakkor a másik oldalon a kemény munkát végző dolgozók éhbérért dolgoznak.

A megoldás Bell szerint a kapitalizmus átalakítása a természeti törvények alapján. Először is meg kell teremteni az államok gazdasági szuverenitását, meg kell szüntetni a kamatrabszolgaságot. A forgótőkére szükség van, mert e nélkül gazdaság nem működhet, de ennek biztosítását nem lehet magántársaságokra bízni, mert azok soha nem képviselnek nemzetgazdasági érdekeket, hanem profitérdekeltek. Csökkenteni kell a kamatlábakat, mert az alacsony kamatláb serkenti a gazdaság működését, az új érték előállítását. Meg kell teremteni a termelés és fogyasztás harmóniáját, ezt állami beavatkozással lehet elérni a külkereskedelem szabályozásával. Adócsökkentést kell végrehajtani, mert ez a gazdasági növekedés motorja, meg kell teremteni – amennyire csak lehetséges – a nyersanyag-függetlenséget, valamint aktív külkereskedelmi mérlegre kell törekedni, hiszen a passzív mérleg a nemzeti vagyon apadását jelenti, amit meg kell akadályozni. A tőzsdét természetesen meg kell szüntetni, s végül csökkenteni kell a fuvar költségeket, mert az is a gazdasági növekedés gátja. A legfontosabb intézkedés azonban, az egész folyamat alfája és ómegája az aranyfedezetű pénzrendszerrel való letérés és új pénzügyi rendszer létrehozása. Ez Bell szerint az ingatlanfedezetű pénzrendszer.

Ezt a következő módon tervezte megvalósítani: minden állampolgár ingó és ingatlan vagyonát aranyértékben fel kell becsülni, és erről katasztert kell készíteni. Ezután mindenkinek jogában áll e vagyona erejének 30%-áig részt venni a pénzkibocsátásban, úgy, hogy „a nemzeti jegyintézethez váltót nyújt be, amely váltó egyúttal bekebelezési okmányul is szolgál”.³⁹² „A benyújtott váltó összegének erejéig az illetőknek a pénzt éppen úgy fizetik ki, mint ahogy a jegyintézet kifizeti jelenleg a kereskedelmi váltókat.”

³⁹⁰ Uo. 25.

³⁹¹ Uo. 31.

³⁹² Bell 1933. 11–12.

Ez az összeg a kataszterben feljegyzésre kerül, mely után az állam kamatot szed, ennek mértékét Bell először 5, majd későbbi tanulmányaiban 2 százalékra tette. A visszafizetésre nem szükséges határidőt szabni, hiszen mindenkinek érdeke, hogy a gazdaságban elegendő tőke forogjon, s ha az illető folyamatosan fizeti a kamatot, akkor a tőkét bármeddig használhatja. Ezzel gyakorlatilag biztosítottuk az ország gazdasága számára a szükséges tőkemennyiséget, pénzt. Ezzel jelentős pénzbőség alakul ki, amivel el lehet szakadni a nemzetközi pénzintézetektől. Ez egyben azt is lehetővé teszi, hogy a belső fogyasztópiac jelentősen kiszélesedjen, s ezzel képessé váljon a hazai gazdasági termelés árucikkeit felvásárolni. Külföldre csak az itthon szükségtelen, egyben további feldolgozásra alkalmatlan vagy készterméket lehet kivinni. Ezt egy hatóság, a külkereskedelmi állami szerv felügyeli, ennek engedélyéhez kötött az export.

A gazdasági életben a részvénytársasági rendszert meg kell szüntetni, helyette „modern céhrendszert” kell működtetni. Ez egyéni cégekből áll, és „az egyes céhek a különféle gazdasági ágazatok és társadalmi rétegek szerint alakulnak és megkapják a teljes autonómiát”.³⁹³ Minden céhnek van egy céhközpontja, ez kapja a jegybanktól a tőkét, melyet maga folyósít tovább a céhtag vállalatoknak. A tőkéhez jutás a vállalat igényei szerint történik, és ugyanúgy törleszti, mint a magánszemélyek.

A NEMZETISZOCIALISTA IDEOLÓGIA ELLENTMONDÁSAI

Összefoglalva tehát, ezeket az elveket tekinthetjük a nemzetiszocialista ideológia legfontosabb mondanivalójának, ezek áttekintése azonban újabb kérdéseket vet fel. Egyfelől azt, amire nem tértünk ki, mert a nemzetiszocialista megnyilatkozások sem tárgyalták érdemben. A legfontosabb ilyen kérdésnek a mozgalom nevében is jelzett alapkérdése, a szociális programalkotás tekinthető. Áttekintve a pártok programját és teoretikusaik megnyilatkozásait arra a meglepő következtetésre jutunk, hogy a korabeli Magyarország szociális feszültségeire csak nagyon felületes, *konkrétumokat alig tartalmazó, gyakorlati válaszprogramot* dolgoztak ki. Hosszan idézhetünk azokból a pártprogramokból, amelyek minden esetben kizárólag a negligálással, azaz az eltörölni és megszüntetni szándékozó jelenségekkel foglalkoztak, míg ezekkel szemben a saját elképzeléseikről csupán néhány mondatos, általánosságban tett, semmitmondó megfogalmazások álltak. Így követelték a „program kidolgozását”, a „kíméletlen harc megindítását”, az államosítást, a „dolgozó nép kezébe adást”, a „közérdek érvényesítését”, „az adósságok elengedését”, újjáépítést, felélesztést stb. Tartalmatlan jellegük mellett közös vonásuk az erőteljes etatizmus, gyakorlatilag az állam mindenre kiterjedő irányítását, ellenőrzését és gondoskodását fogalmazták meg követeléseikben. Felmerül a

³⁹³ Bell 1931. (*Gazdasági reformterv*) 58.

kérdés tehát, hogy a nemzetiszocialisták követői miért elégedtek meg ezzel a szociális programmal?

A választ a korábban kifejtett azon gondolat adja meg, mely szerint ezek a politikai szervezetek nem pártnak, hanem mozgalomnak tekintették magukat, és ez vonatkozott követőik mentalitására is. Sem a pártszervezet, sem a tagság nem a pártprogram megvalósításán tevékenykedett, hanem mozgalomként viselkedett, azaz cselekvését a szüntelen szervezkedés igénye jellemezte, melynek fokmérőjét a társadalmi térhódítás eredményessége jelentette, emellett valamiféle misztikus, világmegváltó légkör vette körül. Így a mozgalom és az ideológia a követők szemében a bizonyítottan sikertelen napi politikai racionalitáson fölülemelkedve, afféle küldetéses szerepbe kerülhetett. Mindennek a végállomását a nagy cél, a hatalom megszerzése jelentette, amely egyet jelentett az elképzelt ideális világ beköszöntével. Ez a magyarázata annak, hogy a szimpatizánssá váló tömegeket csöppet sem zavarta, hogy a programban nem szerepelt semmilyen konkrét megoldási javaslat szociális problémáikra. Ők nem azért követték a nyilas pártokat és vezéreket, mert azok elfogadható válaszokat adtak a korabeli Magyarország társadalmi-politikai problémáira, hanem azért, mert fellépésük és ideológiájuk abszurd mivoltában is olyan misztikus benyomást keltett, amely irracionális úton elégtette ki a tömegek egzisztenciális igényeit. Egyszerűbben fogalmazva, híveik nézetét az a képzet uralta, hogy az „új világban” majd minden megoldódik.

Ezek a hívők, különösen a szegény, iskolázatlan sorból származók, nem vették észre, hogy nemzetiszocialista vezetőik igazi célja nem az ő helyzetük megjavítása, hanem a magyar állam, a történeti magyar birodalom nagyságának visszaállítása. Ahogy arra a kutatók már rámutattak, azért nincs szó szociális reformokról, a társadalmi igazságtalanságok megszüntetéséről, mert ezek csak eszközök a végső, nagy cél eléréséhez: a magyar állam hatékony működésének megteremtéséhez. A szélsőjobboldali pártok vezetőit egyáltalán nem a magyar társadalom szociális problémái érdekelték, és nem is ezekre kerestek választ. Az ő céljuk a magyar állam hatalmi helyzetének restaurálása, a Kárpát-medencei magyar hegemonia visszaállítása volt, s programjuk sem a magyar társadalom, hanem a magyar állam válságát kívánta megoldani.³⁹⁴

A másik alapvető ellentmondás a nyilas program és ideológia központi mondanivalója, a változás és változtatás ígérete kapcsán fogalmazódhat meg. A nemzetiszocialista mozgalmak a Horthy-kor társadalmi rendjével elégedetlen, részben egzisztenciális válságban is élő, helyzetükből kitörni akaró rétegek igényeit tükrözte. Azonban mint látható, ők nem egy új, elképzelt, még nem létező társadalmi rend eljövételét hirdették, hanem egy régi idealizált világban hittek. Ezért a magyar nemzetiszocialista mozgalmak valójában olyan konzervatív forradalmat hirdettek, amely szembe helyezkedett a magyar társadalmat 1848 óta „bomlasztó” változásokkal, elsősorban a liberalizmussal és a

³⁹⁴ Lackó 1966. 48.

kapitalizmussal.³⁹⁵ Alternatívaként a régi Magyarország idealizált viszonyaira hivatkoztak, amely a korhoz igazított konzervatív reformokkal megteremtendő egy új világ mindent megoldó társadalmi berendezkedését. Ez a világ jelent meg az Ösföld és a Hungária Egyesült Földek misztikumában, vagy éppen az Árpád-kor idealizált viszonyai között. Ez az elképzelés egy régi világot visszaállítani akaró forradalom „fából vaskarikája” volt, melyet „a haladásellenes erők radikalizmusa” éltetett.³⁹⁶ A nemzetiszocialista mozgalmak ideológiájának alapját tehát a tömegek által fel nem ismert megvalósíthatatlan megvalósításának ígérete alkotta, amely így nem is tekinthető politikai ideológiának, inkább utópiának. Ez különösen jól látható a pártvezetők megnyilatkozásain, melyek közül idézzünk fel egyet: „Egy új világról beszélünk Nektek. Egy igazabb, boldogabb világról, amely bizton el fog jönni, csak hinnetek kell benne és akarnotok kell, erősen akarnotok. Egy új világról, ahol az igazság uralkodik majd és nem az arany, a tisztesség és nem a becstelenség, ahol az alkotómunka után megbecsülés jár ki, s a kizsákmányolásért megvetés, megtorlás és nem megfordítva, ahol a dolgozó ember nem másoknak robotol, hanem maga élvezi munkája gyümölcsét, ahol a nemzet maga dönthet saját sorsa felett és nem a nemzetközi nagytőke idegenvérű helytartói, egy új világról, ahol nem lesz sem szegény, sem gazdag, sem úr, sem szolga, csak a közösségért és abban önmagáért dolgozó magyar testvér. A Nemzeti Szociálizmus ez az új világ, Magyar Testvéreim.”³⁹⁷ Kétségtelennek látszik, hogy a beszédet hallgató több ezer kiscgazda, napszámos, mezőgazdasági munkás és kisiparos ember többsége hitt ebben az új világban.

Mindezeket összefoglalva elmondhatjuk, hogy a radikális magyar jobboldal fellépése egyszerre illeszkedett az első világháborút követő politikai változások nyomán megjelenő szélsőjobboldali reneszánszba és saját hazai fejlődéstörténetébe. Mozgalmaik választ kínáltak az európai társadalmak számára a századforduló és a világháború nyomán keletkezett kérdésekre. Ideológiájukat tekintve megegyeztek abban, hogy világképükben az individualizmust és a szabad piaci racionalitást háttérbe szorította a kollektívum, a nemzeti és „faji” közösség primátusa.³⁹⁸ Minden esetben hangsúlyozták szociális elkötelezettségüket is, hiszen ezzel igyekeztek megteremteni legitimitásuk alapját. A magyarországi szélsőjobboldal nemzetiszocialista irányzatára is érvényes az a nyugati szerzők által hangoztatott nézet, amely szerint „a fasizmus ideológiájának legfontosabb aspektusa a társadalom racionalizálásának ideológiája elleni reakció”, melyen elsősorban a kapitalizmus elleni fellépést kell érteni.³⁹⁹ E nézetek szerint a fasizmust „a modernitás elleni, a liberális, szekularizált ipari

³⁹⁵ Vö. Ormos 1985. 116–117.

³⁹⁶ Bibó 1986. 599.

³⁹⁷ Dr. Svaszta Gyula beszéde. (A mezőberényi első nyilas nagygyűlésen elhangzott beszédek) 21. (Svaszta Gyula ügyvéd, debreceni főkerületvezető volt.)

³⁹⁸ Ormos 1987. 90–91.

³⁹⁹ Talcott Parsonst idézi Lipset 1995. 134.

civilizációt jellemző eszmények és intézmények rendszere elleni ideológiai harc” élte, és az „a kapitalista materializmus, az istentelen racionalizmus, a gyökértelen társadalom, a kozmopolita zsidók és a mindent felzabáló szörnyeteg, a nagyváros ellen irányult”.⁴⁰⁰ A különböző szélsőjobboldali szerveződések abban is hasonlítottak egymásra, hogy fellépésük kiváltó okát mindig az adott társadalomban lejátszódó válságjelenségek adták. Ezek általában a kapitalizmusba való átmenet nehézségeiből és a nemzetté válás folyamatának megkésettiségeiből keletkeztek, melyhez az egyenlőtlen európai gazdasági-társadalmi fejlődésből fakadó feszültségek is hozzájárultak. A modern kapitalizmus kialakulása gyökeres társadalmi változásokkal járt együtt, amelyben a hagyományos társadalmi rétegek kétségbeesett utóvédharcokat vívtak privilégiumaikért. Ezek a rétegek a legtöbb országban – így Magyarországon is – a hagyományos agrárszférához kötődtek, melynek feudális viszonyai csak a 19. század végén bomlottak le, súlyos társadalmi feszültségeket gerjesztve.⁴⁰¹ Ezekben az országokban „a hagyományos konzervatív erők összefonódása a trónnal és oltárral erős maradt”.⁴⁰² A lassan és nehézkesen zajló polgárosodás pedig csak nehezen tudott olyan értékeket felmutatni, amelyek alternatívát kínáltak volna a jobboldali radikalizmussal szemben. Végül nem tekinthetünk el az európai országok olyan közös kulturális hagyományaitól sem, amelyek szerepet játszottak a jobboldali radikalizmus előretörésében. Ezek között ki kell emelni az antiszemitizmus genezisében szerepet játszó középkori, keresztény szemléletet, mely komoly tényezője volt a szekularizáció után is makacsul tovább élő, negatív „zsidó” képzet kialakulásának.⁴⁰³

Mindezek mellett azonban a magyarországi szélsőjobboldal saját hagyományai alapján, a korabeli keresztény-konzervatív eszmerendszer radikális újrafogalmazásával képes volt a nézeteit új keretek közé helyezni és megújulni. Az 1920-as évek második felében defenzívába szorult radikális jobboldal számára ekkor új perspektíva nyílt, amelyhez a gazdasági világválság szolgáltatta a társadalmi bázist. A magát a nemzeti szocialista világrend magyar meghonosítójaként aposztrofáló nyilaskeresztes és hungarista mozgalom olyan boldogság-ideológiát kínált követőinek,⁴⁰⁴ amelynek ellentmondásai a tömegek előtt rejtve maradtak, s így vált képessé arra, hogy a nemzeti érdekeket a saját, torz látószögén keresztül értelmezve felülemelkedjen a kor politikai realitásán, és hosszú időre megteremtse egy valós politikai alternatíva illúzióját.

4. A nyilas mozgalom társadalmi bázisa az 1930-as évek első felében

A választókerületek népességének jellegéből, valamint a kampány tartalmából egyértelműen láthatóvá vált, hogy a szélsőjobboldal társadalmi bázisát az agrárnépesség képezte. A kérdéssel foglalkozó történészek ezeket a nyilas pártokat több esetben agrárfasiszta jellegűnek minősítették, erre azonban inkább a programjuk, semmint társadalmi bázisuk ismerete adott alapot.⁴⁰⁵ A pártok támogatóinak pontosabb meghatározására jó példát szolgáltat a zalaegerszegi választókerület, amely két jól elkülöníthető részből állt: a 13 ezer lakosú Zalaegerszeg városból, valamint a környező 70 falu népességéből. A választókerületben 22 078 személy rendelkezett szavazójoggal, melynek kétharmad része a falusi népesség köréből került ki.

6. táblázat. A választások eredménye a zalaegerszegi választókerületben, 1935-ben (első forduló)⁴⁰⁶

	Kormánypárt (Árvátfalvy)		KGSZP (Farkas)		Nyilas (Eitner)		Összes	Nem szavazott	
	fő	%	Fő	%	Fő	%	fő	Fő	%
Zalaegerszeg	2401	39,8	1194	26,0	194	3,6	3789	1518	28,6
Vidék	3630	60,2	3391	74,0	5256	96,4	12277	4494	26,8
Összes	6031	100,0	4585	100,0	5450	100,0	16066	6012	27,2

A nyilas Eitner Sándor a városban – Zalaegerszegen – mindössze 194 voksot kapott, ez összes saját szavazatának nem egészen a 4%-a, az ő szavazói szinte teljes egészében a falusi lakosságból kerültek ki. A párt bázisát tehát majdnem kizárólagosan az agrárnépesség alkotta. A szavazás nyíltan, vagyis a voksot leadók nevének regisztrálásával történt, így lehetőség adódott a pártra szavazó személyek társadalmi helyzetének megállapítására.⁴⁰⁷ Ha a szavazók közül kivesszük az inaktív és emiatt társadalmilag nem behatárolható személyeket (háztartásbeli, nyugdíjas, ismeretlen foglalkozású), a nyilaskeresztes jelölt szavazói közül fennmaradt az 5450 főből 3427. A korszak ismeretében az leszűrhető, hogy a női szavazók általában követték férjeik választását, így a hiányzó voksok többségét a kereső férfiak feleségeinek szavazataiból kell kiegészíteni. (Falun például minden asszonyt és leányt háztartásbeliként jegyeztek be.) A keresők foglalkozás szerinti megoszlása a következő:⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ Lackó 1966. 38. Gergely–Pritz 1998. 97. 107., illetve Gergely 2004. 533.

⁴⁰⁶ ZML IV. 403. választási jegyzőkönyvek 1935.

⁴⁰⁷ A társadalmi helyzetre a választói névjegyzéken minden választójogosult polgár neve mellett látható foglalkozási bejegyzés alapján következtettünk.

⁴⁰⁸ ZML IV. 403. Zalaegerszegi választókerület, 1935. Névjegyzék és szavazóköri választási jegyzőkönyvek. Földműves a saját földdel rendelkező parasztot jelenti, a kisbirtok nagyságától függetlenül.

⁴⁰⁰ Fritz Sternt és Peter Gayt idézi Lipset 1995. 366.

⁴⁰¹ Ormos–Incze 1976. 46.

⁴⁰² Lipset 1995. 155.

⁴⁰³ Katz 2001. 446–447., illetve Bibó 1994. 86–87.

⁴⁰⁴ Ormos 1994. 1189–1201.

7. táblázat. A nyilas párti szavazók foglalkozási megoszlása a zalaegerszegi választókerületben (1935)

Foglalkozás	Fő	%
Földműves	2999	55,0
Kisiparos	220	4,0
Falusi napszámos	99	1,8
Gazdasági cseléd	63	1,2
Városi munkás	30	0,6
Földbirtokos	15	0,3
Gazdatiszt	7	0,1
Falusi tanító	8	0,1
Házicseléd	3	0,1
Értelmiségi	2	0,0
Magántisztviselő	1	0,0
Altiszt	1	0,0
Tisztviselő	0	0,0
Egyéb (kocsmáros, boltos, fuvaros, molnár, pincér stb.)	53	1,0
Háztartásbeli	1829	33,6
Ismeretlen	120	2,2
Összes	5450	100,0

Az eredmény láthatóan markáns tendenciákat tükröz. A szélsőjobboldali jelöltre sem állami-vármegyei vagy városi-községi tisztviselő (hivatalnokok, jegyzők, hivatali beosztottak, egyéb tisztviselők), sem értelmiségi, sem egyéb, a középosztályhoz tartozó társadalmi csoportból nem szavazott gyakorlatilag egyetlen személy sem. A két értelmiségi nem más, mint a főkerületvezető Árvay István apja és testvére, a magántisztviselő pedig az Eitner-féle téglagyár vezetője.⁴⁰⁹ A szélsőjobboldalra szavazók bázisa – és ez érvényes a városban is – az agrárnépesség köréből került ki, melynek legnagyobb többségét a parasztság, illetve a hozzá hasonló életkörülmények között élő kisiparosok alkották. Láthatunk ugyanakkor földbirtokosokat is, ezek a 100 holdnál nagyobb birtokkal rendelkezőket jelentette, akik közül 15 fő választotta a nyilas jelöltet. A falvakban néhány esetben elsőprő volt a nyilas jelölt támogatottsága, amelyik faluban pedig feltűnően kevés szavazatot kapott, ott jó eséllyel fellelhető

⁴⁰⁹ Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ezekben a csoportokban ne lettek volna a nyilas mozgalomnak szimpatizánsai és támogatói. A tisztviselői, értelmiségi köröket azonban egyelőre erősen kötötték azok a társadalmi elvárások, amelyek akadályozták, hogy egy szélsőséges politikai irányzathoz csatlakozzanak. Ezt a falat a hungarista mozgalom tudta ledönteni az 1930-as évek második felében, amikor a társadalmi elvárások változásával párhuzamosan, egyre nagyobb számban jelentek meg szimpatizánsaik e csoportokból.

volt valamelyik riválisának vagy támogatójának földbirtoka.⁴¹⁰ Mindebből le-szűrhető, hogy a radikális jobboldalnak sikerült befolyását a döntően törpebirtokosokból álló parasztságra kiterjesztenie.

A földművesek esetében, ahogy azt korábbi kutatásaink alapján kimutattuk, Zala megyében, és ez érvényes a Nyugat-Dunántúl aprófalvas régióira, az 1–10 hold földet birtokló törpe- és kisbirtokos parasztság köréből kerültek ki a nyilas szavazók. Falvanként eltérő módon a helyi pártszervezetek vezetői több esetben ennél módosabb, több 10 holdas gazdák közül kerültek ki. Jellemző az életkoruk is, jellemzően fiatalabb generációkról van szó, a 20 és 40 év közöttiek alkották a legelkötelezettebb támogatói bázis gerincét.⁴¹¹

A mezőgazdasági népesség támogatása ebben az időszakban, tehát az 1930-as évek első felében az egész országban megfigyelhető. Győr megye nyilas szimpatizánsairól egyik Magyaróváron tartott választási nagygyűlésük hallgatóságának leírása is tudósít: „A gyűlésen kb. 300-350 főnyi hallgatóság jelent meg, akiknek legnagyobb része, illetve zöme a környékbeli falvak mezőgazdaságával foglalkozó lakosságából került ki. A helybeli lakosság szemmel láthatóan távol maradt, akik mégis megjelentek, azok inkább a munkás réteghez tartoztak.”⁴¹² A jelentésben szereplő munkások alatt nyilvánvalóan mezőgazdasági munkásokat kell érteni. Ez a beszámoló azért is fontos, mert érzékelteti itt is azt a határvonalat, amely a társadalomban húzódott a nyilasokat támogató agrárnépesség és más csoportok között. Pálffy Fidél választókerületeiben akadt olyan falu, ahol 100 százalékos arányban szavaztak a grófra (Rábaszentmiklós) az ezerkétszáz lakosú Sokorópátkán 98%-ot kapott, több településen pedig 80% körüli eredményt ért el (Gyarmat, Kisbaráthegy, Nagybarátfalu, Nagybaráthegy, utóbbiak között szintén több ezernél nagyobb lélekszámú település található), és további 12 faluban ért el 60%-ot meghaladó eredményt (a négyezer lakosú Téten 56%-ot).

A szimpatizánsok agrárnépességen belüli megoszlásáról azonban az ország más területein eltérő tapasztalatokat szerezhettünk. Fejér és Veszprém megyékben éppen a nagybirtokok nagyobb aránya és túlsúlya indukálta a zalaegerszegitől merőben más agrárcsoportokat. A mezőgazdasági népességen belül itt magas arányt képviselt a napszámosok és gazdasági cselédek serege, hiszen például amíg Zala megyében a gazdasági cselédek számaránya a mezőgazdasági népességen belül 8,5% volt, addig Veszprém megyében 13,5, Fejérben pedig 19%-ot tett ki.⁴¹³ Ezeken a területeken tehát a nyilas tábor is kiegészült a napszámosok, zsellérek és gazdasági cselédek közül kikerült támogatókkal.

⁴¹⁰ A nyilasokat leginkább támogató falvak többsége az Eitner család salomvári birtoka közelében feküdt (Salomváron a 331 nyilas szavazattal 26 állt szemben, a szomszédos Budafán 115-12, Káváson 62-28, Zalacsében 136-34, Zalaszentgyörgyön 134-30, stb.). Kivétel ez alól a szintén itt található Felsőbagod, ahol Farkas Tibor birtoka terült el (itt Farkas 104, ellenfelei együtt 6 voksot szereztek). Uo.

⁴¹¹ Paksy 2005. 149–165.

⁴¹² MNL BM. res. 1935-4-5300.

⁴¹³ Az 1930. évi népszámlálás. MSK, 94. kötet, 198–199.

Ez lehet a magyarázata annak, hogy az 1934-es községi választásokon nem értek el olyan eredményeket, mint zalai párthíveik. Ez a társadalmi csoport az érdekérvényesítés minimumával sem rendelkezett, munkaadóik részéről politikai cselekvésük könnyen befolyásolható volt,⁴¹⁴ s ami a legfontosabb, közülük kevesebben is rendelkeztek szavazati joggal.⁴¹⁵

Az alföldi választókerületek nyilas eredményei messze elmaradtak a dunántúliaktól, kiemelendő azonban a debreceni mandátumszerzés, valamint Meskó Zoltán karcagi, 32%-os eredménye. Debrecenben már a kezdetektől folyt a kaszáskeresztes, majd a nyilaskeresztes szervezkedés, amelyet Festetics Sándor eredményesen fejlesztett tovább és 1935-re gyakorlatilag a városi lakosság minden rétegéből voltak támogatói.⁴¹⁶ Hatásos lépésnek bizonyult, hogy a debreceni lista második helyére egy széles rokonsági és ismeretségi körrel rendelkező cívis nagygazdát, Balogh Istvánt állított, aki mozgósítva kapcsolatrendszerét, a jobb módú gazdák köréből is hozott szavazatokat. A nyilas párt debreceni támogatói bázisáról részletes ismeretekkel rendelkezünk.⁴¹⁷ E szerint a pártot támogatók egyszerre több társadalmi rétegből érkeztek: nagyszámú szavazót adtak a kisiparban dolgozók, iparosok, segédek, munkások. Igen sok voks érkezett a kültelki, tanyás övezetekből, még a birtokos gazdák köréből is, de feltűnően sok támogatójuk akadt az értelmiség és az egyetemi hallgatók között. A debreceni Székely Bajtársi Egyesület például testületileg csatlakozott a párthoz, az egyetemen pedig 1934-től kezdve rendszeresek voltak az antiszemita, nyilaspárti tüntetések, atrocitások.⁴¹⁸ Az egyetemen működő Méhely Bajtársi Egyesület elnevezése pedig önmagáért beszél. Végül meg kell említeni, hogy abban a debreceni gyártelepi városrészében, ahol szinte kizárólag nagyipari munkások éltek (MÁV-gépgyár, dohánygyár) a párt saját városi átlagát meghaladó, 23,4%-os eredményt ért el, megelőzve ezzel a szociáldemokratákat is (16,3%).⁴¹⁹

A nyilaskeresztes mozgalom társadalmi bázisát illetően tehát megállapítható, hogy az 1930-as évek első felében döntően az agrárnépességre épült, s csak az ország egyes területein tudott más társadalmi rétegekből érkezett csoportokat megszólítani. Követői között megtalálhatóak az agrártársadalom minden rétegének képviselői, a mozgalom bázisának magját és számszerű túlsúlyát azonban döntően a törpe- és kisbirtokos parasztság alkotta.⁴²⁰ Ez a magyaráza-

⁴¹⁴ Az 1935-ös választáson Fejér megye hat választókerületének valamennyi mandátumát a NEP képviselői nyerték el, két esetben egyhangúan. Hubai 2001. 2. kötet 105. Vö. Vonyó 2001/a. 167.

⁴¹⁵ A korszakban a házi-cselédek mellett a napszámosok és a gazdasági cselédek körében volt a legalacsonyabb a választójogosultak aránya. Hubai 1997. 124.

⁴¹⁶ Tóth 1982. 211–212.

⁴¹⁷ Szécsényi 1987. 367–387.

⁴¹⁸ Tóth 1982. 205.

⁴¹⁹ Szécsényi 1987. 374.

⁴²⁰ A debreceni nyilas pártszervezet tanyasi agrár-bázisáról lásd Szécsényi 1987. 365–387. A szerző megállapítása szerint a párt támogatóit legnagyobb arányban a várost övező

ta, hogy olyan területeken, ahol nem a törpebirtok dominált, így a Dunántúlon például Baranya megyében, a mozgalom csekélyebb befolyást tudott elérni. Különösen a módosabb parasztbirtokok magas arányáról ismert dél-dunántúli megyében feltűnő a mozgalom gyökértelensége,⁴²¹ mely tény egyben azt az állítást is cáfolja, hogy a nyilas szimpatizánsok többsége a svábok közül került ki. A mozgalom szervezettsége szempontjából a két végletet jelentő Zala és Baranya megyék esetében a törpe- és kisbirtokosok aránya is a két szélsőséget jelentette: a birtokosok körében az 1–10 katasztrális hold földdel rendelkezők aránya a Dunántúlon Zala megyében a legmagasabb, 77,4%, míg Baranyában a legalacsonyabb, 61,4%.⁴²² A nyilasok Baranya megyei sikertelensége azonban csak egy másik tényezővel együtt magyarázható. Ez a helyi német származású lakosság szerepét érintette, akik körében a nyilas mozgalom nem tudott híveket szerezni. Az 1935. évi választásokon a német kisebbség szavazataival ugyanis egyértelműen a Független Kisgazdapártot támogatta.⁴²³ Ennek az a magyarázata, hogy a baranyai németiség körében erősen terjedt a népi német irányzat (az Ungarlandisch-Deutscher Volksbildungsverein – Magyarországi Német Népművelődési Egyesület keretei között), amely a pángermán törekvésekkel azonosult és a magyar kormánnyal szemben ellenzéki álláspontra helyezkedett.⁴²⁴ Ugyanakkor nem támogathatták a szintén ellenzéki nyilasokat sem, hiszen az magyar nacionalista irányzat volt, amely nem azonosult a pángermán törekvésekkel. Ezt az érvelést más források is alátámasztják, így például a nyilas párt 1934-ben megalakult mohácsi szervezetének vezetősége, amelynek soraiban, annak ellenére, hogy a település lakosságának egyharmadát német és délszláv (sokác) lakosság alkotta, szinte kizárólag magyar nevű személyeket találunk.⁴²⁵

Ezek a megállapítások nagyobb részt ellentmondanak, illetve pontosítják a kérdéssel foglalkozó kutatók eddigi megjegyzéseit. Szakács Kálmán szerint Meskó–Pálffy–Festetics pártjait „főleg a kispolgárság, az állami alkalmazottak, a tisztviselők, egyes értelmiségi kategóriák és a gazdaságilag nehéz helyzetbe került kisgazdák, valamint általában a svábok” támogatták. Kivételt

kertések gazdái és a tanyasi lakosság alkotta, kisebb részben a külvárosi telepek agrárproletariátusa, valamint a városi nagyüzemek munkássága és kisiparosok. Hasonló következtetésre jut: Tóth 1982. 210–213.

⁴²¹ Vö. Vonyó 2001/c.

⁴²² Az 1930. évi népszámlálás. MSK, 94. kötet, 194–195. A 20–50 holdas parasztbirtokok aránya Zala megyében 3,2%, Baranyában 9,1.

⁴²³ Vonyó 1995. 118–120. és a kapcsolódó dokumentumok.

⁴²⁴ BML IV. 401. b. 121. és 122/1935.

⁴²⁵ BML IV. 401. b. 28/1934. A mohácsi alakuló gyűlésen 97 fő vett részt, „30 év körüli földmunkás és néhány ipari munkás”. A vezetőség névsora a következő: Besenyi János, Szegedi György, Goldbach Ferenc, Lőrinc András, Schneider Sebestyén, Petre József, Orbán János, Tóth Mihály, Ellendi József, Szekeres József, Beregi Lukács, Besenyi Mihály. A névsorban csupán két német származásra utaló nevet látunk, de ezek esetében is feltételezhető, hogy német identitásukat már nem tartották.

képezett Zala megye, ahol a „szegényparasztságra” is erős befolyásuk volt.⁴²⁶ Meskó mozgalmának támogatói főleg a „dzsentrí-dzsentróid kispolgári elemekből, egyes kispolgári egzisztenciákból kerültek ki”.⁴²⁷ Vitatkoznunk kell Szakács azon megállapításával is, mely szerint „Meskó mozgalma azé a középosztályé, amelyik úri gögből nem volt hajlandó egy pártban kollaborálni a lenézett tömeggel”.⁴²⁸ A párt ideológiája valóban az úri középosztályból kikerült vezetők világnézetét tükrözte, szavazói és támogatói azonban – mint látuk – éppen a korabeli magyar társadalmi hierarchia legalján álló csoportokból kerültek ki.

Lackó Miklós monográfiájában az úri középosztály szélsőjobboldalra sodródott elemeit taglalja,⁴²⁹ e társadalmi csoportokból az 1930-as évek első felében azonban kizárólag a mozgalom véleményformáló vezetői kerültek ki. Ormos Mária szerint Böszörmény „szélesebb népi bázis”-ával szemben Meskó a „középrétegekre” kívánt támaszkodni.⁴³⁰ Sipos Péter szerint a nyilas pártoknak a választások idején „nem volt igazán hatásuk az alsóbb társadalmi osztályokra”.⁴³¹ Vonyó József Zala megyét illetően a „birtokos parasztság legszegényebb rétegeit” említi.⁴³² Ezek a vegyes megállapítások is jelzik, hogy a kérdést eddig még egyetlen elemző szakmunka sem tisztázta kellően.

A nyilas pártok követőinek differenciálódását a paraszti társadalmon belül megítélésünk szerint az alábbi tényezők határozták meg. A jobb módú (10-15 hold feletti) paraszti családok többségét némileg magasabb iskolázottságuk, a más társadalmi csoportokkal való érintkezésből eredő mértéktartásuk, de főként stabil egzisztenciájukból fakadó konzervativizmusuk tartotta távol a nemzetiszocializmustól. Az e körből mégis kikerülő támogatók gondolkodását az alább vázolt érzelmi beállítódás motiválta. A paraszti társadalom alsóbb rétegeinek, a törpe- és kisbirtokosok, a napszámosok és a gazdasági cselédség állásfoglalását nézeteink szerint ebben a kérdésben az azonosság, vagyis a mozgalom iránti szimpátia vezérelte. Hogy ezek közül bizonyos esetekben a törpe- és kisbirtokos parasztság került számbeli fölénybe, nem a köztük lévő szemléletbeli különbségből, hanem egyszerű, hétköznapi okból következett. Ennek mibenlétéről szemléletesen tudósít az 1935-ös parlamenti választás idején Rábapatonai község jegyzőjének levele. Választási helyzetelemzésében elmondta, hogy a község lakossága négy, nagyjából egyenlő részre osztható: gazdasági cselédekre, napszámosokra, akik az ottani nagybirtokokon álltak alkalmazásban, törpebirtokosokra, akik kiegészítő keresethez jutottak ugyanott, végül a negyedik részt „az uradalmaktól többé-kevésbé függetlenek” alkot-

ták. „Ezek a kisgazdák és tanyai birtokosok. Választások esetén ezek mernek önállóan állást foglalni, de miután erőviszonyuk nagyon kicsi, a szó szoros értelmében a zsellérség és a napszámosok terrorjának vannak kiszolgáltatva.” Ebből a leírásból látható, hogy a nyílt szavazás miatt önálló politikai véleményüket csak azok vállalhatták nagyobb kockázat nélkül, akik saját birtokukon gazdálkodva, biztos megélhetést nyújtó, önálló egzisztenciával bírtak. Ez a helyzet abban az esetben változhatott meg, ha a térségben kevés volt a munkaadó nagybirtok, a népesség többségét kisbirtokosok alkották (ilyen a zalaegerszegi régió) vagy ha a nagyobb földbirtokosok körében is akadtak nyilas szimpatizánsok (erre példa a Veszprém és Somogy megyei Festetics birtokok környezete). Utóbbi esetben természetesen a nagybirtokosok ugyanúgy nyomást gyakorolhattak saját munkavállalóikra.⁴³³ Mivel azonban a nyilas pártokat a vizsgált dunántúli régió nagybirtokosainak csupán elhanyagolható töredéke támogatta, sőt inkább ellenük foglalt állást, a mozgalom szimpatizánsait legkönnyebben az egzisztenciális nyomásnak legkevésbé kitett kisbirtokos parasztság soraiból toborozhatta.

Ehhez járulhatott még olyan speciális eset is, amikor a nincstelen napszámosok lakóhelyüktől távol álltak alkalmazásban, politikai állásfoglalásukat ez esetben sem tudta befolyásolni a munkaadójuk. Ez volt a helyzet például Zala megye legszegényebb régiójában, a Göcsejben, amely a Dunántúl egyik legjelentősebb munkáskibocsátó területe volt.⁴³⁴ Az 1939-es országgyűlési választáson itt egyéni kerületben győzött a nyilas Eitner Ákos.

Mindezek után fel kell tennünk a kézenfekvő kérdéseket, azaz a paraszti társadalom egy jelentős része miért támogatta a nyilasokat, miért utasította el a kisgazdapártot vagy más ellenzéki pártot? Különösen érdekes az a tény, hogy a nyilas pártok elsőként és legkönnyebben éppen a kisgazdapártot szorították ki, amely párt pedig e társadalmi csoportok érdekképviselőjét vállalta föl. Hogyan tudtak azonosulni a falusi szavazók a nyilasok szélsőséges antiszemita programjával is, amikor a mindennapi érintkezés során elvélve kerültek kapcsolatba zsidókkal, ugyanis a vidéki választókerületek területén 1% körüli vagy az alatti arányban éltek zsidók?⁴³⁵ A problémát megítélésünk szerint az agrártársadalom egzisztenciális és morális válságával magyarázhatjuk.

Az egzisztenciális válság értelmezésünkben egyfelől a mezőgazdaságból fizikai munkával megélő társadalmi réteg évszázados elmaradottságát jelenti, amely a 20. századba lépve egyre markánsabb társadalmi feszültséget eredményezett. Az 1. világháború legsúlyosabb terheit ez a réteg viselte, amelyért

⁴²⁶ Szakács 1963. 27.

⁴²⁷ Uo. 56. és Szakács 1989. 92.

⁴²⁸ Szakács 1963. 56.

⁴²⁹ Lackó 1966. 8–15.

⁴³⁰ Ormos 1998. 144.

⁴³¹ Sipos 1999/a. 165.

⁴³² Vonyó 2001/a. 173.

⁴³³ A dolog érdekessége, hogy a Veszprém megyei nagybirtokok bérlői között a zsidó bérlők többségben voltak. *Bethlen István titkos iratai* 371–374. A kötetben szereplő jelentés írója kész tényként kezeli, hogy a zsidó bérlők – akárcsak minden nagybirtokos – rendelkezett a cselédség és a napszámosok politikai állásfoglalásával.

⁴³⁴ Víz 1940. 4–7.

⁴³⁵ Lásd a népszámlálások vonatkozó kötetét. A válasz természetesen önmagától adódik, a zsidósággal napi kapcsolatban nem álló választó éppen ezért hitt el mindent a zsidókról.

cserébe elmaradt az állam részéről szavakban megígért kárpótlás. Másfelől az egzisztenciális feszültség nem egyszerűen a nyomort jelenti, nem a hagyományos értelemben vett (és a korszak vonatkozásában sokszor említett) szegénységről van csupán szó. Gondoljunk arra, hogy a párt támogatói között jobb anyagi helyzetben lévő birtokos parasztokat is találtunk. Esetünkben azonban az ő helyzetük mégis több vonatkozásban azonos az 1-2 holdas törpebirtokosával, mindenekelőtt a fölemelkedés, a gyarapodás *lehetőségének hiánya*, a társadalmi bezártság miatt. Ebben az esetben mellékes, hogy egy törpebirtokos parasztról van szó, aki szeretett volna tartósan a biztos megélhetési küszöb fölé kerülni (főként földjének gyarapításával), vagy egy 15-20, akár 100 holdas gazdáról, aki gazdaságának továbbfejlesztését szerette volna elérni. Mindkettőjükre ugyanaz az érzelmi beállítódás volt a jellemző: a kitörni akarás és a változás igénye. Emellett pedig nem szabad elfelejteni, hogy a másik oldalon a nincstelenné válás lehetősége is állandóan jelen volt, az eladósodás veszélyén túl, az öröklés és a birtokmegosztás is könnyen eredményezhetett lecsúszást. A Horthy-kor konzervatív társadalmi rendje szűk korlátok közé szorította a fölemelkedés, az emberi tehetségek kibontakozásának lehetőségét, s különösen érvényes ez a parasztság esetében. E mellett természetesen a szegénység önmagában is társadalmi feszültséget generáló és fenntartó tényező volt, ami a mezőgazdasági népesség nagyobb hányadát érintette.

A gazdasági válság eredményeként súlyos létbizonytalanságba került paraszti rétegek körében felerősödött a hagyományos értékek erodálódása. Elfogadták és elhitték a nemzetiszocializmus ígéreteit és üzenetét, azt a mozgalmat támogatták, amelyről azt gondolták, hogy a helyzetükön való igazi változtatást fogalmazta meg. Ebből a szempontból fontosabbnak tekinthető a mozgalom szociális programja, mint antiszemita ideológiája. Ugyanakkor azonosulni tudtak a kirekesztő nacionalizmus hagyományos, ellenség- és bűnbakképző eszmerendszerével is. Kézenfekvő erre a nézetre bizonyítékul hozni az említett tényt, vagyis olyan falusi szavazók tömegei fogadták el a zsidóságról rajzolt nyilas képet, akiknek környezetében nem éltek zsidók, az ismeretségükben lévőekkel pedig jó viszonyban voltak. Számukra elég volt megjeleníteni a budapesti kávéházakban, prémbundákba burkolózó, szivarozó gazdag „zsidó” képét, aki a magyar nemzet minden bajának okozója.

Ezt az értelmezést ki kell egészítenünk egy további elemmel. Robert Merton, az ismert amerikai szociológus kutatásaiban azt vizsgálta, hogy milyen összefüggés állítható fel az egyes társadalmi csoportok által elérni kívánt célok és a megvalósításukhoz szükséges eszközök tekintetében.⁴³⁶ Meglátásai szerint az adott társadalomban uralkodó társadalmi norma határozza meg tagjai számára a célokat, melyeket azután különböző eszközökkel próbálnak az alanyok elérni, megvalósítani. Ő az amerikai társadalmat vizsgálta ebből a szempontból, ahol a legrogzultabb társadalmi norma a karriert és a vagyono-

⁴³⁶ Merton 2002. Merton tulajdonképpen azt vizsgálta, hogy miként kényszeríti maga a társadalmi struktúra nonkonformista viselkedésre az egyéneket.

sodást fogalmazta meg áhított célként. Merton azt is mondta azonban, hogy gyakran áll fenn olyan eset, amikor a társadalmi norma szerint felállított célok eléréséhez az eszközök nem megfelelőek vagy nem elérhetőek.⁴³⁷ Ekkor a cél-eszköz reláció diszharmóniája következik be, és ez az adott társadalomban anómiához vezet. Az anómia kifejezést Merton a szociológia egyik legnagyobb alakjától, Emile Durkheimtől vette át, a szó jelentése olyan társadalmi állapot, amelyben lazulnak a hagyományos kötelékek, zűrzavar és értékválság alakul ki. Az általános norma által megfogalmazott kihívásokra az egyének különböző viselkedésformákkal reagálhatnak. Az újítók például a környező társadalmi rend lehetőségeit a végletekig kihasználva, időnként törvénytelen eszközöket is igénybe véve próbálnak eljutni céljukig. A lázadók ezzel szemben már magát a társadalmi struktúrát kísérlik meg átalakítani, tehát esetükben „olyan erőfeszítésekről van szó, amelyek célja a fennálló kulturális és társadalmi struktúra *megváltoztatása*, nem pedig e struktúrán *belül* az erőfeszítések módosítása”.⁴³⁸

Ezt a gondolatsort érvényesnek foghatjuk fel vizsgált területünkön is. A magyar parasztság 1919-től kezdve kapcsolódott be intenzívebben a politikai életbe, a választójog kiterjesztése, a pártszervezések révén, a kisgazdapárt erejének és tekintélyének (időleges) megerősödésével párhuzamosan. A hivatalos politikai ideológia legfontosabb eleme a keresztény-nemzeti fundamentalizmus eszméje lett, melyen belül hangsúlyos szerepet kapott a nemzeti fajvédelem is. Ez egyet jelentett a legmagyarabbnak tekintett társadalmi rétegek, ezen belül a magyar parasztság felkarolásával. Ugyanakkor tehát, miközben megfogalmazódott az új társadalmi norma, melyben a kisgazda-társadalom felértékelődött, a gyakorlati életben ennek megvalósulását nem érzékelték. „Emlékezzünk arra, hogy már 1919-ben, a kommün után is divat volt kisgazdának lenni egy darabig, úgyhogy herceg Esterházy is kisgazda lett” – mondta parlamenti beszédében 1931. december 4-én, nem kis iróniával Somogyi Béla fajvédő képviselő.⁴³⁹ A paraszti rétegek megerősítése és támogatása valamennyi konzervatív vagy szélsőjobboldali párt programjának fontos, ha nem legfontosabb részét képezte, a mindennapi élet azonban ennek ellenkezőjét mutatta, vagyis életkörülményeiben komolyabb változás (javulás) nem következett be. A parasztságnak, célja megvalósításához, vagyis hogy a szavakban meg-

⁴³⁷ A normálistól elütő magatartás Merton szerint azért keletkezik, mert „ellentét feszül a kulturálisan előírt törekvések és e törekvések megvalósításának társadalmilag strukturált útjai-módjai között”. Uo. 216.

⁴³⁸ Uo. 223. Kiemelések Mertontól. Ez a gondolat egyértelműen visszaköszön a nyilas ideológiában is: „Valami olyasféle köllene, ami egész mivoltában megfordítja a világot!” Adja a lap a szavakat egy parasztember szájába. *Mezőföld*, 1934. január 7. Ez a magyarázata a Kisgazdapárt sikertelenségének is, amely nem volt vagy nem látszott elég radikálisnak. Vö. Tóth 1982. 212. A szerző szerint az 1935-ös debreceni nyilas választási győzelemben nagy szerepet játszott az, hogy a tanyasi birtokosok elégedetlenek voltak a kisgazdapártnak a kormányhoz közeledő politikájával, ezért tömegesen szavaztak a nemzetiszocialistákra.

⁴³⁹ *Képviselőházi Napló*, 1931. december 4. 3. kötet, 190.

fogalmazott társadalmi szerephez valamelyest közelebb kerüljön, semmilyen eszköz nem állt rendelkezésére. Sem hatalmi-politikai, sem kulturális, sem gazdasági területen. Egy merev osztálystruktúrával rendelkező társadalom – írja Merton – sokkal jobban korlátozza az egyéni érvényesülés lehetőségeit. „Deviáns viselkedés tömegesen akkor jelentkezik, amikor valamilyen kulturális értékrendszer tulajdonképpen mindennél inkább magasztal bizonyos, az egész lakosságra egyaránt érvényes sikercélokat, miközben a társadalmi struktúra ugyanezen lakosság tekintélyes hányada számára szigorúan korlátozza vagy teljesen elzárja a célok elérésének megengedett és helyeselt eszközeit.”⁴⁴⁰ Ezek után törvényszerűen következett be e társadalmi réteg körében a csalódottság, vagyis az anómia állapota, illetve az anomias attitűd: a hagyományos kötelek lazulása, az értékvesztés, és felsorakoztak egy olyan politikai erő mögé, mely számukra a leghihetőbben jelenítette meg a cél elérésének eszközét.⁴⁴¹ Ettől már csak egy lépés a szervezett politikai cselekvés. „A szervezett politikai cselekvésre való áttéréshez vissza kell vonni a támogatást az uralkodó társadalmi struktúrától, s azt olyan új csoportokra kell átruházni, amelyeket egy új mítosz vezérel. A mítosz kettős funkciót tölt be: egyrészt a társadalmi struktúrában jelöli ki a sokakat érintő frusztrációk forrását, másrészt felvázol egy olyan struktúrát, amely feltehetően nem vált ki frusztrációt a nélkülözökből. A mítosz cselekvési program.”⁴⁴² Merton tehát egy új mítoszlól ír, amely magyarázatot ad az élet nehézségeire, egyben megjelöli annak okát, és felvázol egy olyan társadalmi rendet, amely megszünteti a frusztrációt. Merton utal arra is, hogy minden társadalomban él a konzervatív ellenmítosz, amelynek az a lényege, hogy „a tömeges frusztrációk forrása nem a társadalom alapszerkezetében található”, mert ezek a dolgok „bármely társadalmi rendszerben jelentkeznek”.⁴⁴³ Ezt a mítoszt a társadalom privilegizált rétegei képviselik, esetünkben nem nehéz ráismerni az 1920-as évek konszolidált rendszerének társadalmi elitje által képviselt világnézetre. Az általuk hangoztatott hivatalos norma és a társadalom valós igényei között húzódó ellentmondások egyik legfontosabb eleme éppen a földkérdés volt. Az így keletkezett feszültségek nyomán fogalmazódott meg a jobboldali radikalizmus, azon belül is a nyilas mozgalom, amely önálló arculatot öltve, egy mind sikeresebb külföldi példa nyomdokain haladva olyan új mítoszt teremtett, amely egy értékvesztett társadalom egyes csoportjai számára felvillantották a *változás lehetőségét*.

A mítoszt követő társadalmi csoportokat már nem elégítette ki a hagyományos ellenzéki magatartás, a konzervatív reformok ígérete, számukra a kis-

gazdapárt alkotmányos követelése is csupán elvont és megfoghatatlan célokat jelentettek, így azok nem rendelkeztek mozgósító erővel.⁴⁴⁴

Hasonló nézeteket fejt ki Szakács Kálmán is idézett tanulmányában. Nézete szerint a nyilas propaganda a felfokozott nacionalizmussal alkalmas volt arra, hogy „a hivatalos nemzetből addig kitesztottakat, a népközségi elv eszméjével a nemzetbe emelje, s az erős társadalmi egyenlőtlenségért a nemzeti egyenlőség ígéreteivel kárpótolja”. A társadalom egyes rétegeit elválasztó határvonalak lerombolásának ígérete – mely minden nyilas párt programjában szerepelt – erős szociális demagógiával párosult, a két elem összekapcsolása leginkább azokat a rétegeket ragadta meg, amelyeknek az egzisztenciális helyzete a legrosszabb, társadalmi presztízszük pedig a leggyengébb, a semmivel volt egyenlő.⁴⁴⁵

A mezőgazdasági népesség motivációját összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy azt a paraszti életmód kilátástalansága és az ebből fakadó elkeseredés határozta meg, amely lebontotta az erkölcsi gátakat, megjelent az anomias attitűd, egy olyan érzelmi motiváció, amely a lázadás gondolatát is hordozta. Meginduló politikai cselekvését az a feszültség generálta, amelyet a paraszti társadalom valós helyzete és a róla szóló és látszólagos közmegegyezésen alapuló közbeszéd között lévő különbség alkotott. Ez a feszültség a gazdasági válság hatására vált végképp kezelhetetlenné. Az új ideológia tartalmi elfogadását a politikai iskolázatlanság eredményezte, elősegítve a nemzetiszocialista irányzat kiemelkedését az ellenzéki pártok sorából. Végül, mivel a paraszti etnocentrikus világnép számára mindig könnyen hihető az idegen veszélyes mivoltának feltételezése, ebből következett az ideológia tárgyának (célpontjának) elfogadása, lehetővé téve, hogy egy olyan csoport kerüljön a célkeresztbe, amely számára idegen volt és maradt, veszélyes voltának feltételezése pedig kézenfekvő.⁴⁴⁶

A paraszti népesség változás iránti igénye a politikai állásfoglalásában is tükröződött. Az 1930-as évek második felében olyan falvak váltak elkötelezett nyilaspárti közösségekké, amelyek az 1920-as évek első felében a demokratikus liberális kisgazdapárti politikusokat támogatták, vagyis mindig a rendszer legradikálisabb ellenzéke mögé sorakoztak föl. Ez egyértelműen bizonyítható egy sor zalai és Fejér megyei település esetében:

⁴⁴⁴ Vö. Szakács 1963. 19–20. A szerző szerint a kaszákkeresztes mozgalom megerősödésének is előfeltétele volt a szegényparaszti tömegek csalódottsága a kisgazdapártban, amely a rendszer „lojális ellenzéke” lett.

⁴⁴⁵ Szakács 1989. 109–110.

⁴⁴⁶ Az 1920-as években a magyar falu „félelmetes csöndjére” már a népi írók előtt figyelemztetett a fajvédő Milotay István. Ezt olyan lefojtott feszültséghez hasonlította, amely bármikor kitöréssel fenyegethet. Ugyanerre a következtetésre jutott Oláh György a *Három millió koldus* szerzője, aki egyenesen egy parasztforradalom képét idézte föl. Sipos 1971. 726–727.

⁴⁴⁰ Merton 2002. 229.

⁴⁴¹ Uo. 239. o. „A lázadás igazi áttértekeléssel jár: a frusztráció közvetlen vagy közvetett tapasztalata a korábban megbecsült értékek teljes megtagadásához vezet.”

⁴⁴² Uo.

⁴⁴³ Uo.

8. táblázat. Radikálisan ellenzéki falvak Zala megyében 1922-ben és 1939-ben

	Liberális kisgazda 1922 (Drozdy Győző)		Nyilas 1939 (Taufner Gábor, Meizler Károly)*	
	Fő	%	fő	%
Balatonmagyarod	294	93,0	375	75,2
Galambok**	530	89,8	414	75,5
Garabonc	227	87,3	319	85,5
Hosszúvölgy	67	89,3	52	44,1
Kiskomárom	454	81,9	534	73,6
Komárváros	280	74,1	494	74,2
Zalakaros	188	81,0	168	61,1

* 1939-ben az 1922-es kiskomáromi választókerületet megbontották, a falvak egy része a nagykanizsai (Taufner Gábor), a másik része a kesztelyi választókerületbe (Meizler Károly) került.

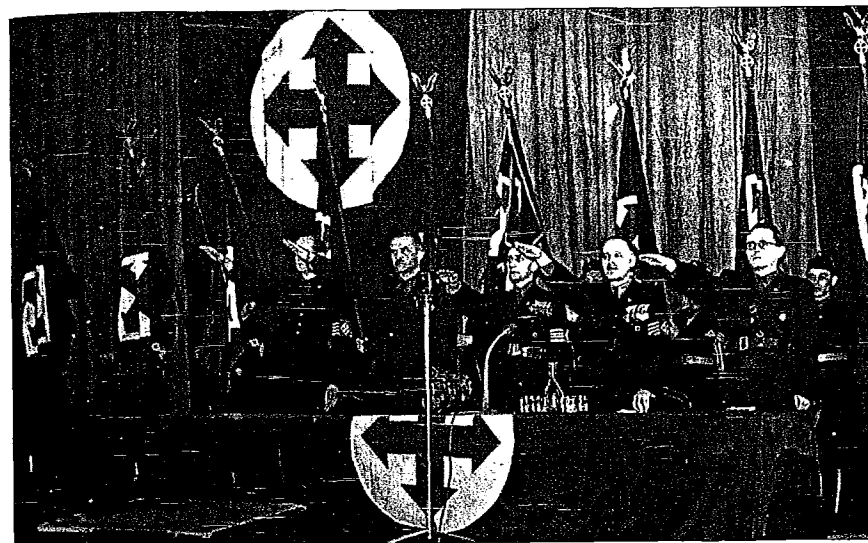
** 1922-ben, Galambok községben további 115 Drozdy-párti szavazót visszautasított a választási bizottság.

Fejér megyében 1920-ban és 1922-ben Cserti József liberális kisgazda képviselő legerősebb községei Lovasberény, Seregélyes, Nadap, Zámoly, Velenec stb. voltak, amelyek az 1930-as évek második felében váltak elsőként és tartósan nyilas községekké.⁴⁴⁷ Cserti József a lovasberényi választókerületben 1922-ben 63%-os szavazati aránnyal lett képviselő, de 1935-ben már az ajánlásokat sem sikerült összegyűjtenie, 1938-ban pedig a választókerületében nagy fölényrel Hubay Kálmánt választották meg képviselőnek. 1939-ben Cserti József újra indult, de csak a szavazatok 7%-át kapta. Ezek az adatok tehát az mutatják, hogy a paraszti szavazók olyan jelölteket támogattak, akik a fennálló társadalmi struktúra legnagyobb mérvű átalakítását hirdették. Az 1920-as évek elején a liberális-demokrata képviselőket, ám mivel bennük, illetve eredménytelenségükben csalódtak, más kínálkozó, világmegváltó lehetőséget választottak, melyek iránt nemzetközi – olasz, német – példák is reményt tápláltak.

Hasonló gondolatokban foglalta össze a nyilasok tárhódításának okait Veres Péter is, egy a *Népszavában*, 1937-ben megjelent cikkében.⁴⁴⁸ E szerint a polgári társadalomban egyre inkább növekszik a félelem a „nyilasok által megmozdítható paraszti tömegektől”, ezért annak korlátozását és betiltását követelik, ahelyett hogy a parasztság számára megadnák jogos követeléseit – azaz a politikai szabadságjogokat –, és ezzel elejét vennék a nyilas demagógia terjedésének. Veres szerint a parasztság sohasem volt legitimista, liberális, klerikális vagy konzervatív, ugyanis ezeknek a megértéséhez sem jutott el soha, „annyira tájékozatlan maradt politikailag”. Csupán az egyszerű paraszti érdekek képviselését várta volna el, s ezért hitt ideig-óráig a különböző pár-

⁴⁴⁷ Farkas 1980. 77–78.

⁴⁴⁸ Veres Péter: Szabadságot a demagógia ellen! *Népszava*, 1937. február 14.

14. kép. A Mészöly-párt gyűlése

toknak. 1937-re azonban eljutott odáig, hogy most már a kisgazdapártnak sem hisz, mert az sem tud számára újat mondani a már kompromittált jelszavak helyett. „Ezzel szemben a nyilasok »elvet« is akarnak a gazdasági érdekek mellé adni. „Szocializmust» és nacionalizmust együtt. Mellékes, hogy ebben mennyi a tévedés és mennyi és a szándékos félrevezetés, mert amire építenek, a szegényparasztság szembenállása az egész polgári társadalommal, az komoly tény» – írta Veres.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a motiváció kizárólag a párt bázisát alkotó paraszti népet jellemezte. Az egészen más társadalmi csoportokból kikerülő nyilas pártelit – mely, mint láttuk, foglalkozás szerint széles skálán mozgó értelmiségi kört is jelentett – más mentalitás jellemezte. Köztük voltak olyanok, akik szilárdan hittek a mozgalom nemes, nemzetmegváltó küldetésében, és voltak köztük egyszerű karrieristák, az egyéni érvényesülés lehetőségeit kereső személyek is. Közös azonban bennük, hogy valamennyien az úri középosztály azon elemeihez tartoztak, akik a politikai mozgalomhoz való csatlakozással, a társadalmi helyzetükkel való elégedetlenségüket fejezték ki (az előbbieket osztályuk, utóbbiak egyéni vonatkozásban).

A legérdekesebb ellentmondás azonban éppen a zsidókérdés vonatkozásában figyelhető meg. A paraszti népesség ugyanis megítélésünk szerint az antiszemitizmust – elfogadván a nyilas program üzenetét – csupán *eszköznek* tekintette, ezzel szemben a nyilas politikusok felfogásában az *végcélként* jelent meg. A földművesek vélekedésében a zsidókkal szembeni fellépésre azért volt szükség, hogy az ország gazdasági és társadalmi rendje megváltozzon, és ennek következtében az ő helyzetük javuljon. Ők valószínűleg még abban

is szilárdan hittek, hogy ezáltal nemcsak saját, hanem az ország más csoportjainak – munkásoknak, kisiparosoknak – a helyzete is javul. Ezzel szemben a nyilas vezetők azt az úri középosztály köreiben élő felfogást képviselték, amely a zsidóságban a történelmi magyar középosztály társadalmi szerepének veszélyeztetőjét látta.⁴⁴⁹ Számukra ezért az igazi cél a zsidó „térfoglalás” megállítása és megszüntetése volt, majd ezt követően a hagyományos magyar társadalmi rend alapjainak helyreállítása, természetesen mindezt az ország nagyságának, területi egységének restaurálásával együtt. Az úri középosztály soraiból kikerülő nyilas vezetők elképzelése szerint a zsidóság kiszorítása és gazdasági pozícióinak megszerzése helyreállította volna a magyar állam és társadalom történelmi rendjét, benne a középosztály megtépázott presztízsével, mely utóbbi egyes szélsőjobboldali politikusok szemében már maga a „nemzetmentő küzdelem” révén is helyreállt.

III. A NYILAS MOZGALOM VIRÁGKORA ÉS PARLAMENTI ERŐVÉ VÁLÁSA

1. Átrendeződés a nemzetiszocialista pártok struktúrájában az 1930-as évek második felében

A parlamenti választások után a szélsőjobboldali pártok rendszerében a választási eredményeknek megfelelő, jelentős átrendeződés kezdődött. Legerősebb párttá a két országgyűlési képviselővel, dunántúli és tiszántúli szervezetekkel egyaránt rendelkező, biztos anyagi háttérrel maga mögött tudó Festetics-féle Magyar Nemzeti Szocialista Párt vált. Szervezeteiben az országban több tízezer regisztrált párttagot tartottak nyilván, melyet a különböző nyomozó hatóságok jelentéseiből részlegesen rekonstruálhatunk. Egy belügyi jelentés szerint 1937 elején csak Fejér megyében a Festetics-pártnak 10 938 „beszervezett párttagja” volt,⁴⁵⁰ a szombathelyi csendőrkörlet detektívjelentései szerint pedig 1937 végén a pártnak Somogy megyében 117 községben 12000, Zala megyében 62 községben 5300, Vas megyében pedig 78 községben 8000 párttagja volt.⁴⁵¹

Ezzel szemben Böszörmény kaszáskeresztes pártja gyakorlatilag elvesztette befolyását, egyre halványabb politikai szerepet játszott, a párt tagjai és vezetői sorban léptek át a konkurens pártokba.⁴⁵² Társadalmi térvesztését a mozgalom erősödő radikalizmussal próbálta meg ellensúlyozni, amelynek végállomását egy elkecsesedett, esélytelen hatalomátvételi puccskísérlet zárta le 1936-ban. A tervük az volt, hogy rohamoszataik titkos mozgósításával beszivárognak Debrecenbe, katonai egyenruhákba öltöznek, és elfoglalják a laktanyát, valamint megszállják a város fontosabb középületeit. Siker esetén a második lépcsőben ugyanezt az akciót végrehajtják Kecskeméten, Szolnokon, Nyíregyházán, Békéscsabán, Kiskunfélegyházán és Kiskunhalason. A fegyverekkel fölfegyverkeznek, és az olasz „marcia su Roma” mintájára Budapestre vonulnak, ahol átveszik a hatalmat.⁴⁵³ A zsidóságot mindenhol össze akarták szedni, és internálótáborokba zárták volna. A terveikből azonban semmit nem sikerült megvalósítani, mert a hatóságok, melyek végig figyelemmel kísérték a mozgalmat, letartóztatták a szervezőket. A kaszáskeresztesek tárgyalása 1937

⁴⁵⁰ MNL BM res. 1937-6-4148. Vö. Farkas 1980. 171–175. 181–182.

⁴⁵¹ ZML IV. 401. b. 57/1938.

⁴⁵² „A volt kaszáskeresztesek mind beléptek a nyilaskeresztes pártba”, jelentette például a főispán a belügyminisztériumnak 1937 elején a jánoshalmi járásról. MNL BM. res. 1937-6-4007.

⁴⁵³ Szakács 1963. 118–120.

⁴⁴⁹ Vö. Karády 2001. 46–47.

októberében fejeződött be Budapesten, ahol Böszörmény Zoltán 88 társával együtt állt a bíróság előtt. A tagok hovatarozása mutatta a mozgalom szervezkedési területeit, mind a Budapest–Szeged–Debrecen háromszögből érkeztek: kunszentmártoni, jászladányi, dévaványai, tápiószelei, nagykőrösi, nagykáti, tápiószentmártoni, ó- és újkécskei (ma Tiszakécske), törökszentmiklósi, lajosmizsei és jászkarajenői kisgazdák, gazdasági cselédek, földmunkások és falusi kisiparosok álltak a bíróság előtt. Társadalmi helyzetüket jól mutatta, hogy 20 fő nem tudott megjelenni, mert nem tudta kifizetni az útiköltséget, többen pedig gyalog érkeztek Budapestre, a tárgyalás helyszínére.⁴⁵⁴ A vádlottak fele többgyermekes családapa volt.

Jelentős részüket 1937. október 20-án a bíróság államellenes felforgató tevékenység címén elítélte. A pártvezér 2 év 8 hónapi börtönbüntetést kapott, s a politikai életben többé nem játszott szerepet, nem sokkal ezután a párt is megszűnt.

Az 1935-ös választási eredményekből egyenesen következett Meskó Zoltán tekintélyvesztése is. A pártalapító vezér nem jutott be a parlamentbe, pártvezetői pozícióját pedig saját hívei is megkérdőjelezték. A politikai túlélés érdekében azonban igyekezett mindent megtenni, ezért egészen meglepő irányváltásokra is képes volt. Nem sokkal a választások után újra kiegyezett Festetics Sándorral, mert abban reménykedett, hogy a gróf támogatásával egy időközi választáson képviselői helyet szerezhet.⁴⁵⁵ 1936 novemberében az abádszalóki választókerületben – éppen Gömbös Gyula halála miatt – időközi választást tartottak, melyen Meskó indult is Festetics támogatásával. A hatóságok azonban akadályozták a párt tevékenységét, Meskó ajánlásait pedig a választási bizottság végül nem fogadta el, így a kormánypárti képviselő egyhangú választással nyert mandátumot.⁴⁵⁶ Ebben az időszakban a pártszervezkedésben kizárólag az Alföldön, főként Szolnok megye területén tudott eredményt elérni. 1938 júliusában ismét megüresedett az abádszalóki választókerület mandátuma, Meskó ekkor újra kísérletet tett a képviselői hely megszerzésére. Ezúttal sokkal több eséllyel indulhatott, hiszen a hatóságok már 1937-ben jelezték, hogy a térségben „a nemzeti szocialisták táborá nagyon megerősödött”.⁴⁵⁷ Meskó a választáson valóban jó eredményt ért el Rátz Jenő honvédelmi miniszterrel szemben (43%), de a parlamentbe ezúttal sem sikerült bejutnia.

Meskó távozása után Pálffy Fidél egyedül vezette az első nyilaskeresztes pártot, amely a pártalapító kizárása után – vélhetően az elsőség és eredetiség

hangsúlyozása céljából – a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkás- (Nyilaskeresztes) Párt nevet kezdte el használni.⁴⁵⁸ Választási kudarc ellenére Pálffy a Dunántúl talán legjobban megszervezett pártcsoportjai fölött rendelkezett. Ez különösen két vármegyére volt igaz, Győr és Zala megyékre, melyekben a párt kizárólagos befolyással bírt, emellett jól kiépített szervezetei voltak Fejér, Komárom-Esztergom és kisebb mértékben Vas megyében, ahol viszont a Festetics-párt is aktívan tevékenykedett. A már idézett jelentések szerint 1937 elején Fejér megyében a Pálffy-pártnak 6034,⁴⁵⁹ Vas megyében 21 községben 1000, a párt bázisának számító Zala megyében pedig 176 községben 16 000 beszervezett tagja volt.⁴⁶⁰

Pálffy szűkebb pátriájában, Győr vármegyében maga vezette a helyi szervezetet, Zala megyében pedig azok a hozzá hű vezetők, akik megindították a mozgalmat, Eitnerék és Árvay István ügyvéd. Pálffy pártja, mivel országgyűlési képviselőhöz az 1935. évi választáson nem jutott, nehéz helyzetbe került, a hatóságok könnyebben tagadták meg tőle az engedélyt gyűlés tartására. Ez a helyzet akkor változott meg, amikor sikerült a Debrecenben megválasztott, Festetics-párti országgyűlési képviselővel, ifj. Balogh Istvánnal megegyeznie, hogy az felvállalja a parlamentben pártja képviselőtét. Az egyezség 1936 augusztusában kötött meg. A két fél között azért jött létre az együttműködés, mert Balogh elégedetlen volt pártvezérével, Festetics Sándorral. A pártban Balogh semmilyen vezetői szerepet nem kapott, csupán egyszerű képviselőnek számított, pedig fizetésének egy részét is minden hónapban leadta a pártiroda részére.⁴⁶¹ Sem országos szinten, sem tiszántúli vagy regionális szinten nem kapott tisztséget. Ezért Balogh szakított Festeticssel, és Pálffy Fidéllel új pártot alapítottak, az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártot, ahova Pálffy magával vitte régi pártját, mely ezzel névleg megszűnt.⁴⁶² Ebben mindkét fél megkapta, amire vágyott: Balogh végre pártvezér lett, Pálffy pedig parlamenti legitímációhoz jutott, ami elsősorban a szervezkedéshez volt nélkülözhetetlen. A párt az elkövetkező években az ő vezetésével folytatta a szervezkedést, és e néven indult az 1939. évi országgyűlési választásokon is, azzal a különb-

⁴⁵⁸ *Nemzeti Élet*, 1935. szeptember 29. A Budaváry László volt nemzetgyűlési képviselő tulajdonában 1920 óta megjelenő *Nemzeti Élet*, Ráttkay Kálmán főszerkesztésében ekkor lett a párt hivatalos hetilapja.

⁴⁵⁹ MNL BM res. 1937-6-4148.

⁴⁶⁰ ZML IV. 401. b. 57/1938. Összegezve tehát, 1937 végén csak Zala megyében a Festetics- és a Pálffy-párti nyilas párttagok száma megközelítette a 30 ezer főt!

⁴⁶¹ MNL BM res. 1936-6-2503.

⁴⁶² Pálffy magával vitte a párt eredeti programját is, ezért az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt programja valójában az volt, amit Meskó a parlamentben 1932-ben felolvasott. MNL BM. res. 1937-6-4007. szám alatt található a „Kivonat az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt programjából” című dokumentum. Az itt olvasható program szó szerint azonos Meskó eredeti pártprogramjával.

⁴⁵⁴ *Nemzeti Újság*, 1937. október 19.

⁴⁵⁵ MNL BM res. 1936-6-2503. Meskót ezért a lépéséért 1935. szeptember 17-én Pálffy és a mögötte álló vezetőség kizárta a pártból. *Nemzeti Élet*, 1935. szeptember 17.

⁴⁵⁶ *Virradat*, 1936. november 2.

⁴⁵⁷ MNL BM res. 1937-6-8814.

séggel, hogy abban Balogh István már nem vett részt, mert 1937 októberében innen is kivált és belépett az akkor megalakuló Szálasi Ferenc és Széchenyi Lajos⁴⁶³ vezette nemzetiszocialista pártba.

Az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt megalakulásának röplapja

MAGYAR NEMZETI SZOCIALISTÁK!

Mi, a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt, továbbá az eddig Festetics Sándor gróf vezetése alatt állott Magyar Nemzeti Szocialista párt vezetői a válaszfalakat ledöntve

az egyesülést létrehoztuk.

Az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt országgyűlési képviselője ifj. Balogh István. Az Egyesült M. N. Sz. P. irányítását új országos vezetőség veszi át és a párt Festetics Sándor grófot politikai magatartása miatt nem tekinti vezérének.

Az egyesülés történelmi jelentőségének tudatában felszólítjuk az összes nyilaskeresztes vezetőket, hogy az egyesülés tényét szervezeteikkel közöljék és ezek állásfoglalásaikat haladéktalanul jelentsék ifj. Balogh István orsz. gyűl. képviselőnek. (Debrecen, Miklós u. 38.)

Bátorság!

A M. N. Sz. P. nevében:	A M. N. Sz. F. és M. P.	
Ifj. Balogh István	Lehotzky Andor	összes főkerületei
Benke Tibor	Loparits Csemez J.	és szervezetei nevében:
Berbuch László	Maczák János	Pálffy Fidél
Borbíró Hugó	Massányi Árpád	Ifj. Eitner Sándor
Fónay Ernő	Nesz Károly	
Fodor Mátyás	vitész Sándor József	
Gyikos János	Vargha Károly (Esztergom)	
Hárs Tibor	Vargha Károly (Rákospalota)	
Házi János	Vidovich György	
Hegedűs Béla	Dr. Vogel Jenő	
Kapus György		
Kelemen Pál		

[MOL K 149 BM res. 1936-6-6119.]

⁴⁶³ Széchenyi Lajos földbirtokos, 1903-ban született Erdőcsokonyán, Somogy megyében. A nagy Széchenyi-család egyenes ági leszármazottja: dédapja sárvár-felsővidéki gr. Széchenyi Lajos Széchenyi István testvére volt.

FESTETICS SÁNDOR
BESZÉL
május hó 3-án délelőtt 11 órakor
a Korona szálló nagytermében
tartando
**Nemzeti szocialista
nagygyűlésen**
Beszélnek még:
Mesko Zoltán **dr. Dűcső Jánosné**

15. kép. Festetics Sándor pártjának nagygyűlésre hívó plakátja

Balogh István képviselő 1936-os átállása megrendítette Festetics Sándor mozgalmát, s bár egy ideig még folytatni tudta expanzióját, lassan megkezdődött a párt hanyatlása. A pártszakadást, s egyben a mögötte álló tömeget a vezér a nyilvánosság előtt egy hatalmas debreceni nagygyűléssel kísérelte meg kompenzálni és megtartani a veszélybe került tiszántúli régiót. Az 1936 októberében tartott rendezvényre egy bizalmas belügyi jelentés szerint 20 000 nyilas párttagot próbáltak meg mozgósítani.⁴⁶⁴ Ha ennyien nem is jelentek meg, a debreceni Aranybika szálló nagytermében tartott rendezvényen nagy tömeg vett részt, valamennyi főkerület képviseltette magát, s természetesen a Festetics-hű párttagság színe-jáva.⁴⁶⁵ A grófn kívül beszédet mondott Mesko Zoltán, dr. Dűcső Jánosné zászlóánya, Svaszta Gyula és Bézy István a debreceniek képviselőjében, N. Schulcz József békési főkerület-vezető, néhány további főkerület-vezető, jelen volt Szedlár Vilmos, ifj. Mesko Zoltán, Fehér István szegedi főkerület-vezető, dr. Zakariás Árpád ügyvéd a balatonfelvidéki főkerületből, valamint a párthoz ez idő tájt csatlakozott dr. Szemere Béla orvos, régi

⁴⁶⁴ MNL BM res. 1936-6-2503.

⁴⁶⁵ A párt helyi lapja többoldalas, fényképes tudósításban számolt be az eseményről. A képeken jól kivehető a zászlókkal feldíszített teremben és a karzatokon helyet foglaló, több ezer fős közönség. *Holnap*, 1936. december.

szélsőjobboldali mozgalmár.⁴⁶⁶ A párt 1937 első felében is sikeresen folytatta térhódítását, ennek keretében került sor például a miskolci zászlóbontó nagygyűlésre. A rendezvényt, amelyet a helyi Korona szálló nagytermében 3000 fő részvételével tartottak meg, megpróbálta megzavarni a szociáldemokrata párt. A hatalmas fölényben lévő nyilaskeresztesek azonban a kitérő rendőrök segítségével, rövid közelharc után visszaverték a támadókat, és zavartalanul fejezték be a gyűlést.⁴⁶⁷ A jelentések szerint a párt sikeresen szervezkedett a Duna-Tisza közén is, főként Kunágota, Medgyesegyháza, Medgyesbodzás, Magyarbánságy és Elek községekben, ahol mindenhol meghaladta a száz főt a párttagok száma.⁴⁶⁸ A párt megyei vezetője Maczák János villanytelepi tisztviselő, aki a későbbiekben Szálasi Ferenc pártjában is tevékeny szerepet játszik majd. A jelentések szerint „a párt tagjai nagyobb részben gazdálkodók, vannak köztük módos és tekintélyes gazdák is, részben pedig a szociáldemokrata párt tagjaiból alakul”.⁴⁶⁹

A Festetics-párt hanyatlása 1937 második felében kezdődött meg, elsősorban annak köszönhetően, hogy a gróf makacs módon távol tartotta szervezettét a szélsőjobboldali egységfronttól. A különböző nemzetiszocialista frakciók egy része között 1937 októberében létrejött fúzió hátterében már feltörekvő, új politikusok – Rajniss Ferenc, Fiala Ferenc, Széchenyi Lajos, Málnási Ödön, s egyre nagyobb mértékben Szálasi Ferenc – játszottak szerepet. 1938-ban a Festetics által vezetett szervezet tekintélyének gyengülése megállíthatatlannak bizonyult, s az év végére a párt befolyása a Dunántúlon már csak a szervezkedés kezdeti területeire terjedt ki, Fejér, Veszprém és Somogy megyék egyes körzeteire.⁴⁷⁰

A nyilas mozgalom helyzetét 1936-tól fogva jelentősen befolyásolta az országban történt váratlan politikai esemény: Gömbös Gyula miniszterelnök 1936. október 6-án bekövetkezett halála. Ekkor ugyanis végérvényesen szertefoszlottak azok a magyar társadalom bizonyos köreiből élő illúziók, miszerint Gömbös egy szélsőjobboldali fordulattal fogja megoldani a trianoni Magyarország válságát. Eddig ebben hittek a keresztény középosztály és kispolgárság egyes csoportjai is, melyek nagyobb arányban addig nem támogatták a nyilasokat.⁴⁷¹ A szélsőjobboldali alternatíva felé fordulásuk egy számarányán jóval túlmutató bázist jelenthetett a nyilasok számára, hiszen ezek a korabeli magyar társadalomban komoly presztízzsel bíró rétegek voltak. 1937-től kezdve indult meg körükben az áramlás a szélsőjobboldal felé, táboruk 1939-ig

⁴⁶⁶ MNL BM res. 1936-6-2503. és *Holnap*, 1936. december. Szemere Béla az 1920-as évek „fascista” pártjaiban játszott vezető szerepet.

⁴⁶⁷ *Virradat*, 1937. február 22.

⁴⁶⁸ MNL BM res. 1936-6-2503.

⁴⁶⁹ Uo.

⁴⁷⁰ Az 1939. évi választáson a párt csupán két jelöltet tudott indítani, Festetics Enyingen, Erdős János pedig Marcaliban indult, de egyikük sem szerzett mandátumot.

⁴⁷¹ Vö. Lackó 1966. 61–62.

16. kép. Málnási Ödön és Széchenyi Lajos 1938-ban

folyamatosan növekedett, tendenciáját az európai politikai változások is döntő módon elősegítették. Ez a folyamat természetesen nem egyik napról a másikra játszódott le, bár a direkt összefüggésre is van példa: „A jánoshalmi járás területén az általános helyzet a következő: mintegy 2-3 hónap óta, értesüléseim szerint vitéz Gömbös Gyula miniszterelnök úr halála után a nyilaskeresztes mozgalom megélénkült. [...] A volt kaszáskeresztesek mind beléptek a nyilaskeresztes pártba. Rendkívül titokban és fegyellemmel működnek” – jelentette a Bács-Bodrog vármegyei főispán 1937. január 4-én.⁴⁷²

A Gömböst követő Darányi-kormány tevékenységét a kétarcúság jellemezte a szélsőjobboldallal szembeni fellépést illetően. Egyfelől céljának tekintette visszaszorításukat, de a nyílt konfrontációt egyre több tényező – például a nemzetközi politika változása – hátráltatta. Mindennek eredményeként 1937 folyamán az országban új lendületet vett a különböző nemzetiszocialista csoportok szervezkedése: „Meg kell állapítani, hogy az utóbbi hónapokban 150-200 taglétszámmal, majdnem gombamódra szaporodnak a vidéki szervezetek. Vannak községek, ahol a taglétszám az 500-t is meghaladja. [...] Immáron a

⁴⁷² MNL BM. res. 1937-6-4007. Vagy Biharban (Biharújfalú): „Az Egységes párti tagsági díjakat kb. Gömbös halála után nem sokára beszüntették és az azóta sem szedik. Úgy-szintén szünetel az egységspárti agitáció is.” PI 658. f. 5/205.

legkomolyabban kell számolni ezzel a mozgalommal”⁴⁷³ – válaszolt a helyzet egy belügyi jelentés. S míg az új személyek és csoportok egyre bátrabb és szélsőségesebb tevékenységet folytattak – például a zsidókérdés határozottabb felvetésével⁴⁷⁴ –, ezzel párhuzamosan radikalizálódott az egész mozgalom, és úgy vált egyre láthatóbbá a régi nyilas pártok hanyatlása, elsősorban Festetics és Meskó pártjaié. Az erőviszonyok megváltozása már 1937 végén láthatóvá vált, az októberben létrejött Szálasi vezette új szélsőjobboldali párt sorra hódította el a régi nyilas körzeteket, főleg az Alföldön, de a Dunántúlon is.⁴⁷⁵

A mozgalom terjeszkedésének rohamos felgyorsulására példának hozhatók azok az események, amelyek Pest vármegyében és a Budapest környéki régióban játszódtak le az 1938-as év elejétől az 1939. évi országgyűlési választások előestéjéig. Ebben a térségben 1935 előtt jelentéktelen nyilas párttevékenység folyt. A nyilas pártok térnyerése 1938-ban indult meg, ennek lefolyásáról és okairól jól tudósítanak a különböző hatósági jelentések.⁴⁷⁶ 1938 februárjában például a vitézi székkapitány jelentésében megemlítette, hogy a nyilasok megjelentek Újpesten és egyre népesebb gyűléseket tartanak.⁴⁷⁷ „Cegléden tényként megállapítható, hogy a Virradat című hetilap igen nagy számban kezd terjedni. Csepelen a szervezett munkásság kitart a Népszava mellett, ezzel szemben a polgárság nagy része a keresztény sajtó híve, bár még mindig nagy számban fogynak a zsidó sajtó termékei is.” Csepelen egyébként a helyi szociáldemokrata párttitkár 1938 nyarán keltezett beszámolója szerint „az egész mozgalom a helyi Turul Szövetségtől indult ki, ahol a Nemzeti Munkaközpont, Nemzeti Front, Festetics – Meskó, valamint Szálasi féle elemek is fellelhetők”. A nyilas agitátorok „agresszív fellépésükkel, ha tagot nem is tudnak szerezni, ténykedésük alkalmas arra, hogy a munkásságban bizonytalanság érzést termeljenek ki, aminek a hatását észleljük is”.⁴⁷⁸ Ez a bizonytalanság végül a politikai irányváltást eredményezett, és a folyamat betetőzéseként 1938 decemberében a helyi főszolgabíró jelentésében a következő sommás meg-

⁴⁷³ MNL. BM. res. 1937-6-4148.

⁴⁷⁴ „Mi a kommunizmust fő fosztogatónak, a zsidót zsidónak fogjuk nevezni. Itt nem lehet most már kerülgetni, itt vagy vagyra megy a játék. Mi fiatal emberek voltunk olyan lelkiismeretesek, akik ezt a mozgalmat, amely ma a legzajosabban tör utat magának, csendes napjaiban gondoltuk át, nyugodtan és zajtalanul.” Mondta például 1937 elején N. Schulcz József a Festetics-párt mezőberényi vezére egy békéscsabai nagygyűlésen. MNL. BM. res. 1937-6-5842.

⁴⁷⁵ A nyíregyházi helyzetről a következőképpen tudósít a jelentés: „Megállapíttatott azonban, hogy Szálasi, mint a Nemzeti Szocialista Pártba bekapcsolódott politikus közvetve itt is működik, mégpedig akként, hogy az itt múlt év folyamán megalakult Festetics féle Nemzeti Szocialista Pártot úgy látszik sikerrel szétbomlasztani akarja.” MNL. BM. res. 1937-6-4966.

⁴⁷⁶ A megyében a főszolgabírók havonta és járasonként tettek helyzetjelentést a helyi politikai eseményekről. A kiemelt mozzanatok csupán a szélsőségesebb példák, a jelentések számtalan különböző nyilas gyűlésről vagy párttevékenységről tudósítanak.

⁴⁷⁷ PML IV. 401. a. 13/1938.

⁴⁷⁸ PI 658. f. 5/205.

állapítás szerepelt: „Csepelen a munkásság nagy része a nemzeti szocialista alakulatok híve lett”⁴⁷⁹

Kalocsán márciusban alakult meg a párt helyi szervezete, és áprilisban már népes gyűlést tudott tartani. Májusban a párt betiltása után a székkapitány azt jelentette, hogy a hungarista párt a propagandát szünetelteti ugyan, „de az eddig elért jelentékeny eredmények azt igazolják, hogy a jobboldali világnézet egyre erősödik a vidéki falvakban is”.⁴⁸⁰

A vármegye központi járásának főszolgabírája 1939 februárjában azt jelentette, hogy Soroksár, Dunaharaszti, Rákoscaba községekben igen aktívan tevékenykedik a hungarista mozgalom és a Nemzeti Front, kérte a főispán engedélyét, hogy valamilyen mozgalmat a kormányzat iránti lojalitás fenntartása érdekében indíthasson, „mert ellenkező esetben járásomnak közönsége visszavonhatatlanul csatlakozni fog a szélsőséges irányzathoz”.⁴⁸¹

Kiskunhalasról 1939 márciusában jelentette a helyi főszolgabíró, hogy a településen „a helybeli gimnázium VII–VIII. osztályú növendékei jelentkeztek tagokul nagyobb számmal a nemzeti szocialista Hungarista párt helyi szervezetébe”.⁴⁸² A településen 1938 decemberében a Festetics-párt helyi szervezete megszűnt, mert „a tagok a Hubay-féle nemzeti szocialista párt Hungarista mozgalmához csatlakoztak”.⁴⁸³

A folyamat jól érzékelhető, a viharos gyorsasággal történő terjeszkedés a magyarázata annak, hogy a választáson e régió a nyilasok egyik legerősebb területe lett. A Pest vármegyében lejátszódó eseményekre, egyben a nyilasok látványos régióbeli választási eredményeire magyarázatul azonban szükségesnek látjuk felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy e vármegye alispáni tisztét – azaz a megye közigazgatásának vezetői posztját – 1938. január 1-től Endre László töltötte be. Endre megyéje településein rendszeresen tartott előadásokat a zsidókérdésről, ahová a lakosságot a hivatalos közigazgatás útján (jegyző, kisbíró) hívták meg.⁴⁸⁴

Tovább erősítették a szélsőjobboldali mozgalmakat azok a törekvések is, amelyek a különböző parlamenti és azon kívüli pártokat és szervezeteket igyekeztek összefogni. Ezeknek a szélsőjobboldali politikai és társadalmi erőknél az erősödését és egységesülését jól mutatta például az a találkozó, amelyet a nagykovácsi választókerület képviselője, Milotay István szervezett a településen 1937. június 20-án. A pártvacsorán, amelyen mintegy 300 fő vett részt a kevésbé ismert kispárti politikusok mellett⁴⁸⁵ – amely pártnak akkor

⁴⁷⁹ PML IV. 401. a. 15/1938.

⁴⁸⁰ Nyírtúra: „A nyilas mozgalom nálunk is életben van, különösen mióta nem küldik a Népszavát.” PI 658. f. 5/205.

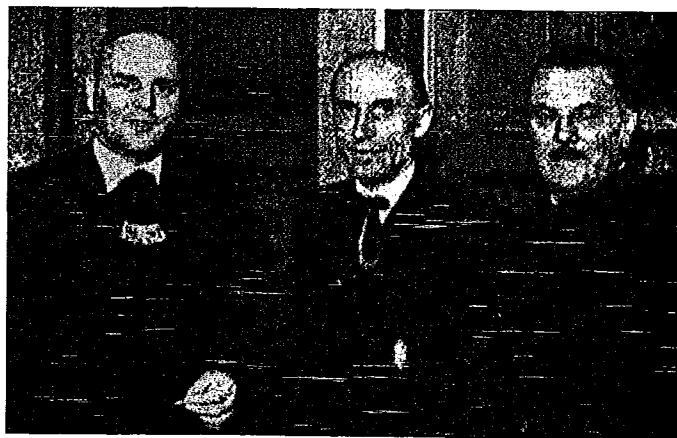
⁴⁸¹ PML IV. 401. a. 22/1939.

⁴⁸² PML IV. 401. a. 10/1939.

⁴⁸³ PML IV. 401. a. 15/1938.

⁴⁸⁴ PI 658. f. 5/205. Jelentés Dunaharaszti, ahol Endre már háromszor járt.

⁴⁸⁵ A párt centrumához tartozó demokratikus elkötelezettségű kispárti politikusok a rendezvényen nem vettek részt.

17. kép. Rajniss Ferenc, Imrédy Béla, Milotay István

Milotay is tagja volt – a szélsőjobboldal prominens figurái jelentek meg, így ott volt Rajniss Ferenc, Hubay Kálmán, Benke Tibor,⁴⁸⁶ Makkai János,⁴⁸⁷ Mecsér András és Széchenyi Lajos is. Milotay beszédében félreérthetetlenül jelezte, hogy Magyarországon szélsőjobboldali fordulatra van szükség, amely Gömbös idején nem következett el.⁴⁸⁸ Eljött az idő, hogy végleg leszámoljanak a „nagy bankuralom és indusztria kartell uralmával és hatalmi eszközeivel” és „azzal az óriási befolyással, amit gyakorolnak társadalmi életünkre”. „Gaál Gaszton⁴⁸⁹ halála után bizonyos megrendüléssel vártuk az országos politikának alakulását és pedig vártuk lesz-e folytatása annak a jobboldali politikának, amit ő teremtett meg. Ezért néztünk várakozással Darányi kormánya elé, aki-ről tudtuk, hogy Gömbös Gyulának munkatársa volt, tudtuk, hogy az ő minisztériumának egyik tagja, aki vele együtt gondolkodott és munkálkodott a kormányzat bizonyos kérdéseinek megoldásánál. A magyar jobboldal azzal a várakozással fogadta Darányi Kálmán miniszterelnökségét, amely várakozás mindenek felette arra a kérdésre várt feleletet, hogy mi az ő álláspontja azzal a nagy problémával szemben, amit Magyarország életében a zsidókérdés jelent.” Ebben Milotay szerint „a jó szándékot és az eltökéltséget el kell ismerni”, hiszen Darányi nem sokkal korábban, 1937 áprilisában ismerte el először magyar miniszterelnökként, hogy Magyarországon van zsidókérdés

⁴⁸⁶ Benke Tibor újságíró, az *Összetartás* szerkesztője.

⁴⁸⁷ Makkai János radikális jobboldali újságíró, a *Magyarság*, majd *Új Magyarság* munkatársa. 1935-től kormánypárti képviselő. *Germánia új utakon* című könyve már Hitler hatalomra jutása előtt megjósolta a nemzetiszocialista hatalomátvételt.

⁴⁸⁸ MNL BM. res. 1937-6-9200.

⁴⁸⁹ Gaál Gaszton, az újjáalakult kisgazdapárt vezére még 1932-ben hunyt el. A beszéd logikája szerint itt Milotay valószínűleg vagy tévesztett, és Gömbös Gyulát akart mondani, vagy a rendőri megfigyelő jegyzetelt pontatlanul.

és azt megoldandó problémának tekinti. Milotay szerint azonban ennél többre van szükség. Nézete szerint: „A magyar jobboldali törekvések most nagy válszúthoz érkeznek” (kiemelés tőlem – P. Z.). Megjegyzése mindennél jobban jellemezte a magyar politikai közéletben hegemon szerepben lévő jobboldali irányzatok és személyek dilemmáját, melyet közülük sokan úgy oldottak fel, hogy a szélsőjobboldali alternatívát választva, egyre nagyobb mértékben tették magukévá a nyilasok koncepcióit. Ezt a váltást elősegítette, hogy a szélsőjobboldal belől ekkorra már a régi, erodálódott nyilas pártokkal és eljelentéktelenedett vezéreikkel szemben az újak kerültek fölénybe, amelyek előnye nemcsak az volt, hogy tiszta lappal indulhattak, hanem az is, hogy támaszkodhattak a régiek által kiépített kapcsolati hálóra és szervezeti-szellemi infrastruktúrára.

„A nyilaskeresztes mozgalomnak vármegyémbe – ugyanúgy, mint távoli megítélésem szerint több dunántúli vármegyében – határozottan van talaja és a nyilaskeresztes gondolat itt gyökeret vevén, azzal számolni kell. Mutatja ezt már az is, hogy a legutolsó képviselőválasztáson a gyönki választókerületben 3000 szavazat esett, egy a választás előtt csak 8 nappal kiállított jelöltre. A nyilaskeresztes mozgalom terjedésének magyarázatát kettőben látom. Először a hangzatos jelszavak, le a nagybirtokok és le a zsidókkal, ami itt a nagybirtokok vidékén nagyon tetszetős. Másrészt pedig abban, hogy az elégedetlenség az alsó néprétegben emelkedik, orvoslást egyik politikai párttól sem remélnék, hanem a legradikálisabb irány felé tolnak el. Ez az egyszerű magyarázata annak, hogy a nyilaskeresztes mozgalom mindenütt a legalsóbb rétegeket foglalja magában, a nincsteleneket, hogy úgy mondjam a községek társadalmának salakját és megállapításaim szerint rejtetten kommunista gondolkodásúakat is. Általában nemzeti szempontból a nyilaskeresztes mozgalom megítélésénél csak két kedvező momentumot látok: az egyik az, hogy nemzeti alapon állanak, legalább is ma ezt hirdetik, a másik pedig az, hogy vezérük és vezéreik a politikai életben lejáratták magukat, nem olyan egyéniségek, akik egy meginduló – hangsúlyozom, hogy a nép széles rétegei előtt tetszetős mozgalmat a magasba tudnának lendíteni. Ebből logikusan következik és meggyőződésem, hogy ha a nyilaskeresztes zászlót egy kiváló képességekkel rendelkező egyén venné a kezébe, a nyilaskeresztes mozgalom, legalább is a Dunántúlon nagyon számottevő politikai faktorrá növekedne. Azonban, mint fentebb említettem, ma is tényező, amellyel a jövő képviselőválasztáson, ha az titkos lesz, komolyan kell számolni.”⁴⁹⁰

Szekszárd, 1937. január 4. Tolna megye főispánjának jelentése Boór Aladár miniszterelnöki osztályfőnöknek.

⁴⁹⁰ MNL BM. res. 1937-6-4007.

2. Szálasi Ferenc fellépése és politikai mozgalma

A már idézett részletes csendőri jelentés szerint 1936 végén az országban összesen 80 ezer beszervezett nyilas párttag tevékenykedett, mely szám a következő években nyilvánvalóan tovább emelkedett.⁴⁹¹ S bár ezek a csoportok még az első nyilas pártok működésének köszönhetően jöttek létre, mégis az 1935-ös választások utáni szélsőjobboldali átrendeződés legfontosabb eseményei nem hozzájuk, hanem egy új párt megjelenéséhez kötődtek. Ez a Szálasi Ferenc által alapított Nemzet Akaratának Pártja (NAP) volt, amely 1935 és 1939 között többszöri átalakuláson ment keresztül.

Szálasi pártját közvetlenül az 1935-ös választásokat megelőzően alapította, s 1936 nyarán már az ország több pontján kísérleteztek pártszervezéssel. „A mozgalom még egészen kezdetleges állapotban van, mégis – minthogy egyrészt radikális és szocialisztikus színezetű, másrészt, mert Békés vármegye mindig termékeny talaja volt az ily fajta, sokszor inkább romantikus, mint veszedelmes, de mindig káros megmozdulásoknak” a főispán a belügyminiszter állásfoglalását kérte a párttal kapcsolatban.⁴⁹² Ugyanebben az időben már létezett a NAP miskolci szervezete, a rendőri szervek pedig azt is jelentették, hogy „a pártnak különösen a hatvani és gyöngyösi járás területén nagy talaja van. Legközelebbi terv Sopron környékén a szervezkedést megindítani.”⁴⁹³ Mindezek mellett Szálasi személyesen járt Szentendrén, Salgótarjánban és Jász-árokszálláson. A felsorolt települések jelzik azokat a pontokat az országban – Budapesten kívül –, ahol a NAP az országos szervezkedést sikeresen megkezdte, és első szervezeteit kiépítette.⁴⁹⁴ Pártjának első alvezérei és szervezői a következők voltak: Csia Sándor BHÉV-tisztviselő, Tímár András borbélysegéd, Oláh Árpád újságíró, Kapus György magántisztviselő, Ungváry Sándor kaposvári tanár, Török András munkás, Hlatki Gyula és Erdélyi Kálmán állás-talan diplomások. Közülük Török, Oláh és Hlatki már a korábbi nyilas pártokban is tevékenykedtek (Hlatki például a Meskó-párt kerületvezetője volt a Pest környéki régióban), Kapus György és Tímár András pedig a Pálffy-párt vezető beosztású szervezői voltak.⁴⁹⁵ Ezek a személyek mind a városi kispolgárság és a középosztály bizonytalan egzisztenciájú csoportjaiból kerültek ki.

⁴⁹¹ MNL BM. res. 1937-6-4148.

⁴⁹² MNL BM. res. 1936-6-2503.

⁴⁹³ MNL BM. res. 1936-6-2503.

⁴⁹⁴ Vö. Sipos 1997. 31. és Lackó 1966. 73. A szerzők a Szálasi 1945-ben zajló büntető-ügye kapcsán keletkezett vallomások és iratok, valamint a szociáldemokrata párt által 1937 áprilisában készített vidéki jelentések alapján Szálasi által vezetett szervezetekről beszélnek a fenti területek mellett Győr, Vas, Veszprém és Zala megyékben. Ezekben azonban az általunk vizsgált források egyike sem említi 1935 vagy 1936-ban Szálasi vezérének tekintő nemzetiszocialista csoportot, Szálasi neve fel sem bukkan a helyi hatóságok irataiban, jelentéseiben.

⁴⁹⁵ *Kitartás*, 1936. december.

Rendhagyó módon, még a nemzetiszocialista pártokhoz képest is sajátos módon zajlott a párt szervezése. Szálasi tudatosan törekedett arra, hogy pártját jól kiépített, centralizált mozgalmi szervezetté fejlessze.⁴⁹⁶ Egy új belépőnek a teljes jogú tagság eléréséig hosszú procedúrán kellett keresztülmennie. Aki kijelentette, hogy a párt tagja akar lenni, azt egy hónapi próbára bocsátották. Amennyiben egy hónap után is fenntartotta szándékát, fogadalmat kellett tennie. A fogadalmat mindig az illető település hősi emlékművénél kellett letenni. Ezután a fogadalmat tett tagnak a párt érdekében három hónapig intenzíven kellett dolgoznia, ez után esküt tehetett. Az eskütétel szövege azonos volt a fogadalomtétellel, a különbség abban volt, hogy ezt a feszület előtt kellett letenni. Ennek kulcsmondata így hangzik:

„Hiszek az Ősföld életszövetségnek meg nem alkuvó harcában, igaz győzelmében.” Ezeket az esküket Szálasi minden tagtól megkövetelte, ő maga is rendszeresen eskette szűkebb környezetéhez tartozó híveit. Egy rendőri jelentés így írta le ezt az eseményt: „Szálasi a belső szobájában félkörben állította föl a fogadalmat tevőket és háromszor öt másodperces szünetekkel megismételte, hogy aki a fogadalmat nem akarja letenni, lépjen ki. Nem lépett ki senki. Szálasi elrendelte, emelje mindenki eskühöz a kezét és Szálasi olvasta az eskü-mintát kb. 3-4 percig. A Hungária ősföldek visszaszerzésére, minden parancs teljesítésére, titoktartásra, hazaszeretetre tettek fogadalmat. Ezután sorban kezelt fogott [velük].”⁴⁹⁷ A tag ekkor bekerült az úgynevezett hűségkörbe, azaz a párt elfogadott tagja lett. Általában 20-30 fő alkotott egy hűségkört. Ezeknek a kis csoportoknak valamelyik tag lakásán minden héten egyszer titkos összejövetelen kellett részt venni, ezt hívták suttogónak. Egy suttogó tehát egy összetartozó csoport – például kisebb falusi szervezet – által megtartott titkos gyűlést jelentett. A tagok beszervezésénél minden esetben ügyeltek arra, hogy a volt frontharcosok és vitézek előnybe kerüljenek. A csoportok vezetői alkották a településen a tízek tanácsát, azaz a csoportvezetők gyűlését, akik egy helyi vezető, az ún. zászlósúr tanácsadó testületét, munkatörzsét képezték. Az

18. kép. Szálasi 1938-ban

⁴⁹⁶ Sipos 1997. 26.

⁴⁹⁷ MNL BM. res. 1937-6-13049.

egy választókerületben található zászlósorak közül került ki a zászlósfő, aki összefogta és irányította a választókerületben élő párttagságot. A suttogókön mindig a zászlósorak és a zászlósfő elnökölt, személyüket a pártközpont jelezte ki.⁴⁹⁸

Szálasi egyéniségéről egy korabeli híve a következő, nézetünk szerint igen helytálló leírást adta: „Szerény, naiv és gátlásos. Mint szónok nem nagy szónok és nem azok közül való, akik magukkal tudják a tömeget ragadni. Rendszerint olvasni szokta a beszédeit, és arra törekszik, hogy fejtegetései minél magasabb színvonalúnak tűnjenek fel. Egészen új szavakat és a tömeg előtt teljesen ismeretlen fogalmakat létesít. Ösföld, Kárpát-Duna Nagyhaza, eszmegyakorlatok, vérvalóság és hitvalóság stb. Számítalan ilyen szava van, amiről híveinek fogalmuk sincs, hogy mit jelent.”⁴⁹⁹ Ugyanakkor azonban Szálasi mérhetetlen ambíció, fanatikus küldetéstudat vezette, s aprólékos, a részletekben elvesző, kisstílű jelleme és a kitűzött távlati, a valósággal köszönő viszonyban sem álló céljai között feszülő ellentmondás olyan zavaró, misztikus kisugárzást adott személyiségének, amelynek köszönhetően kevésbé iskolázott követői a hatása alá kerültek, és nem mertek neki ellentmondani, intelligensebb hívei pedig fanatizmusa, valamint az egyszerű tagság körében meglévő népszerűsége miatt nem ellenkeztek vele.

A párt működését illetően Szálasi egy jelentős újdonságot vezetett be. Már a kezdetektől mozgalmának tagsága két részre oszlott. Egyfelől ott volt a párttagság mint tömegmozgalom. Ők voltak a hivatalosan regisztrált, általában a nyilvánosság által ismert, párttagsági igazolvánnyal ellátott személyek. Mellettük azonban létezett egy titkos tagság is, a hungarista mozgalom, amely valamiféle „minőségi tagságot” jelentett, azaz oda csak a legrátermettebb és legmegbízhatóbb párttagok kerülhettek be. Utóbbi csoport célja az volt, hogy a hatalom átvétele után a párt rendelkezzen egy olyan hűséges vezető gárdával, amely képes az államhatalom irányítására. Az elitcsoportok tagjainak névsora még a párttagság előtt is titkos volt, csak számok alapján tartották őket nyilván. Ennek a csoportnak az irányítója 1938-tól a főszéktartó volt, ezt a pozíciót ebben az időszakban Málnási Ödön töltötte be, az első titkos csoportot azonban még 1937-ben Kassai-Schallmayer Ferenc szervezte meg. A párt működését így kétfelé lehetett választani, a hivatalos párttevékenység azokat a célokat és elveket követte, amelyeket a párt hivatalosan hirdetett. Ez a hatalomnak és a nyilvánosságnak szólt. A titkos tagság azonban tudatosan és szervezeten készült a hatalom átvételére. „A párt tehát a nyilvánosság előtt folytatott működése mellett egy második, az elsővel fedett élettevékenységet is kifejtett, azért, hogy Szálasi Ferenc vezér uralmát és az annak alapját képező »egy párt« rendszert megvalósítsa.” Írta a szélsőjobboldali mozgalmakról készült elemző tanulmányában Timkó Zoltán koronaügyész 1939-ben.⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ Sipos 1997. 26.

⁴⁹⁹ Szigethy 1940. 82. A szerző a budapesti kékkereszt mozgalom ügyvezető elnöke.

⁵⁰⁰ MNL BM. res. 1939-6-7100.

A titkos mozgalom 1937–38-ban egyre inkább intézményesült, s tagságát több, különböző elnevezésű, eltérő feladatokra specializálódott csoport alkotta. Ilyen volt a Fekete Front, amely nyomozó és hírszerző tevékenységet végzett a párt számára, valamint olyan kompromittáló anyagokat gyűjtött különböző ismert és befolyásos személyekről, amelyeket azután politikai zsarolásra lehetett felhasználni. Ez adta volna a hatalomátvétel esetén Szálasi testőrségét is. Nagyobb létszámú volt az Országos Pártrend és Pártvédelmi Osztály, röviden a rendvédelmi csoport (Rv). Ezt 1938 júniusában alapította meg Dalbosfalvy Pítia Illés, BSZKRT tisztviselő. Feladata „a párt rendjének fenntartása, a párttagok és a pártvagyon védelme, nagy tömegmegmozdulások esetén azok fegyelmezett levezénylése” volt.⁵⁰¹ A tagság a katonai gyalogság hierarchiája szerint épült fel, azaz léteztek szakasz, század és zászlóalj formációk. Előiskolája az Ifjúsági Csoport volt, ahova a fiatalabb generációt toborozták, s onnan léphettek tovább a legmegbízhatóbb párttagok. Az Ifjúsági Csoport tizenéves tagjai rendezték a legtöbb rendbontást országszerte, falfirkákat, verekedéseket, zsidó boltok és lakások kirakatbetöréseit, stb. A többnyire iskolázatlan, különböző antiszemita nézeteken szocializálódott fiataloknak ez jó hecc volt, de egyben a bátorságukat is tudták vele fitogtatni. Végül létezett az Eszmévédelmi Vonal, amelyet 1938 októberében alapítottak meg, vezetői Baltház Ferenc és Jókedvű (eredeti nevén Jurisztovszki) Miklós volt. Ennek a csoportnak – ahogy a neve is mutatja – a pártba beszivárgott ellenséggel kellett leszámolnia. Végül 1938 decemberében jött létre egy kis létszámú kommandó, amelyet Mester Iván budapesti gázgyári tisztviselő vezetett, s amelynek a feladata terrorakciók végrehajtása volt. Ennek tagjai lebukásuk esetére öngyilkosságot fogadtak, s már előre megírták búcsúlevelüket.

A titkos mozgalom mellett azonban a pártstruktúra és a parlamenti választókerületi rendszer összehangolása arra utalt, hogy Szálasi kezdetben nem vette el azokat a lehetőségeket, amelyekkel a rendszer keretei között tudott a hatalomhoz közelebb kerülni. Ezt legfőképpen az bizonyította, hogy 1936 tavaszán kísérletet tett arra, hogy mandátumot szerezzen: elindult a Pomázon zajló időközi országgyűlési választáson. Ellenfelei Ember Sándor kormánypárti és Grieger Miklós legitimista jelölt volt. Szálasi a választáson kudarcot vallott, a leadott 12 051 szavazatból csupán 942-t szerzett meg (7,8%). A választáson való elindulása, az ajánlások sikeres összegyűjtése azonban azt mutatta, hogy ebben a régióban már vannak hívei. Ez a választási kudarc változást hozott Szálasi politikai elképzeléseiben. A hagyományos politikai térnyerés lehetetlenségét belátva ezután más eszközzel kísérletezett a hatalom megszerzésére. 1936 őszén memorandumot intézett Horthyhoz, amelyet Keresztes-Fischer Lajoson, a kormányzó kabinetirodájának vezetőjén keresztül kísérelt meg eljuttatni hozzá.⁵⁰² Levelében arra kérte Hortyht, hogy álljon a nemzetiszocialista fordulat élére azzal, hogy a napi politikán felülemelkedve

⁵⁰¹ Uo.

⁵⁰² Lackó 1966. 66. és Sipos 1997. 28.

kinevezi a megfelelő embert, aki ezt a fordulatot véghezviszi. Megfelelő embernek természetesen önmagát gondolta. Kérése nem talált meghallgatásra, így Szálasi számára nem maradt más hátra, mint az, hogy politikai előretörését mozgalmi úton, lépésről lépésre próbálja meg felépíteni, fáradságos munkával. „...fáradhatatlanul hordoztuk körül az országban azt a zászlót, amire az ő neve volt fölírva. Lassan-lassan bejutottunk a gyárakba, a műhelyekbe, megfigyelőket küldtünk és robbantó sejteket a többi pártokba. A szocdemek őszinte megdöbbenésére már a szakszervezetekbe is felbukkantunk. De a legnagyobb érdeklődés mégis csak az elárvult nyilaspártok felől mutatkozott” – írta erről az időszokról Szálasi korai híveinek egyike, Török András.⁵⁰³ Ekkortól kezdve fokozták radikalizmusukat is. 1937 januárjában Szálasi pártjába belépett Barsay Árpád nyug. csendőr alezredes, régi nyilas aktivista, aki még Böszörmény alatt kezdte a szervezkedést, majd onnan átlépve Meskóék rohamosztagainak vezetője lett. Összekülönbözve Meskóval is és Festeticcsel is, most Szálasi oldalán folytatta ugyanazt a tevékenységet. Belépése Szálasi nagy nyeresége, hiszen az új vezető lendületet adhatott a mozgalomnak, régi kapcsolatait és szervezeteit most megkísérelhette az új párt érdekében hasznosítani.

A párt radikális fordulata összefüggésben állhatott azzal is, hogy Szálasi 1936. október 13-án Csia Sándor társaságában néhány hétre Németországba utazott. A jelentések arról számoltak be, hogy a két politikus Berlinben, Nürnbergben és Münchenben járt, a pontos programjuk azonban nem ismeretes.⁵⁰⁴ A felsorolt városok nevei azonban minden esetben a német náci párt korai történetével és tevékenységével hozhatók szoros összefüggésbe, így nem tévedhetünk nagyot, ha azt feltételezzük, hogy Szálasiék az NSDAP tevékenységével ismerkedtek.

A NAP politikai fordulata nem sokat késlekedett, 1937 márciusában ugyanis megjelent a párt mozgalmi harci utasítása, amely világossá tette, hogy a mozgalom a továbbiakban nem a hagyományos politikai eszközökkel – azaz parlamentáris úton – akarja a hatalmat megszerezni, egyáltalán nem is fogadja el a hagyományos parlamentáris politika kereteit. „Elvetjük a parlamentben való politizálásnak még a gondolatát is, mert a parlament munkáját a legnagyobb népcsalásnak tartjuk. Szabad csatamezőn, az életben akarjuk és fogjuk a magyarság ellenségeit harcra kényszeríteni és velük véglegesen leszámolni. Mi a hatalom birtokosai és nem részesei akarunk lenni.”⁵⁰⁵ Ez a politikai lépés volt az, amely kiváltotta a hatóság ellenakcióját. 1937 áprilisában Szálasi le tartóztatták, majd tíznapi fogház után szabadlábon védekezhett. Az eljárás eredményeként a Nemzet Akaratának Pártját 1937. április 16-n a belügyminiszter feloszlatta.

⁵⁰³ Török 1941. 29-30.

⁵⁰⁴ MNL BM. res. 1936-7. sz. n. 1. Vö. Lackó 1966. 67.

⁵⁰⁵ Kovács 2009. 48.

Szabadságharcunk hitvallása

A Magyar Nemzet szabadságharcát küzdjük Trianon zsarnoksága, a zsidó zsarnokság és nemzetromboló államrendszerünk ellen. Egymástól függetlenül, de egymást végzetesen kiegészítő munkájukban tudatosan vagy halálos rövidlátással pusztítják a jó magyar népek nemzeti jövőjét. Elhagyatva azoktól, akikben bízunk és hittünk, sorsunk irányítását saját kezünkbe kell vennünk.

Világnézetek véres és döntő harca folyik. Vak, aki ezt nem látja, elbukásra ítélt, aki ezt tudomásul nem veszi.

A zsidó világnézet már harcba állította teljes fegyverzetét: a liberalizmust, a bolsevizmust és a szabadkőművességet. A liberalizmussal rothasztja nemzetünk értelmiségét, a bolsevizmussal támadja és lázítja parasztságunkat és munkásságunkat, a szabadkőművességgel intézi aljas, alattomos támadásait nemzeti létünk alappillérei: Isten és Haza ellen. A liberális-kommunista-szabadkőműves háromságot: az önzést, az anyagiasságot és az istentelenséget állítja csatasorba egyszerre vagy egymás után, ahogyan éppen mohón hajsolt céljainak ez legjobban megfelel. Első rohama Isten és a Haza kiirtására irányul. Hogy ezt elérhesse, a parasztot a föld, a munkást a munka, az értelmiséget az aljas ösztönök és anyagiasság rabszolgájává teszi. Gyűlöletet és álembriességet hint, hogy viláгурalmat arathasson. Írtó harcának eddigi gyümölcsei: a földtelenné tett paraszt, a hazátlanná tett munkás, az istentelenné tett értelmiség. Istentelen és hazátlan bitangolásba kergeti a jó magyar népeket, hogy megvalósíthassa pokoli terveit.

Tervük végrehajtását akaratlanul megkönnyítik: a vallási türelmetlenség, a nagybirtokosi gőg, és a nemzeti felelőtlenség, a jó magyar népek lelkébe mesterségesen és hivatalosan ojtott alsóbbrendűségünk hite és a kishitűség, legelsősorban azonban kormányaink, amelyek 1867 óta a zsidóság rejtett célkitűzéseinek vak, engedelmes és kényelmes végrehajtóeszközének bizonyultak.

A zsidó viláгурalmi törekvések egyik alappillére és vára a Duna medence, Ösföldünk. Jöjjön bármilyen kormány, amelyik nem szakít rövidesen, nyíltan és gyökeresen a zsidósággal, amelyik nem oldja meg intézményesen a zsidókérdést: mai alkotmányunk segítségével nemzetünk sírját ássa, amelybe nagyra hivatott, de általuk legyilkolt népünket a zsidóság fogja dobni!

A zsidóvilág ellen harcol nemzetünk öntudatra ébredése. Fegyverei: Istenbe és Hazába vetett hite, az akarat és cselekvés bátorsága. Harca nyílt és igaz, mint egész arcúlat. Nemzetünk magasabb célok felé tör. Ez a cél: az egyén nemes társadalmasítása a nemzeti közösségben az Isteni törvények és Haza határain belül. Ezt egyedül és kizáróan csak a NEMZET AKARATÁNAK PÁRTJA valósíthatja meg erkölcsi, szellemi és anyagi vonatkozásaiban egyaránt.

A NAP Csonkaországunk népnemzeti hatalmának három alaptényezőjét: a parasztot, a munkást és az értelmiséget akarja és fogja felszabadítani a rabszolgaságból. A nemzetől kapott segítő és védő hatalmával kötni fogja őket az istenáldotta földhöz, a nemzetáldotta munkához és polgáráldotta nemzeti és Hazánkat tényleg birtokoló közösséghez.

A NEMZET AKARÁNAK PÁRTJA Csonkahazánk felépítésének harcában leszögezi:

- a zsidókérdést parancsolóan, gyökeresen és intézményesen fogja megoldani és visszavezeti a hatalmat a jó magyar népek eltulajdoníthatatlan birtokába;
- parancsuralmat követel, melyet a jó magyar népek népszavazással fognak szentesíteni;

– népszavazással fog olyan alkotmányt szentesíteni, amely lehetetlenné fogja tenni az alkotmánnyal való nemzetpusztító és nemzethalált okozó egyéni visszaélést: ezért nemzetfelfüggetlenségi jogokat fog törvényesíteni;

– érdekképviselési rendszerével határozottan biztosítani fogja, hogy nemzeti érdektületeink a nemzeti munkában az őket megillető súllyal és a legnagyobb felelősséggel részt vehessenek;

– a nemzeti munkaalkotmány megteremtésével ki fogja zárni, hogy a munka lelketlen kizsákmányolás prédája lehessen;

– nemzetgazdasági rendszerünk kidönthetetlen pillérét fogja képezni a magyar földdel átfogóan és szorosan összehangolt parasztság, munkásság, kisiparosság és magyar, nemzeti, keresztény kereskedelmünk szerves, egymástól elválaszthatatlan egysége;

– erős, nemzetünket tényleg védeni képes hadsereget fogunk építeni, hogy hazánk ne essen imperialista célkitűzések áldozatául;

– követelni fogjuk, hogy elszakított véreink és testvérnemzeteink az általuk követelt országkeretekbe kerüljenek teljes egyenjogúsággal és egyenrangúsággal.

Zrínyi mondása a hitvallásunk: „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók!” Pusztuljon, aki a kishitűség alattomos mérgét csepegteti magyar lelkiségünkbe.

Százötven esztendeje mételezi, mérgezi és sorvasztja nemzetünk testét egy faj, mely azt vallja és tanítja, hogy pénzért mindent el lehet adni és kapni: Istent, nemzetet, hazát, országot és hatalmat, tudást, tehetséget és minden bűnök bocsánatát. Ez a faj a zsidóság. Tanításának szörnyű eredményei íme előttünk fekszenek: Csonkahazánk, borzalmas erkölcsi és anyagi leromlásunk, alacsony tömegösztöneink, önmarcangolásunk, a szellemi és anyagi zsidóméregtől származó közömbösségünk és tehetetlenségünk, a zsidóság felé kinyújtott, alamizsnát kolduló hivatalos és nem hivatalos kezünk, a babonás zsidó nagyság és hatalom előtt meggöndyedt hátunk.

Megmaradtunk tömegnek, mert a zsidóság megakadályozta, hogy nemzetté lehessünk. Elproletárosodtunk szellemileg, erkölcsileg és anyagilag, s mind a mai napig „nem leltünk Hont e Hazában”. A tömegnek nincs hazája és hona, a tömeg csak proletárt ismer és termel: rabszolgát, zsoldost. Nemzetté kell lennünk, ha Hazát és Hont követelünk, ha honfiúk és polgárok akarunk lenni. Ez az igaz és való értelme lánglelkű nagy Széchenyi István gróf mondásának: Magyarország nem volt, hanem lesz!

Nem akarunk és nem fogunk tárgyalni a zsidósággal. Parancsolni fogunk. Törvényeinket vagy el fogják fogadni, vagy el kell hagyniuk azt a földet, amely eddig csak számukra jelentett tejjel-mézszel folyó meseországot, s kitépjük őket a magyar nemzet testéből.

Mi a hatalmat akarjuk. A hatalom teljes, csorbítatlan birtokosai akarunk lenni és nem részesei vagy benne osztozkodók. Mi a hatalmat akarjuk, amelyet a nép akar, amely a népen nyugszik, belőle meríti erejét és érte van. Mi a magyar nép parancsuralmát akarjuk, melyet a magyar nép népszavazással szentesített, mely a magyar nép jog, munka és megbecsülés alapjait adja meg úgy, ahogyan azokat mi értelmezzük.

A liberális világszemlélet, a belőle fakadt szabadkőművesség, nemzetközi nagytőkerendszer, kommunista munkásinternacionálék egész rendszere elbukott. Erkölcstelenségben született, erkölcstelensége tette tönkre. Természetellenes volt, haszontalan, oktalan, tudománytalan. Bepiszkolta mindent, ami szép és nemes.

Zászlajára hazudta a Szabadság! Egyenlőség! Testvériség! jelszavait. Bredmény: a népek millióiból proletármilliókat csinált és hogy táplálja is őket valamivel, oda dobta nekik néptestvéreik millióinak vérét, tulajdonát, anélkül, hogy e rabszolgák jobb szociális sorba emelkedhettek volna. Államfőket választ el nemzetüktől, nemzeteket államfőiktől, elszakítja a nemzetet, népet Istentől, Hazától, természetes jogaitól, munkaközösségétől, megsemmisíti önbecsületét, hitét és bizalmát saját erejében. A nemzet vezetőrétegének férfaiából maránokat⁵⁰⁶ nevelt, akik elől vannak minden nemzetgyalázásban, Istenhitrombolásban, a Haza lekicsinylésében, akik élvezik azt a hatalmat, amely nemzetük elnyomásából származik és hatalmat gyakorolnak nemzetükön és népükön, amelytől félnek és rettegnek.

Többen vagyunk éhen és mindég csak egy eszik. Szűkölködünk erkölcsiekben, szellemiekben és szociális javakban. Nagy magyar éhség van! A magyar nép enni akar és enni fog!

Hatalmunk alappillérei: JOG, MUNKA, MEGBECSÜLÉS! Magyar, nemzeti-szocialista államunkban az erkölcsi alapot az igaz kereszténység, a szellemi alapot az igaz magyar nemzetiszocializmus, az anyagi alapot az igaz magyar szociális jólét fogja a valóságba ültetni az igaz Istent, az igaz Hazaszeretetet és az igaz magyar munkaközösség jegyében.

A világháború a legnemesebb férfigerendákat aprította forgácsra. A forgácsokból új emberek sarjadtak, akiket az új történelmi korszak követel. Emberek jönnek, akik egész hivatásukat az emberiséget új alapokra helyező, nagy világeseményekből merítik, akiknek megvan a hitük, a bátorságuk, kitartásuk és tudásuk, hogy a nagy lépést csüggedés nélkül, bátran és meggyőződéssel megtegyék.

Az igaz magyar nemzetiszocialista lobogónk alá gyülekezzenek a tisztaszándékú jó magyar népek. Itt találja meg magyarságunk, nemzetünk önmagát, becsületét és megbecsültetését!

Az élet számunkra és csak nekünk dolgozik. Írtja a rothasztó liberalizmust, a legvilkoltak vérebe fulladt bolsevizmust és a hazátlan szabadkőművességet. Akarjuk-e, hogy az Ősföld véráztatta földjein a magyar génusz adja meg az Ősföld nemzetiszocializmusának alapjait? IGEN, MINDÖRÖKRE IGEN!

HIT! HAZASZERETET! FEGYELEM!

A NEMZETTEL A NEMZETÉRT! Hitet tettünk Budapesten, 1937. március 15-én, a magyar szabadság, jog, munka és megbecsülés napján mindazok emlékére, akik Nemzeti Nagylétünk védelmében ontották szent véréket,

Mindazok figyelmeztetésére, akik Hazájukkal, magyarságukkal, népükkel szemben kötelelességüket még nem teljesítették!

VAGYUNK ÉS MARADUNK!

SZÁLASI

[Új Magyar Munkás, 1. évfolyam, 1. szám, 1937. március 15. 1.
A magyar szellemi, ipari és földmunkások lapja. Nemzet Akaratának Pártja hivatalos közlönye. Szerk. Szálasi Ferenc.]

⁵⁰⁶ Szálasi vélhetően a maránokra gondol, akik kikeresztelkedett zsidók voltak a közép-kori Spanyolországban, de titokban megtartották zsidó identitásukat.

Pártja betiltásáig Szálasi a jelentéktelenségből nem tudott kitörni, a nevét is éppen csak ekkor kezdte megismerni a nyilvánosság. A közvélemény figyelmét két tényező keltette fel az új mozgalom iránt. Az egyik annak radikális volta, egyben ez volt az, ami a hatóságok fokozott figyelmét is magára vonta. A párt röplapjai nemcsak szélsőséges hangvételükkel, de tartalmukkal is újdonságot jelentettek. A hatalom megszerzésének látványos kinyilatkoztatása közéleti bombaként robbant, és nem csak a hatóságok figyelmét irányította a párt felé. Ismertségüket ugyanis paradox módon a liberális sajtó segítségével tudták növelni. A liberális lapok cikkeikben igyekeztek leleplezni és támadni a szélsőséges mozgalmakat, de ezzel azt is elérték, hogy a közönség egyre szélesebb rétegei előtt váltak ismertté.⁵⁰⁷ Pethő Sándor újságíró plasztikus képet festett erről a kérdésről a *Magyarság* 1938. februári számának vezércikkében: „Szálasi árnyéka egyre nő. Ma már a legtöbbet emlegetett ember Magyarországon. Róla suttognak rémülködve zsidó polgári családok zsúpjain. Róla szól a daliás ének a bürök asztalai és aktahegyei mellett. Őt idézik némi borzongással a társaskörök, kaszinók és szalonok bridsz és romipartijai közepette, s valami ádáz hittel és reménykedéssel a jobboldali összejövetelek és seregszemlék dumaváraiban. [...] Íme, ilyen ördögi félistent vagy félisteni ördögöt csinált a Hungária Egyesült Földek és Gyepük prófétájából a pletyka, a propaganda, a divat, a mítosz, s nem utolsósorban a törvényszéki csarnok, amelyből legtöbbször mint elítélt távozott ugyan, de jelentőségében és népszerűségében emelkedve és fölmagasztosulva, aránylag nagyon is olcsón jutva hozzá a mártíri dísszel járó részvéthez, az üldözött ártatlanság és igazság nimbuszához.”⁵⁰⁸

„Szálasi a tömeghisztéria vezérnek fogadta el, annak ellenére, hogy zagyva programját saját magán kívül senki nem érthette meg” – fogalmazott jóval prózaibban, de hasonlóképpen a már többször idézett Sombor-Schweinitzer rendőrtanácsos. Rendkívül tanulságos az is, ahogy ugyanebben az időszakban jellemzi a szélsőjobb oldalt és benne Szálasi: „A szélsőjobb oldali táborban már megindult az erjedés, az új bálványok imádása és az a lappangó, misztikus tömeghisztéria, mely előre vetítette a későbbi események árnyékát és a külföldi példa nyomán »vezéri« hatalmat ígért az ismeretlenség homályából előbukkanó dilettáns kalandor politikusként, aki sem átfogó programmal, sem a nemzet vezetésére predesztináló képességekkel nem rendelkezett, hanem csupán féktelen nagyravágyással és néhány száz mindenre elszánt bérencel, akik az új vezér oldalán akartak bemaszírozni a hatalomba.”⁵⁰⁹ Az a várakozás,

⁵⁰⁷ „Sikerünknek az volt a titka, hogy az egész sajtó kíméletlenül támadott bennünket és a tömegekben az a nézet kezdett kialakulni, hogy azért írnak annyit rólunk, mert nekünk van igazunk.” „Szálasi nem egyszer jegyezte meg, hogy neki tulajdonképpen az ellenségei csinálják a legnagyobb propagandát” – írta erről Török András. Török 1941. 35. 38. „Magyarországon a liberális sajtó ellenszenves, türelmetlen és prepotens hangja a legjobb talajgyegetője a horogkereszt és a nyilas gondolatok terjesztésének.” Lingauer Albin: Jelenségek. *Vasvármegye*, 1938. január 12. Idézi Katona Attila 2005. 189.

⁵⁰⁸ Pethő Sándor: Szálasi 1938! *Magyarság*, 1938. február 2. Vö. Lackó 1966. 102.

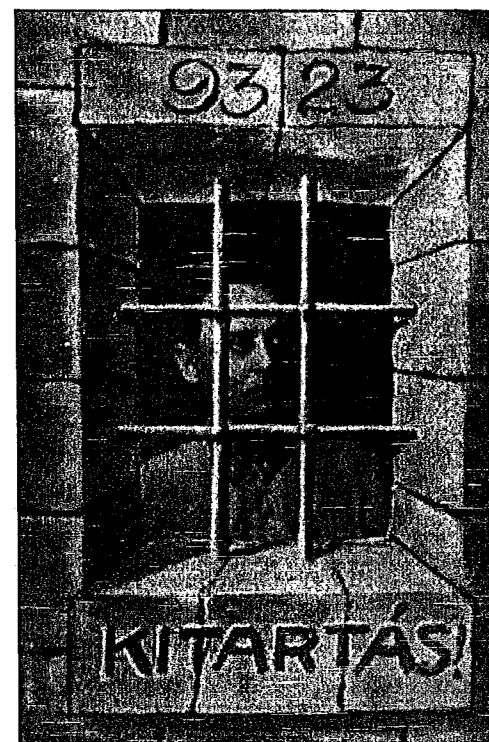
⁵⁰⁹ Kovács 2009. 48–49.

amely Gömbös kinevezésekor a miniszterelnök felé irányult, most új célpontot keresett magának, a társadalom egyes csoportjai körében pedig már-már misztikus vágyakozássá fajult. Pontosan ezt a vágyat elégítette ki a nyilas mozgalom, amely megváltó küldetésstudattal jelentkezett, és különösen alkalmas volt ezeknek az igényeknek a kielégítésére Szálasi mozgalma, amelynek mind programja, mind szervezkedésének jellege tele volt különleges és misztikus elemekkel.

Szálasi tekintélye és politikai súlya tehát a bírósági eljárás eredményeként növekedett meg, főként az azt követő médiavisszhang révén. A nyilas sajtó 1938 elejétől kezdve erre tudatosan rájátszott. Az *Összetartás* című lap 1937 decemberétől folyamatosan nyomon követte Szálasi bírósági tárgyalását, idézte beszédeit, és részletes életrajzot adott róla.⁵¹⁰ Ettől kezdve Szálasi rendszeres szereplője lett a lapnak, vagy szerzőként, vagy egy tudósítás alanyaként. 1938 augusztusában pedig, amikor Szálasi jogerősen háromévi börtönre ítélték, a lap fejlécén a mártíromságra utalva a következő mondat jelent meg: „Nagypéntek nélkül nincs feltámadás!”

Összességében ez volt az a folyamat, amely Szálasi a szélsőjobb oldali „szakrális vezérévé” avatta, mind a köztudatban, mind a szélsőjobb oldali politikai táborban elfoglalhatta a vezéri szerepet. Börtönbe vonulása elősegítette a folyamatot, így ugyanis alvezérei sem törtek ellene, hiszen a valós vezetést maguknak tudhatták, míg elzártága következtében Szálasi sem követhetett el olyan hibát, amely lerombolta volna nimbuszát.⁵¹¹

Mindezek mellett a közvéleményben lejátszódó jelenség mellett Szálasi számára a gyakorlati politikai előrelépést az hozta meg, amikor 1937. október 24-én megalakult a Magyar Nemzeti Szocialista Párt. E párt két legtekintélyesebb tagja Endre László és a közel 3000 holdas földbirtokos, gr. Széchenyi La-

19. kép. Nyilas propagandakép 1939-ben Szálasi bebörtönzéséről

⁵¹⁰ *Összetartás*, 1937. december 26.

⁵¹¹ Lackó 1966. 55.

jos volt, akik addig a Magyar Fajvédő Szocialista Párt vezetői voltak.⁵¹² Most pártjukkal együtt beléptek az új szervezetbe, amelybe sikeresen integráltak több kisebb szélsőjobboldali csoportot. A már vázolt körülmények között csatlakozott a párthoz az állandóan elégedetlen Balogh István is. Ő keményfejű és a politikához nem értő ember volt, aki mivel saját képességeivel nem volt tisztában, sorra váltogatta pártjait. Belépett továbbá az új pártba Festetics Sándor budapesti csoportja, az Irredenta Tábor nevű kisebb párt,⁵¹³ valamint egy kisebb kaszásokeresztes csoport. A Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak ezzel komoly bázisa, valamint négy vezető politikusa lett: Endre, Széchenyi, Balogh és Szálasi. Közülük azonban Endre László Pest vármegye alispáni tiszterre pályázott, ezért a napi politikától visszavonult. Balogh István vezetői szerepre teljesen alkalmatlan volt, amit legjobban egy nem sokkal később elkövetett óriási baklövése fényesen bizonyított is. 1937 novemberében, egy debreceni nyilas gyűlésen Balogh javaslatára a jelen lévő nyilas aktivisták Horthyt I. Miklós néven Magyarország királyává kiáltották ki. Ez a lépés a belpolitikai viszonyok félreértéséről tanúskodott, és Baloghot teljesen nevetségessé tette. A pártból ezek után Baloghot ki is zárták.⁵¹⁴ Így maradt meg a párt élén a két vezető: Széchenyi Lajos és Szálasi Ferenc, akik a pártot a továbbiakban tevőlegesen is irányították.

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt célkitűzése

Az 1937. október 24-én a Budai Vigadóban megtartott nagygyűlés alkalmával lerögzített és elfogadott alapok.

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt célja:

A hatalom átvétele a Kormányzó Úr Öfömméltósága és a magyar nemzet akaratából;

A magyar nemzeti szocialista népközösség felépítése;

A magyar nemzeti szocialista államhatalom beépítése, amely hatalom a nép akaratából van, a népből meríti erejét, a népen nyugszik és a népért cselekszik.

Valamely nép csak akkor menthető meg, ha önmagát meg tudja menteni, éppen ezért mi: A Magyar Nemzeti Szocialista Párt egyedül és kizáróan csak a magyar nép hatalom-akaratával és hatalmi filléreivel küzdünk. Északon és Délen, Keleten és Nyugaton hatalmas erők ostromolják a Duna medencét. A megszállott területeken élő testvérmembereink ránk néznek, hogy a magyar nép hogyan akarja elkövetkezendő sorsának alapjait lefektetni. Rajtunk múlik teljesen az új alap letevése.

Az emberiség világnézeteken keresztül halad. A liberalizmus megtette a kötelességét, el fog tűnni. Az emberiség új alapra lép és ez a nemzeti szocializmus.

⁵¹² Sipos 1997. 32.

⁵¹³ A Magyar Irredenta Tábor 1937 májusában alakult meg, az ismert szélsőjobboldali politikuskok és agitátorok egy csoportja alakította meg: Balogh István, ifj. Meskó Zoltán, Uy Károly újságíró, Kémeri Nagy Imre állástalan tanár, Vannay László, Szász József.

⁵¹⁴ *Összetartás*, 1937. december 3. A lapban közölt kizáró határozatot Szálasi és Széchenyi aláírása jegyezte.

A nemzeti szocializmusnak olasz gyakorlata a fasizmus, német gyakorlata a hitlerizmus és magyar gyakorlata, amit a Magyar Nemzeti Szocialista Párt hirdet: a Hungarizmus.

A Hungarizmusnak a valóságalapja ez: a Duna medencében élő népek egyetlen erkölcsi, szellemi és anyagi közösségbe való kovácsolása abból a célból, hogy újra feltámadjon az, amit saját hibáinkból és másoknak az ármánykodásából elvesztettünk: a nagy, szabad, független, igazi, valóságos Haza.

A Hungarizmus az egyes testvérmembereknek mindent meg fog adni azért, hogy tőlük mindent követelhesen. Mi elismerjük azokat a jogokat, amelyeket testvérmembereink úgy szereztek, hogy vérüket áldozták a mi Nagy hazánkért. Ez a jog törvényesítve lesz minálunk, ellenben le kell szögeznünk a leghatározottabban, hogy ez a kérdés egyedül a testvérmemberekre és a mi magyar nemzeti szocialista kormányunkra tartozik. És leszögezzük a legkomolyabban, hogy abban az esetben, ha testvérmembereink közül bármelyik ezt a jogot megszegi: jogbitorlóvá és kötelességszegővé válik, s a következményekért önmagának kell felelnie.

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt és mozgalma három pilléren nyugszik:

Az első pillére az erkölcsi pillér és elvi alapjai a következők:

Igaz Istenhit és igaz Krisztusszeretet egyedül és kizáróan csak igaz nemzetszerethez és hazaszerethez szabad, hogy vezessenek és fordítva is igaz: igaz nemzetszeretet és hazaszeretet viszont vezessen el bennünket az igaz Krisztus s igaz Isten megismeréséhez.

A magyar nemzeti szocializmus el- és szétválaszthatatlan Krisztus tanától.

A zsidó erkölcsi világregend gyakorlati átültetésének fegyvere a kommunizmus, viszont a krisztusi erkölcsi világregend gyakorlati átültetésének fegyvere a nemzeti szocializmus.

Nem tűrhetjük azt, hogy az egyén belső élete kettészakadjon, hogy vallási meggyőződése nemzeti meggyőződésével összetűzésbe kerüljön. Csak akkor egész ember az egyén, csak akkor személyiség és csak akkor számíthat valamiképpen népi közösségünk igazi, hasznos tagjának, ha ez a kettő egymást felépítve ültetődik be lelkebe és agyába. Mi meg akarjuk és meg fogjuk adni Istennek azt, ami Istené, de megköveteljük, hogy megadhassuk nemzetünknek is azt, ami nemzetünknek kijár.

A második pillér a szellemi alap. A nemzeti szocializmus világnézetének magyar gyakorlata: a Hungarizmus, az az alap, amelyiken mi harcolunk. Hős vértől pirosult és felnagyobbodott erkölcsi, szellemi és gazdasági mohácsi gyászterünk és gyászföldünk ki fogjuk taposni azt a magasabb rendű nagy népi közösséget, amelyben mindannyian megtaláljuk azokat az erkölcsi, szellemi és gazdasági alapokat, amelyekre minden testvérmembertünk nyugodtan, félelem és irigység nélkül építhet és amelyek a Kárpátoktól le az Adriáig úgy belső, dicső életünkben, mint Közép-Európában megadják azt, amit mindannyian óhajunk és vágyunk: az erkölcsi, szellemi és gazdasági Pax Hungarica-t.

Harmadik pillérünk a gazdasági anyagi alap. Ennek főelve, hogy minden a nemzeté és népi közösségé. A népi közösség a nemzet felségjoga alapján átadja ezt a hatalmat az államhatalomnak abból a célból, hogy szociális népi közjólétén őrökjön és ezt a jólétet mindenkoron fenn is tartsa.

Népi közösségünk felépítésében a paraszt a nemzettartó, a munkás a nemzetépítő, az értelmiség a nemzetvezető és irányító, a hadsereg a nemzetvédő, a nő, az ifjúság és a gyermek nemzeti halhatatlanságunk zálogai.

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt és mozgalmunk a Hungarizmus valóságában lefekteti, hogy a mi népi közösségünk iparral rendelkező, magas fokon álló parasztállam lesz és nem fogjuk tovább tűrni, hogy paraszttal rendelkező, alacsonyfokú, lealázott iparállam legyen.

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt és mozgalom a munkásnak, ennek az elkeseredett szocialistának Hazát és munkást tisztelő nemzetet fog teremteni a jog, a munka és a megbecsülés alapján.

Az értelmiséget vissza fogjuk vezetni és vissza fogjuk kényszeríteni a népi közösséghez. Az értelmiségünk elszakadt és elszakították nemzetétől. A Magyar Nemzeti Szocialista Párt innen emeli föl figyelmeztető szavát: ebben a súlyos időben mindenkinek állást kell foglalnia vagy itt, vagy amott! Aki nincs köztünk, az ellenünk van. Ebből a harcból kibúvás és felmentés senki számára nincs.

A hadsereg elválaszthatatlan a népi közösségtől és nem más, mint a fegyveres nemzet végrehajtó eszköze. A hadsereg nem politizál, ellenben parancsolóan kötött világnézetéhez, világnézetet kell vallania parancsra, mert a Szolgálati Szabályzat előírja a világnézetének hármast: Istenfélelem, Hazaszeretet, Fegyelem. Ha a hadsereg azt látja, hogy a nemzetből kidőlt ez a három pillér, az a három, melyet nemzetétől kapott: kötelessége, hogy rászorítsa nemzetét erre a három pillérre. Olyan erős hadsereget fog kitaposni a Magyar Nemzeti Szocialista Párt és mozgalma ebből a földből és ebből a népi közösségből, hogy a megszállott területeken élő testvérmembereink ezzel a fegyveres nemzetünkkel és hadseregünkkel a végső nagy szabadságharcot a Nagy Haza érdekében megvívassák.

A nő, az ifjúság és a gyermek nemzeti halhatatlanságunk zálogai. Ki mint neveli ifjúságát, látja nemzeti jövőjét. A nő beállításának módjától függ, hogy a népi közösség milyen erkölcsi magasságot tud elérni életében.

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt és mozgalom felelősségének mélyen átértett tudatában kijelenti, hogy hatalomra jutásakor újra legitimizálni fogja azt, amit első és egyedül törvényes ura, Legfelső Hadurunk, a Kormányzó Úr Öfömméltósága kipusztíthatatlanul lelkünkbe égetett 1919 novemberében, mint fővezér, mielőtt a főváros területére lépett.

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt és mozgalom ennek szellemében hódolat-teljesen bocsájtja kibontakozási tervét Öfömméltósága magas döntése alá. E kibontakozási tervnek pontjai ezek:

Először:

Kibontakozás a Kormányzó Úr személye és személyének folytonossága nélkül nem képzelhető el.

Személyének félretétele, folytonosságának megszüntetése nemzeti nagylétünk bukását jelentené.

Másodszor:

Hogy a nemzet belsőleg nyugodtan tudjon készülni a nagy, a nehéz időkre, a fegyveres nemzeti karhatalmat állítjuk be, amelyik egy kéz alá vonja a hadsereget, csendőrséget, rendőrséget és vámőrséget. A csendőrség, rendőrség és vámőrség kikerülnek a belügyminiszter kezéből és a hadsereg alá kerülnek, hogy azt a hivatásokat teljesítsék, amelyet a nemzet tőlük joggal megkövetel.

Harmadszor:

A magyar népi közösség egybekovácsolása, egyetlen népközösségi társadalmi szervbe. Ennek feladata, hogy ez a magyar nemzeti szocialista népi közösség vívja meg a harcot a bolsevizmus és a kommunizmus ellen.

Negyedszer:

A magyar nemzet és népi közösség fog népszavazással dönteni arról, hogy a magyar nép magyar nemzeti szocialista, népfrent vagy a jelenlegi uralmat akarja-e. Ezután a népszavazás után a Kormányzó Úr Öfömméltósága által jóváhagyott terv kerül

népszavazás alá.

Ez lesz az alapokmánya a magyar nemzeti szocialista államnak és népi közösségnek. Ez fogja szentesíteni az új alkotmányt, amely azért lesz új, mert ezer éve már nem gyakorolták.

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt harcában, amelyet most a hatalom átvételéért folytat, le fogja dönteni azt a mesterséges falat, melyet mesterkélő kezek emeltek nemzetünk és a Kormányzó Úr Öfömméltósága közé. Ez a Magyar Nemzeti Szocialista Párt és mozgalom akarata, amelyet végre is fog hajtani!

Sok százezer korhadtt fakesztrt nőtt ki Északon és Délen, keleten és nyugaton. A sok százezer fakesztre borulva anyák, árvák és özvegyek Istenhez és a hatalomhoz jajdulnak szavaikkal: miért? Erre a kérdésre a Magyar Nemzeti Szocialista Párt és mozgalom megadja a feleletet:

„Húsz éven keresztül erkölcsi, szellemi és anyagi nyomorúságban küzdöttünk, de rajtatok keresztül, Ti korhadtt fakesztrtek, megtaláljuk a becsület, az igazság és a valóság útját és hont fogunk lelteni e Hazában! Mi erre az útra léptünk és ezen az úton azt építjük, amihez Ti fogjátok az alapot nyújtani!”

Az isteni Gondviselés megmutatta az utat, amelyen haladnunk kell, hogy Európa történetében megkapjuk azt a hivatásunkat, amelyet harcunk folyamán kiérdemelünk.

A Gondviselés és a nemzet cselekvő akarata kísérje minden lépésünket!

Vagyunk és maradunk!
Bátorság!

A Magyar Nemzeti Szocialista párt Vezetősége.
Ifj. Balogh István orszgy. képv. s. k.
Szálasi Ferenc s. k.
Gróf Széchenyi Lajos s. k.

Az egyesülést megelőzően Szálasi és Endre 1937 augusztusában „életszerződést” (azaz politikai hűséget és összetartást) kötött egymással.⁵¹⁵ Az októberi pártegyesítő kongresszuson rajtuk kívül jelen volt a szélsőjobboldal több prominens személyisége, így Málnási Ödön tanár, történész, talán a legjelentősebb nyilas teoretikus, Temesváry László, az 1920-as évek ismert fajvédő politikusa, vitéz dr. Csík László orvos, az orvosi kamara alelnöke, aki előadásain a német faji törvényeket hirdette és propagálta, valamint Kémeri Nagy Imre állástalan középiskolai tanár, a budapesti nyilas ifjúsági szervezetek legaktívabb szervezője és koordinátora.⁵¹⁶ A szélsőjobboldali egység megteremtésére szóló

⁵¹⁵ Lackó 1966. 90.

⁵¹⁶ *Virradat*, 1937. október 25.

felhívást, valamint a nemzetiszocialista program minden szimpatizáns által elfogadható, konszenzusos alappilléreit Endre László cikke hirdette meg, még 1937 márciusában.⁵¹⁷ Az ezt követő, s a nagygyűlést megelőző egységtárgyalásokon részt vett szinte minden számottevő szélsőjobboldali párt és szervezet képviselője, a fentieken kívül és mások mellett Marton Béla és Szeder János országgyűlési képviselők, a MOVE elnöke, illetve alelnöke, Végváry József a Turul Szövetség elnöke, Mecser András országgyűlési képviselő a NEP szélsőjobboldalának, Csilléry András a budapesti Keresztény Községi (Wolff) Pártnak, és Rajniss Ferenc, az időközben megalakult Nemzeti Front nevű pártnak a képviselőjében, továbbá Fiala Ferenc, az *Összetartás* című lap főszerkesztője, valamint gr. Serényi Miklós a Pálffy-párt, Marsovszky György pedig a Festetics-párt képviselőjében.⁵¹⁸ Bár végül mind Pálffy Fidél, mind Festetics Sándor pártja kívül maradt, az egység létrejötté jelentős mértékben átrendezte a szélsőjobboldal erőviszonyait, e pillanattól kezdve ez a párt vált a legerősebb nemzetiszocialista szervezetté.⁵¹⁹ Társadalmi támogatottságának kiszélesedéséhez különösen sokat jelentett a MOVE támogatása, amely szervezet Gömbös Gyula halála után erőteljes szélsőjobboldali propagandát folytatott, és közeledni kezdett a nyilasokhoz. Sok befolyásos MOVE-tag, így Marton Béla elnök mellett Endre László, gr. Serényi Miklós vagy Mecser András mindkét szervezet tevékenységébe bekapcsolódott.⁵²⁰ Ez áttörést jelentett a társadalmi támogatottság ügyében, mert kaput nyitott a nyilasok és a MOVE mögött álló keresztény középosztálybeli és kispolgári csoportok között. Ugyanezt a tendenciát erősítette a Nemzeti Egység Pártján belül a szélsőjobboldali felfogású képviselők közeledése a nyilasokhoz, ahogy láttuk Marton Béla, Mecser András intenzív szervezője volt a kapcsolatteremtésnek, rajtuk kívül aktív nyilas orientációt képviselt Pálffy Daun József, Festetics Domonkos, Haám Artúr és Jurcsek Béla is.⁵²¹ A szélsőjobboldali csoportok pozícióinak erősödését jelezte az is, amikor 1938 januárjában Endre Lászlót Pest vármegye alispánjává választották, ráadásul egy kormánypárti jelölttel szemben. Megválasztása után

⁵¹⁷ Endre László: *Kitartás! Összetartás*, 1937. március 21.

⁵¹⁸ *Virradat*, 1937. május 18. és a következő számok. Az első egységtárgyalás 1937 májusában volt Serényi gróf vácdukai birtokán, ezt különböző helyszíneken több másik követte. Maga Serényi is pártot váltott és Pálffyt elhagyva Szálasiék követője lett, s ugyanezt tette Festetics budapesti szervezete is Hlatki Gyula és Egyéni Károly vezetésével.

⁵¹⁹ Válaszként Pálffy és Festetics megállapodást kötött egymással, mely szerint pártjaik önállósága megőrzése mellett együttműködnek. Erre különösen Pálffynak volt szüksége, aki Balogh átállása miatt országgyűlési képviselő nélkül maradt. *Virradat*, 1937. október 18. Vö. Tilkovszky 1987. 213.

⁵²⁰ Dósa 1972. 176–191.

⁵²¹ Festeticsről és Pálffy Daunról ezt egyértelműen kijelentette egy bizalmas rendőri jelentés: „Köztudomású, hogy mindkettőjük felfogása antiszemita és nemzetiszocialista, akik a nemzetiszocialistákkal több esetben együtt szerepeltek.” MNL BM res. 1937-6-12083. Nézeteket parlamenti beszédeikből is könnyű azonosítani.

20. kép. Héjjas Iván és Kémeri Nagy Imre

Endre visszavonult a nyílt politizálástól, az ország egyik legnagyobb megyéje azonban ettől kezdve a szélsőjobboldali szervezkedés szabad területévé vált.

Egy egységes nemzetiszocialista párt létrejöttének fontosságát Festetics Sándor is érzékelte, és vélhetően ezért folytatott tárgyalásokat Szálasi Ferencel egy esetleges fúzióról. 1937 nyarán Szálasi Székesfehérváron járt, ahol Festetics megbízottaival tárgyalt, azonban mindkét fél olyan feltételeket támasztott, amelyek elfogadhatatlannak bizonyultak a másik számára. Ezek szerint Festeticsnek írásban kellene lemondania a vezéri tisztről, és ugyancsak írásban kellett megígérnie, hogy később sem fog új pártot alapítani.⁵²² A megalkotó feltételeket a gróf természetesen visszautasította. Festetics ellenajánlata Szálasi részére a párt vezérkari főnöki tisztség betöltésére vonatkozott, ezt viszont Szálasi utasította el, így a tárgyalás eredménytelenül végződött. Az októberben létrejött párttól Festetics így távol maradt, melynek okát kiáltványban is közölte: „Mindenki tudja a pártban, hogy közel 2 esztendő óta milyen agitáció folyt a különböző árnyalatú nemzeti szocialista pártok és kisebb csoportok egyesítésére. Ezen hangulatot ellenfeleink kihasználták arra, hogy két esztendőn keresztül személyem ellen támadjanak azzal, hogy én vagyok az egyedüli akadály a nemzeti szocialista egység megvalósításának. Ebben

⁵²² MNL BM. res. 1937-6-12220.

a helyzetben nem tehettem mást, mint azt, hogy a legnagyobb frakcióval, a Szálasi–Hubay párttal érintkezésbe lépjek, hogy közös erővel megteremtjük a nemzeti szocialista egységet.”⁵²³ Festetics a továbbiakban azt írta, a megállapodás megszületett azzal, hogy területeiket elkülönítik egymástól, a vezéri poszt pedig betöltetlen marad. Végül a megállapodás mégsem lépett érvénybe, melyet a gróf azzal magyarázott, hogy belátta a személyi ellentétek elsímításának lehetetlenségét, valamint a programok összeegyeztethetlenségét. Ezért úgy határozott, hogy „az új párttól teljesen távol tartom magam és a jövőben, mint pártunkívüli nemzeti szocialista szolgálatom tovább eszménk diadalra jutását. [...] a vezetésem alatt álló Magyar Nemzeti Szocialista Párt, bármit írjanak is egyes újságok, továbbra is fennáll”. Festetics ezek után elkeseredetten támadta a hungarista mozgalmat, Szálasi és Hubayt. Lapjaiban a legképtelenebb vádak fogalmazták meg, 1938 decemberében például azt, hogy Szálasi valójában cseh ügynök, aki 160 ezer pengőt kapott bomlasztó tevékenységéért.⁵²⁴

Az egyesülés után az új nemzetiszocialista pártnak önálló sajtója is lett. A Borbíró Hugó, majd Fiala Ferenc szerkesztésében megjelenő, addig jelentéktelen *Összetartás* című lap példányszáma növekedni kezdett, és 1938 elejére már elérte a heti ötvenezer darabot. Az újságban a szélsőjobboldal olyan prominens figurái publikálták nézeteiket, mint Oláh György, Hubay Kálmán, Temesváry László, Rajniss Ferenc, Endre László, Makkai János vagy Bosnyák Zoltán. A lap, ahogy láttuk, teret adott Szálasi bírósági tárgyalásának, a pártvezért egyre inkább a mozgalom mártírjának beállítva. Szálasi bebörtönzése automatikusan kiküszöbölte a rivalizálás lehetőségét is, hiszen őt minden nyilas politikus nyugodtan vallhatta vezérének, mivel börtönben ült, csupán jelképes vezérnek számított.

Az 1937 októberében létrejött, Szálasi és Széchenyi Lajos vezetése alatt álló párt e néven 1938. február 21-ig tevékenykedhetett, mert a Darányi-kormány ekkor ezt is betiltotta, az utódpart megalakulásához azonban csak néhány hétnek kellett eltelnie. A párt népszerűségének és politikai befolyásának növekedését félreérthetetlenül jelezte a lovasberényi választás. 1938. február 28-án ugyanis elhunyt az ismert legitimista politikus, Grieger Miklós, a lovasberényi választókerület képviselője. A megerősödött szélsőjobboldali pártok úgy érezték, hogy ebben a nyilas hagyományokkal rendelkező régióban lehetőségük nyílt a mandátum megszerzésére. Hasonlóképpen gondolkodtak más pártok is, a választáson ugyanis a térségben jelen lévő valamennyi politikai erő képviseltette magát, a kormánypárton kívül a legitimista párt és a kisgazdapárt jelöltje is elindult. A választás így valamiféle erőfelméréssé alakult, amely megmutathatta a felsorolt politikai erők befolyását. Kimenetelét azonban meghatározta az a kapcsolatfelvétel, amely Darányi Kálmán és Szálasi között jött létre közvetlenül a választások előtt. A miniszterelnök a nyilas moz-

⁵²³ FML IV. 401. a. 42. tsz. 48/1938.

⁵²⁴ *Nyilaskereszt*, 1938. december. Lásd még az 1939. januári számot, amely vezércikkben támadta Hubayt.

galom leszerelése érdekében ajánlatot tett Szálasinak, mely szerint elősegíti jelöltjük megválasztását, sőt további mandátumokat is ígért nekik.⁵²⁵ Cserébe azt kérte, hogy a Hungarista Párt hagyjon fel a szélsőséges politizálással, és tevékenységét parlamentáris úton fejtsse ki. Ilyen előzmények után a március 20-án tartott választás eredménye nem jelent meglepetést:

Fitz Artúr (Egyesült Keresztény Párt)	3848 (25,3%)
Hubay Kálmán (pártunkívüli)	5298 (34,9%)
Nagy Ferenc (Független Kisgazdapárt)	3116 (20,5%)
Sigray István (kormánypárt)	2927 (19,3%)

A választás feszült politikai légkörben zajlott, hiszen néhány nappal korábban történt meg az Anschluss. Az esemény a szélsőjobboldali táborban euforikus hangulatot keltett, míg a mérsékelt jobboldalon megdöbbenést okozott.⁵²⁶ Ez az esemény is arra ösztönözte Darányit, hogy keresse a megegyezés lehetőségét a nyilasokkal. Ráadásul a nyilas jelölt, Hubay Kálmán személyében a kormánypárt számára is elfogadhatónak tűnt, hiszen az újságíróként dolgozó Hubay korábban a kormánypárt hivatalos lapjának, a *Függetlenség*nek volt főszerkesztője, így nem tűnt túl radikálisnak.⁵²⁷ A pótválasztást Hubay határozott fölénnyel meg is nyerte Fitz Artúrral szemben:

Hubay	9161 (59,4%)
Fitz	6272 (40,6%)

Mivel a választás „tisztá” körülmények között, tehát hatósági beavatkozás nélkül zajlott, alkalmasnak tekinthető arra, hogy a különböző pártok közötti valós erőviszonyokat tükrözze. Az első forduló eredményei alátámasztani látszanak a reális helyzetet, hiszen a pártok között nincs nagy eltérés, a térség ismeretében csupán a kormánypárti jelölt gyenge szereplése okoz némi meglepetést, az nem, hogy a kereszténypárt és a nyilasok jól szerepeltek. A végeredmény pedig egyértelműen azt mutatja, hogy a nyilas mozgalom a térségben jelentős erőket tudott felvonultatni. A megválasztott Hubay mindezek után a Darányival történt megbeszélés eredményeként a parlamentben bejelentette a betiltott párt helyett megalakuló Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom létrejöttét.⁵²⁸ Az új mozgalom ekkor legálisan – országgyűlési képvisellettal rendelkezve – folytathatta szervezkedését, propagandájával megcélözva a társadalom szélesebb rétegeit, s tovább folytatva a konkurens nyilas pártok helyi szervezeteinek beolvasztását. Ekkor csatlakozott hozzá például Festetics

⁵²⁵ Sipos 1970. 33.

⁵²⁶ Zsitvay 1999. 179–180.

⁵²⁷ Lackó 1966. 105–106.

⁵²⁸ Lackó 1966. 106.

21. kép. Hubay Kálmán

főszolgabíróknak bármilyen írásos jelentést vagy utasítást, kizárólag szóbeli intézkedéseket látott jónak.⁵²⁹

Időközben azonban Szálasi tevékenységét nehezítette, hogy 1937 óta folyamatosan zajlottak ellene a perek. Ezek két párhuzamos szálon futottak, egyfelől a már említett izgatás büntette miatt, másfelől a NAP törvénybe ütköző röplapjai és szervezkedése miatt folyt eljárás. Az első ítélet 1937. november 28-án született meg, ez Szálasi két hónap fogházra büntette, de három évre felfüggesztve, az ítélet 1938. január 26-án emelkedett jogerőre.⁵³⁰ Ezt rövidesen több hasonló büntetés követte, ezeket azonban nem kellett leülnie, s végig szabadlábon védekezhett. Végül az eljárásokat a bíróság súlyos ítélettel zárta le 1938. július 6-án, ez Szálasi „az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló büntetben” háromévi fogházra

⁵²⁹ Fiala 1940. 4.

⁵³⁰ *Nyilaskereszt*, 1938. december.

⁵³¹ FML IV. 401. a. 42. tsz. 48/1938. „Jelen rendeletem végrehajtásában csakis szóbeli intézkedéseket tegyen és kerüljön minden írásbeliséget és ügyeljen arra, hogy a megfigyelés minden feltűnés nélkül történjen.”

⁵³² Sipos 1997/a. 41.

Sándor valamennyi tízsztűti kerülete,⁵²⁹ októberben pedig több Vas megyei szervezete.⁵³⁰ Mint országgyűlési képviselő ezután a megyében nyugodtan folytathatta a pártszervezetek kiépítését és a terjeszkedést. A Fejér megyei főispán 1938 októberében kapta meg erről a jelentéseket, melyre reagálva a főszolgabírók részére kiadott utasításában Hubay szervezkedésének „a legéberebben való megfigyelését” és „a legcsekélyebb megmozdulást a legnagyobb szigorral” történő elfojtását írta elő. A helyzet kényes voltára utalt ugyanakkor, hogy a főispán mindezt a legnagyobb titokban végeztette, így például megtiltotta a

büntette, melyet 1938. augusztus 27-én kezdett meg.⁵³³ Ennek következtében válhatott a hungarista mozgalom névleges vezérévé Hubay Kálmán, a börtönbe került Szálasi vezéri pozíciója azonban nem kérdőjeleződött meg.

Szálasi pártja 1939-re a szélsőjobboldali táboron belül kétségtelenül a leg erősebb politikai erővé vált. Ezt legfőképpen annak köszönhető, hogy 1937 októbere, vagyis a Magyar Nemzeti Szocialista Párt megalakulása után a szélsőjobboldali értelmiségi és aktivista tábor java a párt mögé sorakozott föl. Társadalmi bázisát is ez a mozgalom tudta szélesíteni, amely abból következett, hogy az országban már meglévő nyilas pártszervezetek jelentős része az új mozgalomhoz csatlakozott. Ennek révén gyengült meg a kormányzattal lojálisabb Festetics- és Meskó-féle párt.

Ugyancsak nagy jelentősége van annak, hogy a hungarista mozgalom tudott először olyan új társadalmi csoportokat megszólítani, amelyek addig távol álltak a nyilasoktól. A társadalmi bázis átrendeződésére, pontosabban kiegészülésére jó példa a két dunántúli nagyváros, Pécs és Győr esete, ahol a nyilas mozgalom csupán 1938-ban jelent meg. Az alföldi nagyvárosokban, mint Szegeden vagy a nyilas pártalapító székhelynek számító Debrecenben már korábban létrejöttek a szervezetek, ezek esetében a városok paraszti jellege, a kapcsolódó tanyakörzetek nagy szerepet játszottak abban, hogy aktivitásban megelőzték a dunántúli nagyvárosokat és a fővárost. Pécsen fiatal értelmiségiek és egy vállalkozó kezdte el szervezni Szálasi pártját 1938 elején.⁵³⁴ A helyi pártszervezetet budapesti ösztönzésre és támogatással alapították meg, a pártirodán és a kirakatban is Szálasi Ferenc portréját helyezték el. A párt betiltásakor zajló bírósági tárgyaláson azt vallották, hogy azért léptek be a pártba, „mert látták a nemzeti szocializmus külföldi sikereit, s kötelességüknek érezték a magyar és szociális célt kitűző párthoz való csatlakozást”.⁵³⁵

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt betiltása után gyakorlatilag ugyanazok a személyek szervezték újjá a Hubay Kálmán által alapított új pártot. Ez a szervezet már irodát nyitott munkáskörzetekben is, így a Pécshez közeli Vasasban, ahol bányászok és bányamunkások éltek.⁵³⁶ Ekkortól látható, hogy a párt tudatosan folytatta agitációs tevékenységét a munkásság körében is. A városi munkásság körében való pártszervezéssel – ahogy azt láttuk – Pálffy Fidél is komolyan kísérletezett, a tények azonban azt mutatják, hogy itt csak Szálasiék értek el eredményeket.⁵³⁷ Ennek több magyarázata is van. Egyfelől Szálasi pártaktivistái már a kezdetektől fogva tipikus városi figurák voltak, akik jobban szót értek a munkássággal, mint Pálffy kifejezetten agrárius irányzatának hívei. A másik ok a szisztematikus szervezés, amely során egy-egy város-

⁵³³ Uo.

⁵³⁴ *Dunántúl*, 1938. október 12. A párt első vezetői egy fényképész vállalkozó, egy orvosgyógyász hallgató és egy jogszigorló voltak.

⁵³⁵ Uo.

⁵³⁶ BML IV. 1401. b. 59/1938. Az ottani párttitkár Fritz András vasasi főaknász volt.

⁵³⁷ Lackó 1966. 71.

ban annak munkásságát igyekeztek a pártba beszervezni, s melynek részleteit jól mutatják be a források egy másik dunántúli város, Nagykanizsa kapcsán: „A város 11 körzetre osztott fel. Egy-egy körzet élére körzetvezető kerül. [...] Nyert értesülés szerint a helyi szervezet egyik fő célja a szociáldemokrata párt gyengítése, onnan igyekszik tagokat megnyerni a nemzeti szocializmusnak” – foglalta össze a városi rendőrkapitány a párt tevékenységének jellemzőit.⁵³⁸ Ez a szervezkedés ráadásul egybeesett a munkásmozgalom hagyományaival, s a kevésbé iskolázott munkások közül sokakat átcsábított a szociáldemokratáktól a nemzetiszocialistákhoz. Mindennek eredményeként tudott a nyilaskeresztes párt a városi munkásság körében rendkívüli gyorsasággal, gyakorlatilag 1938 második felében népszerűsége szert tenni, és komoly bázist kiépíteni. Jól példázza ezt a folyamatot a nyomozó hatóság jelentése a csepeli munkásságról, amely az ország talán legnagyobb létszámú szervezett munkásbázisát jelentette. Az 1938. februári jelentés, amely a Csepelen hódító politikai irányzatok közötti erőfelmérést vázolta, arról tudósít, hogy „a szervezett munkásság kitart a Népszava mellett”.⁵³⁹ Majd a folyamatos havi jelentések egyre inkább a nyilaskeresztesek előretörését regisztrálták, s végül az 1938. decemberi jelentés egyértelműen leszögezte: „Csepelen a szervezett munkásság nagy része a nemzeti szocialista alakulatok híve lett.”⁵⁴⁰

A legsikeresebbnek azonban ott bizonyultak, ahol a két társadalmi csoport, a munkásság és a mezőgazdaságból élők egyaránt jelen voltak, vagy e rétegek átfedésben voltak: az alföldi mezővárosi jellegű településeken. Így például Kalocsán csak 1938 márciusában alakult meg a helyi hungarista szervezet, amely az első népgyűlését április 6-án tartotta, egy évvel később pedig már elhozta a város mandátumát.⁵⁴¹ Hasonló helyzet játszódott le Cegléden és Makón is.

A Hubay Kálmán által vezetett hungarista mozgalom szervezettségéről, közvetlenül az 1939. évi választásokat megelőzően, képet kaphatunk azokból a forrásokból, amelyeket a nyomozó hatóságok jelentettek 1939. február 25–26-án, a Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom betiltásakor. A belügyminiszter ugyanis a rendelet meghozatalakor utasítást adott, hogy a párt valamennyi helyi szervezetében február 24-én tartsanak rajtaütéses házkutatást, foglalják le az ott talált dokumentumokat és pénzeszközöket. Ennek végrehajtásáról jelentettek a közigazgatás tisztviselői, ami alapján rekonstruálható a párt vidéki szervezeteinek hálózata, sőt sok esetben feltűntették a párt helyi vezetőinek és a tagság létszámának adatait is. A dunántúli jelentésekben csupán a Fejér, Tolna, Veszprém és Zala megyei beszámolók nem szerepelnek, melyek közül a zalai és a Fejér megyei helyzetkép más forrásokból pontosítható és jól kiegészíthető.

⁵³⁸ ZML IV. 401. b. 7/1938.

⁵³⁹ PML IV. 401. a. 13/1938.

⁵⁴⁰ Uo.

⁵⁴¹ Uo. 15/1938.

9. táblázat. A hungarista párt vidéki szervezetei 1939. február 24–26-án⁵⁴²

Vármegye	Járás	Község	Taglétszám	Helyi vezető
Bács-Bodrog		Bácsalmás		Steiner Antal kőműves
		Kelebia	most indult a szervezés	
		Tompa	50–70	
		Jánoshalma	402	
		Borota	most indult a szervezés	
		Felsőszentiván	most indult a szervezés	
Baranya	Baranyavári	Magyarbóly	143	Tertületi vezető egy volt joghallgató és egy állatkereskedő, Magyarbólyban egy malomtisztviselő
		Ivándárda	35	Tojáskereskedő
		Villány	27	Fölözömester
	Pécsi	Vasas		Fritz András bányász
	Siklósi	Siklós		Keck Antal ügyvéd
		Harkány	33	
		Máriagyűd		
	Szentlőrinci	Sellye		Szabó Imre földbirtokos
	Pécs város			Lotzner József ügyvéd

⁵⁴² Forrás: MNL BM res. 1939-6-7100.

Vármegye	Járás	Község	Taglétszám	Helyi vezető
Békés	Békési	Békés		
		Mezőberény		N. Schulcz József, dr. Oláh Ernő, Roósz József
		Kőröstarcsa		dr. Buday István orvos
	Gyomai	Gyoma, Endrőd		
	Gyulai	Kétegyháza		
		Dobor		Szécsi Tamás felfüggesztett jegyző
	Orosházi	Orosháza		
Borsod	Szarvasi	Szarvas		
	Szeghalmi	Szeghalom, Vésztő, Kőrösladány, Füzesgyarmat		
	Edelényi	Sajókaza	9	Zsudel István földműves
		4 község	Kevés tag	
	Mezőkövesdi	Mezőkövesd	sok tag, erős csoport	Vezető: dr. Király Béla kórházi orvos, helyettese egy földműves, vidéki szervező: Horváth Béla építési vállalkozó, frontharcosok vezetője: Pócs Imre nyomdatulajdonos, járási fő szervező: Bollák István nyug. rendőr
		Tard	sok tag, erős csoport	Vezető és tagok mind földművesek
	Miskolci	Alsózsolca	131	Brinzay György nyug. vezérkari százados, helyi földbirtokos
	Mezőcsáti	Mezőcsát, Nemesbikk		

Vármegye	Járás	Község	Taglétszám	Helyi vezető
Borsod	Ózdi	Ózd		Koreny Ede asztalos, Ablonczy István gyári tisztviselő
		Bolyok		Galambossy Gyula szabó
		Hodoscsépány		Csomós István gyári munkás
		Arló		Jákó Sándor kocsmáros
		Borsodszentgyörgy		Kovács Balogh Pál gazdálkodó
		Sajónémeti		Farkas András gazdálkodó
		Lénárdaróc		
		Uraj		Ipacs Dezső gyári munkás
		Szentsimon		Szegedi Géza keresk. segéd
Bihar	Berettyóújfalui	Bakonszeg		
	Biharkeresztesi	Komádi	kevés tag	
	Cséffa-nagyszalontai	Biharugra		
	Sarkadi	Sarkad	erős csoport	Molnár Károly ruhafestő, Boda József kerékgyártó
	Derecskei	6 község		
	Sárréti	Biharnagybajom, Báránd, Szerep		
	Székelyhidi	Nagyléta		Hársfalvi Mihály nyug. vámőr
		Újléta		Kerezi László hentes
		Hosszúpályi		Szegedi Lajos napszámos
Csongrád	Kiskundorozsmai	Kiskundorozsma		Márta Ferenc
	Kisteleki	Tápé, Pusztamérges, Kistelek, Pusztaszer		

Vármegye	Járás	Község	Taglétszám	Helyi vezető
Esztergom	Esztergomi	Dömös, Piszke, Nyergesújfalú, Csév, Csolnok, Dorog, Tokod, Tát, Bajót		
	Párkányi járás	nincs szervezet		
Fejér		Adony, Ráckeresztúr, Rácalmás, Diósd		
Gömör-Kis-hont	Tornaljai	Tornalja		Zsanda Dezső magántisztviselő
		Gömörpanyit		Kovács Pál földbirtokos
		Csoltó		Ifj. Fülöp Dezső földbirtokos
	Rimaszombati	Várgede		Köhler József kereskedő
		Sajólenárt		D. Molnár Dániel állástalan református lelkész
	Rozsnyói	Pelsőc	53	Mihalik Gyula
	Putnoki	Putnok és még öt falu	50-60 tag	Bém Lajos szabó
		Velkenye	12	Jacsó István földműves
Győr			csak Győr városban van jelentéktelen csoport	
Hajdú		Hajdúsámson, Mikepércs, Vámospercs		
		Nádudvar		Ferenczik Imre festő
		Püspökladány		dr. Baranyai Samu ügyvéd

Vármegye	Járás	Község	Taglétszám	Helyi vezető
Heves	Hevesi	Heves	50-60	
		Boconád	47	
		Kömlő	50	
		Tarnaméra	13	
		Zaránk	9	
		Tarnaörs	9	
Jász-Nagykun-Szolnok		Jánoshida, Jászárokszállás, Jászfényszaru, Jásztelek, Jászapáti, Jászládány, Törökszentmiklós, Tiszaföldvár, Cibakháza		
Komárom		nincs szervezet		
Nógrád vármegye		jelentéktelen		
Sopron	Csepregi járás	8 falu		Járási vezető egy szolgálaton kívüli ömágy, helyette két kisiparos
	Csornai járás	csak Farád község		
	Kapuvári járás	13 falu		
	Soproni járás	Lövő	82	Vezető egy sertés-kereskedő és egy malomtulajdonos
		Völcséj	30	
		Sopronhorpács	30	
		Fertőboz		
		Sopronkövesd	160	
		Kópháza		
		Sopronbánfalva		
		Ágfalva		

Vármegye	Járás	Község	Taglétszám	Helyi vezető
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Abonyi	Abony, Újszász, Zagyvarékas, Tószeg, Jászkarajenő, Törtel	Törtel Festetics párti volt, most olvadt be	
	Alsódabas	valamennyi község		
	Aszódi	Boldog		Szabó László Kovács
		Galgahévíz		Bolbás András érettségizett munkanélküli
		Tura, Kartal		
		Domony	89	Pálffy párti község
	Budakörnyéki	több község		
	Dunavecsei	Szalkszentmárton, Apostag, Dunaegyháza		
		Dunavecse		dr. Simon András orvos
	Gödöllői	Csömör, Isaszeg, Kistarcsa, Nagytarcsa, Zsámbok, Gödöllő, Pécel		
	Gyömrői	Gyömrő, Maglód		
	Kalocsai	Szakmár, Uszód, Foktő, Homokmégy	most indult a szervezés	
	Kiskörösi	Kiskörös	150-200	Édes Jenő nyug. százados, helyettese Dolesch Gyula gyógyszerész
		Prónayfalva		
		Soltvadkert	150-200	dr. Juhász Pál ügyvéd
		Soltszentimre		
	Kiskunfélegyházai	4 község kivételével mindenhol		Több község Pálffy párti.

Vármegye	Járás	Község	Taglétszám	Helyi vezető
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Központi	Dunaharaszti		Schmall Dezső magántisztviselő
		Rákoshegy		Rác Vince kereskedősegéd
		Soroksár		dr. Schusztter Ferenc ügyvédjelölt
		Rákoscsuba		Viot Antal kőműves
		Pestszentimre, Rákoskeresztúr		
	Kunszentmiklósi	Kunszentmiklós, Izsák, Orgovány, Kerekegyháza		
	Monori	Vecsés, Üllő, Pilis		
	Nagykátai	Nagykátai		Ulveczky István cukrász
		Tápiógyöngye	50	Megyes Ferenc autófuvarozó
		Tápiószele	208	Birkás Géza órá
		Tápióság	34	
		Kóka		Pálffy párti község
	Pomázi	több község		
	Ráckeve	Dömsöd	96	
		Kiskunlacháza	23	
		Makád	63	
		Szigetszentmiklós	17	
		Taksony	48	
	Váci	11 község		

Vármegye	Járás	Község	Toglétszám	Helyi vezető
Vas megye	Körmend		161	Vezető egy okleveles erdész, helyettesei egy kertész és egy nyug. csendőrtiszt helyettes
	Sárvári járás	Bögöt		
		Porpác		
		Zsédény		
	Kőszegi járás	csak Kámon község		
	Vasvári járás	Csehímszent		
		Sorkikisfalud		
	Szentgotthárdi	Szentgotthárd		Járás vezető egy vasúti vendéglős, helyettesei egy joghallgató és egy állatállomány
		Vasszentmihály		
		Alsószőlő		
		Felsőszőlő		
	Cellőmölki járás	Nagysimonyi		
		Cellőmölki		
	Írottkői járás	Csőnge		
		Vönöck		
		Kemenesszentpéter		
		nincs szervezet		

Szembeötlő, hogy a vidéki szervezetek túlnyomó többsége falusi szervezet, vagyis a hungarista mozgalom bázisát a korábbi nyilas mozgalmak mintájára, a paraszti népekre építette. Kivételt képezett Pécs, ahol a városban, illetve Vasason bányászok és bányamunkások között tudott tagságot toborozni, valamint működő szervezete volt Kaposváron, Székesfehérváron és Nagykanizsán, az előbbi kettőről azonban a források keveset tudósítanak, ezért arra következtethetünk, hogy jelentéktelen csoportok voltak. Erős és kiterjedt szervezete volt azonban Nagykanizsán, elsősorban a földművesek által lakott Kiskánizsán.

A párt helyi vezetői között néhány jellemző típust láthatunk: ügyvéd, vállalkozó (kereskedő, malomtulajdonos, vendéglős), valamint a fegyveres testületek nyugalmazott tagjait (csendőrtiszt helyettes, katonatiszt). Rajtuk kívül meglepően magas számban találunk egyházi személyeket, elsősorban protestáns lelkészeket a mozgalom vezetői között, akikhez még hozzá kell számolni a Fejér megyében képviselőjelöltként is fellépő református lelkészt.⁵⁴³

A jelentések egybehangzóan tudósítanak arról is, hogy a vidéki szervezetek gyakorlatilag semmilyen törvénytelen akcióban vagy tevékenységben nem vettek részt. Ezek csoportok a törvényi feltételeknek megfelelően működő, szokványos pártszervezetek voltak. Ez arra utal, hogy a hungarista mozgalmat bizonyos kétarcúság jellemezte, jelentős eltérés volt ugyanis a vidéki tagság és annak működése, valamint a budapesti között. A titkos mozgalmi jelleg és annak szervezeti kiépülése megítélésünk szerint inkább csak a fővárosban volt jellemző.

A táblázatból hiányzó Fejér megyei szervezkedés mértékéről a helyi források tudósítanak részletesen. Ezek szerint a hungarista mozgalomnak az adonyi járásban Kisapostagon, Érden, Iváncsán Rácalmáson, Adonyban és Dunapentele községben működött helyi szervezete. Itt a vezetőséget egy kisbirtokos, egy szabósegéd és egy gépszerező alkotta.⁵⁴⁴ A jelentés kiemelte, hogy a kisapostagi szervezet eredetileg Festeticshez tartozott, tőle pártoltak át Szálasihoz. Bicskén kezdetleges állapotban volt a szervezkedés, itt Pálffy-Daun József gazdatisztje szervezte a mozgalmat, azonban ifj. Balogh István kizárása után felhagyott a tevékenységgel, munkáját egy trafikos igyekezett folytatni.⁵⁴⁵

A székesfehérvári járásban, Lepsényben egy nyugalmazott csendőr vezetésével alakult meg a helyi szervezet, Velence községben a párttagok létszámát a főszolgabíró 280-340 főre becsülte.⁵⁴⁶ Székesfehérvár városban a mozgalom terjedéséről szemléletesen számolt be a városi rendőrkapitány 1937 novem-

⁵⁴³ Az evangélikus lelkészek körében nyilas agitációt fejtett ki Pröhle Vilmos lelkész, aki több társát be is szervezte a pártba, így például az alsódörgicsei (Zala megye) Böröcz Sándor evangélikus lelkészt, akit ezért főhatósága el is helyezett Egerbe. Ugyancsak aktív tevékenységet fejtett ki a zalaegerszegi környéki falvakban Pöör Lajos református lelkész, aki magát nyilas papnak nevezte, és a falvakat járva agitált.

⁵⁴⁴ FML IV. 401. a. 1/1938. tsz. 42.

⁵⁴⁵ Uo. 46-48/1938. tsz. 42.

⁵⁴⁶ Uo. 1/1938. tsz. 42.

berében írott jelentése: „A nyilaskeresztes mozgalom szervezkedése azonban tovább tart. Szervezkedésük eredménye is egyre láthatóbb. Bár taglétszámuk számszerűleg alig szaporodik, de a mozgalmukkal lélekben erősen rokonszenvezők száma egyre gyarapodik. A Szálasi féle mozgalom szervezkedése a múlt hóban nem volt észlelhető. [...] Azonban, ezen frakció az utóbbi időben, mint a nyilas mozgalom egyik ága jelentkezik és a város lakossága közül sokakra erős lelki befolyást gyakorol. Bár még a párthívek nyíltan nem foglalnak a mozgalom mellett állást, de az ezen mozgalommal rokonszenvezők száma is erősen megnövekedett.”⁵⁴⁷ Székesfehérváron Plattthy Béla erdőmérnök, fakereskedő vezette a hungarista szervezetet. A városban egy 1938. szeptember 18-ai gyűlésen „mintegy 200 főnyi tagsági igazolvánnyal ellátott közönség vett részt”, „jórészen kisiparosok és iparossegédek, jelen volt néhány földműves is”.⁵⁴⁸

„Seregélyes, Lovasberény és környéke ma is nyilas érzelmű és minden körülmények között csakis nyilaskeresztes képviselőjelöltre adják le szavazatukat. A vezetők többnyire vidéki földbirtokosok”, például Salczgruber Ferenc seregélyesi földbirtokos – írta jelentésében a helyi főszolgabíró.⁵⁴⁹ A jelentés utal arra is, hogy ezek a személyek és közösségek döntő szerepet játszottak Hubay Kálmán megválasztásában.

Móron „a hungarista mozgalom valóban terjed, amit megakadályozni nem lehet. A párt vezetője P. Ábrahám János móri ref. lelkész, ki mindent elkövet a mozgalom kiszélesítése érdekében.” A jelentést író járási főszolgabíró tudomása szerint közvetlenül a választásokat megelőzően, 1938 decemberében a településen a tagság létszáma 725 fő.⁵⁵⁰

A váli járásban Diósd (40 fő), Tárnok és Sósut községben működött párt-szervezet. (Bicskén 1938 júniusában Pálffy Daun József képviselői beszámolóján részt vett Festetics Sándor is, aki ennek keretében akart nyilas gyűlést tartani, de ezt a jelen lévő főszolgabíró megakadályozta.)⁵⁵¹

Fejér megyében tovább erősítette a szélsőséges tendenciákat, hogy három kormánypárti képviselő gyakorlatilag nyilassá vált: Haám Artúr hivatalosan is átlépett a Nyilaskeresztes Pártba, Pálffy Daun József, aki már az évtized első felében is együttműködött a mozgalommal, 1939-ben ismét belépett a kormánypártba, hogy mandátumot szerezzen, de nézeteit nem hazudtolta meg.⁵⁵² A harmadik személy Jurcsák Béla volt, aki mindvégig a kormánypárt soraiban maradt, de annak radikális szélsőjobboldalához tartozott.

Heves megyében 1938 elején még nem létezett komolyabban vehető nemzetiszocialista csoportosulás. A Szálasi-párt 1938 tavaszán kezdte meg a há-

⁵⁴⁷ Uo. 1/1937. tsz. 42.

⁵⁴⁸ Uo. 48/1938. tsz. 42.

⁵⁴⁹ Uo. 1/1939. tsz. 42.

⁵⁵⁰ Uo. 46-48/1938. tsz. 42.

⁵⁵¹ Uo. 1/1938. tsz. 42.

⁵⁵² Farkas 1980. 171.

lőzatépítést, amikor Hatvanban és Egerben röplaphadjárataba kezdtek. 1938 nyarára gyakorlatilag Heves megye minden településén létezett szervezettük.⁵⁵³ Az eddig működő gyenge Pálffy-párti csoportok ekkor mind átléptek a hungarista mozgalomba, Egerben például ugyanaz az ügyvéd vezette az új szervezetet, aki korábban Pálffyét. Hubay Kálmán a térség megszervezésével Gosztonyi Sándor boconádi (Heves megye) földbirtokost bízta meg, nemcsak heves, hanem Abaúj, Borsod, Gömör és Zemplén megyéket is. A szervezés hasonlóan az országban zajló folyamattal, nagyon gyors eredményeket hozott, 1938 nyarának végére például a 16 ezer fős Hatvanban már 1000-1500 párttag tevékenykedett.⁵⁵⁴ Ezek a társadalom minden rétegéből érkeztek, legnagyobb számban a munkásság köréből, a hatvani tagság jelentős részét is a cukorgyár dolgozói, köztük volt szociáldemokraták, adták.

A Hubay által létrehozott Hungarista Mozgalom végül csak egy évig működhetett, mert a Teleki-kormány nem sokkal a parlamenti választások előtt, 1939. február 23-án feloszlatta. Néhány nappal később azonban, 1939. március 15-én a párt Hubay vezetésével ismét újjászerveződhetett, ezúttal Nyilaskeresztes Párt néven. Parlamenti bejelentésekor vezetőinek sorában Hubay Dobó István nyug. altábornagyot, Mokcsay Dezső nyug. vezérkari ezredes, Bogay Artúr nyug. huszárezredes és Halmai János nyug. századost nevezte meg, a párt tényleges irányítójának azonban nem ezek a személyek, hanem Hubay és Széchenyi Lajos számított. Maga Szálasi ezt a pártot már csak közvetve, börtöncellájából irányíthatta, s ez egyben azt is jelentette, hogy a háború előtti utolsó, 1939. évi választások eseményeibe sem tudott bekapcsolódni.

Összességében az 1930-as évek második felében a szélsőjobboldali mozgalmak korai tevékenységéről a következő tendenciákat állapíthatjuk meg:

1. Szálasi 1937 tavaszáig teljesen ismeretlen volt mind a közvélemény előtt, mind a szélsőjobboldali táboron belül. Nevét akkor kezdte megismerni a nyilvánosság, amikor a párt harci utasításában meghirdette a hatalom megszerzését. Az ennek eredményeként megindult hatósági eljárást és letartóztatását nemcsak a szélsőjobboldali, hanem a liberális sajtó is részletesen ismerte és tárgyalta. Pártja ekkor még nem rendelkezett sem támogatókkal, sem szervezeti háttérrel, a sajtónyilvánosság eredményeként azonban a közvélemény számára Szálasi a társadalom első számú közellenségévé, a szélsőjobboldali szimpatizánsok számára pedig elfogadott vezérré vált. Mindezt elősegítette, hogy aktivistái új, radikális propagandamódszerekkel dolgoztak, a harsány antiszemitizmust röplapok és falragaszok formájában – néha egészen primitív stílusban – ki-vitték az utcára, demagóg ígérgetéseik pedig semmilyen határt nem is-

⁵⁵³ Nagy N. 2009. 287.

⁵⁵⁴ Uo. 288–289. Hubay, Málnási Ödön és Fiala Ferenc 1938. augusztus 4-én járt Gosztonyi 700 holdas boconádi birtokán, s a szervezési munkáról egyeztettek, majd még ugyanebben a hónapban Málnási és Széchenyi Lajos kampánykörúton járt a megyében.

mertek. Első jelentősebb nyilvános fellépésének az 1937. október 24-én, Vigadóban rendezett egyesítő nagygyűlésen mondott beszéde tekinthető. A sajtó ekkortól tekintette egyenrangúnak őt a már ismert nyilas vezérekkel, Festetics Sándorral, Rajniss Ferencsel vagy Meskó Zoltánnal. Az 1938-as esztendő a szélsőjobboldal s azon belül az új szervezetek megerősödésének jegyében telt. Ez az év Szálasi számára is egyre növekvő befolyást hozott a szélsőjobboldali táboron belül, pártja országos ismertségre tett szert, s a legnagyobb nemzetiszocialista szervezetté vált.

2. Jelentős átrendeződés zajlott le a pártok között, amely során a korai nyilas pártok – Meskó, Pálffy, Festetics pártjai – meggyengültek, a Szálasi Ferenc vezette mozgalom pedig jelentősen megerősödött. Ez a folyamat gyakran úgy játszódtott le, hogy a vidéki helyi szervezetek testületileg – vagy annak nagy része – átlépett az új párthoz, amely jóval radikálisabb és szervezettebb volt, mint elődei.
3. Kiszélesedett a mozgalmak társadalmi bázisa, már nemcsak a parasztság körében zajlott eredményesen a szervezkedés, hanem – különösen 1938-tól – a városokban is, főként a kispolgárság (kisiparosok, kiskereskedők) és a munkásság körében, de a középrétegeknél is. A munkásság politikai irányváltása tömegesen főként a fővárosban figyelhető meg, az ország már ipari vidékein nem egységes a folyamat, mert azt a helyi körülmények is befolyásolták (például az, hogy a munkásságot foglalkoztató vállalat milyen tulajdonban volt). Ezzel párhuzamosan a szociáldemokrata párt befolyása természetesen csökkent.
4. A nyilas mozgalom személyi és szervezeti szinten is összekapcsolódott néhány más társadalmi szervezettel, ami szintén a társadalmi bázis bővülését eredményezte: a Turul Szövetség és a Gömbös által alapított Nemzeti Munkaközpont szinte teljesen radikalizálódott és magáévá tette a nyilas ideológiát.⁵⁵⁵ Nem egységesen, hanem helyi szinten figyelhető meg ugyanez a MOVE, a frontharcos szervezetek és a NEP egyes helyi pártszervezetei esetében. A kormánypárt országgyűlési képviselőcsoportjában is szép számmal akadtak nyilas szimpatizánsok (Béldi Béla, Festetics Domonkos, Haám Artúr, Jurcsek Béla, Kölcsey István, Marton Béla, Mecsér András, Mocsári Dániel, Pálffy Daun József stb.)⁵⁵⁶.
5. Jelentős változást hozott az Anschluss, amely a közélet szemléletbeli átalakulását és a mozgalom megerősödését eredményezte, mivel a Németországtól és ezzel együtt a náciizmustól való félelem vagy éppen az elismerés hatására a nemzetiszocialista ideológia és mozgalom presztízse megnőtt.

⁵⁵⁵ A NEP egy mérsékelt konzervatív csoportja már 1937-ben követelte, hogy Marton Bélát távolítsák el a Nemzeti Munkaközpontból, mert „a NEP havi 5000 pengővel támogatja a Nemzeti Munkaközpontot és ezt a pénzt Marton szélsőjobboldali agitációra használja föl”. MNL BM res. 1937-6-11621.

⁵⁵⁶ Vö. Shvoy 1983. 150.

6. Ezzel függött össze a hatóságok magatartásának megváltozása is. A korlátozó intézkedések és retorziók mérséklődtek, sőt megfigyelhető a hatósági személyek – főként az alacsonyabb beosztásúak esetében – a nyilas szimpátia kialakulása is. Hubay Kálmán képviselővé válása 1938-ban ráadásul parlamenti erővé tette a pártot, s ez további törvényes lehetőségeket adott a szervezkedésre. Ez a folyamat azonban az országgyűlési választások idején megváltozott, akkor a hatóságok a Horthy-korban megismert eszközrendszert vetették be a kormánypárt sikere érdekében.
7. 1938-ban kezdődött meg a szociáldemokrata tagság átszivárgása a nemzetiszocialista szervezetekbe. Ez tehát nemcsak általában a munkásságot érintette, hanem már a szervezett munkásságot is. Ennek lett az eredménye, hogy a választáson a nyilas párt Budapest addig szilárdan baloldali körzeteiben ért el jó eredményt.
8. Jelentősen radikalizálódott a nyilas mozgalom, különösen Szálasi pártja. Ez láthatóvá vált retorikájukon, de akcióikon is. Mondanivalójukban a zsidókérdés játszotta a központi szerepet, ezt leplezetlen, durva, sőt alpári módon tárgyalták röplapjaikon és falragaszokon. Emellett rendszeressé váltak a „zsidóheccek”, zsidók lakásainak és üzleteinek követelési megdobálása, rendezvények megzavarása, verekedések provokálása, stb. Ennek volt a mélypontja 1939 februárjában a budapesti Dohány utcai bombamerénylet, amikor szélsőjobboldali terroristák a zsinagógából kitóduló tömegbe kézigránátokat dobtak.

3. A nemzetiszocialista mozgalom pártjai az 1939. évi választásokon

Az 1939. évi magyar országgyűlési választások az előzőhöz képest jelentősen megváltozott nemzetközi-politikai feltételek közepette zajlottak. E változások legfontosabb elemének az első világháborút lezáró, versailles-i békerendszer felbomlása tekinthető. A megerősödött náci Németország sikeresen folytatta európai expanzióját, és az Anschluss révén Magyarország közvetlen szomszédjává vált. Ezzel a folyamattal átalakultak Európa hatalmi-politikai viszonyai, és Magyarország számára is új feltételeket teremtettek. A német segítséggel végrehajtott területi revízió felerősítette azokat a politikai erőket Magyarországon, amelyek az ország belpolitikai rendszerének átalakítását a német birodalomban lejátszódó változásokhoz hasonlóan kívánták véghezvinni. A közvélemény egy része igazoltnak látta az 1938 előtt még lenézett, marginálisnak tűnő nyilas mozgalmak addigi politikáját, s ez presztízszük növekedéséhez vezetett.⁵⁵⁷ A nyilas pártokat a német náci párt magyarországi változatának

⁵⁵⁷ Erre utalt például Rajniss Ferenc egyik beszédében 1938. március 13-án: „Ezekben a történelmi napokban, mint külpolitikai meglátásainknak igazolását, szabadon, bátran és örömmel üdvözljük az új nacionalista Ausztriát! [...] Ellenségeink nem akarják tudomásul venni, hogy a külpolitikában öt esztendő óta csak minékünk volt következetesen és állan-

tekintették, melyet már nem lehetett – vagy legalábbis nehezebb volt – dehonesztáló jelzőkkel illetni. Ez a tényező eredményezte a középosztály egyre szélesebb rétegeiben – elsősorban a fiatalabb generációk esetében – a nyilasok iránti szimpátiák kialakulását, sőt a mozgalomba való bekapcsolódásukat is. Különösen érvényes ez az alsó középosztályra és a kispolgárságra, melyek a legtöbbet szenvedtek a gazdasági létbizonytalanságtól. Rájuk erősen hatott a nyilasok szociális demagógiája, amely nacionalista és tradicionális értékeket hirdető jelszavakkal kapcsolódott össze.⁵⁵⁸

Ezzel párhuzamosan egyre gyengültek azok az erők, amelyek hatásosan tudtak volna fellépni a szélsőjobboddallal szemben. A kormánypárton belül mind több képviselő szimpatizált a nyilasokkal,⁵⁵⁹ a kormányzat pedig újabb és újabb elemeket vett át követeléseikből – például a zsidókérdés kapcsán. Egy-egy erőteljesebb hatósági fellépést mindig engedékenységgel követett, így alakíthatta újjá Hubay Kálmán a Nyilaskeresztes Pártot közvetlenül a választások előtt. Endre László Pest megyei alispánna történő kinevezését sem gátolta meg a kormánypárt, Tasnády-Nagy András pártelnökké választása után pedig felborult a mérsékelt konzervatívok és jobboldali radikálisok között addig meglévő egyensúly.⁵⁶⁰ Az egyre erőteljesebb jobbrtolódást a mérsékelt konzervatív politikai elit is jól látta, 1939 elején ezért került sor kormányváltásra. A korábban angolszász orientációt valló Imrédy Béla már 1938 őszén olyan lépéseket tett, amelyek a kormány hatalmának kiterjesztését és diktatórikus, szélsőjobboddali fordulatot vetítettek előre.⁵⁶¹ Háttérbe szorítását nem kis mértékben a származásáról szóló kompromittáló anyagok révén sikerült elérni, helyére 1939. február 16-én Teleki Pál került. Telekit nagy népszerűség övezte, azonban annak ellenére, hogy a társadalom különböző rétegei örömmel fogadták a személyét, nem volt könnyű helyzetben. Ezt Magyarország külpolitikai pozíciója eredményezte: az egyre erősödő német nyomás és az ennek következtében kialakult függés, továbbá az ezzel párhuzamosan változó magyar belpolitikai folyamatok olyan körülményeket eredményeztek, amelyek feloldhatatlansága – legalábbis a miniszterelnök számára – végérvényesen 1941. április 3-án bizonyosodott be. A Telekire nehezedő belpolitikai nyomás egyik eleme a szélsőjobboddal erősödése volt, amelyet a miniszterelnök úgy igyekezett kivédeni, hogy elébe ment a változtatásoknak. A második zsidótörvényt nem vonta vissza, sőt szorgalmazta annak elfogadását, hangsúlyozva

dóan igazunk! Nem akarják látni és elismerni, hogy belpolitikában, szociálpolitikában és honvédelemben az idők egyedül a mi sürgető követeléseinket igazolták!” *Százasi minisztere voltam...* 168. A magyar társadalomban ekkor egyre többen „látták be”, a nyilasok vélt igazságát.

⁵⁵⁸ Ránki 1976. 612–630.

⁵⁵⁹ Szemléletes példát adnak erre Shvoy Kálmán naplóbejegyzései a kormánypárt „cs” csoportjáról, a nyilasokkal rokonszenvező képviselőkről. Shvoy 1983. 150. és a következő lapok.

⁵⁶⁰ Sipos 1970. 18–20.

⁵⁶¹ Sipos 1999/b. 18–20.

azzal való egyetértését, bár ez nála nem jelentett újdonságot, hiszen ő már korábban is meggyőződéses antiszemita volt. ⁵⁶² Átvette Imrédy kormányának valamennyi tagját, saját kultuszminiszteri posztjára pedig a markánsan jobboldali világnézetű, s Imrédy mellett kiálló Hóman Bálintot hívta. ⁵⁶³ Végül a hungarista, mozgalmi párt feloszlata után, közvetlenül a választások előtt engedélyezte a Nyilaskeresztes Párt megalakulását, melyről nyilvánvaló volt, hogy azonos a korábban betiltott szervezettel.

A politikai változások a baloldali és liberális-demokrata irányzatok háttérbe szorulását is eredményezték. A revíziós sikerek a közvélemény számára azt mutatták, hogy a kormánypárt által képviselt irány a helyes. A városi munkásságot addig többnyire sikeresen megszólító szociáldemokrata párt – részben a kormány újabb megszorító intézkedései hatására – egyre inkább teret veszített. Ennek következtében a munkásság jelentős része – különösen a magyar munkásosztályon belül túlnyomó többségben lévő nem szakképzett dolgozók tömege – politikailag befolyásolhatóvá vált. Sok lehetséges alternatíva nem adódott, kézenfekvővé vált a lehetőség, hogy a választáson vagy a kormánypárt, vagy a szélsőjobboddal szavazóivá váljanak. A liberális pártok társadalmi befolyása is jelentősen meggyengült, a Budapest környéki választókerületben például, amelynek kisiparos és kiskereskedő választói 1922 óta mindig a liberális Fábián Bélát küldték a parlamentbe, még az ajánlást sem tudták összegyűjteni. ⁵⁶⁴

A magyar társadalom szerkezetéből adódóan, a gazdasági válság hatására, erősödő befolyásban reménykedhetett az 1930. október 12-én megalakult Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt. Ez a folyamat azonban csak részben játszódott le, amit az évtized első felének választásai csak részben igazoltak: a párt 1931-ben 11, 1935-ben pedig 23 mandátumot szerzett. Az új politikai tömörülés vezetői a konzervatív, agrárius Gaál Gasztont, a három képviselői hellyel rendelkező Agrárpárt vezetőjét hívták meg pártvezérnek, abban bízva, hogy a parlamenti képviselő szabadabb szervezkedést biztosít számukra. 1930 decemberében csatlakozott a párthoz Eckhardt Tibor és vele a volt fajvédők egy csoportja, majd feltűntek különböző, a politikai élet periferiájára sodródott politikusok, ügyvédek, földbirtokosok is. Így a népi-paraszti indíttatású párt rövid idő alatt dzsentri középirtokos és úri középosztálybeli elemek vezetése alá került, politikailag megosztottá vált, s a pártalapítók, a parasztvezetők lassan háttérbe szorultak. Ez a folyamat Gaál Gaston 1932-ben bekövetkezett halála, és Eckhardt Tibor pártvezérre történt megválasztása után is tovább folytatódott, s a pártvezetőség egyre inkább jobbra tolódott. 1934-ben egyezményt kötött Gömbös Gyulával, hogy támogatja annak törekvéseit, főként Bethlen István és híveinek háttérbe szorítását. Cserébe a miniszterelnök ígéretet tett a párt régi kívánságának teljesítésére, a titkos választójog

⁵⁶² Ablonczy 2005. 402–405. és Ungváry 2001/a. 2.

⁵⁶³ Ablonczy 2005. 385–386.

⁵⁶⁴ L. Nagy 1986. 116.

bevezetésére. Az egyezség azonban nem bizonyult tartósnak, és az 1935. évi választásokon a kormányzat minden eszközzel igyekezett megakadályozni a Kisgazdapárt eredményes szereplését. Ennek ellenére a párt 23 mandátumot szerzett, a vártnál kevesebbet, de így is a parlament második legerősebb frakcióját alakíthatta meg. A választások után a párt határozottan szembefordult Gömbös törekvéseivel, a németbarát politikával és a jobboldali radikalizmussal. Együttműködést keresett a mérsékelt konzervatív és a polgári erővel, 1936-ban pedig Bajcsy-Zsilinszky Endre is belépett a pártba. Ezzel együtt a bomlás jelei is mutatkoztak, amikor az új iránnyal elégedetlen politikusok kiléptek a pártból. A legjelentősebb csoport 1938. március 23-án vált ki, amikor hat képviselő, Horváth Ferenc, Láng Lénárd, Matolcsy Mátyás, Mózes Sándor, Némethy Vilmos és Rakovszky Tibor távozott a Kisgazdapártból, és megalapították a radikális jobboldali Nemzeti Földműves és Munkáspártot. A Független Kisgazdapárt így az egyre jobbra tolódó belpolitikai életben csak zsugorodó társadalmi bázisra támaszkodhatott, és jelentősen csökkentek az esélyei egy jó választási szereplésnek.⁵⁶⁵

Az 1930-as évek második felének külpolitikai változásai egybeestek egy Magyarországon közvetlenül ezt megelőzően bekövetkezett eseménnyel: Gömbös Gyula halálával és a kormányváltással, melyet hatalmi és politikai bizonytalanság követett. Ekkor ugyanis végérvényesen szertefoszlottak azok a magyar társadalom bizonyos köreiben élő illúziók, miszerint Gömbös egy szélsőjobboldali fordulattal fogja megoldani a trianoni Magyarország válságát.⁵⁶⁶ Eddig ebben hittek a keresztény középosztály és kispolgárság egyes csoportjai is, melyek nagyobb arányban addig nem támogatták a nyilasokat.⁵⁶⁷ A szélsőjobboldali alternatíva felé fordulásuk egy számarányán jóval túlmutató bázist jelenthetett a nyilasok számára, hiszen ezek a korabeli magyar társadalomban komoly presztízzsel bíró rétegek voltak. 1937-től kezdve indult meg körükben az áramlás a szélsőjobboldal felé, táboruk 1939-ig folyamatosan növekedett, tendenciáját az európai politikai változások is döntő módon elősegítették.

A Gömböst követő Darányi-kormány bizonytalankodása tovább erősítette a mozgalmat, az ország sok helyéről, különösen az addig nem beszervezett területekről jött a jelentés, hogy „majdnem gombamódra szaporodnak a vidéki

⁵⁶⁵ *Magyarországi politikai pártok lexikona* 164–166.

⁵⁶⁶ Ez a folyamat természetesen nem egyik napról a másikra játszódott le, bár a direkt összefüggésre is van példa: „A jánosalmi járás területén az általános helyzet a következő: mintegy 2-3 hónap óta, értesüléseim szerint vitéz Gömbös Gyula miniszterelnök úr halála után a nyilaskeresztes mozgalom megélénkült. [...] A volt kaszaskeresztesek mind beléptek a nyilaskeresztes pártba. Rendkívül titokban és fegyelemmel működnek.” Jelentette a Bács-Bodrog vármegyei főispán 1937. január 4-én. MNL BM. res. 1937-6-4007. Vagy Biharban (Biharújfalun): „Az Egységes párti tagsági díjakat kb. Gömbös halála után nem sokára beszüntették és az azóta sem szedik. Úgyszintén szünetel az egységespárti agitáció is.” PI 658. f. 5/205.

⁵⁶⁷ Vö. Lackó 1966. 61–62.

szervezetek”.⁵⁶⁸ A nyíregyházi helyzetről például a következőképpen szólt a tudósítás: „Megállapítottam azonban, hogy Szálasi, mint a Nemzeti Szocialista Pártba bekapcsolódott politikus közvetve itt is működik, mégpedig akként, hogy az itt múlt év folyamán megalakult Festetics féle Nemzeti Szocialista Pártot úgy látszik, sikerrel szétbomlasztani akarja.”⁵⁶⁹ Tehát a régi nyilas csoportok új zászló alá álltak, Szálasi mozgalmához csatlakoztak.

Ezekre a folyamatokra példának hozhatók azok az események, amelyek Pest vármegyében és a Budapest környéki régióban játszódtak le az 1938-as év elejétől az 1939. évi országgyűlési választások előestéjéig. Ebben a térségben 1935 előtt jelentéktelen nyilas párttevékenység folyt. A nyilas pártok térnyerése 1938-ban indult meg, ennek lefolyásáról és okairól jól tudósítanak a különböző hatósági jelentések.⁵⁷⁰ 1938 februárjában például a vitézi székkapitány jelentésében megemlíttette, hogy a nyilasok megjelentek Újpesten, és egyre népesebb gyűléseket tartanak.⁵⁷¹ „Ceglédén tényként megállapítható, hogy a Virradat című hetilap igen nagy számban kezd terjedni. Csepelen a szervezett munkásság kitart a Népszava mellett, ezzel szemben a polgárság nagy része a keresztény sajtó híve, bár még mindig nagy számban fogynak a zsidó sajtó termékei is.” Kalocsán márciusban alakult meg a párt helyi szervezete és áprilisban már népes gyűlést tudott tartani.⁵⁷² Májusban a párt betiltása után a székkapitány azt jelentette, hogy a hungarista párt a propagandát szünetelteti ugyan, „de az eddig elért jelentékeny eredmények azt igazolják, hogy a jobboldali világnézet egyre erősödik a vidéki falvakban is”.⁵⁷³ Végül a folyamat betetőzéseként 1938 decemberében a helyi főszolgabíró jelentésében a következő sommás megállapítás szerepelt: „Csepelen a munkásság nagy része a nemzeti szocialista alakulatok híve lett”!

A vármegye központi járásának főszolgabírája 1939 februárjában azt jelentette, hogy Soroksár, Dunaharaszti, Rákoscaba községekben igen aktívan tevékenykedik a hungarista mozgalom és a Nemzeti Front, kérte a főispán engedélyét, hogy valamilyen mozgalmat a kormányzat iránti lojalitás fenntartása érdekében indíthasson, „mert ellenkező esetben járásomnak közönsége visszavonhatatlanul csatlakozni fog a szélsőséges irányzathoz”.⁵⁷⁴

Kiskunhalasról 1939 márciusában jelentette a helyi főszolgabíró, hogy a településen „a helybeli gimnázium VII–VIII. osztályú növendékei jelentkeztek tagokul nagyobb számmal a nemzeti szocialista Hungarista párt helyi szerve-

⁵⁶⁸ MNL BM res. 1937-6-4148.

⁵⁶⁹ MNL BM res. 1937-6-4966.

⁵⁷⁰ A megyében a főszolgabírók havonta és járásonként tettek helyzetjelentést a helyi politikai eseményekről. A kiemelt mozzanatok csupán a szélsőségesebb példák, a jelentések számtalan különböző nyilas gyűlésről vagy párttevékenységről tudósítanak.

⁵⁷¹ PML IV. 401. a. 13/1938.

⁵⁷² Uo. 15/1938.

⁵⁷³ Nyírtúra: „A nyilas mozgalom nálunk is életben van, különösen mióta nem küldik a Népszavát.” PI 658. f. 5/205.

⁵⁷⁴ PML IV. 401. a. 22/1939.

zetébe”.⁵⁷⁵ A településen 1938 decemberében a Festetics-párt helyi szervezete megszűnt, mert „a tagok a Hubay-féle nemzeti szocialista párt Hungarista mozgalomához csatlakoztak”.⁵⁷⁶

A folyamat jól érzékelhető, a viharos gyorsasággal történő terjeszkedés a magyarázata annak, hogy a választáson e régió a nyilasok egyik legerősebb területe lett. A Pest vármegyében lejátszódó eseményekre, egyben a nyilasok látványos régióbeli választási eredményeire magyarázatul azonban szükségesnek látjuk felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy e vármegye alispáni tisztét – azaz a megye közigazgatásának vezetői posztját – 1938. január 1-től Endre László töltötte be. Endre megyéje településein rendszeresen tartott előadásokat a zsidókérdésről, ahová a lakosságot a hivatalos közigazgatás útján (jegyző, kisbíró) hívták meg.

Az 1938-as esztendőt a nyilasok a fordulat évének nevezték, és azt értették rajta, hogy mozgalmuk döntő politikai befolyást szerez az ország életében. Ez ekkor nem következett be, egy másik azonban igen, magán a mozgalmon belül: jelentős átrendeződés zajlott le a pártok között, amely során a korai nyilas pártok – Meskó, Pálffy, Festetics pártjai – meggyengültek, a Szálasi Ferenc vezette mozgalom pedig jelentősen megerősödött. Az új párt országos ismertségre tett szert vezére révén, radikálisabb és szervezettebb volt, mint elődei, bázisát pedig egyrészt a régi pártok tagjai közül, másrészt új társadalmi rétegek bevonásával sikerült kiszélesítenie. Ennek eredményeként a parlamentbe jutás lehetőségével csak mint minimális és rövid távú céllal számolhattak, hiszen az már 1935-ben is sikerült a jóval csekélyebb országos lefedettséggel bíró Festetics-párt számára.

A PÁRTOK

Az 1939. évi választáson a különböző nyilas pártok az ország 135 egyéni választókerületéből 73 helyen indultak, 14 megyében és 3 törvényhatósági jogú városban pedig listát állítottak.

A választásokon a következő szélsőjobboldali pártok indították jelöltjeiket:

1. A börtönben lévő Szálasi helyett a Hubay Kálmán vezette *Nyilaskeresztes Párt* közvetlenül a választások előtt alakult meg, miután jogelődjét, a Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalmat a belügyminiszter 1939. február 23-án betiltotta. Tagságában és szervezeti felépítésében azonban egyértelműen az elődpárt nyomdokain járt, gyakorlatilag azzal volt azonos. A párt szócsöve az *Összetartás* című hetilap lett, amely 1938 végétől már heti 50 ezer példányban jelent meg. A *Magyarság* című napilapot, amely a legmagasabb színvonalú nemzetiszocialista orgánus volt, és helyet adott valamennyi nyilas

⁵⁷⁵ Uo. 10/1939.

⁵⁷⁶ Uo. 15/1938.

22. kép. Szemere Béla

pártnak, a belügyminisztérium a választások előtt betiltotta.

2. Dunántúli súlyponttal tevékenykedett Pálffy Fidél 1936 augusztusában alakult *Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártja*, amelyből időközben ifj. Balogh István kilépett. Vezetőségéhez Pálffy mellett a budapesti Dániel Sándor ügyvéd és a zalai kerület vezetője, ifj. Eitner Sándor földbirtokos tartozott. A párt 1936 és 1939 között egy sor időszakos kiadványt jelentett meg (*Bátorság, Támadás, Új Népszava*), amelyek néhány oldalas, politika üzenetekkel teli orgánusok voltak, és csupán néhány hónapig éltek.

3. A Meskó által 1932-ben alapított *Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt*, melyből Meskó 1935-ban kilépett, de 1938-ban újjászervezett. Vezetésében Meskó mellett a régi szélsőjobboldali múlttal bíró Szemere Béla vett részt, valamint Magyar Kossa István Szolnok megyei földbirtokos.

4–5. A Meizler Károly vezette *Keresztény Nemzeti Szocialista Front*, amely 1938-ban alakult meg, s azóta a parlament változó összetételű, de legnagyobb számú nyilas képviselőcsoportját alkotta (az alakuláskor nyolc országgyűlési képviselőből állt). A párt a választások előtt fúzióra lépett az 1936-ban létrejött, Rajniss Ferenc és Salló János vezette *Nemzeti Front*-tal, melyből azonban Rajniss a választások előtt kilépett. A két párt megőrizte szervezeti különállását, mely egyben földrajzi határvonalnak is bizonyult, Meizlerék ugyanis kizárólag a Dunántúlon, a Nemzeti Front pedig főként (bár nem kizárólag) az ország többi táján indult.

6. Kevés eséllyel indult a jelentős múltra visszatekintő *Magyar Nemzeti Szocialista Párt*, amelynek Festetics Sándor volt a vezetője. A párt két mandátummal rendelkezett 1935 óta,

23. kép. Salló János

igaz, az egyiket a párttűző Balogh miatt elvesztette. Festeticsék önállóan indultak, de befolyásuk gyakorlatilag már csak azokra a területekre terjedtek ki, ahol a grófnak nagyobb birtokai terültek el Veszprém és Somogy megyékben.

Meg kell említeni a Csoór Lajos volt képviselő által vezetett Népakarat Pártját, amelyet a kérdéssel foglalkozó szakirodalom több esetben nemzeti-szocialistának nevez.⁵⁷⁷ Csoór Lajos 1937-ben Szálasi pártjának feloszlatakor interpellációt nyújtott be a parlamentben, amelyben a belügyminisztérium lépését támadta. Csoór azonban csupán a törvényes eljárást kérte számon, beszédében világosan elhatárolta magát bármilyen nemzeti-szocialista irányzattól.⁵⁷⁸ Csoór a parlament rendszeres felszólalója volt, de szinte kizárólag gazdasági ügyekben kért szót. Pártja egy nacionalista alapon szerveződő kisgazdapártnak tekinthető, s ezért nem soroljuk a nyilas pártok közé.

Önállóan tett kísérletet a mandátumszerzésre a több pártot megjárt, debreceni Balogh István, azonban az ajánlásokat nem tudta leadni, így még a jelöltállításig sem jutott el, ezzel az ő politikai pályafutása véget ért. A Festetics által parlamentbe juttatott Balogh politikai karrierje 1937 novemberében tört meg, amikor egy debreceni pártgyűlésen ő és követői Horthyt váratlanul és teljesen meggondolatlanul, I. Miklós néven királlyá kiáltották ki. Ez a lépés a belpolitikai viszonyok félreértéséről tanúskodott, és Baloghot teljesen nevetségessé tette. A sajtó nagy terjedelemben, gúnyosan tárgyalta az esetet, amelynek következtében Balogh politikailag kompromittálódott. A pártból ezek után egy Szálasi és Széchenyi Lajos által jegyzett határozatban híveivel együtt kizárták, ezzel az összes nyilas pártot megjárt Balogh pályafutása befejeződött.⁵⁷⁹

1939-re Debrecenben, a nyilas mozgalom egyik szülőhelyén és legerősebb bázisán sajátos helyzet állt elő. Ellentétben a hasonló zalai régióval, ahol a különböző nyilas pártok tevékenységükkel kiegészítették egymást, együttműködtek és az egész megyét lefedték, Debrecenben – Baloghék, a Festetics-csoport és a hungaristák – egymás ellen küzdöttek, és ezzel kioltották erejüket. Ennek egyik fő oka az összeférhetetlen Balogh volt, aki gyakorlatilag az összes pártot megjárta, majd mikor magára maradt, egyedül próbálkozott a többi ellenében. Ez a magyarázata annak, hogy az ország egyik legerősebb nyilas centrumában, Debrecenben – akárcsak a megyében ahol a helyi pártszervezetek ugyanolyan megosztottak voltak – 1939-ben egyetlen szélsőjobbaldali jelölt sem indult.

Végezetül a választásokon indult több olyan jelölt is, akik egyértelműen a nyilas ideológiát és szellemiséget képviselő táborhoz tartoztak, azonban hiva-

⁵⁷⁷ Pintér 1999. 188. és Lackó 1966. 85. Pintér István tévesen Szálasi utódpartjának nevezte a Népakarat Pártját, amely szerinte 1939-ben alakult meg.

⁵⁷⁸ Beszédében többször fogalmazott úgy, hogy: „én sohasem leszek nemzeti szocialista, én sohasem leszek diktatúrás”, „én egyáltalán nem azonosítom magam a Nemzeti Akarat Pártjának diktatórikus követeléseivel”, „ismétlem T. Képviselőház én nem a Szálasi-féle pártmozgalom érdekében szólok fel”, stb. *Képviselőházi Napló*, 1937. április 28. 12. kötet, 326–327.

⁵⁷⁹ *Összetartás*, 1937. december 3.

talosan egyik szélsőjobbaldali párthoz sem csatlakoztak. Idesorolható a dombovári választókerületben induló, korábbi nyilas pártvezető, Rajniss Ferenc, aki ekkor a MÉP jelöltje volt, valamint a pártonkívüli jelöltként induló Szöllősi Jenő,⁵⁸⁰ Budaváry László, Gálócsy Zsigmond és Baky László.⁵⁸¹

A különböző – inkább személyi, mint elvi – ellentétek miatt az 1939. évi választásokra a nyilas egység nem valósult meg, bár használták az úgynevezett Láthatatlan Párt elnevezést, amellyel a különböző nemzeti-szocialista frakciókat emlegették összefoglalóan 1938-tól kezdve. Ekkor már látszott az is, hogy minden törekvés ellenére a pártegység nem valósul meg, aminek legfőbb akadálya az volt, hogy a vezéri címre igen sok jelentkező akadt. A hungarista párt cikkírója szerint ennek az az oka, hogy a magyar jobboldal még nem ért el olyan érettségi fokra, hogy megtalálja vezérét, „aki mögött önfeláldozásig menő, vak fegyelembé tömörül”.⁵⁸² Nézete szerint a konkuráló pártok sorsát nem programjuk, hanem a „végrehajtást irányító vezető személye dönti el”. Megállapítása sok igazságot tartalmazott, a különböző nyilas pártok politikáját mindig vezérük határozta meg és képviselte, sokszor személyes ambíciói által motiválva.

A régi nyilas pártok a programjukon az 1930-as évek második felében sem változtattak. Festetics és Meskó például mindvégig ugyanazt a hivatalos pártprogramot tartotta meg, melyet pártjuk megalakulásakor meghirdettek. Az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt, amit Pálffy gyakorlatilag Meskó régi pártjából hozott létre, ugyancsak az eredeti Meskó-féle pártprogramot vallotta magáénak. A programok szürkesége és változatlansága is azt bizonyítja, hogy a nyilas pártok számára a hivatalos pártprogram semmit sem jelentett. Ezek a pártok valójában mozgalmak voltak, mozgósító erejük forrásait a tagság megmozdulásai és szervezetsége jelentette, nem a pártprogram.

Nem volt elhanyagolható hatása a választások kimenetelére annak a ténynek sem, hogy azok már egy új választójogi törvény feltételei mellett zajlottak. Az 1938. évi XIX. törvénycikk legfontosabb elemének a szavazás titkosítása tekinthető, melyet a kormánypárt a maga számára a lehető legrosszabb pillanatban vezetett be, amikor a szélsőjobbaldal képében minden addiginál agresszívebb politikai ellenzéke támadt. Igaz, az esetleges veszélyek ellensúlyozására a törvény tovább szigorította a választójogosultság feltételeit. Az életkori határ az egyéni választókerületben 24-ről 26 évre változott, míg az egy helyben lakás kötelezettsége, a szükséges elemi iskolai évek számára hasonlóan négyről hat évre emelkedett.⁵⁸³ Ugyancsak az ellenzéki pártok esé-

⁵⁸⁰ Szöllősi Jenő 1893-ban született a vajdasági Antalfalván. Eredeti foglalkozása gyógyszerész, Makón jómódú vállalkozó, a város képviselőtestületének tagja. 1939-ben is itt szerzett mandátumot.

⁵⁸¹ Baky László 1898-ban született Budapesten. Csendőrnagy, 1938-ban kérte a nyugdíjazását, ettől kezdve foglalkozott politikával. 1939-től országgyűlési képviselő. 1944-ben belügyi államtitkár, a zsidóság deportálásának kormányzati felelőse.

⁵⁸² Benke Tibor: *Program és Vezér. Összetartás*, 1938. április 18.

⁵⁸³ Pintér 1999. 182–183.

lyeit javította a listás szavazás bevezetése, hiszen egy megyei ellenzéki listára így azok a választók is tudtak voksolni, akiknek a választókerületében egyéni ellenzéki jelölt nem indult. Az ellenzék megszűrésére azonban a kormány legfontosabb eszköze a választási kaució mértékének emelése lett. Ez az összeg egy több jelöltet indító párt esetében egyéni kerületben személyenként 3000 pengőt, listás választókerületben pedig 4500 pengőt tett ki. Kifejezetten a szélsőjobboldali pártok ellen irányult az ajánlások új rendszere, mely szerint az a párt, amelynek a választást megelőzően legalább négy parlamenti képviselője volt, egyéni kerületben 150, listásban pedig 750 ajánlást kellett felmutatnia. Ezzel szemben, a parlamenti frakcióval nem rendelkező párt részére az előírt ajánlások száma 500, illetve 1500 lett. Ezek az intézkedések jelentősen gyengíthették az ellenzéki, így a szélsőjobboldali erők befolyását. Ugyanezt a célt szolgálta a szavazatok mandátumra váltásának szisztémája, amely aránytalan előnyt jelentett a kormánypárt számára.⁵⁸⁴

A korlátozó intézkedések egy részének eredménytelensége azonban a választási kampány megindulásakor, az ajánlások megszerzésekor azonnal megmutatkozott, amikor a nyilasok sorban állították fel megyei listáikat. Ezért a hatóságok több esetben drasztikus eszközökkel, nyílt törvénysértéssel kísérelték meg a szélsőjobboldali pártokat kiszorítani a választási harcból (például Baranya vagy Fejér megyében).

Ettől függetlenül a szélsőjobboldal számára a választásokon való megjelenés komoly anyagi megterheléssel járt, ezért igyekeztek a kockázati tényezőket minimalizálni, azaz a jelölt bukását elkerülni. Ez ugyanis a befizetett kaució elvesztésével járt, ezért jelöltjeiket olyan helyeken indították, ahol a legtöbb esély látszott a győzelemre. A nyilas jelöltek földrajzi megoszlása bizonyítja, hogy ezek olyan kerületek voltak, ahol a nyilas mozgalom a kezdetektől, tehát az 1930-as évek elejétől kezdve működött. Ezért elmondhatjuk, hogy *a nemzetiszocialista pártok 1939. évi választásokon való részvételét döntő módon határozta meg az 1932–1933-ban kezdődő politikai-mozgalmi múlt, s az évtized végére kialakult helyzet e mozgalmi múlt szerves következményének tekinthető.*

A különböző szélsőjobboldali pártok megoszlása a Dunántúlon mutatott leosztultabb formát. Befolyási övezeteik jól elkülönültek egymástól, jelöltjeiket könnyen be lehet határolni párhovatarozás szerint, továbbá a szélsőjobboldali táborból itt hiányoztak a különböző pártok kívüli jelöltek is. A pártok elhelyezkedésének földrajzi megoszlása jellegzetes képet mutatott. A Dunántúl déli részén – Baranya, Somogy és Tolna megyékben – gyengébb reprezentációval bírtak, itt indították a legkevesebb jelöltjüket egyéniben, és listát sem sikerült állítaniuk, igaz, ez Baranya megyében a hatósági manipuláció eredményeként alakult így. Ezzel szemben a tájegység középső és északi részén jóval erősebb

⁵⁸⁴ Ungváry 2001/b. 218. A szerző számításai szerint a választások után a nyilas pártok 25%-os szavazataránya 18,8%-nyi mandátumot eredményezett, míg a kormánypárt 49,3% voksaránya 70,3%-ot.

befolyásuk volt, s valamennyi megyében sikerült listát állítaniuk.⁵⁸⁵ Ezzel párhuzamosan a dél-dunántúli régióban őrizte meg leginkább befolyását a kisgazdapárt, azok közé a területek közé tartozott, ahol a párt országosan a legjobb eredményeket érte el.⁵⁸⁶

A Nyilaskeresztes Párt az országban 40 helyen indította egyéni jelöltjeit, közülük 15 főt a Dunántúlon. Legerősebb régiójának Pest megye tekinthető, ahol 13 választókerületben indultak, valamint Nógrád vármegye, amelynek mind az öt választókerületében sikerült kiharcolniuk az indulás jogát, továbbá Heves és Szabolcs-Szatmár vármegyék, ahol négy-négy jelöltjük indult. A Dunántúlon a pártnak erősebb helyi szervezetei Sopron városban és vármegyében, Komárom-Esztergomban, Vas és Veszprém megyében, valamint néhány városban, Győrött, Pécsen, Veszprémben és Nagykanizsán voltak. Ezek mellett néhány további választókerületben is tudott jelöltet indítani, ott azonban inkább a jelölt személye adott esélyt a választási sikerre, semmint az erős társadalmi háttér.⁵⁸⁷ Ellentétben az ország nagyobb részével, a hungarista mozgalom dunántúli reprezentációja úgy alakult ki, hogy egy már jól megszervezett régiót hódított el valamelyik konkurens nyilas párttól. A legszembetűnőbb területe ennek Fejér és Veszprém megye, amelyek korábban Festetics felségterületéhez tartoztak, azonban 1939-re a helyi nyilas frakciók Szálasihoz csatlakoztak. Fejér megyében Szálasi pártja 1935-től tevékenykedett, központjuk Székesfehérváron volt. Hasonló jelenség játszódott le Sopronban és Komárom-Esztergom vármegyékben, csak itt Pálffy-párti nyilas csoportok álltak át Szálasiékhoz, vagy Nagykanizsa, ahol ismét csak a Festetics-csoport csatlakozott a hungaristákhoz. Ezek alapján állíthatjuk, hogy a hungarista mozgalom, majd a Nyilaskeresztes Párt jelenléte a Dunántúlon gyakorlatilag a korábbi nyilas pártok által felépített szervezeti rendszerre épült.

A Keresztény Nemzetiszocialista Front – Nemzeti Front esetében is hasonló megállapításokkal élhetünk, a pártcsoport különállása egyértelmű földrajzi megoszlással is járt. Míg a KNSZF súlypontja a Nyugat-Dunántúlra esett, itt volt Meizler Károly választókerülete is, addig a Nemzeti Front legerősebb területe a Duna–Tisza közére, Pest és Bács-Bodrog vármegyék területére terjedt ki. A Front a Dunántúlon csupán Baranya megyében kísérelte meg jelöltállítását. Ott közvetlenül a választások előtt megállapodott a Nyilaskeresztes Párttal, hogy az Pécsen indít jelöltet, míg a megyében a Front állít listát. Az ajánlások leadásakor azonban az események kalandosan alakultak. A Nemzeti Front még hiányzó mintegy 300 aláírását a határidő előtti utolsó pillanatban hozták személygépkocsival Pécsváradról a megyeszékhelyre. Az autó azonban defektet kapott, ezért csak a határidő lejárta után futott be. A választási biztos nem

⁵⁸⁵ Fejér megyében is állítottak listát, de azt a választási bizottság – mint azt később a Közigazgatási Bíróság ítéletében megállapította – törvénytelenül visszautasította.

⁵⁸⁶ Hubai 1995. 434–439.

⁵⁸⁷ Ilyen volt Haám Artúr korábbi képviselő Fejér megyében, Keck Antal ügyvéd Mohácson vagy Széchenyi Lajos Sopron-Csepreg kerületben.

volt hajlandó egyetlen perc hosszabbítást sem engedni, ezért a Nemzeti Front jelöltjei a megyében listán nem indulhattak.⁵⁸⁸

Pálffy Fidél és Festetics Sándor pártjai mutatták leghatározottabban a történeti előzmények folytatását, hiszen az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt legerősebb területe a hagyományos győri és zalai régió volt, ezen kívül jelöltjeit az ezekkel határos területeken sikerült indíttania. Ahogy azt láttuk, a pártot erősen gyengítette több helyi szervezetének – a soproninak és a komárominak – átállása a hungarista mozgalomhoz. Önálló listát egyetlen helyen, Győr megyében állított, de jelöltjei befutó helyeken szerepeltek a zalai nyilas koalíciós listán is.

Festetics Sándor mozgalmát csupán két jelölt képviselte: a pártvezér Enyingen, míg régi körzetvezetője, Erdős János Marcaliban indult. Hozzá hasonló csekély befolyást tudhatott a magáénak Meskó Zoltán is: pártja három jelöltje közül kettő az 1935 után megszervezett Szolnok megyében indult, ellenben a harmadik személy a kezdeti hagyományokat képviselte, a már 1935-ben is felépő Jandl Lajos Tolna megyében. Utóbbi pártok listát nem tudtak állítani.

Végül külön kell megemlíteni a speciális helyzetben lévő Zala megyét, ahol három nyilas párt között megegyezés jött létre, közülük kettő pedig közös listát állított. Zala megye volt talán az ország egyetlen területe, ahol – ahogy azt korábban láttuk – valamennyi nemzetiszocialista párt meg tudott jelenni, és helyi szervezetet tudott kialakítani. Ezek közül a három legerősebb maradt talpon a választáson, míg a megyei lista élén a nemzetiszocializmust a parlamentben már 1938 óta képviselő Meizler állt.

A különböző nyilas pártok a választásokat megelőzően nyilatkozataikban megerősítették az ismert területi befolyásukat. Meskó szerint pártja bázisa Szolnok megye, oda „összpontosítanak”, Balogh István ugyanezt nyilatkozta Debrecenről, míg Pálffy Fidél szerint az „Egyesült Nemzeti Szocialista Párt jelöltekét állít Győr megye minden kerületében, azonkívül Veszprém, Zala, Komárom és Pest megye több kerületében”.⁵⁸⁹ Ezek a nyilatkozatok a kialakult erőviszonyok tudomásulvételére utalnak.

A VÁLASZTÁSI KAMPÁNY

A nyilas pártok a választások alkalmával egyértelműen kétarcú kampányt folytattak. Egyfelől a hivatalos szerveknek szólt az óvatos, bizonyos körülmények között igen visszafogott hangvétel – elsősorban a kormányzattal kapcsolatos kritikák megfogalmazásában –, amellyel a korlátozásokat akarták elkerülni. A Nyilaskeresztes Párt pécsi szervezete például a listaállításkor kötelező politikai nyilatkozatban a következőképpen fogalmazta meg a párt célkitűzéseit: „Magyarország Főméltóságú Kormányzója iránt való föltétlen ragaszkodás

⁵⁸⁸ Paksy 2002. 201–206. 214.

⁵⁸⁹ *Virradat*, 1939. május 8.

jegyében az ősi alkotmányosság intézményeinek tiszteletben tartásával és azoknak korszerű továbbfejlesztésével az Országnek nemzeti szocialista szelvényben való felerősítése és ezen keresztül a csorbíthatatlan nagy magyar birodalmi gondolat ápolása, az Ország dolgozó népének arányos jövedelem- és vagyonmegosztás útján való gazdasági megerősítése.”⁵⁹⁰ A zalai Keresztény Nemzetiszocialista Front programnyilatkozata is hasonló, mérsékelt hangot ütött meg: „Szent István birodalmának teljes visszaszerzése. A földkérdés sürgős és becsületes megoldása, házhely és legelőigény sürgős kielégítése. A család eltartására elegendő munkabér és munkaalkalom biztosítása úgy a földművesnél, mint az iparosnál. Kisipar támogatása munkával és hitellel. Igazságosabb adórendszer, a nagyvagyon és jövedelem fokozottabb megadóztatása, a kisember tehermentesítése. Borfogyasztási adó és közmunkaváltság teljes eltörlése. Zsidókérdés komoly és végleges rendezése. A nép erőteljes védelme, a kartellek és bankokkal szemben. Nemzeti függetlenségünk megvédése és a honvédség legmagasabb fokra való fejlesztése.”⁵⁹¹

Másfelől ugyanakkor gyűléseiken és kampányrendezvényeiken a szokásos szélsőséges hangvétel és tematika jellemezte őket, főként a zsidókérdésben fogalmaztak jelöltjeik útszéli stílusban. Választási beszédekben a szélsőséges antiszemitizmus minden formáját felvonultatták. Péter István pécsi nyilas (lista) jelölt szerint például a világot irányító nagytőkések a „köztudatba dobták, hogy az üzlet, a kereskedelem nem való a magyarnak, nyakunkra ültették a zsidókat, kik gondoskodtak tönkrejuttatásunkról. 300 zsidó tartja járomban a világot. A világháborút azért robbantották ki, hogy még többet harácsolhassanak. A háttérből mozgatták a népeket, mint a bábukat szokás.”⁵⁹²

Vidéken, főként a Nyugat-Dunántúlon kortesbeszédek egyik fő fegyvere a német állapotok dicsérése volt, azon belül azoknak a magyar vendégmunkásoknak a helyzetére hivatkoztak, akik Németországban vagy Ausztriában dolgoztak. Az ő fizetésük, amely messze meghaladta a magyar átlagot, önmagáért beszélt. Ennek híre természetesen hamar elterjedt, a nyilasok mindezt a nemzetiszocialista ideológia jegyében felépített német állam és társadalom sikerének könyvelték el. „Nem hagyható azonban figyelmen kívül a nyilaspárt agitációja a mezőgazdasági munkásság körében. A németországi munkaalkalmat úgy állították be, mint a nyilaspárt vívmányát, sőt azt hirdetik, hogy a munkásságnak a pártba való belépése esetén biztosítják a Németországban való alkalmazást. Ennek a híresztelésnek sokan hitelt adtak, a tagdíjat is lefizették” – írta a zalai főispán bizalmas jelentésében.⁵⁹³ Ígéreteikben ismételt

⁵⁹⁰ BML IV. 1406. 155/1940.

⁵⁹¹ ZML V. 1607. d. 32. doboz. Itt meg kell jegyezni, hogy e fenti nyilatkozattal azonos tartalmú adott ki az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt zalai szervezete is, melynek egyéni jelöltjei indultak a megyében. A két párt között átfedés volt, hiszen az Eitner fivérek egyéniben az EMNSZP, listán a KNSZF színeit képviselték.

⁵⁹² Uo.

⁵⁹³ ZML IV. 401. b. 25/1938.

központi szerepet kapott a földosztás gondolata, emellett nagymértékű adócsökkentést és munkaalkalmak biztosítását fogalmazták meg. Beszédekben támadták a kormánypártot, s az utóbbi évek kül- és belpolitikai eredményeit egyértelműen annak tudták be, hogy a kormány „átvette” a nyilasok programját. Így értelmezték a Felvidék visszaszerzésének kérdését és a kormányzat által a megelőző években hozott szociális intézkedéseket is.

Érdekes programot vázolt a Hungarista Mozgalom kőszegi zászlóbontó nagygyűlésén, még 1938 júliusában a mozgalom széktartója, Málnási Ödön tanár:⁵⁹⁴ „A nyilaskeresztes zászlókkal és jelvényekkel feldíszített pódiumról” rajta kívül Kerekes Béla⁵⁹⁵ és Biharváry Gusztáv mondott beszédeket.⁵⁹⁶ Utóbbi még Meskó pártjában, az első nyilasok között kezdte pályafutását. Málnási kijelentette, hogy „a hungarista mozgalom a hatalom átvételére törekszik, mert az olyan mozgalmat, amelynek nem ez a célja, nem lehet komolyan venni. A hungarizmus nem pártpolitika, hanem koreszme amely hivatva van, hogy életútra vezesse a magyarságot.” Hangsúlyozta, hogy „ma Magyarországon mindenkinek militaristának kell lennie, mert aki ma nem militarista, az hazaáruló”. A hungarista mozgalom célkitűzéseit illetően kijelentette, hogy hatalomra jutásuk után „minden ezer holdon felüli nagybirtokot kis hitbizományokká alakítanak át, a munkásságon pedig úgy segítenek, hogy a részvénytársasági jog megváltoztatásával a részvények harminc százalékának jövedelmét a munkások számára biztosítják”. „A zsidókérdést nem hús, de száz százalékban oldják meg, bár ez a kérdés nem tartozik a mozgalom főproblémái közé és nem pofonokkal oldják meg, hanem egyszerűen megfordítják azt a gazdasági rendszert, amelynek következtében másfél millió magyarnak ki kellett vándorolnia Amerikába, helyettük pedig 500 ezer galíciai zsidó szívárgott be.” Málnási azok közé a nyilas politikusok közé tartozott, akik szilárdan hittek abban, amit hirdettek, a nyilas mozgalom igazságában és nemzetmegváltó küldetésében.

Hubay Kálmán egy budapesti nyilas nagygyűlésen fejtette ki a párt politikai irányvonalát: „Amikor meghatároztuk külpolitikai irányunkat, fenntartás nélkül állunk azon népek oldalán, akik szemben állnak a zsidó világuralmi törekvésekkel. Szemben állunk minden demokráciával. Úgy érezzük, hogy a marxi demokrácia nem más, mint a buták uralma az okosak felett, azon az ala-

⁵⁹⁴ Málnási Ödön 1898-ban született Brassóban. Filozófiai és jogi doktorátust is szerzett. Egerben gimnáziumi tanárként dolgozott, közben egyháztörténeti műveket írt. Tagja lett a SZDP-nek, majd a Szálasi Ferenc vezette Hungarista Mozgalomhoz csatlakozott, amelynek fő ideológusa, s széktartó címmel a pártvezetés tagja lett. *A magyar nemzet őszinte története* című munkájáért 1937–38-ban egy évet töltött börtönben. Anarchizmusa miatt kizárták a nyilaskeresztes mozgalomból.

⁵⁹⁵ Kerekes Béla 1898-ban született Székesfehérváron, az 1930-as évek végén Szálasi közvetlen környezetében, egyes források szerint a titkáráként tevékenykedett. *A Hungarista* című lap szerkesztője.

⁵⁹⁶ *Kőszeg és Vidéke*, 1938. július 3.

pon, hogy ők többen vannak.”⁵⁹⁷ Veszprémi választási beszédében a nemzeti-szocialista eszme csodálatos forradalmáról beszélt, amely végre meghozta a gyümölcsét. Olyannyira, tette hozzá némi iróniával, hogy most már nagybirtokok, iparmágnások és más „álláshalmazok” is nemzetiszocialistává váltak. A legsürgősebb tennivalók között a földreformot, az igazságos jövedelemelosztást és a közéleti tisztaság megteremtését sorolta föl. Ő is az olasz és német nép „lélegzetelállító” teljesítményét hozta föl példaként. Ezeket a nézeteket a hungarista párt vezetői következetesen képviselték, 1938. augusztus 22-én, pécsi nagygyűlésükön Hubay és Málnási pontosan ugyanezeket a nézeteket fejtették ki.⁵⁹⁸

Kerekes Béla pécsi listavezető szerint a nyilaskeresztes gondolat alapját Prohászka Ottokár püspök fektette le: „Az a szociális elgondolás, amelyet Prohászka Ottokár püspök 1919-ben határozott meg, mint a hungarizmus gondolatát. Ez az alapja a magyar nemzeti szocializmusnak és a nyilaskeresztes eszmekörnek. Ez az eszmekör négy hatalmas pillérre építi fel a nemzet jövőjének berendezkedését. Az első és legnagyobb réteg a nemzeteltartó parasztsággé, a második: a nemzetépítő munkásság, a harmadik: a nemzetet vezető értelmiség, a negyedik: a nemzetet védelmező katonaság.”⁵⁹⁹ Egyben ezzel védekezett az ellen a vád ellen is, hogy a nyilasok külföldi eszmét terjesztenek. „1919-ben még senki sem tudta, hogy mi az a fasizmus, hitlerizmus és mint mondtam, Prohászka Ottokár már meghatározta a szociális nemzeti élet alapjait. Ebből indulunk ki.” Ahogy a nyilasok a kezdetektől fogva (lásd 1934-ben Festetics és Pálffy cikkei) Kerekes is hangsúlyozta a nyilas mozgalom alkotmányos voltát. „Mindig hangoztatjuk, hogy egyetlen biztosítéka és fundamentuma volt a magyar életnek: a Szent Istváni alkotmány.” Ezzel párhuzamosan védekezett a vallástalanság vádjá ellen és ismertette a nyilasok vallásreformját: „Nem képzelhető el a nemzetiszocialista állami élet valláserkölc nélkül. [...] Azt mondják, hogy el akarjuk venni a papi vagytonokat. Nem veszünk el semmiféle vagyont, nem kommunizálunk, de irányítani kell a vagytonokat [...] cél-vagyonná kell tenni. Miért létesültek ezek a vagytonok? Azért, hogy egyesek hízzanak rajta, vagy azért, hogy a valláserkölc terjesztése erős legyen?”

Kerekes Béla beszéde nem csak – a nyilasok által előszeretettel hivatkozott – Prohászka vonatkozásában mutatott azonosságot a kormánypárt által is képviselt ideológiai elemekkel. A Magyarországon elindult jobboldali irányzat történelmi gyökereinek általa történt bemutatása nagyban hasonlított ellenfele, a Pécsen kampányoló Imrédy Béla beszédében elhangzott gondolatokhoz. Imrédy szerint a magyar társadalom tragédiáját a 19. századi liberalizmus okozta, amely „atomizálta a társadalmat” és az egyén érdekeit a közösség elé helyezte. Ezzel szemben a jobboldali felfogás „a társadalmat szervesen együtt élő egésznek tekinti, amelynek egyes egyedeit egymástól elválasztani nem lehet,

⁵⁹⁷ *Virradat*, 1939. május 15.

⁵⁹⁸ *Pécsi Napló*, 1938. augusztus 23.

⁵⁹⁹ BML IV. 1401. b. 75/1939. Beszédét az országgyűlés hivatalos gyorsírója rögzítette.

ahol minden, ami az egyessel történik a másikra is kihat”.⁶⁰⁰ Kerekes Béla szerint „Nyugatról befészkelte magát a magyar életbe a liberális eszme, a liberális gondolat. Szétszaggatta a magyar életet, társadalmi osztályokra, egymás elleni gyűlöletre szította csak azért, hogy a szétszaggatott nemzeti erőket részleteiben könnyebben lehessen kizsákmányolni.”⁶⁰¹ A közös eszmei gyökereken túl azonban Kerekes már más programot vázolt föl, jellemzően nyilas programot, azaz konkrétumok nélküli radikális változások sokaságát. Így például a földkérdést a következőképpen összegezte: „Magyarország agrárállam. Boldogulását akkor találja meg, ha az agrárérdekekre építi fel a többi munkásikat.” Erről többet nem is mondott. A munkáskérdést – ahogy a legtöbb témát – összekapcsolta a zsidókérdéssel, e szerint a zsidó faj „felismerte a munkásság szervezettségében rejlő erőt. Ezek élére álltak a munkásmozgalomnak, elszakították a magyar munkásságot a nemzeti gondolattól, nemzetközivé tették, idegen gondolatokkal tömték meg, és amikor a magyar munkás a szociáldemokrata pártnak a munkabeszüntetésein, felvonulásain keresztül jogokért küzdött, azt hitte, hogy önmagáért küzd. Pedig nem másért, mint a zsidó tőkéért és a zsidó érdekekért.”⁶⁰² Bármilyen változást vagy reformot éppen ezért a zsidókérdés rendezésének kell megelőznie. Ez egyben gazdasági kérdés is, hiszen a tőke a zsidók kezében van. Példának hozta fel Szlovákiát, ahol ezt 24 óra alatt megoldották. „A zsidót mint embert nem gyűlöljük. De ne kívánják azt, hogy a zsidóság továbbra is köztünk legyen, hogy továbbra is parazita módon élősködjék a nemzet életén.” Foglalta össze ezt a témát, utalva Szálasi teljes zsidómentességet hirdető aszemitizmusára.

Vajna Gábor⁶⁰³ Veszprémben mondott választási beszédében főként a mozgalmat ért vádak ellen védekezett. Hangsúlyozta a nemzetiszocialista mozgalom Horthy iránti tiszteletét: „Mi igen is ragaszkodunk a Kormányzó Úr személyéhez magyar szeretettel és kívánjuk, hogy Őt a Mindenható Úristen a magyar nemzetért nagyon sokáig éltesse!”⁶⁰⁴ Tiltakozott a vallástalanság vádjával is, szerinte ezt csak azok terjesztik, akik le akarják járatni a mozgalmat, hogy „elválasszák a magyart a magyartól”. Határozottan cáfolta azt a nézetet, hogy ők felfordulást akarnának: „Testvérek, azt mondták rólunk, hogy mi forradalmárok vagyunk, hogy mi felfordulást akarunk és forradalmat. Testvérek! most már végre és mindörökre vesse jól mindenki a fejébe, hogy a nemzeti szocializmus az nem bolsevizmus, nem rendzavarás, nem rablás.” Ezt Vajna szerint csak azok mondják, akik szembe akarják állítani a mozgalmat a hatóságokkal és ismét csak a magyart a magyarral. Cáfolta a németbérencség és a „guruló márkák” vádját, azaz azt, hogy nyilaskeresztes párt német pénzt fo-

⁶⁰⁰ *Dunántúl*, 1939. május 15.

⁶⁰¹ BML IV. 1401. b. 75/1939.

⁶⁰² Uo.

⁶⁰³ Vajna Gábor 1891-ben született Kézdivásárhelyen, szolgálaton kívüli ezredes. A balatonfüzfői gyártelep igazgatója.

⁶⁰⁴ MNL BM. res. 1939-4-9532.

24. kép. Vajna és Szálasi az 1940-es években

gadott volna el, valamint visszautasította azt a vádat is, hogy ők „álmodozók” lennének, akik légvárakat építenek. Szerinte amit a nemzetiszocialisták kigondoltak, azok megvalósíthatók, mert a magyar „okos és szorgalmas”, „munkaszerető” és megveti a dologtalanokat. A munkásságról a Kerekes által elmondottakhoz hasonlóan nyilatkozott, a szakszervezeteket szerinte is a zsidók szervezték meg, „felbizzatták, izgatták a munkásságot, hogy kérjen nagyobb bért és ugyanakkor azt súgták a gazdának, hogy minek fizet nagyobb bért, hiszen úgyis megisszák a kocsmában”. Beszéde végén arra kérte hallgatóságát, hogy „örizzék meg a magyar nemzeti szocialista párt komolyságát, kilengések, kifogásolható cselekmények nélkül is”.

A Nemzeti Front 1938. június 19-én tartott Pécsett zászlóbontó nagygyűlést, amelyen a teljes pártelit részt vett. Beszédet mondott a régi fajvédő, Temesváry László, valamint a két pártvezető, Salló és Rajniss. Előbbi éles szavakkal bírálta a hazai szociáldemokráciát, „amely szerinte zsidó-kommunista pénzből táplálkozik és hazaáruló tevékenységet fejt ki”.⁶⁰⁵ Rajniss beszédében gyökeres rendszerváltozást sürgetett.⁶⁰⁶ Ez némileg meglepő annak fényében, hogy néhány hónap múlva már a kormánypárt jelöltjeként szerez mandátumot a választásokon, érthető viszont a nyilas mozgalmak felfogása szempontjából. Nézete szerint az országban a hatalom a GYOSZ és a TEBE kezében van. „Ipari kérdésekkel foglalkozva kiemelte, hogy ezen a téren is nagy aránytalanságok

⁶⁰⁵ *Dunántúl*, 1938. június 21.

⁶⁰⁶ Uo.

vannak. Így a zsidóságnak az iparban történt térfoglalásával, amelynek a magyar közgazdasági élet tönkretételét tulajdonítja” – ismertette beszédét a sajtó. Ő is bírálta a magyar szociáldemokráciát, „amely nem a munkásság érdekeit istápolja, hanem a numerus clausus ellen küzd”. Érdekes színfoltja lehetett a nagygyűlésnek egy ormánsági népviseletbe öltözött asszony felszólalása, aki az egyke ellen mondott rövid beszédet.

A források arról tanúskodnak, hogy a nyilasok a magyar belpolitikai életet gyakorlatilag azonos módon ítélték meg. Ennek lényege, hogy szerintük igazi változás nem következett be, a hatalmon lévő konzervatív elit csupán taktikázik, hogy megőrizze befolyását, és távol tartsa a hatalomtól a nyilasokat. Ennek a taktikának a része az is, hogy átveszi a nyilas program elemeit és a magáénak hirdeti, de megvalósítani úgysem fogja. „Ellenfeleink plakátján ugyanazok a követelések vannak, melyek a mi programunk is.”⁶⁰⁷ Ez a helyzet a zsidókérdésben is, bár a zsidótörvényt a zalai vezető, Eitner Sándor „szájbetömésnek” nevezte, akárcsak a földbirtokreformra vonatkozó ígéreteket. Szerintük a kormányzat csak szavakban fejt ki a programját, kizárólag a nyilasok azok, akik hatalomra kerülésük esetén végre is hajtánák.

Ezekből a politikai és kampánybeszédekből látható, hogy a nyilaskeresztes ideológia alapjai mindvégig ugyanazok maradtak. Bár a szélsőjobboldal, a „Láthatatlan Front” különböző pártokra tagolódott, eszmei mondanivalójuk ugyanarra a gondolatkörre épült. Ennek ellenére a hasonló ideológiai gyökerek mellett – bármennyire tagadták is – voltak politikai különbségek. Az egyik ilyen elem a mozgalom származtatásából eredt. A hungaristák világossá tették mozgalmuk eszmei előzményeit is: „A nemzeti szocializmus nem import eszme, hanem a szegedi ellenforradalmi eszme valóra váltása, melynek zászlóvivője a sajnosan korán elhunyt Gömbös Gyula volt, akit a liberális és kapitalista hatalmak akadályoztak meg igazi népi programjának keresztülvitelében.”⁶⁰⁸ Ebben a kérdésben nézetkülönbség volt a régi és az új nyilasok között, hiszen Meskó és Pálffy hívei nem tekintették szellemi vezérüknek az őket 1935-ben jelentősen korlátozó Gömböset. Ezzel szemben, mint látható, Szálasi nyilasai kontinuitást hirdettek a volt fajvédők és Gömbös programjával, azzal, hogy erről az útról a jelenlegi kormány tért le. Ezzel az érveléssel a Horthy-kor társadalmi rendjének háttérbe szorított, s ezért ellenzéki érzelmi társadalmi csoportjaira tudtak hatni, amelyek Gömbös kormányra kerülését is nagy várakozással fogadták. Többek között érvényes volt ez a parasztságra is, amely már az 1920-as években szembesült a keresztény-nemzeti feltámadást hangoztató politika szóban megjelölt tartalma és a megvalósított gyakorlat közötti különbséggel.

A másik különbség, amely a nyilas pártok között húzódott, a földkérdés kapcsán figyelhető meg, s ebből a szempontból egyetlen párt különbözött a többtől. Ez a Keresztény Nemzeti Szocialista Front volt, amely már prog-

⁶⁰⁷ BML IV. 1401. b. 82/1939.

⁶⁰⁸ Uo.

ramjában is radikális földreformot, az 500 kat. holdnál nagyobb területű birtokok felosztását fogalmazta meg.⁶⁰⁹ A párt megalakulásakor hangsúlyozta, hogy vezetői között „nincsenek földesurak, sem grófok, sem kartellvezérek”. Matolcsy Mátyás a parlamentben már 1935 óta a népi politika egyik zászlóvivőjének számított, sorozatban szólalt fel a szegényparasztság érdekében. Járt az országot és jegyzeteket készített, ezek ügyében szólalt fel a parlamentben.⁶¹⁰ Ő és pártja volt az egyetlen, amely radikális földreformot hirdetett, és ezt komolyan is gondolta, de erre készítette őket szegényparaszti bázisuk is. Ezzel kapcsolatban Matolcsy a választási kampányban is egyértelműen fogalmazott: „Fel kell vetnünk a nagybirtokkal szemben a történelmi felelősség kérdését.”⁶¹¹

A Zala megyei választásokon a legtöbb választókerületben a kormánypárttal szemben a nyilasok tudtak jelölteket állítani. A két politikai irányzat közötti különbséget a sajtó minden esetben azonosan magyarázta. E szerint „a Magyar Élet Pártjával szemben a magunk fajtája, más keresztény magyarok állnak. [...] Akik legtöbbje ugyanazt akarja, leginkább csak módszeres és személyi különbségek vannak közöttük.”⁶¹² Tehát a kormánypárt helyi lapja szerint is a nyilasok csupán radikalizmusukban különböznek a MÉP-től. A sajtó szemléletesen jellemezte a nyilasok módszereit: „A népet évek óta fanatizálják, lelkivilágát felkavarják, szívébe keserűséget, gyűlölséget, elégedetlenséget csepegtetnek, vagy az állandó agitációval, gyűléseken, megbeszéléseken való részvétellel elvonják munkájától, beleviszik nagy politikai harcokba és még nagyobb izgalmakba kergetik. Olyan eljövendő világot festenek eléjük, ahol munka nélkül hull az áldás, repül a sült galamb a szájukba, lesz mindenkinek háza, földje, marhája, semmi gondja magára.”⁶¹³ A túlzó kifejezések mögött is jól látható a nyilas mozgalmat a kezdetektől jellemző két legfontosabb vonása, az állandó – főként titkos – szervezkedés gyakorlata és a világmegváltó ideológia. E jellemzőket illetően nem volt különbség a különböző nyilas pártok között, ez adta e politikai irányzat alapját, s ebből következett a pártok közötti folyamatos fluktuáció, átjárás. Ez volt az egyik oka annak is, hogy a kormányzat nem tudta a mozgalmat háttérbe szorítani, hiszen annak társadalmi okai

⁶⁰⁹ *Magyarországi pártprogramok 1919–1944.* 417.

⁶¹⁰ A kasszálási uradalom kapcsán például a következő, érzelmeiktől fűtött beszédet mondta: „Bementünk ezekbe a cselédlakásokba. Egy konyhára négy szoba is nyílik. Ebben az egy konyhában és mindegyik szobában néha két-két szegény család is él – és pedig a gazdasági cselédeknek szokás szerint, sok családtaggal – de találtunk olyan lakást is, ahol egy szobában három család is be volt zsúfolva. Felteszem a kérdést, lehet-e ott szó erkölcsről, moralitásról, ahol az egyik sarokban az egyik család, a másik sarokban a másik család éli az életét, egymástól két és fél méter távolságban, a születéstől a haláláig?” *Képviselőházi Napló*, 1935. október 23. 3. kötet, 406.

⁶¹¹ *Virradat*, 1939. március 19. Matolcsy Mátyásról lásd még Ungváry 2001.

⁶¹² Keresztény magyarok, vigyázzatok! (vezércikk). *Zalai Közlöny*, 1939. május 16.

⁶¹³ *Zalamegyei Újság*, 1939. május 24.

megmaradtak, a tagság pedig az egyik párt betöltése vagy elsorvadása után gond nélkül egy másikba áramlott.

A nyilas pártokkal szemben a zalai sajtó szerint a kormánypárt a hagyományos konzervatív politizálást folytatta, a „finom, példaadó modort” képviselte. „Jelöltjeit és szónokait hangjukban az előkelőség, célkitűzéseikben, ígéreteikben a mérséklet, illetve az adottságokkal, a lehetőségekkel való számvetés jellemzi.”⁶¹⁴ A kormánypárt már a választásokat megelőzően tisztában volt a szélsőjobboldali pártok jelentette veszéllyel. Azt is világosan látták, hogy a mögöttük álló társadalmi rétegek gerincét a parasztság alkotja. Ez ellen több megyében azt a megoldást próbálták meg alkalmazni, hogy a kormánypárti listára kisgazdákat is felvettek. Így történt ez Fejér megyében, ahol Börcs János 30 holdas gazda a Magyar Élet Pártja listájának második helyére került fel, Simon Ferenc adonyi 12 holdas parasztember pedig lakóhelyének választókerületében képviselte a kormánypártot. A Komárom megyei MÉP listán Tribolt László gazda ugyancsak a második helyen szerepelt, míg Veszprém megyében Kálmán Imre mezőszentgyörgyi kisgazda a lista negyedik helyét kapta meg. Baranya megyében a lista első helyén szerepelt a régi kormánypárti képviselő, Patacsi Dénes, aki már az 1920-as évek óta képviselte a „csizmás képviselő” egyre ritkuló csoportját.

A nyilasok kampánymódszereiről is szemléletesen tudósít a sajtó: „Korte-seik éjszaka élénkülnek meg legjobban. Házról-házra járva éjnek idején igyekeznek szavazatokat gyűjteni. Becsületszavas, vérszerződéses nyilatkozatokat csikarnak ki az álmából felriasztott választópolgártól.”⁶¹⁵ Ezek a becsületszavas kötelezettségek nyilván a választáson leadandó voksra vonatkozhatnak. Igazi mozgalmi arcukat mutatták ekkor a nyilas pártok, melyeknek tagjai már korábban is több rendbontást elkövettek. Pécsen például 1939 januárjában a városban éppen a díszpolgári oklevelét átvevő Imrédy Bélát a legnagyobb ünneplés közepette tojással dobálták meg nyilas aktivisták. Az elkövetők a hungarista mozgalom tagjai voltak, három huszonéves fiatalember, a szervező pedig Schmidt Antal 32 éves pécsi ügyvéd.⁶¹⁶ Ugyancsak Pécsen még 1938 júniusában a városi színház előadását, Salamon Béla és Szőke Szakáll kabaréját zavarták meg azzal, hogy bűzbombát dobtak a nézőtérre.⁶¹⁷

⁶¹⁴ Uo.

⁶¹⁵ Uo. 1939. május 25.

⁶¹⁶ BML IV. 1401. b. 17/1939. és *Pécsi Napló*, 1939. február 9.

⁶¹⁷ *Dunántúl*, 1938. július 1. A mérsékelt konzervatív *Dunántúl* című lapnak az esetről az elkövetők iránti megértésről tanúskodó beszámolója, valamint kommentár nélkül közölt olvasói levele jól mutatja azt a pontot, ahol a korabeli keresztény-konzervatív gondolkodás és a nyilas szellemiség összeért: „Nem hinném, hogy a magyar közönség hozzá lenne edződve azokhoz a kétértelmű, erkölcsstelen jelenetekhez, amikkel a közönséget »kárpótolták«. Kérdem az illetékeseket, mi szükség van arra, hogy a Pécsi Nemzeti Színházban, a magyar művészet templomában tartsanak meg olyan előadást, amely legfeljebb egy harmadrangú mulató vagy bár helyiségébe való. Megengedhetetlen, hogy most, az Eucharisztikus Kongresszus és Szent István évében olyan előadás legyen színházunkban, amely tele van sala-

A jelek szerint a hungarista mozgalom nagy hangsúlyt fektetett nagyvárosokban való terjeszkedésre. Ebben az is motiválhatta, hogy ez a terület bizonyult a szélsőjobboldali mozgalmak szempontjából a legkevésbé megszervezettnek. Hubay Kálmán 1938. augusztus 22-én tartott Pécsen nagygyűlést, amelyen a hivatalos rendőri jelentés szerint csaknem kétezer ember (!) vett részt, „férfiak és nők vegyesen, a társadalmi osztályok minden rétegéből, de túlsúlyban munkások, bányászok, iparosok és igen kevesen az értelmiségi osztályból”.⁶¹⁸ Emellett a városban a pártnak négy irodája működött, egy a belvárosban, három ellenben a munkások lakta peremkerületekben.⁶¹⁹

A VÁLASZTÁSI EREDMÉNYEK ÉS A NYILAS PÁRTOK VÁLASZTÓI BÁZISA

Az 1939. évi választási eredmények a szélsőjobboldali pártok előretörését hozták. Mindez csak annak lehetett meglepetés, aki nem ismerte az előzményeket, így a kortársak egy részének sem volt az. „Ez a kép sok tekintetben egyenesen ijesztő, és baljóslatú mivoltában messze fölülmúlja még azokat a rossz sejtelmeket is, amelyeket a Ház feloszlása előtt politikai barátaimmal együtt tápláltunk, és amelyektől féltünk” – írta Bethlen István a választások után.⁶²⁰ Sorai azt mutatják, hogy a nyilasok előretörésének fenyegetően veszélyes mivoltát tisztábban látta, mint Teleki Pál miniszterelnök.

10. táblázat. A pártok listás választási eredménye 1939-ben

Párt	Szavazat	%
Magyar Élet Pártja	1 057 879	45,5
Szélsőjobboldal együtt	548 737	23,4
Kisgazdapárt	340 483	14,7
Szociáldemokrata Párt	113 607	4,9
Polgári Szabadságpárt	57 766	2,5
Egyéb pártok	74 582	3,2
Érvénytelen	150 938	6,5
Összesen	2 343 992	100,0

moni malacságokkal, s amelyben mindent gúny tárgyává tesznek, ami nekünk szent. Ma, a színházi válság idején a magyar művészet elleni merényletnek kell tekinteni, ha egy idegen szellemű társaság a közönségnek a színművészet iránt táplált jóindulatát és érdeklődését ilyen előadásokkal aláassa.”

⁶¹⁸ BML IV. 1401. 64/1938. A nagyszámú jelenlévő nemcsak érdeklődő, hanem szimpatizáns is volt, ugyanis a jelentés úgy fogalmazott, hogy „beszédét nagy figyelem és folytonos tetszésnyilvánítás kíséretében tartotta meg”.

⁶¹⁹ Uo.

⁶²⁰ Bethlen István: A választások eredménye és tanulságai. *Pesti Napló*, 1939. június 8.

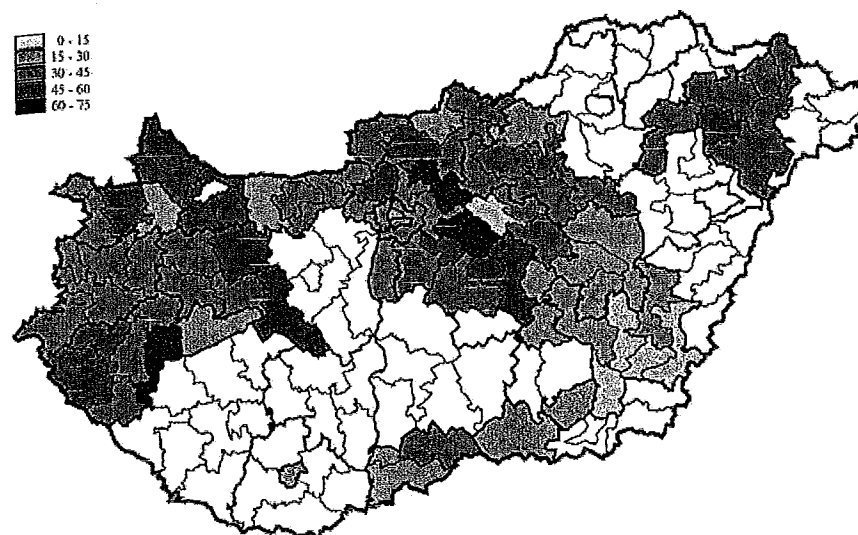
A szélsőjobb oldali pártok támogatóinak elemzésekor különbséget kell tennünk a *választói bázis* és a *társadalmi bázis* között. Ha csak a listás szavazás eredményeit nézzük, akkor a szélsőjobb oldali együttesen a lehetséges 38 helyből (megyék, vidéki nagyvárosok, több fővárosi kerület, Budapest-környék) 21 helyen állított listát. Itt 548 737 szavazatot kaptak, a listán leadott összes voks 23,4%-át. Ezzel a második legnagyobb politikai erővé váltak. A nyilas pártlistákra átlagosan a választók 34,1%-a szavazott, s csak azért jött ki 23,4%, mert nem volt minden megyében nyilas lista. Ha ezt az arányt kivetítjük az ország egészére, megkaphatjuk azt a nagyságrendet, hogy a fennálló törvényi keretek között – tehát a szűkített választójog mellett – a lakosság mekkora hányada támogatta volna a szélsőjobb oldali pártokat, ha azokra lehet mindenhol szavazni, vagyis tudtak volna minden lehetséges választókerületben listát állítani. Ez esetben kb. 250 ezer szavazatot kell még számolni,⁶²¹ tehát a szélsőjobb oldali összesített listás eredménye valahol 800 ezer szavazat körül alakult volna. Ezt bizonyítja az is, hogy a legtöbb érvénytelen szavazatot olyan megyékben adták le, ahol a nyilas pártok egyike sem állított listát (mivel a szavazás elvileg kötelező volt), s ez az itt meglévő szimpatizánsi bázisra utal:

Baranya:	11,25%
Borsod:	10,11%
Pest megye déli kerület:	14,21%
Tolna:	11,84%
Győr város	9,88%

(Budapesten és a Budapest-környéki területben, ahol volt nyilas lista, 1,3% volt az érvénytelen voksok aránya!)

Ugyanakkor ne felejtjük el, ha mindenhol lehetett volna nyilas listára szavazni, akkor csökkent volna a többi párt, elsősorban a kormánypárt, kisebb részben a Kisgazdapárt szavazóinak aránya, s ez tovább javította volna a szélsőjobb oldali eredményeket. *A választás mérlegeként tehát elmondhatjuk, hogy 1939-ben a magyar társadalomban a nyilasok választói bázisa, tehát a választójoggal rendelkezők körében 30-35 százalék lehetett a nyilas szimpatizánsok, potenciális támogatók aránya.* Ha azonban a társadalmi bázist akarjuk körülhatárolni, akkor számolnunk kell a választójoggal nem rendelkező csoportokkal, például a fiatalabb generációkkal, ahol ráadásul ennél valószínűleg magasabb volt a támogatók aránya, hiszen a 18–26 éves korosztályban a kormányzat éppen azért szigorította meg a választójogot, hogy ezzel kizárja az itt többségben lévő radikálisokat. *A társadalmi bázis nagyságrendjéről tehát számadatot nem tudunk mondani, de az eredmény mindenképpen meghaladja a felnőtt népesség 30-35%-át.*

⁶²¹ Azokban a választókerületekben, ahol nyilas pártlista nem volt 733 808 fő szavazott le, ennek a 34,1%-a 249 495 fő.

(Forrás: Hubai 2001. 1. kötet, 148.)

2. ábra. Szélsőjobb oldali pártok választási eredményei a megyei listás választókerületekben.

A nyilas pártok mandátumainak számát a kérdéssel foglalkozó történészek általában 49-re teszik, anélkül azonban, hogy nevesítenék azt. Meglepő módon nem könnyű ezeket a mandátumokat egyértelműen nevekhez és pártokhoz kötni, mivel a parlamentbe való bekerülés után rögtön fluktuáció indult meg, és egymást érték a ki-, illetve átlépések. Tovább bonyolítja a helyzetet a jobb oldali radikális programmal, de pártonkívüliként indult jelöltek esete, valamint azoknak a Magyar Élet Pártjához tartozó, de egyértelműen szélsőjobb oldali felfogású személyek esete. Közülük kiemelhető Rajniss Ferenc, aki korábban maga is nyilas pártvezető volt vagy Taby Árpád, aki a kampányban maga jelentette ki, hogy bár a kormánypárt jelöltjeként indul, de nyilas érzelmű, s választási gyűléseit is zöldinges pártszolgálatosok biztosították.⁶²² Az alábbiakban kutatásaink alapján összegezzük a különböző pártok mandátumainak megoszlását a választás időpontjában, Rajniss Ferencet – ahogy későbbi pályafutása is bizonyítja – kriptonyilasként e táborba sorolva.

⁶²² *Pesti Napló*, 1939. május 27.

11. táblázat. Az 1939. évi választások nyilas mandátumainak megoszlása

<i>Párt</i>	<i>Pártvezető</i>	<i>Mandátum</i>
Nyilaskeresztes Párt	Hubay Kálmán, Szálasi Ferenc	31
Nemzeti Front	Matolcsy Mátyás	6
Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt	Pálffy Fidél	5
Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt	Meskó Zoltán	3
Keresztény Nemzeti Szocialista Front	Maróthy-Meizler Károly	2
Magyar Nemzeti Szocialista Párt	Festetics Sándor	0
Pártonkívüli vagy egyéb nyilas		2
Összesen		49

A következő táblázat a megválasztott nemzetiszocialista képviselők listáját mutatja civil foglalkozásukkal együtt. A képviselők névsorában rögtön a választás után több változás is változás történt, különböző okokból három megválasztott képviselő helyére is más került a pártlistájukról: Kerekes Béla helyére Gosztonyi Sándor, Magyar Kossa István helyére Szemere Béla, Pálffy Fidél helyére pedig Bodor Márton került.⁶²³

12. táblázat. Megválasztott szélsőjobb oldali képviselők pártonként

<i>Nyilaskeresztes Párt</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Mandátum</i>
Abonyi Ferenc	Vasúti segédtsízt (BHÉV-kalauz)	Budapest környék, lista
Budinszky László	Ügyvéd	Rétság, egyéni
Csia Sándor	Vasúti titkár (BHÉV)	Pilishegyvidék, lista
Gál Csaba	Műszaki tanácsos (BSZKRT)	Szabolcs megye, lista
Gosztonyi Sándor	Földbirtokos	Heves megye, lista. Kerekes Béla helyére került be.
Gruber Lajos	Gépészmérnök	Komárom-Esztergom megye, lista
Halmai János	Honvéd számvevőszéki tisztviselő	Kalocsa, egyéni
Hubay Kálmán	Újságíró, pártvezető	Budapest környék, lista

⁶²³ Pálffy és Kerekes mandátumát a Közigazgatási Bíróság 1939. július 1-jén megsemmisítette, helyüket a vármegyei listájukon következő személy foglalta el. Mindketten az 1938. évi új választási törvény szigorúbb rendelkezéseinek estek áldozatul: a törvény a passzív választójogot kizáró elemek közé többek között a rágalmazás vétsége miatt jogerősen történt elítélés tényállását is beemelte. Mivel mind Pálffy, mind Kerekes a saját párt-sajtójukban megjelent cikkeikért korábban kaptak ilyen büntetést, a Közigazgatási Bíróság megfosztotta őket mandátumuktól. A 83 éves Magyar Kossa pedig, aki korelnökként a parlament ülését is megnyitotta, lemondott.

<i>Nyilaskeresztes Párt</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Mandátum</i>
Keck Antal	Ügyvéd	Mohács, egyéni
Kerekes Béla	Ügyvéd	Heves megye, lista. A helyére Gosztonyi Sándor került.
Kóródy Tibor	Újságíró	Szabolcs megye, lista
Kovács Gyula	Ügyvéd	Budapest, lista
Kovarcz Emil	Hivatásos katonatiszt (nyug. őrnagy)	Budapest, lista
Krancz Rajmund	Orvos	Vas megye, lista
Lill János	Gépész	Budapest, lista
Mokcsay Dezső	Hivatásos katonatiszt (nyug. ezredes)	Budapest, lista
Mosonyi Kálmán	Ügyvéd, Pest vármegye tb. főügyésze	Nógrád megye, lista
Nyíreő Andor	Ügyvéd	Heves, egyéni
Orosz Mihály	Középiskolai tanár	Jászapáti, egyéni
Pröhle Sándor	Evangélikus lelkész	Budapest környék, lista
Rácz Kálmán	Hivatásos katonatiszt (nyug. őrnagy)	Budapest, lista
Rapcsányi László	Középiskolai tanár	Pest megye, lista
Serényi Miklós gróf	Földbirtokos	Pest megye, lista
Széchenyi Lajos gróf	Földbirtokos	Sopron, lista
Szögi Géza	Ügyvéd	Szeged, lista
Tatár Imre	Földbirtokos, gazdálkodó	Pest megye, lista
Vágó Pál	Mérnök	Budapest, lista
Vajna Gábor	Hivatásos katonatiszt (nyug. őrnagy)	Veszprém megye, lista
Wirth Károly	Nyomdász (Held nyomda)	Budapest, lista
Zeöld Imre	Ügyvéd	Budapest, lista
Zimmer Ferenc	Cégvezető	Budapest, lista
Zsengellér József	Nyug. csendőrszázados	Cegléd, egyéni
<i>Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Mandátum</i>
Bodor Márton	Géplakatos (BSZKRT)	Győr megye, lista. Pálffy Fidél helyére került be.
Eitner Ákos	Földbirtokos	Alsólendva, egyéni
Eitner Sándor	Földbirtokos	Zala megye, lista
Pálffy Fidél	Földbirtokos	Győr megye, lista. Helyére Bodor Márton került be.
Pándi (Pölcz) Antal	Magántisztviselő	Magyaróvár, egyéni
Papp József	Kovácsmester, bércséplő	Zirc, egyéni

<i>Nemzeti Front</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Mandátum</i>
Baky László	Nyug. csendőrőrnagy	Abony, egyéni
Matolcsy Mátyás	Közgazdász	Nagykátá, egyéni
Matolcsy Tamás	Orvos	Monor, egyéni
Tóth János	Birtokos kisgazda	Pest megye, lista
Palló Imre	Középiskolai tanár	Bács-Bodrog megye, lista
Paczolay György	Református lelkész	Pest megye, lista
<i>Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Mandátum</i>
Jandl Lajos	Orvos	Tamási, egyéni
Magyary Kossa István	Földbirtokos	Szolnok megye, lista. Lemondott, a helyére Szemere Béla került.
Meskó Zoltán	Lapszerkesztő, politikus	Szolnok megye, lista
Szemere Béla	Kórházigazgató főorvos	Szolnok megye, lista. Magyary Kossa István helyére került be.
<i>Keresztény Nemzeti Szocialista Front</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Mandátum</i>
Maróthy Meizler Károly	Ügyvéd, volt képviselő	Keszthely, egyéni
Tauffer Gábor	Ügyvéd	Zala megye, lista
<i>Egyéb vagy pártunkívüli nemzetiszocialista</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Mandátum</i>
Szöllősi Jenő	Gyógyszerész	Makó, egyéni
Rajniss Ferenc	Újságíró	Dombóvár, MÉP egyéni

A nemzetiszocialista, illetve nyilas orientációval megválasztott képviselők megoszlása az ország nagytájain a következőképpen alakult:

13. táblázat. A nemzetiszocialista mandátumok megoszlása az ország nagytájain

	<i>Mandátum</i>	<i>Egyéni</i>	<i>Lista</i>
Budapest és környéke	13		13
Pest megye	10	5	5
Dunántúl	14	7	7
ÉK-Magyarország: Nyírség, a Jászság és Szolnok megye	5	1	4
Észak-Magyarország: Borsod, Heves, Nógrád	4	2	2
Dél-Alföld	3	1	2

Az ország különböző területein bizonyos aránytalanságot mutatnak a szélső-jobboldali mandátumok, különösen feltűnő a nyilas mandátumok nagy száma az 1935-ben még érintetlen Budapesten és Pest megyében. Utóbbi esetében hangsúlyozni kell, hogy annak alispáni tisztét ebben az időben Endre László töltötte be, s ennek feltétlenül szerepet kell tulajdonítani a választási eredmény kialakulásában.⁶²⁴ Azt a kiélezett választási harc ismeretében nem tételezhetjük fel – s ezt a helyi források sem támasztják alá –, hogy Endre egyértelműen támogatta volna a nyilasokat vármegyéje területén, nézetünk szerint ő csupán *nem akadályozta* a tevékenységüket. Ebből következően itt – ellentétben az ország többi részével – a választási eredményt kevésbé változtatta meg a hatósági beavatkozás.

A Dunántúl esetében ezúttal látszólag nem született kiugró eredmény, hiszen az ország más tájai „felzárkóztak” az 1935-ben még zászlóvivőnek számító tájegység mellé. Az itt szerzett 14 mandátum azonban a tájegység felülreprezentáltságát mutatja, különösen ha figyelembe vesszük a két megsemmisített lista (Fejér és Baranya) potenciális szavazóit. Ugyanakkor a Dunántúl területén belül is jelentős regionális eltérések figyelhetők meg. Három megyében sikerült egynél több mandátumot szerezni, Győr, Veszprém és a négy képviselőt delegáló Zala megyében, ez az a terület, ahol Meskó és Pálffy 1932–33-ban a legeredményesebben kezdte el szervezni a mozgalmat. Egyedül Somogy megyében nem jutott mandátum szélsőjobboldali pártnak, de ez a Festetics-párt felségterülete volt. Listás eredményeik aránya párhuzamba állítható az egyéni kerületben elértekkel, hiszen például Győr és Zala megyékben az összes leadott megyei voks közel felét megszerezték. A dél-dunántúli régióban eredményeiket párhuzamba kell állítani a Kisgazdapárttal, amely választási alternatívaként jelent meg a szélsőjobboldali erőkkal szemben. Ahol a nemzetiszocialisták gyengén szerepeltek, ott a kisgazdapárt tudott jobb eredményt felmutatni.⁶²⁵

Ami az egyéni választókerületeket illeti 72 helyen indultak, ezekben összesen 365 586 szavazatot kaptak, ez a leadott voksok 37,5%-a.⁶²⁶ Vagyis itt a listás szavazáshoz hasonló támogatói arányt kapunk, ami megerősíti a nyilas szavazói bázis nagyságára vonatkozó megállapításainkat. Ez az átlagos arány azt mutatja, hogy a meg nem választott jelöltek is igen jó eredményeket értek el, sokan csak kevésel maradtak le a mandátumot jelentő abszolút többségről. Ebben feltétlenül szerepet kell tulajdonítani a közigazgatási hatóságok beavatkozásának is, amelyek igyekeztek az ellenzéki képviselők szereplését

⁶²⁴ Pelle 2001. 51–54. A szerző szerint „Pest megye bizonyos értelemben gyakorlóterepe lett a zsidók jogfosztásának, Endre László ugyanis itt próbálta ki a gyakorlatban, hogyan lehet ellenük hangolni a közvéleményt, miképp lehet felőrlni a magyar társadalom erkölcsi tartását, józan eszét és vallási toleranciáját”.

⁶²⁵ Hubai 1995. 434–439.

⁶²⁶ A 72 nyilas indulóval rendelkező választókerületben a különböző pártokra összesen 975 518 szavazatot adtak le.

korlátozni, és a szavazati arányt 50% alatt tartani. Miként Pest megye esetében láttuk, ahol nem érintette őket a korlátozás, az az eredményeikben is megmutatkozott.

A magas szavazati arány elérése arra utal, hogy a nyilasok rendkívül széles társadalmi támogatottsággal bírtak, s gyakorlatilag ahol elindultak, ott tömeg-támogatottságot tudhattak a magukénak. Ezt a – meglehetősen riasztó – tézist a kérdéssel foglalkozó történészek általában cáfolják, ezzel kapcsolatban azt hangsúlyozzák, hogy a jó nyilas szereplésnek az a magyarázata, hogy a pártok csak olyan kerületekben indultak, ahol várható volt a jó szereplés és/vagy megfelelő helyi jelölt állt rendelkezésre.⁶²⁷ Erre ösztönözte őket a választási törvény azon rendelkezése, amely szerint minden jelöltnek komoly kauciót kellett lefizetnie, sőt sikertelen szereplés esetén az összeg egy részét el is vették. E nézet szerint ezért a szóba jöhető kerületek természetesen azok lettek, ahol jól kiépített helyi szervezet működött, sok taggal és még több szimpatizánssal. A földrajzi helytől független, széles társadalmi támogatottság tézisének azonban további bizonyítékok is igazolják. Egyfelől az 1938. évi választási törvény az addig is rendkívül kemény szavazójogosultsági feltételeket tovább szigorította, a kormánypárthoz leginkább lojális társadalmi csoportok privilegiálásával és az ellenzéki érzelmi választók arányának csökkentésével. Ennek egyik legegységelműbb jele – amely nézetünk szerint kifejezetten a nyilas pártok ellen irányult – a választói korhatár fölemelése, listás kerületben a férfiaknál 26, egyéniben 30, nőknél mindkét esetben 30 évig. Ismeretes, hogy a nyilasok legszélesebb támogatottsága a fiatalabb korosztályok esetében volt megfigyelhető, a 20 és 30 év közötti korosztály esetében a szélsőjobb oldali pártok iránti orientáció feltétlenül erősebb volt. E mellett a törvény számos pontja igyekezett kizárni a szavazati jogból azokat, akik várhatóan ellenzéki beállítottságúak.⁶²⁸ Azt a tényt tehát, hogy a választási eredmények nem a teljes felnőtt lakosság, hanem csupán annak egy erősen szelektált része véleményét tükrözik, mindenképpen figyelembe kell venni a szélsőjobb oldali pártok tömegbázisának meghatározásánál.

Az egyéni és listás kerületek összehasonlítása azonban számszerűen is bizonyítja, hogy a nyilasoknak nem csak a kiválasztott, „megpuhított” kerületekben volt nagy támogatottságuk. Több olyan megye van, ahol listát állítottak, de valamelyik egyéni kerületben nem indult jelöltjük. Mivel az egyéni és listás voksok aránya mindenhol közel esett egymáshoz, a listás szavazás számaiból lehetőség nyílik a nyilas szimpatizánsok számának föltérképezése ezekben a kerületekben is, ahol egyéni jelölt nem indult.

⁶²⁷ Pintér 1999. 202. és Lackó 1966. 165–166.

⁶²⁸ Például a hat elemivel nem rendelkezők esetében a törvény emelte a vagyoni cenzust.

14. táblázat. Nyilas pártok listás eredményei néhány választókerületekben, ahol egyéni jelöltjük nem indult

Megye	Egyéni választókerület	Megyei listás eredmény az egyéni választókerületben	
		fő	%
Pest	Aszód	8611	64,35
Pest	Nagykőrös	4755	37,44
Heves	Gyöngyös	3800	31,18
Szabolcs	Tiszalök	2983	36,60
Szabolcs	Kisvárd	2427	31,73
Sopron	Csorna	5418	29,08
Vas	Celldömök	6886	37,25
Vas	Körmend	6432	33,42
Vas	Szombathely-Kőszeg	6322	31,92

Amint látható, azokban a kerületekben, ahol a pártok egyéniben nem állítottak jelöltet, listán mégis 30% körüli vagy azt jóval meghaladó szavazatarányt értek el, sőt mint látjuk, Aszódon bárkit elindíthattak volna, az mindenképpen mandátumot szerez! Itt feltétlenül figyelembe kell venni azt a tényt, hogy ezekben a választókerületekben jelölt híján a szélsőjobb oldali pártok semmilyen kampányt nem folytattak, a választók a pártok általános ismeretében, korábbi benyomásaik alapján szavaztak rájuk. Mindebből következően a nyilas pártok nem azért indítottak meghatározott számú jelöltet a választáson, mert ott vélték esélyt a sikerre, hanem azért, mert a pártok anyagi lehetőségei – főként a magas kaució, valamint a választási kampány kiadásai – korlátozták jelöltállításukat. E mellett a jelöltjeik számát csökkentették a hatóságok korlátozó intézkedései, az ajánlások visszautasítása is. Amint ezt láttuk, ez két listát is érintett, a Fejér és a Baranya megyeit, melyek révén nyilvánvalóan további nagyszámú szélsőjobb oldali szavazat veszett el. Ez a vélemény ugyanakkor ellentmond azoknak az állításoknak is, melyek szerint a nyilasok csak komoly német pénzügyi segítséggel érték el választási sikerüket.⁶²⁹ Valamilyen szintű német pénzügyi támogatás elképzelhető, hogy létezett, de ez nem lehetett jelentős, s az ennek mértéke fölött zajló vita elfedi a lényegét, vagyis azt, hogy a szélsőjobb oldali pártok népszerűségét ebből a pénzből nem megteremtteni, hanem kiaknázni kellett.

*

⁶²⁹ Lackó 1966. 165. és Pintér 1999. 191–192. A két szerző több százezer márkás német támogatást említ. Nézeteikkel Ungváry Krisztián szállt vitába, szerinte ilyen mértékű támogatás nem létezett. Ungváry 2004. 6–7.

A nyilas pártok társadalmi bázisának vizsgálatakor ki lehet indulni az 1935-ös választások idején szerzett tapasztalatokból. Akkor jól körülhatárolható társadalmi réteg bizonyult a nyilasok biztos szavazóbázisának: a parasztság és főként annak szegényebb rétegei. Az agrárnépesség körében meglévő népszerűségük 1935 után sem szenvedett törést, a különböző hatósági jelentések folyamatosan tudósítottak erről. Így például az új nagykanizsai, városi pártszervezet tagjairól is megállapította a rendőri beszámoló 1937-ben, hogy „a helyi szervezet tagjai legnagyobb részt kiskanizsai ún. földműves osztályból kerülnek ki”.⁶³⁰ Az 1939-es választásokon bekerült nyilas képviselők többsége olyan választókerületből érkezett, ahol már 1935-ben is működött pártszervezet, ez arra utal, hogy az eredeti tagság szilárdan kitartott a mozgalom mellett. A legfontosabb változás ugyanakkor az, hogy ezek a szavazatok most kiegészültek más társadalmi rétegekből érkezett voksokkal. A városi és a falusi lakosság politikai orientációját a települések választási eredményeinek párhuzamba állításával lehet feltámi. A következő táblázat párhuzamba állítja a nagyobb várossal rendelkező választókerületekben az összes leszavazott arányát a csak nyilasokra szavazókéval:

15. táblázat. Nyilas jelöltek választási eredménye és ennek aránya néhány városos választókerületben

	Összes leszavazott választó, száma és aránya a választókerületben és a városban			Nyilas választási eredmény (egyéni)		
	Teljes választó- kerület	Város	Városi választók aránya	Választó- kerület	Város (fő)	Városi voksok aránya
Eger	11 611	7 912	68,14	3 994	2134	53,43
Kalocsa	18 517	3 289	17,76	7 960	865	10,87
Esztergom	14 702	6 291	42,79	4 518	1146	25,37
Keszthely	15 794	3 408	21,58	10 145	1334	13,15
Magyaróvár	11 284	2 577	22,84	4 996	849	16,99
Mohács	17 582	6 738	38,32	6 425	3017	46,96
Nagykanizsa	15 389	7 500	48,74	7 158	2303	32,17
Pápa	20 469	7 962	38,90	6 244	1173	18,79
Salgótarján	12 431	4 596	36,97	3 744	1315	35,12
Szolnok	9 792	8 352	85,29	2 497	1499	60,03
Szombathely	19 686	14 269	72,48	6 322	3478	55,01
Tatatóváros	10 788	4 653	43,13	3 645	621	17,04
Vác	14 349	7 489	52,19	4 813	2019	41,95
Veszprém	12 185	6 675	54,78	4 708	2320	49,28
Zalaegerszeg	15 086	4 681	31,03	6 709	1066	15,89

⁶³⁰ ZML IV. 401. b. 6/1937.

A nagyobb városok eredményei esetében rögtön szembetűnik a voksok arányának erős ingadozása, hiszen ilyen hektikus mozgás a teljes választókerületek esetében nem volt tapasztalható. A legmagasabb arányt a városi szavazatok Egerben, Mohács, Szolnokon, Szombathelyen és Veszprémben mutatják, az abszolút többséget is elérve. Közepes, 30% körüli eredmény látható Esztergomban, Nagykanizsán és Salgótarjánban, míg a többi városban 20% vagy az alatt marad. Fontosabb azonban számunkra az az összefüggés, amelyik a városi szavazók aránya és a szélsőjobb oldali voksok aránya között húzódik, hiszen itt látható, hogy ezekben a választókerületekben a nyilas jelöltekre a falvakban nagyobb arányban szavaztak, mint a városokban. Az egyetlen kivétel Mohács (illetve Veszprémben és Salgótarjánban közel azonos), ahol a szélsőjobb oldali jelöltekre a városban szavaztak arányaiban többen. Veszprém esetében a jelölt, Vajna Gábor nyugalmazott őrnagy személye adott vélhetően garanciát a választók számára, hiszen mint választási beszédében láttuk, mérsékelt programot vázolt fel, így a radikalizmust elutasító választók körében is rokonszenves lehetett. Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy Vajna a választásokat megelőzően a több száz munkást foglalkoztató városi lőporgyár igazgatójaként dolgozott.

A mohácsi választás speciális helyzetet jelentett.⁶³¹ A választókerület népességében ugyanis jelentős arányt képviseltek a nem magyar etnikumok, a kisebb számú horvát lakosság mellett a német kisebbség a lakosság közel felét tette ki. A választás során a nyilas Keck Antallal Mischung Konrád mohácsi ügyvéd, kormánypárti jelölt állt szemben, aki egyben a magyarországi Népi Német Szövetség (Volksbund) képviselője is volt. A választás tematikáját a helyi németek és magyarok közötti szembenállás határozta meg, melyben a nyilas képviselő a magyar nemzeti érdekeket, míg a kormánypárti német jelölt a pángermán eszmeiséget jelenítette meg. Ebben a szituációban a főispán megfogalmazása szerint a magyar nemzetiségű választók azért választották meg a nyilas képviselőt, „mert a hivatalos jelölt támogatását hazafiatlan, illetve magukra nézve lehetetlen dolognak ítélték”.⁶³² Ebből következően a magyar ajkú falvakban a nyilas jelölt 80-90%-os eredményt ért el, míg a német többségű falvakban ennél jóval kevesebbet. Nem állítjuk, hogy ez a jelenség az ország többi részére is érvényes volna, hiszen, ha megvizsgálunk egy hasonló, németek által lakott választókerületet, a mórít, már más tapasztalatokat kapunk. Ott mind a magyar (Bodajk 51,4%, Csákberény 40,5), mind a német többségű falvakban (Bakonysárkány 35,2%, Isztimér 32,9, Gánt 52,2, Pusztavám 73,5) ingadozó, 30 és 70% közötti arányokat látunk. Az az állítás mindenestre, miszerint a német kisebbség a nyilasokat kiemelten támogatta volna,⁶³³ nem állja meg a helyét.

⁶³¹ A választásról részletesen lásd Vonyó 1995. 117–135.

⁶³² Uo. 128.

⁶³³ Szakács 1963. 27.

A különböző társadalmi csoportokból álló városi lakosság politikai orientációját Pécs példáján vizsgálhatjuk. A városban három párt állított listát, a kormánypártét Imrédy Béla, a szociáldemokratákét a mandátumát 1922 óta őrző Esztergályos János, míg a nyilaskeresztes pártét Kerekes Béla, Hubay titkára vezette. A választáson a MÉP lista 11 386 (60,4%), a szociáldemokrata párt 3806 (20,2%) míg a nyilas lista 3673 (19,5%) voksot kapott. Pécsen tehát még a városokban tapasztalt arányt sem érte el a szélsőjobboldali szavazók tábora, amiben persze szerepet játszhatott Imrédy személye is, aki a Magyar Élet Mozgalom kapcsán magához vonzotta a radikális gondolkodásúakat. A Nyilaskeresztes Párt választói tábora körülhatárolható a különböző városrészekben az eltérő társadalmi csoportok által leadott voksok feltérképezésével:

16. táblázat. A nyilas lista szavazatainak aránya Pécsen szavazóköri szinten

Szavazó-kör	Jellege	A választói népesség jellege	A NYKP eredménye (%)
1.	A történelmi belváros központja, a főter és a püspöki palota környéke	Állami, vármegyei, városi tisztviselők, egyházi személyek, ügyvédek, orvosok	15,6
2.	A történelmi belváros kevésbé jómódú, lakónegyede	Tisztviselők mellett jelentősebb számban iparosok és segédek	14,0
3.	A történelmi belváros polgári, üzleti és vásárló negyede	Tisztviselők mellett jómódú, üzlettel rendelkező iparosok (segédek), magántisztviselők	18,5
4.	A történelmi belváros polgári, üzleti és vásárló negyede	Köztisztviselők száma jelentősen lecsökken, helyettük kereskedők, üzlettel rendelkező iparosok (segédek), magántisztviselők	13,1
5.	A történelmi belváros előkelő, központi része (főutca, városháza, színház)	Tisztviselők, ügyvédek, orvosok, vállalkozók, magántisztviselők	14,7
6.	A történelmi belváros központhoz kapcsolódó külső része	Iparosok, kereskedők, vállalkozók, magántisztviselők	16,7
7.	A történelmi városrész pereme a pályaudvarral, részben bérházas, családi házas övezet	A választók kétharmada (családtagokat beleértve) MÁV-alkalmazott, nagyrészt tisztviselők (arányuk itt a legmagasabb) és egyéb vasúti alkalmazottak	15,8
8.	A történelmi városrész belvároson kívül eső része, több üzemmél (malom, légszecsugyár)	Kisiparos, munkás, még a tisztviselők aránya sem elhanyagolható	19,7

Szavazó-kör	Jellege	A választói népesség jellege	A NYKP eredménye (%)
9.	A történelmi városrész belvároson kívül eső része, a régi állatvásártér és környéke	Kisiparos, munkás, a tisztviselők aránya itt sem elhanyagolható	20,3
10.	A történelmi városrész belvároson kívül eső része, földszintes kispolgári lakóházak, műhelyek, a Zsolnay-gyár és környéke	Kisiparosok, kisipari segédek, munkások	20,5
11.	A történelmi városrész belvároson kívül eső, a Mecsek felkapaszkodó része, földszintes kispolgári lakóházak	Kisiparosok, kisipari segédek, munkások	21,6
12.	Peremkerület, több a városból kivezető dűlővel	Kevesebb önálló iparos, a választók egésze fizikai dolgozó, vegyes munkahellyel (ipari munkás, földműves, bányamunkás)	22,2
13.	A történelmi városrész belvároson kívül eső, a Mecsek felkapaszkodó része, földszintes kispolgári lakóházak	Kisiparosok, kisipari segédek, munkások	20,1
14.	A történelmi városrész belvároson kívül eső, mecseki része, szűk utcák, földszintes kispolgári lakóházak	Kisiparosok, kisipari segédek, munkások, nyugdíjasok	16,6
15.	A belvároshoz kapcsolódó, Mecsek oldali földszintes házsorok	Tisztviselők, kisiparosok, munkások, nyugdíjasok	20,9
16.	A város nyugati, szigeti városrészének belvárossal érintkező része	Tisztviselők, altisztek, kisiparosok, magántisztviselők	17,7
17.	A szigeti városrész külső része	Kisiparos, munkás	22,9
18.	A város nyugati, szigeti városrészének belvárossal érintkező másik része, családi és polgárházakkal	A választók kétharmada tisztviselő és altiszt család, kisebb részben munkások	18,8
19.	Belvárossal érintkező, a Mecsek irányába kivezető utcák, dűlők	Vegyes összetételű, a belső utcákban tisztviselők, a külsőkben munkások, sőt földművesek	20,5
20.	Külső családi házas peremterület	Tisztviselők és altisztek, MÁV- és börtényi munkások	23,9
21.	Külső családi házas peremterület	Tisztviselők, altisztek, kisiparosok, munkások	24,5

Szavazó- kör	Jellege	A választói népesség jellege	A NYKP eredmé- nye (%)
22.	Munkás peremkerület	Gyári munkások, iparossegédek	21,4
23.	Munkás peremkerület	Gyári munkások, iparossegédek	25,0
24.	Bányaterület	Bányászok, bányamunkások	17,8

A táblázatból rögtön szembetűnik, hogy a nyilasok a város egész területén ha nem is egyenletes arányban jutottak szavazatokhoz, de a voksaik aránya nem mutat nagy szórást, 13,1 és 25% között mozog. Úgy tűnik, ez független attól, hogy éppen milyen társadalmi csoport által lakott városrészt vizsgálunk. A belvárosi, jómódú kerületekben kapott szavazatok azt mutatják, hogy a szélsőjobb-oldalnak ott is voltak hívei. Látható azonban az is, hogy a külső városrészekhez közeledve növekednek a szavazati arányok, s legmagasabb értékét a munkáske-
rületekben éri el. Külön ki kell térni az utolsó szavazókörre, ahol a bányászok körében gyengébb eredmény látható, ugyanakkor a kormánypárt – 70,6%-kal – az egyik legjobb eredményt érte el. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a nekik munkát adó Duna Gözhajózási Társaság német kézben volt, s a vállalat vezetése – ahogy ezt a tények mutatják – a munkásait Imrédy támogatására szorította. A bányászok és bányamunkások között ugyanakkor nagyon sok német származású személy is volt, s ez esetben hasonló jelenség léphetett fel, mint a mohácsi választókerületben, azaz a német választók számára a magyar nacionalista nyilas jelölt kevésbé volt szimpatikus. A Nyilaskeresztes Párt pécsi szavazóbázisáról összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy hívei a társadalom valamennyi rétegéből toborzódtak, legnagyobb arányban azonban a munkásság soraiból.⁶³⁴

Hasonló tapasztalatokat szerzünk a nyilas fellegrárrá változott Budapest eredményeinek vizsgálatakor is. Már Ránki György 1976-os vonatkozó kutatásai is megállapították, hogy a nyilas párt „képes volt jelentős támogatást, ha nem is többséget szerezni a munkásosztályon belül”, valamint „közel tudott férkőzni a lakosság majdnem minden rétegéhez”.⁶³⁵ Állításával egyetértünk, s bár a legújabb kutatások pontosítják ezeket az eredményeket, jelentősebb tendenciaváltozást nem mutattak ki.⁶³⁶ Ignác Károly elemzése szerint Budapesten a két listát állító párt, a Nyilaskeresztes Párt és a Nemzeti Front együtt ke-
reken 30%-ot ért el. Ezzel átrendezte a hagyományos fővárosi pártstruktúrát: a kormánypárt és más jobboldali pártok addigi jellemzően 50% körüli együttes eredménye 40,2%-ra, a szociáldemokrata párté pedig az 1922-től meglévő 22-27%-ról 12%-ra csökkent.⁶³⁷

⁶³⁴ A kérdést lásd részletesen Paksy 2002. 209–225.

⁶³⁵ Ránki 1976. 619–622.

⁶³⁶ Ignác 2011. A szerző elemzései rámutatnak Ránki, főként a korabeli technika hiányosságaiból adódó tévedéseire, pontatlanságaira, de az alapvető tendenciát nem cáfolják.

⁶³⁷ Uo.

A városi voksa megjelenése jól igazolható más vidéki választókerületekben is. Zalaegerszegen, ahol a választókerület a város és további 70 falu területéből állt, a következő eredmény született:

17. táblázat. Az 1939. évi parlamenti választás Zalaegerszeg és Nagykanizsa választókerületében⁶³⁸

	MÉP		Nyilas		Érvénytelen		Összes
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	
Zalaegerszeg	2571	66,5	1066	27,6	228	5,9	3 865
Vidék	5088	45,4	5643	50,4	467	4,2	11 193
Összes	7659	50,8	6709	44,6	690	4,6	15 058
Nagykanizsa	3515	56,2	2303	36,8	438	7,0	6 256
Vidék	3838	42,0	4855	53,2	440	4,8	9 133
Összes	7353	47,8	7158	46,5	878	5,7	15 389

Az előző választáshoz képest a nyilas jelöltnek Zalaegerszegen sikerült növelnie szavazóinak számát 5450-ről 6709-re. Ez a növekmény elsősorban a városban, Zalaegerszegen jelent meg. Az 1935. évi 194 főhöz képest a városban ugyanis Eitnernek már 1066 híve volt, ami több mint ötszörös növekményt jelent. Hasonló eredményt láthatunk a nagykanizsai választókerületben, amelyet a város és további 36 falu alkotott. Ha a 30 ezres Nagykanizsán elvégezzük a pécsi szavazóköri elemzést, hasonló eredményt kapunk:

18. táblázat. A nyilaskeresztes jelölt választási eredménye Nagykanizsán szavazókörönként

	Nyilas	
	fő	%
1.	256	41,7
2.	244	35,5
3.	164	27,3
4.	284	46,5
5.	312	39,3
6.	146	23,1
7.	159	23,5
8.	190	27,6
9.	218	44,0
10.	238	52,8

⁶³⁸ ZML IV. 403. 1939. Zalaegerszegi választókerület, választási jegyzőkönyv.

A nyilas jelölt eredményei a pécsinél nagyobb szórást mutatnak, 23,1 és 52,8% között mozognak. A legjobb eredményt a 4., 9. és 10. szavazókörben érte el, utóbbi kettő a kiskánizsai, földművesek lakta városrész. Látható, hogy a szélsőjobb oldali jelölt valamennyi szavazókörben, a belváros területein is, magas arányt szerzett, a pécsi megállapításokat tehát itt is érvényesnek tekinthetjük. Ezzel együtt is azonban a szélsőjobb igazi bázisa továbbra is a falu maradt. A települések lakóinak eltérő magatartására utalt, nem kis cinizmussal, Illovsky János, győztes nagykanizsai kormánypárti képviselő a választások utáni egyik beszédében: „A város és falvak házastársak lettek ebben a kerületi beosztásban. Most megállapíthatom, hogy a férj, Nagykanizsa hűséges volt, de a feleség kissé csapodáran viselkedett.”⁶³⁹

A nyilasok Zala megyei szereplése tehát 1939-ben is az előzményeknek megfelelően alakult, vagyis újra meghaladta az országos átlagot, annak ellenére, hogy más területek – Budapest, Pest megye, Észak-Magyarország – is felzárkóztak. Ezzel együtt a dunántúli régió továbbra is a szélsőjobb oldali egyik bázistérsége maradt. 1939-ben országosan az egyéni választókerületekben leadott nyilas voksok 44%-a Fejér, Győr, Komárom-Esztergom, Sopron, Vas, Veszprém és Zala megyékben született. Ez 11 mandátumot ért, hogy nem többet, annak döntően a választójogi szabályozás, részben a censusok emelése, részben az aránytalan, a kormánypártnak kedvező választókerületi beosztás az oka. Ebben a térségben a nemzetiszocialista pártok olyan nagy múltú, történelmi pártok helyére nyomultak be, mint a katolikus kereszténypárt vagy a kisgazdapárt.

A szélsőjobb oldali parlamenti képviselőcsoportja vegyes képet mutatott. Voltak köztük militáns, jobboldali radikális gondolkodásúak, akik politikai céljaik elérése érdekében semmilyen erőszaktól sem riadtak volna vissza. Ezek főként a Nyilaskeresztes Párt soraiban foglaltak helyet, de ilyennek tekinthető Bakó is. Voltak azonban olyanok, akiknek a politikai motivációját a szociális elkötelezettség határozta meg, s ezt tettekkel is bizonyították. E szűkebb csoport vezéralakjának Matolcsy Mátyás tekinthető (valószínűleg ez játszott szerepet 70%-os, elsőprő választási győzelmében is). Voltak továbbá olyan személyek is köztük – mint Jandl Lajos, Kóródy Tibor vagy Keck Antal –, akik a későbbiekben felismerték a jobboldali radikalizmus zsákutcáját, szembefordultak saját mozgalmukkal, 1944–45-ben pedig ellenállók és zsidókat segítettek, rejtettek.⁶⁴⁰

*

⁶³⁹ *Zalai Közlöny*, 1939. június 1.

⁶⁴⁰ Ungváry 2004/b. 12–17.

1939-ben, a 2. világháború előtti utolsó parlamenti választás meghozta a magyar szélsőjobb oldali számára addigi történetének legnagyobb sikerét: széles tömegbázisra támaszkodva a magyar parlament második legerősebb frakcióját alapíthatta meg. Ezt több tényező együttes hatása eredményezte. Egyfelől a külpolitikai okok: az európai versailles-i rendszer bomlása, és ezen belül a náci Németország törekvéseinek a magyar revízió igényeivel való időleges érdekegybeesése. A német érdekek kiszolgálásának veszélyét azonban csak kevés magyar politikai szereplő érzékelte, s ez összefüggött a belpolitikai tényezőkkel: a magyar politikai élet végzetes deformálódásával, amelynek okai még a Horthy-korszak kezdete elé nyúltak vissza. A magyar társadalomban felhalmozódott feszültségek már a 19. század vége óta megjelentek, és azóta folyamatosan erősödtek. Ennek legfontosabb oka a magyar társadalom heterogén jellege volt, az ellenérdekelte társadalmi rétegek nagy száma és aránya, a gazdasági modernizáció okozta feszültségekkel terhelve.

Ehhez járult a trianoni béke, amely a nemzeti radikalizmus felerősödését eredményezte. Hangsúlyozni kell a magyar szélsőjobb oldali hagyományok erős társadalmi beágyazódását, az antiszemitizmus és a liberálisellenesség folyamatos jelenlétét. Ezek látványosan nyilvánultak meg az 1920-as évek elejének ébredő és egyéb szélsőjobb oldali mozgalmaiban, a fajvédők és radikális keresztényszocialisták szervezeteiben. Ők mind a korabeli magyar állam és társadalom problémáira kíséreltek meg választ adni. Ezt a hullámverést a bethleni konszolidáció egy időre lecsillapította, de a bajok gyökeréhez egyáltalán nem nyúlt (föld-, szociális és közigazgatási reform), így a jobboldali radikalizmus újjáéledéséhez csak a megfelelő körülmények – válság, politikai feszültség stb. – újbóli kialakulása kellett. A kormányzás stabilitását biztosító jobboldali kormánypártok széles támogatói táborának egy részét nem meggyőződésen alapuló szimpatizánsok alkották, hanem a rendszer különböző intézményei által befolyásolt embertömegek. Ezek aztán egy titkos választáson kicsúsztak a hatalom ellenőrzése alól, és ismét bázisul szolgáltak a szélsőjobb oldali erők számára.

A gazdasági világválság az 1920-as évek végének lassú gazdasági fejlődését és belpolitikai látszatstabilitását végleg felborította. A negatív gazdasági és társadalmi következmények előrevetítették az ilyenkor szokásos politikai forgatókönyvet, vagyis az egyensúly módosulását a rendszer integritását biztosító pártok rovására, az ellenzékiek javára, avagy új ellenzéki erők születését. A válság erőteljes lökést adott a kapitalistaellenes nézeteknek is, amely a szélsőjobb oldali egyik alaptézisét alkotta. Ezzel egyre szélesedő bázist biztosított a radikális politikai irányzatoknak, és hamis igazolást adott az alternatív – elsősorban szélsőjobb oldali – ideológiának, s válságmegoldó javaslatainak. A magyar történelem tragédiája, hogy mindez olyan kritikus időszakban, a 2. világháború előestéjén következett be, amikor a legnagyobb szükség lett volna a valós nemzeti érdekek felismerésére és érvényesítésére.

Idézzük végül a választásokkal kapcsolatosan ismét Bethlen Istvánt, aki nagyon reálisan látta a kialakult helyzetet, s szavai profetikusan jósolták meg a jövőt: „Az ország közhangulatában, a polgári gondolatban és népünk alkotmányos érzületében a gátszakadás komoly tünetei jelentkeztek”, amely után „súlyos és végzetteljes események következhetnek be”. „Könnyelműen és felelőtlenül játszik a tűzzel a magyar intelligenciának tekintélyes része, nem látja, nem tudja, és nem akarja meglátni, hogy milyen hazard játékba fogott, és mindennek akkor fog csak újból a tudatára ébredni, amikor sajnos megint késő lesz, és újból egy tönkrement ország siratja majd könnyelműségét”!

*

Jelentősebb magyar szélsőjobboldali pártok a Horthy-korban

<i>Elnevezés</i>	<i>Működésének ideje</i>	<i>Alapító személy(ek)</i>
Országos Antiszemita Párt	1919. november–1920. március	Egan Lajos, Kmoskó Mihály
Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Párt	1919. szeptember 11.–1920. augusztus	Wagner Antal, Franke János
Országos Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1920 – 1922	Pleyer (Perley) Lajos
Keresztény Földműves Párt	1922. március–1922. június	Hegedüs György
Magyar Nemzeti Párt (Magyar Nemzeti Néppárt)	1923. június 3.–1932.	Budaváry László
Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt	1924. október 19.–1928. szeptember 6.	Gömbös Gyula
Magyar Nemzeti Függetlenségi Revíziós Liga (Magyar Nemzeti Függetlenségi Revíziós Párt)	1928–1933.	Szemere Béla
Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1929. május 23.–1932.	Szász Béla
Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt (Kaszáskeresztes párt)	1931. május 4.–1937.	Böszörmény Zoltán
Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt	1932. június 16.–1936. augusztus	Meskó Zoltán, Pálffy Fidél
Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1933–1934. január 1934. július–1939.	Festetics Sándor
Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártja	1933. december–1934. július	Svaszta Gyula, Szedlár Vilmos
Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1936. augusztus–1940.	Pálffy Fidél, Balogh István
Nemzet Akaratának Pártja	1935. március–1937. április 15.	Szálasi Ferenc
Nemzeti Front	1936–1939. március 9.	Rajniss Ferenc, Saló János
Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1937. október 24.–1938. február 21.	Szálasi Ferenc, Széchenyi Lajos, Balogh István
Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom	1938. március 27.–1939. február 23.	Szálasi Ferenc, Széchenyi Lajos, Hubay Kálmán

<i>Elnevezés</i>	<i>Működésének ideje</i>	<i>Alapító személy(ek)</i>
Keresztény Nemzeti Szocialista Front	1938–1944.	Maróthy-Meizler Károly
Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt	1938–1944.	Meskó Zoltán
Nyilaskeresztes Párt	1939. március 15.–1942. február 25.	Hubay Kálmán
Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom	1942. február 24.–1945.	Szálasi Ferenc

(Forrás: *Magyarországi politikai pártok lexikona*)

Felhasznált vagy hivatkozott irodalom

- A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből.* Kossuth, Budapest, 1963.
- A magyar nemzeti újjáébredés mozgalmának célkitűzései.* ÉME, Budapest, 1933.
- A mezőberényi első nyilas nagygyűlésen elhangzott beszédek.* Mezőberény, 1937.
- Az NSDAP programja és világnézeti alapjai.* Fordította Szeltner Andor, Nemzetek Európája Kiadó, Budapest, 2006.
- Ablonczy Balázs: *Teleki Pál.* Osiris, Budapest, 2005.
- Arendt, Hannah: *A totalitarizmus gyökerei.* Európa, Budapest, 1992.
- Az antiszemitizmus alakváltozatai. Tanulmányok.* Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005.
- Balogh István ifj. *a Magyar Nemzeti Szocialista Párt országgyűlési képviselőjének parlamenti felszólalásai.* Debrecen, 1936.
- Balogh István ifj.: *Fáklyagyújtás.* Bethlen Ny. Budapest, 1937.
- Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946.* Budapest, 1998.
- Bana József: *A jobboldali szervezetek története Győr megyében (1933–1935).* *Győri tanulmányok*, 2006/28. 37–58.
- Bangha Béla: *A kereszténység és a zsidók.* Mária kongregáció, Budapest, 1912. (Különnyomat a „Krisztus és a modern társadalom” című hitvédelmi előadások II. sorozatából.)
- Bangha Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység.* Szent István Társulat, Budapest, 1920.
- Barbácsi Simon Ferenc: *Az enyingi „nyilas ház”. Festetics nyilaskeresztes vezér vállomásai.* Enying, 1935.
- Bell Miklós: *Gazdasági kibontakozási terv.* Stádium, Budapest, 1924.
- Bell Miklós: *Új gazdasági rendszer: új társadalom.* Budapest, 1924.
- Bell Miklós: *Az aranyfedezetű pénzrendszer haldoklása: új forgótőkerendszer.* Stádium, Budapest, 1926.
- Bell Miklós: *A magyar gazdasági krízis, annak főokai és kivezető útja.* Budapest, 1931.
- Bell Miklós: *Gazdasági reformterv. 2. bővített kiadás,* Budapest, 1931.
- Bell Miklós: *Válasz a Gazdasági Reformtervem ellen elhangzott kritikákra.* Salgótarján, 1932.
- Bell Miklós: *Mi a mostani nyomorúság oka? Az aranyfedezetű pénzrendszer haldoklása.* Debrecen, 1933.

- Berend T. Iván – Ránki György: A magyar társadalom a két világháború között. In Berend T. Iván – Ránki György: *Gazdaság és társadalom*. Magvető, Budapest, 1974. 319–367.
- Bertényi Iván: *Magyar címer*. Osiris, Bp. 2003.
- Bethlen István titkos iratai. Szerk. Szinai Miklós – Szűcs László. Budapest, 1972.
- Békássy Jenő: *Zala vármegye feltámadása Trianon után*. Budapest, 1930.
- Bibó István: Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem. In Bibó István: *Válogatott tanulmányok II*. 1945–1949. Budapest, 1986. 569–620.
- Bibó István: *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*. Budapest, 1994.
- Bihari Péter: *Lövészárkok a hátszágban*. Napvilág, Budapest, 2008.
- Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom*. Püski, New York, 1983.
- Borsányi György: *Válságévek krónikája 1929–1933*. Kossuth, Budapest, 1989.
- Borsányi György: A budapesti munkások választási magatartása (1922–1945). *Valóság*, 1989/1. 87–99.
- Bosnyák Zoltán: *Két világ harca*. Budapest, 1935.
- Bosnyák Zoltán: *Fővárosunk elzsidósodása*. Budapest, 1935. (Előszó: Méhely Lajos.) (Bosnyák 1935/b.)
- Bosnyák Zoltán: *Sem antiszemitizmus, sem zsidógyűlölet*. Budapest, 1936.
- Bosnyák Zoltán: *Magyarország elzsidósodása*. Budapest, 1937.
- Bosnyák Zoltán: *A zsidótörvény törvényes rendezése*. Mezőberény, 1937.
- Bosnyák Zoltán: *Harc a zsidó sajtó ellen*. Budapest, 1938.
- Bosnyák Zoltán: *Az idegen vér*. Budapest, 1938.
- Bosnyák Zoltán: *A magyar fajvédelem úttörői*. Hasonmás kiadás, Gede Testvérek Bt. Budapest, 2000. (Eredeti kiadás: Stádium, Budapest, 1942.)
- Böszörmény Zoltán: *Vérem és oltárom*. Magyar Nemz. Szoc. Orsz. Pártja. Budapest, 1930.
- Dávid Lajos: Győr az ellenforradalmi rendszer idején. In Győr: *Várostartörténeti tanulmányok*. Szerk. Dávid – Lengyel – Z. Szabó, Győr, 1971.
- Degré Alajos: Kísérlet jobboldali pártegység megteremtésére Zala megyében 1944 nyarán. *Századok*, 1964/5–6. sz. 1188–1195.
- Dósa Rudolfné: *A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918–1944*. Akadémiai, Budapest, 1972.
- Elek István: *Arany és kenyér. Nemzetgazdasági tanulmány*. Szerzői kiadás, Eger, 1931.
- Erdei Ferenc: A magyar társadalom a két világháború között. *Valóság*, 1976/4. 22–53. 1976/5. 36–58.
- Farkas Gábor: *Politikai viszonyok Fejér megyében 1919–1945*. Akadémiai, Budapest, 1982.
- Farkas L. Gyula: Az őstörténeti kutatások és a társadalmi közgondolkodás antropológiai (humángenetikai) szempontból 1919–1931 között Magyarországon. In *Őstörténet és nemzettudat*. Szerk. Kincses Nagy Éva, Szeged, 1991.
- Festetics Sándor: *Új irányok felé*. Centrum, Budapest, 1934.
- Gay, Peter: *Weimar culture: The outsider as insider*. Harper Torchbooks, New York, 1968.
- Gárdonyi Sándor: Nyilas mozgalmak Debrecenben, 1933–1939. *Debreceni Szemle*, 2001/11. 79–99.
- Gáspár János: *Méhely Lajos és a tudományos fajvédelem*. Stephaneum, Budapest, 1931.

- Gergely Jenő: A Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Párt. *Századok*, 1972/4–5. 1043–1074.
- Gergely Jenő: A keresztényszocialisták politikai szerepe az ellenforradalom első éveiben (1919–1923). *Századok*, 1976/II. 225–272.
- Gergely Jenő: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890–1950)*. Kossuth, Budapest, 1977.
- Gergely Jenő: A magyarországi katolikus egyház és a fasiszmus. *Századok*, 1987/1. 3–45.
- Gergely Jenő: A „keresztény-nemzeti” ideológia (1919–1944) In *Egy letűnt korszakról 1919–1945*. Szerk. Sántha Ilona, Kossuth, Budapest, 1987. 71–91.
- Gergely Jenő: Mindszenty (Pehm) József apátplébános és a katolikus pártalapítási kísérletek az 1930-as években. *Múltunk*, 1993/1. 37–57.
- Gergely Jenő: A keresztény pártok és a választások (1920–1947). *Századok*, 1996/III. 613–633.
- Gergely Jenő: Adatok a keresztény-agrárszocialista mozgalom Sopron megyei történetéhez az 1920-as évek első felében. *Soproni Szemle*, 2001/1. 26–34.
- Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Vince Kiadó, Budapest, 2001.
- Gergely Jenő – Pritz Pál: *A trianoni Magyarország*. Vince, Budapest, 1998.
- Gömbös Gyula: *Válogatott politikai beszédek és írások*. Szerk. Vonyó József, Osiris, Budapest, 2004.
- Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása. Antal István sajtófőnök emlékiratai*. Szerk. Gergely Jenő, Palatinus, Budapest, 2004.
- Gunst Péter: *A paraszti társadalom Magyarországon a két világháború között*. Budapest, 1987. /Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 1./
- Gunst Péter: *Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- Gunst Péter: A magyar agrártársadalom 1919–1945 között. In *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Napvilág, Budapest, 1998.
- Gyáni Gábor: A középosztály társadalomtörténete a Horthy-korban. *Századok*, 1997/6. 1265–1302.
- Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris, Budapest, 1998.
- Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Budapest, 2001.
- Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok*. Osiris, Budapest, 2007.
- Gyurgyák János: *Magyar fajvédők*. Osiris, Budapest, 2012.
- Hanák Péter – Lackó Miklós – Ránki György: *Gazdaság, társadalom, társadalmi-politikai gondolkodás Magyarországon a kapitalizmus korában. Történelmi Szemle*, 1969/3–4. 283–336.
- Hanák Péter: A másokról alkotott kép. In *Zsidóság a dualizmus kori Magyarországon*. Szerk. Varga László, Pannonica, Budapest, 2005. 167–189.
- Hehs Aladár: *Nyilaskereszt-e a magyarság útja?* Szerzői kiadás, Budapest, 1942.
- Hermann Ottó: *A magyar nép arca és jelleme*. Természettudományi Társulat Kiadása, 1902.
- Horthy Miklós titkos iratai*. Szerk. Szinai Miklós és Szűcs László, Kossuth, Budapest, 1962.
- Hubai László: A Független Kisgazdapárt szavazóbázisának regionális változása 1931–1947. In *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Szerk. Valuch Tibor. Osiris – 1956-os Intézet, Budapest, 1995. 430–443.

- Hubai László: A szociáldemokrata párt részvétele a választásokon 1922–1947. *Múltunk*, 1997/2. 119–145.
- Hubai László: Választók és választói jog Magyarországon (1920–1947). *Társadalmi Szemle*, 1998/7. 105–117.
- Hubai László: A politikai irányzatok választási eredményeinek kontinuitása 1920–1947. *Múltunk*, 1999/1. 44–69.
- Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000*. Napvilág, Budapest, 2001.
- Hubai László: Parlamenti választások és a politikai rendszer a Horthy-korszakban. In *Mérlegen a XX. századi magyar történelem*. Szerk. Püski Levente és Valuch Tibor, Debrecen, 2002. 89–106.
- Ignác Károly: *Választási küzdelmek és választások Budapesten 1920–1939*. PhD disszertáció, Budapest, 2011.
- Istóczy Győző: *A magyar nemzetet megillető hely az európai népcsaládokban*. Buschmann, Budapest, 1908.
- Jankó János: *Magyar típusok*. Budapest, 1900. Fényképes paraszti portrék.
- Karády Viktor: Zsidó identitás és asszimiláció Magyarországon. *Mozgó Világ*, 1988/8. 37–40.
- Karády Viktor: Antiszemitizmus, asszimiláció és zsidó identitás Magyarországon a régi rendszertől az ezredfordulóig. In Karády Viktor: *Önazonosítás, sorsválasztás*. Budapest, 2001.
- Karády Viktor: Zsidóság és modernizáció a történelmi Magyarországon. In *Zsidóság a dualizmus kori Magyarországon*. Szerk. Varga László, Pannonica, Budapest, 2005. 190–217.
- Karsai Elek: *Ítélt a nép*. Kossuth, Budapest, 1977.
- Karsai László: Fejezetek a populizmus történetéből: Szálasi. *Rubicon*, 1992/10. 6–15. (Újraközlés: A demagógia diadala Magyarországon: Szálasi. *Rubicon*, 1996/3. 14–23.)
- Karsai Elek – Karsai László: *A Szálasi per*. Reform, Budapest, 1988.
- Karsai László – Molnár Judit: *Az Endre – Baky – Jaross per*. Cserépfalvi, Budapest, 1994.
- Katona Attila: Örsérváltás után rendszerváltás előtt. Az antiszemitizmus megjelenési formái a vasi megyeszékhelyen 1936 és 1938 között. In *Az antiszemitizmus alakváltozatai*. Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005. 168–198.
- Katz, Jakov: *Az előítéllettől a tömeggyilkosságig*. Osiris, Budapest, 2001.
- Gróf Károlyi Imre: *A kapitalista világrend válsága*. Pantheon, Budapest, 1931.
- Keltz Sándor: *Konzervatív világrend*. 1. k. Budapest, 1923. (2. kötet Nagykanizsa 1925., 3. kötet Nagykanizsa, 1926.)
- Kónya Sándor: *Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatúra megteremtésére*. Akadémiai, Budapest, 1968.
- Kovács Alajos: *A zsidóság térfoglalása Magyarországon*. Budapest, 1922.
- Kovács Tamás: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobb oldali mozgalmakról, 1932–1943*. Gondolat, Budapest, 2009.
- Kubinszky Judit: *Politikai antiszemitizmus Magyarországon 1875–1890*. Kossuth, Budapest, 1976.
- Lackó Miklós: Vázlat a szélsőjobb oldali mozgalmak társadalmi hátteréről Magyarországon az 1930-as években. *Történelmi Szemle*, 1962/3–4. 449–469.

- Lackó Miklós: A magyarországi nyilas mozgalom történetéhez. *Századok*, 1963/1. 783–809.
- Lackó Miklós: *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944*. Kossuth, Budapest, 1966.
- Lackó Miklós: *Válságok – választások*. Gondolat, Budapest, 1975.
- Lipset, Seymour Martin: *Homo politicus*. Osiris, Budapest, 1995.
- Magyarország története 1918–1919. 1919–1945*. Főszerk. Ránki György, Akadémiai, Budapest, 1976.
- Magyarország 1921–1941. Zsitvay Tibor emlékiratai*. Palatinus, Budapest, 1999.
- Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010). 1. kötet: Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok*. Főszerk. Vida István, Gondolat, Budapest, 2011.
- Magyarországi pártprogramok 1867–1919*. Szerk. Mérei Gyula – Pölöskei Ferenc, ELTE – Eötvös, Budapest, 2003.
- Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. Szerk. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc. ELTE Eötvös, Budapest, 2003.
- Márkus László: *A Károlyi Gyula-kormány bel- és külpolitikája*. Akadémiai, Budapest, 1968.
- Maróthy-Meizler Károly: *Az ismeretlen Mindszenty*. Buenos Aires. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár: http://www.ppek.hu/konyvek/Marothy_Meizler_Karoly_Az_ismeretlen_Mindszenty_1.pdf (Letöltés ideje: 2013. január 10.)
- Matolcsy Mátyás: *A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon*. Magyar Gazdaságkutató Intézet, Budapest, 1933.
- Matolcsy Mátyás: *Az új földreform munkaterve*. Révai, Budapest, 1934.
- Matolcsy Mátyás: *Agrárpolitikai feladatok Magyarországon*. Soli Deo Gloria, Budapest, 1934.
- Matolcsy Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. Magyar Gazdaságkutató Intézet, Budapest, 1938.
- Matolcsy Mátyás: *Új élet a magyar földön*. Cserépfalvi, Budapest, 1938.
- Matolcsy Mátyás: *Harcom a földért*. Centrum, Budapest, 1939.
- Matolcsy Mátyás: *Mezőgazdasági termékek árkérdése: módszertani tanulmány*. Magyar Gazdaságkutató Intézet, Budapest, 1940.
- Merton, Robert K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Osiris, Budapest, 2002.
- Méhely Lajos: *Önéletrajzi adataim*. (Kézirat gyanánt.) H. és év nélkül.
- Méhely Lajos: *A háború biológiája. Hadi beszédek*. 14–15. füzet, Budapest, 1915.
- Méhely Lajos: A magyar tragédia élettudományi okai. *A Cél*, 1923/13.
- Méhely – Keltz: *Fajunk védelméről. Két beszéd*. ÉME, Budapest, 1924.
- Méhely Lajos: *A magyar fajvédelem irányelvei*. Held J. nyomdája, Budapest, 1926.
- Méhely Lajos: *Az okszerű népesedéspolitikai élettudományi alapja. Dékányi megnyitó-beszéd*. Held, Budapest, 1927.
- Méhely Lajos: *Fajvédelmi gondolatok*. Held, Budapest, 1928.
- Méhely Lajos: *A magyarság antropológiája*. Held, Budapest, 1929.
- Méhely Lajos: *Az én antiszemitizmusom*. Held, Budapest, 1930.
- Méhely Lajos: *Heil Hitler!* Held, Budapest, 1930.
- Méhely Lajos: *A turáni lovas. Előadás*. Held, Budapest, 1931.
- Méhely Lajos: *A numerus clausus mérlege*. Held, Budapest, 1932.
- Méhely Lajos: *A magyar faj önvédelmi harca*. Held, Budapest, 1933.
- Méhely Lajos: *Vér, faj, nemzet*. Held, Budapest, 1933.

- Méhely Lajos: *Fajvédelem és fajnemesítés*. Held, Budapest, 1936.
- Méhely Lajos: *Gömbös Gyula emlékezete*. Held, Budapest, 1936.
- Méhely Lajos: *A zsidó siker titka*. Held, Budapest, 1937.
- Méhely Lajos: *A turáni eszmény*. Held, Budapest, 1938.
- Méhely Lajos: *Magyarok és svábok*. Held, Budapest, 1939.
- Méhely Lajos: *A noszvajai magyarság antropológiája*. Held, Budapest, 1939.
- Méhely Lajos: *A faj lelke*. Held, Budapest, 1939.
- Méhely Lajos: *Vallomások*. Held, Budapest, 1940.
- Méhely Lajos: *Vér és faj*. Bethánia, Budapest, 1940.
- Meskó Zoltán, ifj.: *A magyarság hivatása*. Atheneum, Budapest, 1937. (2. kiadás 1940.)
- Meskó Zoltán: *Magyar csillagmozgalom*. Budapest, é. n.
- Meskó Zoltán: *Nyilaskereszttel a magyar föld népéért*. Budapest, é. n.
- Migray József: *Mit akar a magyar nemzeti szocialista mozgalom*. Budapest, 1936. / Magyar Nemzeti Szocialista Könyvtár 1. szám./
- A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002*. Főszerk. Glatz Ferenc, 2. kötet, Budapest, 2003.
- Nagy Géza: *Fajunk jövője*. Új Magyar Szemle, 1902.
- Nagy Nándor: Nyilaskeresztes pártok hatvani tevékenysége 1937–1940 között. In *Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve*, 279. Budapest, 325.
- Némethy Béla: *Hol vagy magyar Hitler?* Budapest, 1932.
- Ormos Mária: A fasiszta ideológia, az elmaradottság „modernizálása”. In *Elmaradottság és ideológia a XIX–XX. században*. Szerk. Vass Henrik. Budapest, 1985.
- Ormos Mária: *Nácizmus – fasizmus*. Magvető, Budapest, 1987.
- Ormos Mária: Boldogság-ideológiák a XX. században. *Magyar Tudomány*, 1994/10. 1197–1198.
- Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában (1914–1945)*. Csokonai, Budapest, 1998.
- Ormos Mária: *A gazdasági világválság magyar visszhangja*. Polgart, Budapest, 2004.
- Ormos Mária – Incze Miklós: *Európai fasizmusok 1919–1939*. Kossuth, Budapest, 1976.
- Paksa Rudolf: A Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt megalakulása és a fajvédők programja. *Sic Itur ad Astra*, 2005/3–4. 59–88.
- Paksa Rudolf: Szélsőjobbaldali mozgalmak az 1930-as években. In *A magyar jobbaldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 275–304.
- Paksy Zoltán: Az 1935. és az 1939. évi parlamenti választás Pécsen. In *Tanulmányok Pécs történetéből* 10–11–12. Szerk. Varga Lajos, Vonyó József. Pécs. Pécs Története Alapítvány, 2002.
- Paksy Zoltán: Nagypolitika kicsiben: parlamenti választás és társadalmi háttér Zalaegerszegeen 1935-ben. *Korall*, 2004. 17. sz. 88–106.
- Paksy Zoltán: A nyilas mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. In *Az antiszemitizmus alakváltozatai*. Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005. 106–167.
- Paksy Zoltán: A nemzetiszocialista pártok ideológiája Magyarországon az 1930-as években. *Történelmi Szemle*, 2008. 4. sz. 479–503.
- Paksy Zoltán: A nemzetiszocialista mozgalmak megszerveződése, párt- és regionális struktúrája Magyarországon az 1930-as években. *Múltunk*, 2009. 3. sz. 202–237.

- Paksy Zoltán: A nemzetiszocialista pártok története Zala megyében, az 1930-as években. In *Zalai történeti tanulmányok 2009*. Szerk. Paksy Zoltán, Zalaegerszeg, 2009. 231–268. /Zalai Gyűjtemény 67./ (Paksy 2009/b.)
- Paksy Zoltán: A numerus clausus meghaladása: Méhely Lajos és a „tudományos” fajvédelem Magyarországon az 1920-as években. In *Jogfosztás – 90 éve. Tanulmányok a numerus claususról*. Szerk. Molnár Judit, Budapest, 2011. 121–134.
- Paksy Zoltán: *A zsidóság bűnbakká válása és az antiszemita hisztéria kezdete Magyarországon az első világháború végén*. Kézirat, megjelenés alatt.
- Parsons, Talcott: Some sociological aspects of the fascist movement. [A fasiszta mozgalom néhány szociológiai aspektusa.] In *Essays in sociological theory*. The Free Press, Glencoe, 1954.
- Pálffy Fidél: *Szemelvények a nemzeti szocializmus eszmeköréből*. Győr, 1933.
- Parlamenti almanach az 1922–1927. évi nemzetgyűlésre*. Szerk. Baján Gyula, Budapest, 1922.
- Páter Zadravecz titkos naplója*. Szerk. és bevezető: Borsányi György. Kossuth, Budapest, 1967.
- Péchy Henrik: *A magyar nemzetiszocializmus politikai és gazdasági programja*. Budapest, 1937.
- Pelle János: *A gyűlölet vetése*. Európa Kiadó, Budapest, 2001.
- Pintér István: A kényszerpályára szavazó ország – 1939. In *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998*. Szerk. Földes György – Hubai László. Napvilág, Budapest, 1999. 176–207.
- Politikai Küzdelmek Zala megyében a két világháború között. I. 1918–1931*. Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006. /Zalai Gyűjtemény 62./
- Póczik Szilveszter: A fasizmusok kérdéséhez. *Valóság*, 36. 1993/1. 19–34.
- Prohászka Ottokár: *Iránytű*. Szerk. Schütz Antal, Szent István-társulat, Budapest, é. n.
- Püski Levente: Demokrácia és diktatúra között. A Horthy-rendszer jellegéről. *Rubicon*, 2001/10–2002/1. 31–37.
- Püski Levente: Demokrácia és diktatúra között. A Horthy-rendszer jellegéről. In *Mitoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 2005. 206–233.
- Püski Levente: Festetics Sándor, a „nyilas gróf” politikai pályája. In *Történeti tanulmányok XIII. Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LVII*. Szerk. Velkey Ferenc, Debrecen, 2005. 157–168.
- Szállasi minisztere voltam. Rajniss Ferenc naplója*. Szerk. Sipos Péter, Palatinus, Budapest, 2001.
- Ránki György: Gondolatok az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisának kérdéséhez az 1920-as évek elején. *Történelmi Szemle*, 1962/3–4. 353–369.
- Ránki György: Az 1939-es budapesti választások. *Történelmi Szemle*, 1976/4. 612–630.
- Ránki György: Az 1939-es budapesti választások. In Ránki György: *Mozgásterek, kényszerpályák. Válogatott tanulmányok*. Magvető, Budapest, 1983.
- Reventlow, Ernst: *Nemzeti Szocializmus az új Németországban*. Magyaróvár, 1933. Függelék: Pálffy Fidél. (Pálffy 1933/b.)
- Romsics Ignác: Történetírásunk a két világháború közötti korszakról 1918–1945. *Századok*, 1980/3. 440–465.

- Romsics Ignác: *Trianon és a magyar politikai gondolkodás*. Szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 1998.
- Romsics Ignác: *Bethlen István*. Osiris, Budapest, 1999.
- Romsics Ignác: *Magyarország a XX. században*. Osiris, Budapest, 2004.
- Rozsnyói Ágnes: *A Szálasi-puccs*. Kossuth, Budapest, 1977.
- Rozsnyói Ágnes: A nyilasok és a munkásmozgalom kapcsolatai (1939–1940). In *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Szerk. Feitl István, Napvilág, Budapest, 1998. 123–130.
- Ruszoly József: Zalai választások a Közigazgatási Bíróság előtt (1926/27–1939/40). In *Degré Alajos emlékkönyv*. Szerk. Máté Gábor, Zlinszky János. Unió, Budapest, 1995. 279–289.
- Salamon Konrád: *A harmadik út kísérlete*. Eötvös, Budapest, 1989.
- Sándor Tibor: A nemzeti radikalizmus útvesztői. *Világosság*, 1979/7. 425–430.
- Semayr Vilibáld: *A magyarság antropológiai típusai*. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának értesítője, IV. 1903.
- Serfőző Lajos: *A titkos társaságok és a konszolidáció 1922–1926-ban*. Acta Historica 52. Szeged, 1976. 3–60.
- Serfőző Lajos: A titkos társaságok és a róluk folytatott parlamenti viták 1922–1924-ben. *Párttörténeti Közlemények*, 1976/3. 69–113.
- Shvoy Kálmán *titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. Szerk. Pernecki Mihály, Kossuth, Budapest, 1983.
- Sipos József: A Kisgazdapárt és a Bethlen-kormány. *Századok*, 1984/IV. 658–708.
- Sipos József: Nagyatádi Szabó István és a kisgazdapárt kormánypárttá bővülése. *Századok*, 2002/V. 989–1059.
- Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Akadémiai, Budapest, 1970.
- Sipos Péter: Milotay István pályaképe. *Századok*, 1971/3–4. 709–735.
- Sipos Péter: Nyilasmozgalmak 1931–1944. *História*, 1979/4. 18–19.
- Sipos Péter: Előportré a névadóhoz. Horthy Miklós, a tengerésztsz. *Világosság*, 1993/6. 18–25.
- Sipos Péter: A Horthy-kormányzat a szélsőjobb ellen. *História*, 1996/3. 3–5.
- Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. In *Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938–1940*. Budapest Főváros Levéltára és Filum, Budapest, 1997. 9–46. (Sipos 1997/a.)
- Sipos Péter: A szélsőjobboldal és az agrárkérdés Magyarországon. In *A népi mozgalom és a magyar társadalom*. Szerk. Sipos Péter és Tóth Pál Levente, Napvilág, Budapest, 1997. 332–340. (Sipos 1997/b.)
- Sipos Péter: Őrségváltás szavazócédulákkal. In *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998*. Szerk. Földes György – Hubai László. Napvilág, Budapest, 1999. 146–175. (Sipos 1999/a.)
- Sipos Péter: *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Szerk. Sipos Péter. Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1999. (Sipos 1999/b.)
- Sipos Péter: A zsidóság viszonya a Horthy-rendszerhez (1919–1938). In *Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára*. Szerk. Karsai László és Molnár Judit, Mazsihisz, Budapest, 2002. 627–642.
- Sipos Péter: Nemzetvesztő nemzetvezető. *História*, 2004/9. 4–13.
- G. Soós Katalin: *Magyar-bajor-osztrák titkos tárgyalások és együttműködés 1920–1921*. Acta Historica 27. Szeged, 1967. 3–43.

- Stern, Fritz: *The politics of cultural despair: A study in the rise of the germanic ideology*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1961.
- Szabó Miklós: Nemzetkarakter és reszsentiment. *Világosság*, 1981/6. 358–362.
- Szabó Miklós: A „magyar girondistáktól” az ébredő magyarokig. Az 1919-es ellenforradalmi kurzus előtörténetéből. In Szabó Miklós: *Politikai Kultúra Magyarországon 1896–1986. Válogatott tanulmányok*. Atlantis, Budapest, 1989.
- Szabó Miklós: A magyar szélsőjobboldal múltja és jelene. *Rubicon*, 1996/3. 24–25.
- Szabó Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Új Mandátum, Budapest, 2003.
- Szakács Kálmán: *Kaszáskeresztesek*. Kossuth, Budapest, 1963.
- Szakács Kálmán: A magyarországi fasiszta mozgalmak programjai az 1930-as években. *Múltunk*, 1989/3–4. 83–110.
- Szálasi Ferenc: *A magyar állam felépítésének terve*. Budapest, 1933.
- Szálasi Ferenc: *Út és cél*. Sydney, 1959.
- Szálasi Ferenc *börtönnaplója 1938–1940*. Szerk. Csiffáry Tamás, Budapest Főváros Levéltára – Filum, Budapest, 1997.
- Szécsényi Mihály: A szélsőjobboldal társadalmi bázisa az 1935-ös debreceni választásokon. In *Rendi társadalom – polgári társadalom 1*. Salgótarján 1987. 365–387.
- Szekfü Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. ÁKV – Maecenas reprint, Budapest, 1989.
- Szigethy István: *Út a magyar nemzeti szocialista állam felé*. Wolff, Gömbös, Imrédy, Teleki. Csokonai, Budapest, 1940.
- Szóllósi-Janze, Margit: *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn: Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft*. München, 1989. [A nyilasmozgalom Magyarországon: történelmi kontextusa, fejlődése és uralma.]
- Teleki Éva: *Nyilas uralom Magyarországon. 1944. október 16. – 1945. április 4*. Kossuth, Budapest, 1973.
- Tilkovszky Loránt: A nyilasok törvényjavaslata a nemzetiségi kérdés rendezéséről. *Századok*, 1965/6. 1247–1258.
- Tilkovszky Loránt: A kormányzat szélsőjobboldali ellenzéke az ellenforradalmi Magyarországon. In *Egy letűnt korszakról 1919–1945*. Szerk. Sántha Ilona, Kossuth, Budapest, 1987. 205–225.
- Tomka Béla: *A harmadik birodalom. A kutatás új útjai*. Szeged, 1998.
- Tóth Gábor: *Ellenzéki politikai mozgalmak a Tiszántúlon a harmincas években, 1929–1939*. Akadémiai, Budapest, 1982.
- Tóth Imre: Változások a határon – változások határán? Országgyűlési képviselőválasztások Sopronban 1939. *Soproni Szemle*, 2001/1. 58–75.
- Tömösváry Lajos: A hazai antropológia ügyében. *Földrajzi Közlemények*, 1886/14.
- Török András: *Szálasi álarc nélkül. (Öt év a Szálasi-mozgalomban)*. Budapest, 1941.
- Udvarvölgyi Zoltán: *Meskó Zoltán: egy politikusi pályakép*. PhD disszertáció, Miskolc, 2008.
- Ungváry Krisztián: Szálasi Ferenc. In *Trianon és a magyar politikai gondolkodás*. Szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 1998.
- Ungváry Krisztián: Értelmiség és antiszemita közbeszéd. *Beszélő*, 2001/6. (Ungváry 2001/a.)
- Ungváry Krisztián: A politikai erjedés – az 1939-es választások Magyarországon. *Hadikronika*, 2001/11. 217–220. (Ungváry 2001/b.)

- Ungváry Krisztián: Kik voltak a nyilasok? Egy szocialista tömegpárt. *Rubicon*, 2004/11. 5–17.
- Ungváry Krisztián: Fekete lexikon. 43 nyilas életút. *Rubicon*, 2004/11. 12–17. (Ungváry 2004/b.)
- Vargha Domokosné – Balázs Lajos: Kövesligethy Radó „tetemrehívásáról”. *Magyar Tudomány*, 2006/12. 1499–1507.
- Vargyai Gyula: *A biatorbágyi merénylet*. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Budapest, 2002.
- Vágó Pál: *Munkanélküliség, hitel, országépítés*. Budapest, 1937. /Magyarszocializmus Füzetek 2./
- Vágó Pál: *Munkanélküliség, hitel, országépítés: a Nyilaskeresztes Párt gazdaságpolitikájának irányelvei*. Budapest, 1939.
- Varsányi Erika: Választás az új fővárosi törvény nyomán – 1930. In *Önkormányzati választások Budapesten 1867–2010*. Szerk. Feitl István és Ignácz Károly, Budapest, 2010. 92–110.
- Vida István: A Független Kisgazda Párt 1930. évi békési programja. *Történelmi Szemle*, 1967/1. 76–100.
- Vincellér Béla: *Szálasi hat hónapja*. Volos, Budapest, 1996.
- Vizi E. Szilveszter: Az „Orsós-ügy” avagy a tudós felelőssége. *Magyar Tudomány*, 1994/3. 326–334.
- Dr. Vízny András: *Zala vármegye szociális feszültségei*. Budapest, 1940. (Különnyomat a *Szociális Szemle* 1940. június 1-ji számából.)
- Vonyó József: *Báró Roszner István politikai pályája*. Vas megyei levéltári füzetek 3. Szerk. Tilcsik György, Szombathely, 1990. 149–163.
- Vonyó József: Adatok és dokumentumok két parlamenti választásról (Mohács, 1935. és 1939.). In *Baranyai Történetírás 1992/1995*. Szerk. Szita László, Pécs 1995. 117–135.
- Vonyó József: Zala megye politikai viszonyai az 1930-as években. In *Zala megye ezer éve*. Szerk. Kostyál László, Zalaegerszeg, [2000.] 221–231.
- Vonyó József: Meskó pártja Zalában. Adatok a nyilasok Zala megyei szerepéről és társadalmi bázisáról 1933–1935. In *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok*. Pro Pannónia, Pécs, 2001. 150–175. (Vonyó 2001/a.) Első megjelenés: Zalai történeti tanulmányok 1994. Zalaegerszeg, 1994. /Zalai Gyűjtemény 35./ 277–303.
- Vonyó József: A Gömbös-kormány nemzeti munkaterve és a fajvédelem. In Vonyó József: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok*. Pro Pannónia, Pécs, 2001. 30–51. (Vonyó 2001/b.)
- Vonyó József: A Nemzeti Egység Pártjának társadalmi bázisa Baranya megyében (1933–1935). In Vonyó József: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus*. Pro Pannónia, Pécs 2001. 94–107. (Vonyó 2001/c.)
- Vonyó József: A magyarországi szélsőjobboldali csoportok és a kisebbségi kérdés a két világháború között. In *Népek együttélése Dél-Pannóniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára*. Szerk. Lengvári István és Vonyó József, hely és év nélkül [2004]. (Vonyó 2004/a.)
- Vonyó József: Össze nem nőő gyökerek. Jobboldali radikalizmus Magyarországon a hungarizmus előtt. *História*, 2004/11. 44–51. (Vonyó 2004/b.)
- Vonyó József: Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa. In *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 2009. 243–274.

- Zinner Tibor: Adatok a szélsőjobboldali egyesületek megalakulásának körülményeihez. *Történelmi Szemle*, 1979/3–4. 562–576.
- Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora 1919–1923*. Akadémiai, Budapest, 1989.
- Zinner Tibor – Róna Péter: *Szálasiék bilincsben 1–2*. Lapkiadó, Budapest, 1986.
- Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus*. Szerk. Hanák Péter, Gondolat, Budapest, 1984.

Képek forrása

<http://sutto.mozgalom.org/gallery>
 Letöltés ideje: 2010. május 4-6.

Vas Megyei Levéltára
 Zala Megyei Levéltára

Rövidítések

BHÉV: Budapesti Helyiérdekű Vasút
BM res.: Belügyminisztérium reservált iratok
BML: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltár
EMNSZP: Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt
F.: Fond
FML: Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltár
GYML: Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár
KGSZP: Keresztény Gazdasági és Szociális Párt
Kir.: királyi
KNSZF: Keresztény Nemzeti Szocialista Front
MÉP: Magyar Élet Pártja
MNL: Magyar Nemzeti Levéltár
MNSZP: Magyar Nemzeti Szocialista Párt
MSK: Magyar Statisztikai Közlemények
NAP: Nemzet Akaratának Pártja
NEP: Nemzeti Egység Pártja
NYKP: Nyilaskeresztes Párt
Nyug.: nyugalmazott
Orsz. gyűl. képvis.: országgyűlési képviselő
Öe.: Őrzési egység
PI: Politikatörténet Intézet
PML: Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltár
Sz.: Szám
Tsz.: Tételszám
VAML: Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltár
ZML: Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltár

Névmutató

A

Ablonczy István 187
Abonyi Ferenc 220
Áfra Nagy János 69
Altenburger Gyula 31, 38–40
Apáthy István 36
Árpád vezér 125
Árvátfalvi Nagy István 65, 109–111
Árvay István 93–96, 109, 140, 155

B

Bajcsy-Zsilinszky Endre 20, 200
Baky László 205, 222, 232
Balogh István, ifj. 73, 114, 142, 155–157, 174, 177, 193, 203, 204, 208, 234, 237
Balthazár Ferenc 167
Bangha Béla 39, 40, 237
Baranyai Samu 188
Barbul Jenő 39
Barcsay Árpád 68, 82, 168
Barna Ferdinánd 32
Bársony János 33
Bartucz Lajos 50
Bátori Miklós 63
Békássy István 93
Béldi Béla 91, 196
Bell Miklós 20, 65, 66, 69, 132–135, 237
Belloc, Hilaire 46
Bém Lajos 188
Benke Tibor 156
Berbuch László 156
Berényi Attila 93
Bethlen István 12, 39, 52, 59, 62, 90, 145, 217, 233, 237, 238, 244
Bézy István 157
Biharvály Gusztáv 92, 108, 210
Birkás Géza 191
Boda József 187

Bodor Márton 61, 68, 220, 221

Bogyay Artúr 195
Bolbás András 190
Bollák István 186
Bonyhád János 92, 108
Boór Aladár 163
Borbíró Hugó 156
Bosnyák Andor 109, 112
Bosnyák Zoltán 51, 57, 90, 109, 180, 238
Bourget, Paul 23
Börcs János 216
Böszörmény Zoltán 67, 70–73, 81, 85, 90, 93, 114, 116, 117, 144, 153, 154, 168, 234, 238
Brinzay György 186
Budaváry László 22, 27, 28, 62–67, 155, 205, 234
Buday István 186
Buday László 33
Budinszky László 220

C

Cholnoky Jenő 50
Czermann Lajos 61

Cs

Császár Elemér 39
Cserhalmi Kiss Ernő 61, 68
Cserti József 150
Csia Sándor 164, 168, 220
Csík László 177
Csíkvándi Ernő 108, 110, 112
Csilléry András 178
Csomós István 187
Csomóss Miklós 69
Csoór Lajos 204
Cs. Szabó Péter 70

- D
Dalbosfalvy Illés 68, 167
Dániel Sándor 28, 203
Darányi Kálmán 159, 162, 180, 181, 200
Darwin 32
Deák Ferenc 108
Dinich Ödön 115
D. Molnár Dániel 188
Dobó István 195
Dolesch Gyula 190
Dózsa György 60
Drozdy Győző 150
Durkheim, Emil 147
Dücső Jánosné 65, 93, 109, 157
- E
Eckhardt Tibor 20, 49, 99, 124
Édes Jenő 190
Egan Lajos 234
Eitner Ákos 145, 221
Eitner Sándor, id. 93, 109, 111
Eitner Sándor, ifj. 93, 109, 110, 139, 156, 203, 214, 221, 231
Ember Sándor 167
Endre László 58, 161, 173, 178–180, 202, 223
Entz Géza 42
Erdélyi Kálmán 164
Erdős János 95, 108, 114, 208
Ereky Károly 18
Esterházy Móric 109
Esztergályos János 228
- F
Fábián Béla 199
Fangler Béla 27, 62
Farkas András 187
Farkas Tibor 109, 112, 141
Fehér István 157
Ferenczik Imre 188
Festetics Domonkos 178, 196
Festetics Sándor 80–83, 85, 87, 90, 92, 94, 107, 108, 114, 115, 117, 119, 124, 126, 142, 143, 145, 153–158, 160, 161, 174, 178–180, 182, 183, 194, 196, 201–205, 207, 208, 211, 220, 223, 234, 237, 238
Festetics Sándor, gr. 156
Fiala Ferenc 158, 178, 180, 195
Fischer Elemér 34
Fischer, Eugen 57
Fitz Artúr 108, 181
Fodor Mátyás 156
Fónay Ernő 156
Francia Kiss Mihály 63
Franke János 234
Fritz András 185
Fülöp Dezső 188
Füredy Jenő 108
- G
Gaál Gaszton 162
Galambossy Gyula 187
Gál Csaba 220
Gallasz Ágost Rudolf 108
Gálócsy Zsigmond 63, 65, 205
Galton, Francis 33, 35
Gáspár János 56, 238
Giesswein Sándor 39
Gobineau, Joseph Arthur Comte de 33, 34, 54
Gosztonyi Sándor 195, 220, 221
Gömbös Gyula 20–22, 49, 51, 52, 65, 80, 90, 91, 99, 102, 111, 113, 124, 132, 154, 158, 159, 162, 173, 178, 196, 200, 214, 234, 239, 240, 245, 246
Grieger Miklós 167, 180
Gruber Lajos 220
- Gy
Gyikos János 156
Gyömörey György 111
Gyömörey Sándor 111
- H
Haám Artúr 91, 94, 178, 194, 196, 207
Halmai János 195, 220
Hársfalvi Mihály 187
Hárs Tibor 156
Hauer József 93, 94
Házi János 156
Hegedüs Béla 156
Hegedüs György 27, 52, 53, 234
Hehs Aladár 68
Héjjas Iván 17, 24, 55, 63, 179
Helmeczy István 101
Hermann Ottó 32, 43
Hitler, Adolf 48, 63, 66, 74, 82, 101, 162, 241, 242
Hlatki Gyula 164

- Hoffmann Géza 33, 34, 36
Hóman Bálint 199
Hornýánszky Zoltán 18, 62
Horthy Miklós 17, 55, 56, 124, 125, 128, 136, 146, 167, 174, 197, 203, 204, 212, 214, 233, 239, 240, 243, 244
Horváth Béla 186
Horváth Ferenc 200
Horváth Lajos 108, 110
Hubay Kálmán 58, 142, 150, 162, 180–184, 194, 195, 197, 198, 202, 210, 211, 217, 220, 228, 235
Hunyadi Mátyás 125
- I
Ignác Károly 230
Ilovsky János 232
Illyés Gyula 69
Imrédy Béla 91, 198, 199, 211, 216, 228, 230, 244
Ipcs Dezső 187
Istóczy Győző 28, 240
István, I. 120, 125
- J
Jacsó István 188
Jákó Sándor 187
Janda Iván 69
Jandl Lajos 93, 109, 113, 208, 222, 232
Jankó János 32
Jászapáthy Ferenc 93
Jászi Oszkár 23
Juhász Pál 190
Jurcsik Béla 91, 108, 178, 194, 196
Jurisztovszki Miklós 167
- K
Kádár Ferenc 93
Kállay Ubul 36
Kálmán Imre 216
Kapus György 156, 164
Károlyfi Béla 70
Kassai-Schallmayer Ferenc 166
Katona Imre 16
Kausz Gyula 93
Keck Antal 185, 207, 221, 227, 232
Kelemen András 108
Kelemen Pál 156
Keltz Sándor 52–55, 240, 241
Kémeri Nagy Imre 177, 179
Kerekes Béla 65, 210–213, 220, 221, 228
Keresztes-Fischer Lajos 167
Kerezsi László 187
Király Béla 186
Kiss Menyhért 20
Kiss Sándor 37, 38, 39
Kmoskó Mihály 25, 234
Knox, Robert 54
Kolarits Béla 34
Kolozsvári László 108
Korányi Sándor 33
Koreny Ede 187
Kóródy Tibor 221, 232
Kossuth Lajos 60
Kovács Gyula 221
Kovács Balogh Pál 187
Kovács Pál 188
Kovarcz Emil 221
Köhler József 188
Kölcsey István 196
Könyves Tóth Kálmán 69
Kranicz Rajmund 221
Kriesch János 32, 41
Kühne Lóránt 108, 112
- L
Lackó Miklós 144
Lakos Béla 108
Laky Dezső 33
Láng Lénárd 200
Lázár Andor 114
Lehotzky Andor 156
Lendvai István 20
Lengyel Zoltán 79
Lenhossék Mihály 33
Levatic László 63
Lill János 221
Loparits Cséméz 156
Lotzner József 185
Lukács György (miniszter) 34, 36
- M
Maczák János 158
Madzsar József 35
Magyary Kossa István 203, 220, 222
Makkai János 162, 180
Málnási Ödön 125, 129, 158, 159, 166, 177, 210, 211
Marschall Ferenc 109
Marsovszky György 65, 178

Márta Ferenc 187
 Marton Béla 178, 196
 Martsekényi Imre 65
 Massányi Árpád 156
 Matolcsy Mátyás 58, 200, 215, 222, 232
 Matolcsy Tamás 222
 Mátrai István 93
 Mecser András 162, 178, 196
 Megyes Ferenc 191
 Méhely Lajos 20, 21, 26, 32, 40–45,
 47–52, 56, 58, 131, 238, 241
 Méhely Nándor 41
 Meizler Károly 104, 105, 112, 150, 203,
 207, 208, 220, 222, 235
 Merton, Robert 146–148, 241
 Meskó Zoltán 73, 78–82, 85, 92–95, 108,
 112–114, 116, 119, 124, 142–144, 154,
 155, 157, 160, 164, 168, 174, 183, 196,
 202, 203, 205, 208, 210, 214, 220, 222,
 223, 235, 242, 246
 Meskó Zoltán, ifj. 79, 96, 121, 157
 Mester Iván 167
 Mezey Gyula 39
 Mihalik Gyula 188
 Milotay István 149, 161–163, 244
 Mischung Konrád 227
 Mocsári Dániel 196
 Mokcsay Dezső 195, 221
 Molnár Károly 187
 Mosonyi Kálmán 221
 Mózes Sándor 200

N

Nagy Ferenc 181
 Nagy István 108
 Nagy Pál, felsőbüki 60
 Nékám Lajos 35
 Némethy Vilmos 109, 111, 200, 242
 Nesz Károly 156
 Nógrádi Gyula 15
 N. Schulcz József 71, 90, 157, 186

Ny

Nyáry Albert 39
 Nyíreő Andor 221

O

Oeti-Pálffy Dénes 112
 Oláh Árpád 164
 Oláh Ernő 71, 90, 186

Oláh György 180
 Ormos Mária 144
 Orosz Mihály 221
 Orsós Ferenc 56–58, 246

P

P. Ábrahám János 194
 Paczolay György 222
 Pálffy Daun József 91, 178, 193, 194, 196
 Pálffy Fidél 61, 79–82, 85, 87, 91–94,
 105, 108, 110, 112, 120, 121, 127, 141,
 143, 154–156, 164, 178, 183, 195, 196,
 202, 203, 205, 207, 208, 211, 214, 220,
 221, 223, 234, 243

Palló Imre 222

Pándi (Pölcz) Antal 221

Pápay Károly 32

Papp József 221

Pászthory István 113

Pásztty János 69, 94

Patacsi Dénes 216

Pehm (Mindszenty) József 112, 239

Pekár Gyula 39

Perley Lajos 63, 234

Pesthy Pál 109

Péter István 209

Pethő Sándor 172

Pintér László 108

Platthy Béla 194

Pleyer Lajos 15

Ploetz, Alfred 34

Pócs Imre 186

Pörnecczi József 105–107

Prinz Gyula 50

Prohászka Ottokár 19, 20, 22, 26, 39, 49,
 211, 243

Prónay Pál 25, 62, 63, 237

Pröhle Sándor 28, 221

Pröhle Vilmos 28, 193

R

Rácz Kálmán 221

Rácz Vince 191

Raffay Sándor 39, 40

Rajniss Ferenc 117, 158, 162, 178, 180,
 196, 197, 203, 205, 213, 219, 222, 234,
 243

Rakáts Lajos 91

Rakovszky István 62

Rakovszky Iván 59

Rakovszky Tibor 200
 Ránki György 230
 Rapcsányi László 221
 Ráttkay R. Kálmán 69
 Rázt Jenő 154
 Redl Károly 72
 Ritter Péter 109
 Roósz József 90, 186
 Roszner István 108
 Rottenbiller Fülöp 34

S

Salamon Béla 216
 Salczgruber Ferenc 194
 Salló János 117, 203, 213, 234
 Sándor József 156
 Sárdi-Stréhn Károly 109
 Schallmayer, Wilhelm 34
 Scheyer József 59
 Schmall Dezső 191
 Schmidt Antal 216
 Scholcz Vilmos 68
 Schusztter Ferenc 191
 Seper Lajos 41
 Seper Melánia 41
 Serényi Miklós 178, 221
 Sigray Antal 53
 Sigray István 181
 Simon András 190
 Sipos Péter 144
 Sombor-Schweinitzer József 172, 240
 Somogyi Béla 147
 Steiner Antal 185
 Strausz István 108, 110
 Svaszta Gyula 72, 73, 83, 90, 137, 157,
 234

Sz

Szabó Bertalan 69
 Szabó Dezső 26
 Szabó Imre 185
 Szabó László 190
 Szakács Kálmán 143, 149
 Szálasi Ferenc 28, 70, 85, 117, 118, 120,
 122–129, 131, 136, 156, 158, 160,
 164–168, 171–174, 177, 179, 180, 182,
 183, 194–198, 201, 202, 204, 207, 210,
 212–214, 220, 234, 235, 240, 243–246
 Szamuely Tibor 24
 Szász Béla 65, 69, 73, 79, 234

Széchenyi István 60
 Széchenyi Lajos 87, 156, 158, 159, 162,
 173, 174, 177, 180, 195, 204, 207, 221,
 234, 235
 Szécsi Tamás 186
 Szeder János 178
 Szedlár Vilmos 72, 83, 157, 234
 Szegedi Géza 187
 Szegedi Lajos 187
 Szemere Béla 59, 63–65, 157, 203, 220,
 222, 234
 Szemere Miklós 37
 Szentpály Kálmán 72
 Szmracsányi György 29, 30, 62
 Szőke Szakáll 216
 Szőgi Géza 221
 Szöllősi Jenő 222
 Szerényi József 33
 Sztójay Döme 91
 Szüts Iván 68, 69, 73, 79

T

Tabódy Tibor 92, 111, 112
 Taby Árpád 219
 Tasnády-Nagy András 198
 Tatár Imre 221
 Tauffer Gábor 28, 150, 222
 Teleki Pál 33, 50, 55, 56, 98, 195, 198,
 217, 237, 245
 Temesváry László 63, 65, 67, 177, 180,
 213
 Tímár András 164
 Tordai Béla 93, 94
 Tóth János 222
 Tömösváry Lajos 32
 Török András 164, 168
 Török Árpád 108
 Török Aurél 32
 Tribolt László 216

U

Ulain Ferenc 20, 49
 Ulveczky István 72, 191
 Ungváry Sándor 164
 Urbanovics Ottó 92

V

Vágó Pál 221, 246
 Vajna Gábor 212, 221, 227
 Vangel G. Viktor 15

943.9-19 712

254

OT, 50

NÉVMUTATÓ

Vannay László 67
 Vargha Gábor 108
 Vargha Károly (Esztergom) 156
 Vargha Károly (Rákospalota) 156
 Vázsonyi Vilmos 19
 Végváry József 178
 Veres Péter 150, 151
 Vida Jenő 101
 Vidovich György 156
 Vikár Béla 50
 Viot Antal 191
 Vogel Jenő 156
 Vonyó József 144
 Vutskits György 92, 108

W
 Wagner Antal 16, 234
 Wesselényi Miklós 60
 Wirth Károly 221
 Wolff Károly 40

 Z
 Zadravecz István 243
 Zákány Gyula 26
 Zakariás Árpád 89, 93, 94, 109, 111, 157
 Zeöld Imre 221
 Zimmer Ferenc 221
 Zrínyi Miklós 170
 Zsanda Dezső 188
 Zsengellér József 221
 Zsirkay János 20
 Zsudel István 186

X 237827

A magyar nemzetiszocialista, nyilas mozgalom történetének tárgyilagos feltárása 1945 után politikai okokból nem indulhatott meg. Ebből következően a fajvédő, náci, fasiszta, nyilas, nemzetiszocialista stb. fogalmakat és a hozzájuk kapcsolódó társadalmi folyamatokat Magyarországon nem a történettudomány definiálta és írta le tudományos eszköztárával, hanem a politikai ideológia, sőt a közbeszéd is döntő módon beleszólt. A történeti feltárás hiányosságaiból következett, hogy a Horthy-kor szélsőjobbaldali pártjaival kapcsolatosan a szakirodalomban több tárgyi tévedés, illetve szemléleti torzulás tapasztalható, különösen az e kötet tárgyát képező korai nyilas mozgalmak esetében. Ez a helyzet napjainkig csak kismértékben változott, annak ellenére, hogy az utóbbi években több publikáció is foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, és tisztázott hamis beállításokat. Erre tesz kísérletet e könyv is, amely a szerző tízéves kutatómunkájának eredménye.

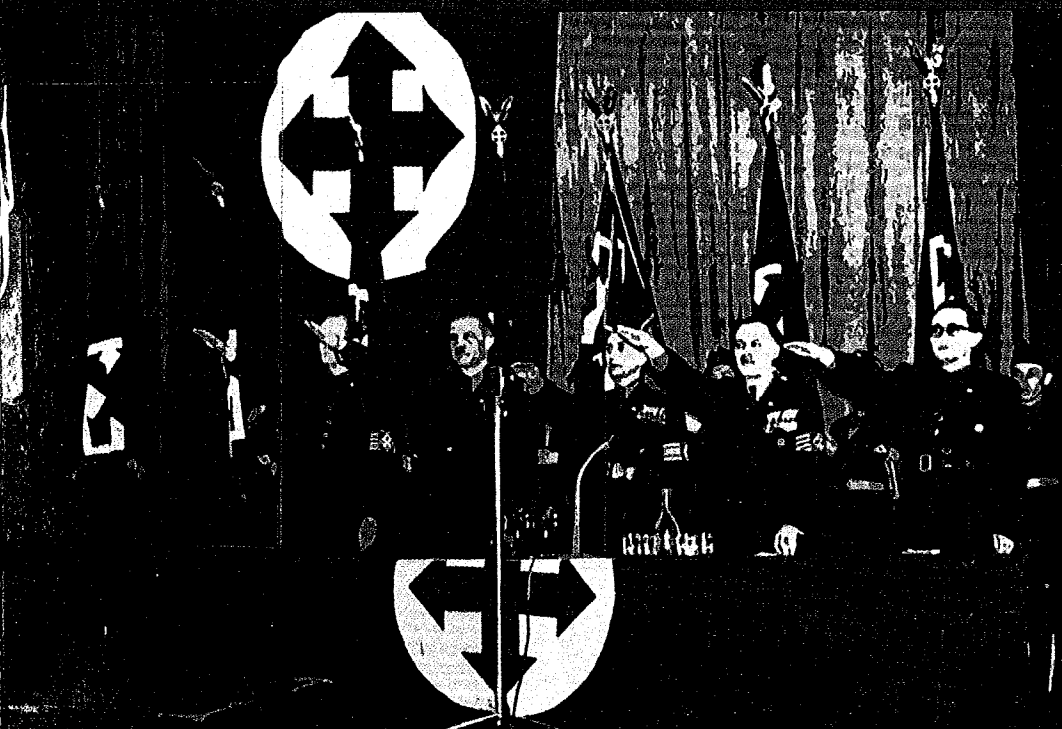
3000 Ft

PAKSY ZOLTÁN | Nyilas mozgalom Magyarországon 1932–1939

PAKSY ZOLTÁN

Nyilas mozgalom Magyarországon 1932–1939

GONDOLAT